

A tous chiaus qui ces lettres verront et oront

MARGARETA VAN CONSTANTINOPEL

Gravin van de personele unie Vlaanderen-Henegouwen 1244-1278

Een diplomatische verkenning naar de taalovergang
en het dictaat in haar oorkonden

Masterproef voorgelegd
aan de Faculteit Letteren en Wijsbegeerte
voor het behalen van de graad van
Master in de Geschiedenis

Promotor
prof. dr. Els De Paermentier

Commissarissen
dr. Jonas Braekevelt en drs. Ewoud Waerniers

A tous chiaux qui ces lettres verront et oront

MARGARETA VAN CONSTANTINOPEL

Gravin van de personele unie Vlaanderen-Henegouwen 1244-1278

Een diplomatische verkenning naar de taalovergang
en het dictaat in haar oorkonden

Lara Van der Sypt

Promotor: prof. dr. Els De Paermentier
Commissarissen: dr. Jonas Braekevelt en drs. Ewoud Waerniers

Masterproef voorgelegd aan de Faculteit Letteren en Wijsbegeerte
voor het behalen van de graad van Master in de Geschiedenis

Academiejaar 2014-2015

VERKLARING IN VERBAND MET DE CONSULTEERBAARHEID

De auteur en de promotor geven de toelating deze studie als geheel voor consultatie beschikbaar te stellen voor persoonlijk gebruik. Elk ander gebruik valt onder de beperkingen van het auteursrecht, in het bijzonder met betrekking tot de verplichting de bron uitdrukkelijk te vermelden bij het aanhalen van gegevens uit deze studie.

Het auteursrecht betreffende de gegevens vermeld in deze studie berust bij de promotor. Het auteursrecht beperkt zich tot de wijze waarop de auteur de problematiek van het onderwerp heeft benaderd en neergeschreven. De auteur respecteert daarbij het oorspronkelijke auteursrecht van de individueel geciteerde studies en eventueel bijhorende documentatie, zoals tabellen en figuren. De auteur en de promotor zijn niet verantwoordelijk voor de behandelingen en eventuele doseringen die in deze studie geciteerd en beschreven zijn.

VERKLARING VAN DE ILLUSTRATIES

Margareta, gravin van de personele unie Vlaanderen-Henegouwen, naar een tekening van Antoine De Succa van haar grafmonument in de abdij te Flines (1601), in opdracht van de aartshertogen Albrecht en Isabella. Omwille van de vernielingen tijdens de Franse Revolutie bestaat het grafmonument niet meer. De tekening ligt in de Koninklijke Bibliotheek van Brussel, maar deze prent werd gescand uit:

de Hemptinne, Th. “De landsheren van de zuidelijke gewesten: de gravinnen en graven van Vlaanderen/Henegouwen, Namen en Luxemburg, de hertog van Brabant, de prinsbisschop van Luik.” In WI FLORENS. De Hollandse graaf Floris V in de samenleving van de 13de eeuw, ed. D. de Boer, E. Cordfunke en H. Sarfatij, p. 68-78. Utrecht: Uitgeverij Matrijs, 1996.

Het zegel van gravin Margareta dat pronkt op de achterflap van deze masterscriptie toont de gravin op haar paard. Vanuit gender perspectief kan dit gelden: gravin Margareta wil tonen dat zij de wettige erfgename is van het graafschap Vlaanderen-Henegouwen, en geen moeite heeft met oorlogvoeren (wat een aristocratische middeleeuwse soeverein zou onderscheiden van een mannelijke heerser). In plaats van zittend afgebeeld te worden lijkt gravin Margareta te willen aantonen dat ze haar ‘*mannetje*’ kan staan. De prent is gescand uit:

Hautcoeur E. Cartulaire de l'abbaye de Flines. Rijsel: Quarré, 1873.

Lieve Claudine,

Je was de eerste die wist dat ik geschiedenis ging studeren.

Hoe graag je me ook wou zien afstuderen, dat is je niet meer gelukt.

Daarom, voor alle liefde en vriendschap die ik van jou heb mogen ontvangen:

Dit is voor jou

WOORD VOORAF

Kiezen voor geschiedenis was op mijn achttiende geen sinecure. Na een ongedwongen zes jaar Don Bosco Zwijnaarde leek niets precies nog zeker. Na een zomer van twijfels schreef ik me pas in september 2011 in aan de Universiteit van Gent als studente geschiedenis. Toch was dit achteraf gezien, na een intensieve scholing van vier jaar, de meest logische vervolgstap die ik ooit had kunnen zetten. Het verleden en de mens hadden mij altijd gefascineerd. Een gevoel dat tijdens mijn opleiding als historica stilaan meer en meer bevestigd werd. Met een kloppend historisch hart kijk ik terug op de inhoudelijke enorm interessante en uitdagende vakken die ik heb gevolgd en geblokt in de gebouwen van de Blandijn. Herinneringen aan professoren, assistenten en boeiende gastlessen toveren een glimlach op mijn gezicht. Zonder dat ik het wist werd ik er steeds meer van bewust dat geschiedenis mijn leven was, is en altijd zal zijn.

De twijfels die ik in 2011 had over wat en hoe, zijn vandaag omgeslagen in een gezonde portie toekomstzin. En daar heeft mijn promotor professor Els De Paermentier een groot aandeel in gehad. Sinds mijn bachelor paper in 2014 is ze naast een uitstekende begeleider ook mijn mentale mentor geweest. Mijn dank aan professor De Paermentier is dan ook groot. Ze heeft me, samen met haar collega's mediëvistiek, de laatste twee jaren gevormd tot de beginnende historica-mediëviste die ik nu ben. Dankjewel.

Gedurende alle dingen die ik tot nu heb mogen en kunnen doen, had ik steevast twee toeschouwers aan mijn zijde, die me met ouder worden de vrijheid gaven die nodig was, maar me nooit uit hun beschermende oog verloren. De manier waarop mijn moeder en vader, ondanks hun medische achtergrond en toewijding voor hun patiënten, een luisterend oor boden naar de vorderingen in deze scriptie, gaven me de rust en moed om voort te doen. Mijn dank gaat uit naar Annick en Jean-Paul Van der Sypt, mijn ouders, die me opgevoed en begeleid hebben tot de jonge vrouw die ik nu ben. Dankjewel.

De oorkonde naar beste broer, schoonzus en zussen gaat ongetwijfeld uit naar mijn broer en zussen. Hoe zij mij letterlijk iedere keer als de thesis wat sputterde enter-tainden en opvingen, valt met geen pen te beschrijven. Mijn dank gaat uit naar Jan en Kim, Elena en Olivia. Jullie maakten me tot de grote zus die ik vandaag ben. Dankjewel.

Mijn dank gaat ook uit naar mijn familie en vrienden. Ieder van jullie heeft op zijn beurt een steentje bijgedragen aan deze scriptie. Jullie hebben me telkens naar een hoger niveau getild door te vragen hoe het met de thesis stond. Aan allen die zich terecht aangesproken voelen, dankjewel.

En tot slot wil ik jou nog bedanken, gravin Margareta. We hebben een klein jaar met elkaar intensief samen gewerkt, wat resulteerde in deze scriptie. Het was niet elke dag rozengeur en maneschijn, maar het onderzoek naar jouw leven en uitgevaardigde oorkonden heeft me geen seconde verveeld. Ondanks de acht eeuwen die tussen onze werelden liggen, heb ik geprobeerd zo goed mogelijk de oorkonden die je naliet te begrijpen. Je werd in de negentiende eeuw als *'la dame noir'* afgeschilderd, omwille van de gebeurtenissen in het eerste deel van je leven. Toch kan ik me niet van de indruk ontdoen dat je als vrouw in een patriarchale wereld je mannetje hebt gestaan. Je zorgde voor vernieuwing in je graafschap door te experimenteren met taal en centralisatie, en ondertussen konden jouw religieuze onderdanen altijd op je steun rekenen. Voor mij ben je dan ook meer dan *'de zwarte dame'* geworden.

Ik laat het eindoordeel aan de lezer van deze scriptie over.

Lara Van der Sypt

Lovendegem, 26 mei 2015

INHOUDSOPGAVE

WOORD VOORAF

INHOUDSOPGAVE

LIJST MET GEBRUIKTE AFKORTINGEN

OVERZICHT VAN ILLUSTRATIES

DEEL I . INLEIDING	17
1. Probleemstelling	19
1.1 Centrale onderzoeksvragen	24
2. Methodologische benadering	26
3. Heuristiek	28
3.1 Diplomata Belgica	28
3.2 Table Chronologique	30
3.3 De bijlagen van Luykx	31
3.4 Bronnenfocus voor deze masterscriptie	32
4. Biografisch kader	34
5. Van <i>'la dame noir'</i> naar <i>'une princesse intellectuelle et charitable:'</i> representatie van gravin Margareta	41
6. Tijd en ruimte: het graafschap Vlaanderen-Henegouwen in de dertiende eeuw	42
DEEL II . VAN LATIJN NAAR VOLKSTAAL . TAALOVERGANG IN OORKONDEN (1244-1278)	45
1. Overgang van Latijn naar volkstaal in de oorkonden uitgevaardigd in het graafschap Vlaanderen-Henegouwen (1244-1278)	47
1.1 Vaststelling van de dominantie van de Latijnse oorkondetaal (1244-1250)	48
1.1.1 Keuze van taal: het Latijn en de destinataris	51
1.1.2 Typologie van de Latijnse oorkonden	52
1.1.3 Keuze van taal: het Frans en de destinataris	53
1.1.4 Typologie van de Franse oorkonden	54
1.1.5 De Latijnse dominantie: tussentijdse synthese	55
1.2 Herkomst van de taalovergang: grafelijke of niet-grafelijke context (1244-1278)	55
1.2.1 Periode 1244-1251	55
1.2.2 Periode 1244-1251: tussentijdse synthese	57
1.2.3 Periode 1252-1278	57
1.2.4 Periode 1252-1278: tussentijdse synthese	59
1.3 Vaststelling en verklaring van de taalovergang (1264-1265)	59
1.3.1 Het gebruik van Latijn of Frans na de taalovergang in 1265: invloed van de destinataris	62
1.3.2 Vaststelling van de taalovergang in 1265: tussentijdse synthese	66

2.	Comparatief kader: overgang van Latijn naar volkstaal in de oorkonden uitgevaardigd in omliggende gebieden van het graafschap Vlaanderen-Henegouwen (1244-1278)	66
2.1	Taalovergang in oorkonden uitgevaardigd in een lekenmilieu	67
2.1.1	Hertogdom Brabant	67
2.1.2	's Hertogenbosch	68
2.1.3	Graafschap Holland en Zeeland	68
2.1.4	Utrecht	69
2.1.5	Noord-Frankrijk	69
2.1.6	Vorstendommen Maas en Moezel	69
2.2	Taalovergang in oorkonden uitgevaardigd in een monastieke context	70
2.2.1	Casus: de abdij van Marquette	71
2.2.2	Casus: de abdij van Flines	71
2.3	Taalovergang in oorkonden uitgevaardigd in een kerkelijke context: bisschoppelijke oorkondingspraktijken	72
2.3.1	Bisdom Luik	72
2.3.2	Bisdom Terwaan	72
2.3.3	Bisdom Kamerijk	72
3.	Van Latijn naar volkstaal: besluit	72
3.1	Dominantie van de Latijnse oorkondetaal tot 1263	73
3.2	Niet-grafelijke herkomst van de volkstaal	73
3.3	Het exacte moment van taalovergang in de oorkonden van gravin Margareta	73

DEEL III . INVLOED VAN TAALOVERGANG OP HET DICTAAT VAN OORKONDEN (1244-1251) 75

1.	Dictaatoefening voor de oorkonden uitgevaardigd in naam van gravin Margareta (1244-1251)	77
1.1	Analyse van de Latijnse en Franse protocol- en eschatocolformules	77
1.1.1	Het protocol	78
1.1.2	De context	80
1.1.3	Het eschatocol	80
1.2	Een fenomeen van copy-paste? De invloed van de eeuwenoude stereotiepe Latijnse formules op de nieuwe volkstalige formules	81
1.2.1	Een vergelijking van de 160 Latijnse en 14 Franse protocolformules	81
1.2.2	Een vergelijking van de 160 Latijnse en 14 Franse eschatocolformules	82
1.2.3	Synthese van het copy-paste werk: letterlijk of creatief?	82

1.3	De Latijnse protocol- en eschatocolformules in de oorkonden van gravin Margareta: een vernieuwing ten aanzien van gravin Johanna?	83
1.3.1	Protocolformules	85
1.3.2	Eschatocolformules	85
1.3.3	Synthese: vernieuwingsbeweging of niet?	85
1.4	Het zoeken van stereotiepe formules binnen de kanselarij van gravin Margareta	86
1.4.1	Latijnse en Franse modeloorkonde uitgevaardigd in naam van gravin Margareta	86
1.4.2	Het detecteren van stereotiepe grafelijke formules	87
1.4.3	Grafelijke stereotiepe formules: synthese	91
1.5	Het ' <i>Genderen</i> ' van de oorkonden uitgevaardigd in naam van gravin Margareta	91
1.5.1	De positie van adellijke vrouwen in de volle middeleeuwen: it's a man's world?	91
1.5.2	Casus van het graafschap Vlaanderen-Henegouwen (1244-1278)	92
1.5.3	Autoriteit en representatie van gravin Margareta in de intitulatio: een synthese	96
1.6	Dictaatoefening: besluit	97
	DEEL IV . CONCLUSIE	99
	DEEL V . BIJLAGEN	105
	DEEL VI . OPGAVE VAN BRONNEN EN LITERATUUR	121

LIJST MET GEBRUIKTE AFKORTINGEN

Gravin Margareta = Margareta van Constantinopel, gravin van de personele unie Vlaanderen-Henegouwen (1244-1278)

DiBe = Diplomata Belgica. de Hemptinne Th., Deploige J., Kupper J-L. en Prevenier W. *Diplomata Belgica: les sources diplomatiques des Pays-Bas méridionaux au Moyen Age: the diplomatic sources from the medieval southern low countries*. Databank: Universiteit Gent, 2014

Nieuwe Wauters = Diplomata Belgica

Oude Wauters = *Table Chronologique. Des chartes et diplômes imprimés concernant l'histoire de la Belgique* (Brussel: Hayez, 1866). Uitgegeven door Alphonse Wauters, delen IV (1226-1250), VII,2 (1226-1300) en XI (98-1250)

Bijlagen van Luykx = Mini-uitgave in de bijlagen van het werk van Theo Luykx: *De grafelijke financiële bestuursinstellingen en het grafelijk patrimonium in Vlaanderen tijdens de regering van Margareta van Constantinopel (1244-1278)* (Brussel: Koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, 1961), p. 319-470

OVERZICHT VAN ILLUSTRATIES

De bijlagen zijn genummerd volgens volgorde van verschijnen in de thesis. Er werd geopteerd om tabellen 1 tot en met 6 op te nemen in een extern bijlagenboek

---

THESIS

DEEL II . VAN LATIJN NAAR VOLKSTAAL . TAALOVERGANG IN OORKONDEN (1244-1278)

Staafdiagram 1	Grafelijke oorkonden: aantal 332. Periode 1244-1278
Taartdiagram 2	Grafelijke oorkonden: aantal 174. Periode 1244-1251
Staafdiagram 3	Grafelijke oorkonden: aantal 174. Periode 1244-1251
Staafdiagram 4	Grafelijke oorkonden: aantal 174. Periode 1244-1251 Op basis van religieuze of niet-religieuze destinataris
Taartdiagram 5	Grafelijke oorkonden: aantal 160. Periode 1244-1251 Op basis van specifieke destinataris
Staafdiagram 6	Grafelijke oorkonden: aantal 14. Periode 1244-1251 Op basis van religieuze of niet- religieuze destinataris
Taartdiagram 7	Grafelijke oorkonden: aantal 14. Periode 1244-1251 Op basis van specifieke destinataris
Staafdiagram 8	Niet-grafelijke oorkonden: aantal 163. Periode 1244-1250 Op basis van religieuze of niet-religieuze destinataris
Taartdiagram 9	Niet-grafelijke oorkonden: aantal 163. Periode 1244-1250 Op basis van specifieke destinataris
Taartdiagram 10	Niet-grafelijke oorkonden: aantal 141. Periode 1244-1250 Op basis van specifieke oorkonder
Staafdiagram 11	Niet-grafelijke oorkonden: aantal 215. Periode 1252-1278
Staafdiagram 12	Grafelijke oorkonden: aantal 79. Periode 1252-1278
Taartdiagram 13	Niet-grafelijke oorkonden: aantal 215. Periode 1252-1278 Op basis van specifieke oorkonder
Taartdiagram 14	Grafelijke oorkonden: aantal 162. Periode 1245-1278
Staafdiagram 15	Grafelijke oorkonden: aantal 158. Periode 1245-1278
Staafdiagram 16	Grafelijke oorkonden: aantal 158. Periode 1245-1278 Op basis van religieuze of niet-religieuze destinataris
Taartdiagram 17	Grafelijke oorkonden: aantal 79. Periode 1245-1278 Op basis van specifieke destinataris
Staafdiagram 18	Grafelijke oorkonden: aantal 79. Periode 1245-1278 Op basis van religieuze of niet- religieuze destinataris
Staafdiagram 19	Casus: de abdij van Marquette Grafelijke en niet-grafelijke oorkonden: aantal 150. Periode 1244-1278
Staafdiagram 20	Casus: de abdij van Flines Grafelijke en niet-grafelijke oorkonden: aantal 170. Periode 1244-1278

DEEL III . INVLOED VAN TAALOVERGANG OP HET DICTAAT VAN OORKONDEN (1244-1251)

Analyse 1	Vergelijking van Latijnse protocol- en eschatocolformules onder gravin Johanna en gravin Margareta (1244-1251)
Analyse 2	Latijnse modeloorkonde uitgevaardigd in naam van gravin Margareta (1244-1251)
Analyse 3	Franse modeloorkonde uitgevaardigd in naam van gravin Margareta (1244-1251)
Analyse 4	Franse modeloorkonde uitgevaardigd in naam van een niet-grafelijke oorkonder (1244-1251)

Overzicht 1	Heerschappij van gravin Margareta van Constantinopel (1244-1278)
Overzicht 2	Oorkonden uitgevaardigd in naam van gravin Margareta en haar mederegent (1244-1278)

DEEL V . BIJLAGEN

BIJLAGE 2	Screenshots 1 tot en met 7
Screenshot 1	Voorbeeld van het menu recherche wauters
Screenshot 2	Voorbeeld van een geselecteerde oorkonde (nummer 3 van de 227)
Screenshot 3	Voorbeeld van een niet-geselecteerde oorkonde (nummer 4 van de 227)
Screenshot 4	Voorbeeld van het menu editie (nummer 3 van de 227)
Screenshot 5	Voorbeeld van het menu traditie (nummer 3 van de 227)
Screenshot 6	Voorbeeld van het menu recherche wauters
Screenshot 7	Voorbeeld van het menu survol sélection
BIJLAGE 5	Foto's 1 tot en met 4
Foto 1	Werkwijze van de Table Chronologique
Foto 2	Bevestiging dat oorkonden in Oude Wauters met Franse datatio in het Frans waren opgesteld
Foto 3	Bevestiging dat oorkonden in Oude Wauters met Franse datatio in het Frans waren opgesteld
Foto 4	Werkwijze van de bijlagen van Luykx
BIJLAGE 7	Stamboom Gravin Margareta van Constantinopel

EXTERN BIJLAGENBOEK

BIJLAGE 1

Tabel 1 Grafelijke oorkonden verkregen via DiBe: aantal 174
(160 Latijnse – 14 Franse). Periode 1244-1251

BIJLAGE 3

Tabel 2 Niet-grafelijke oorkonden verkregen via DiBe: aantal 169
(163 Franse – 6 Nederlandse). Periode 1244-1250

BIJLAGE 4

Tabel 3 Grafelijke oorkonden verkregen via Oude Wauters en bijlagen van Luyckx:
aantal 162 (79 Latijnse – 79 Franse – 1 Nederlandse – 3 niet gekend)
Periode 1244-1278

BIJLAGE 6

Tabel 4 Niet-grafelijke oorkonden verkregen via Oude Wauters: aantal 215
(215 Franse). Periode 1252-1278

BIJLAGE 8

Tabel 5 Chronologisch overzicht van de protocolformules uit de 174 oorkonden
uitgevaardigd in naam van gravin Margareta (160 Latijnse – 14 Franse)
Periode 1244-1251
(Stijl-Invocatio-Intitulatio-Adres-Salutatio)

BIJLAGE 9

Tabel 6 Chronologisch overzicht van de protocol- en eschatocolformules
uit de 174 oorkonden uitgevaardigd in naam van gravin Margareta
(160 Latijnse – 14 Franse). Periode 1244-1251
(Notificatio-Corroboratio-Datatio)

DEEL I.
INLEIDING

1. Probleemstelling

De overgang naar een administratief verschriftelijkingsproces in het verloop van de lange dertiende eeuw¹ door de evolutie van een tijdelijk en plaatselijk gebruik van het schrift, naar een meer geroutineerde en geïnstitutionaliseerde praktijk, wordt als een belangrijke evolutie gezien in de hoge middeleeuwen. Deze opmerkelijke transformatie in documentaire schriftpraktijken wordt met een academische term de *'Pragmatische Schriftelijkheid'* of *'de pragmatische wende'* genoemd.² De kennis en toepassing van het schrift voor administratieve doeleinden kende immers een opmerkelijke groei vanaf die dertiende eeuw in het huidige West-Europa, waarbij kerkelijke milieus niet langer het monopolie op het schrift verworven, en hiermee gepaard gaande, de sociale culturele codes van de middeleeuwse samenleving.³ In navolging van de Europese soevereine vorsten en de grote monastieke en kerkelijke centra legden territoriale lekenvorsten en lokale leenheren hun juridische afspraken steeds meer schriftelijk vast. Ze lieten een systeem ontwikkelen om hun rechten, domeinen en bezittingen te beheren. In navolging van de vorsten volgden de steden vanaf de dertiende eeuw met de uitbouw van een bestuurlijk en rechterlijk schriftelijk apparaat. Stadsclerken, maar ook onafhankelijke professionele scribenten namen deel aan dit systeem.⁴

- 1 De lange dertiende eeuw werd door de Franse mediëvist Jacques Le Goff afgebakend als de periode tussen 1180 en 1330, cfr. J. Le Goff, *Les intellectuels au Moyen Age* (Parijs: Seuil, 1960), p. 192.
- 2 N. Staubach, H. Keller en K. Grubmüller, *Pragmatische Schriftlichkeit im Mittelalter: Erscheinungsformen und Entwicklungsstufen* (München: Fink, 1992), p. 65. Zie ook: M. Clanchy, *From memory to written record: England 1066-1307* (Oxford: Wiley-Blackwell, 1996), p. 60-87. Michael Clanchy spreekt van 'trusting writing.' Hij stelt dat het vertrouwen in het schrift in de dertiende eeuw terug was van weggeweest, na een korte bloei onder de Karolingische renaissance. De inval van de Vikingen had duidelijk gemaakt dat er een schrift nodig was voor betrouwbaarheid en rechtsgeldigheid. Zie ook R. Britnell, *Pragmatic literacy, East and West 1200-1330* (Woodbridge: Boydell press, 1997), p. 247.
- 3 Tijdens de vroege middeleeuwen kende het schrift voornamelijk een verspreiding onder clerici, aangezien het christendom een godsdienst van het schrift was. Vooral kloosterlingen en de grote kerkelijke centra bezaten een enorme schriftcultuur. Zij hadden dit schrift in eerste instantie nodig om polyptieken en libri traditionum op te stellen. Dit waren documenten die ontstonden uit noodzaak om domeinen te beheren. Deze bronnen maakten de memoria voor een klooster of abdij mogelijk. Langs de andere kant bezaten deze kloosters en abdijen ook niet documentaire handschriften als bijbels en gebedenboeken. Lekenmilieus waren in tegenstelling tot deze clerici zeer beperkt geletterd (met uitzondering van bijvoorbeeld biograaf Einhard aan het Karolingische hof). Onder de Karolingische renaissance was er een kleine bloei van geletterdheid. De vorsten herontdekten het schrift uit de Romeinse oudheid als een instrument om te besturen. Het aantal administratieve documenten in de achtste en negende eeuw nam dan ook spectaculair toe. De Karolingers probeerden het schrift beter leesbaar te maken en te uniformiseren. Basisdocumenten als de Lex Salica, de bijbel en liturgische collecties zijn overgeleverd. Met het verval van het Karolingische rijk in de tiende eeuw verviel echter ook de eerste geletterdheid, cfr. S. Vanderputten, J. Haemers en T. Soens, *Typologie en heuristiek van de bronnen voor de geschiedenis van de middeleeuwen* (Gent: Academia Press, 2013), p. 3-11.
- 4 Het thema documentaire verschriftelijking wordt besproken in het werk van P. Bertrand, "À propos de la révolution de l'écrit (xe-xiiiè siècle). Considerations inactuelles," *Mediévales* 56 (2009): p. 75-92 en F. Menant, "Les transformations de l'écrit documentaire entre xiè et xiiiè siècles," in *Ecrire, compter, mesurer. Vers une histoire des rationalités pratiques*, eds. N. Coquery, F. Menant en F. Weber. (Parijs: Editions rue d'ulm, 2006), p. 33-50. Zie ook: E. Anheim en E. Chastang, "Les pratiques de l'écrit dans les sociétés médiévales (VIe-XIIIè siècle)," *Mediévales* 56 (2009): p. 5-10. Een uitgebreide bibliografie kan gevonden worden bij M. Mostert, *New approaches to medieval communication* (Turnhout: Brepols, 1999), p. 193-297 en Th. de Hemptinne, "Nieuwe tendensen in het onderzoek over scriptoria en kanselarijen in de Lage Landen: resultaten en perspectieven," in *Vorstelijke kanselarijen en scriptoria in de lage landen 10de-15de eeuw*, ed. Th. de Hemptinne en J-M. Duvosquel. (Brussel: Koninklijke commissie voor geschiedenis, 2010), p. 461-470.

Deze aanhoudende pogingen om het bestuur te rationaliseren gaven aanleiding tot een onophoudelijk en exponentieel groeiende massa geschreven documenten. Op drie eeuwen tijd nam het bewaarde bronnencorpus in de Zuidelijke Nederlanden toe van minder dan 100 documenten per tijdsinterval van 50 jaar (tweede helft van de negende eeuw) tot meer dan 3000 (tweede helft van de twaalfde eeuw).⁵ Deze stijging van het aantal schriftelijke documenten had gevolgen voor de organisatie en reorganisatie van het steeds aangroeiende archief en archiefbewustzijn (het administratieve-bestuurlijke geheugen). Dit ging samen met een verbetering van conserveringsmethodes en archiefbeheer, getuige de massificatie van catalogi en inventarissen.⁶

Het verschriftelijkingsproces in de Zuidelijke Nederlanden, en meer bepaald in het dertiende eeuwse graafschap Vlaanderen-Henegouwen verliep parallel met de opkomst van een nieuw administratief bestuurlijk klimaat waarbij professionele leken vaste kanselarijmedewerkers werden: oude hofclerici werden stelselmatig vervangen door deskundige beroepsclerici. Een medewerker werd niet langer omwille van zijn status, alswel omwille van zijn kennis en competenties gekozen.⁷ Zij kregen toegang tot de hoge bestuursniveaus als de grafelijke Curia en grafelijke raad. Het graafschap Vlaanderen-Henegouwen evolueerde van een feodale structuur naar een monarchistische staatsvorm met talrijke centrale en territoriale ambtenaren. Er kwam een nieuwe beheerformule voor de grafelijke financiën via een centralisatie en controle van de grafelijke inkomsten, waarbij de oude financiële cel (de kanselier

5 Een belangrijke kantbemerking is dat niet elke regio in het huidige West-Europa op hetzelfde moment zijn toevlucht nam tot het schrift. De Italiaanse notariaten waren bijvoorbeeld koploper ten opzichte van het huidige Noordwest-Europa, net als de Angelsaksische gebieden. Het Domesday Book (1086) is zo een zeer vroeg voorbeeld van het gebruik van het schrift voor documentaire doeleinden, cfr. Menant, *Les transformations*, p. 2-4.

6 In P. Geary, *Phantoms of remembrance. Memory and oblivion at the end of the first millennium* (Princeton: Princeton university press, 1996), p. 81-114 wordt de relativiteit van het aantal overgeleverde bronnen onderzocht, en in welke mate (en op welke manier) middeleeuwers hun bronnen bewaarden. Ook zij moesten toen al bewuste keuzes maken inzake wat te bewaren. Met de massificatie van documentaire bronnen vanaf de dertiende eeuw moesten er zeker keuzes gemaakt worden. Dit resulteerde in gebruikersboeken als cartularia en registers. P. Chastang gaat hier dieper op in: "Cartulaires, cartularisation et scripturalité médiévale: la structuration d'un nouveau champ de recherche," *Cahiers de civilisation médiévale* 49 (2006): p. 22-31, net als G. Declercq, "Originals and cartularies: The organization of archival memory (ninth-eleventh centuries)," in *Charters and the use of the written word in medieval society*, ed. K. Heidecker. (Turnhout: Brepols, 2000), p. 71-87. Zie ook: B. Tock, "Recours à l'écrit, autorité du document, constitution d'archives en occident," in *L'autorité de l'écrit au moyen âge: orient-occident: XXXIXe congrès de la SHMESF, le Caire, 30 avril-5 mai 2008*, ed. Société des historiens médiévistes de l'enseignement supérieur public. (Parijs: Publications de la Sorbonne, 2009), p. 379-385.

7 De tijdsomstandigheden van de veranderende dertiende eeuw lieten toe dat een homo novus, en geen clericus, de hoogste positie in de grafelijke kanselarij innam, cfr. Luykx, *De grafelijke financiële bestuursinstellingen en het grafelijk patrimonium in Vlaanderen tijdens de regering van Margareta van Constantinopel (1244-1278)* (Brussel: Koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, 1961), p. 88-89. Zie ook: Th. de Hemptinne en M. Vandermaesen, "De ambtenaren van de centrale administratie van het graafschap Vlaanderen van de twaalfde tot de veertiende eeuw," *Tijdschrift voor geschiedenis* 93 (1980): p. 177-209.

van Vlaanderen) zijn functie als ontvanger zag verloren gaan.⁸ De oorspronkelijke financiële cel, die te kort schoot in het beheren van alle grafelijke inkomsten, werd aangevuld met een rekendienst bestaande uit grafelijke clerici, die de onregelmatige grafelijke inkomsten centraliseerden.⁹ Dit vertrouwen in grafelijke clerici boven de kanselier was al gestart in het begin van de dertiende eeuw, wanneer het grafelijk zegel aan de kanselier ontnomen werd en de bezegeling van de grafelijke akten in de praktijk toevertrouwd werd aan clerici. Uit deze groep van clerici groeide een leider, die langzamerhand hoofd-clericus werd, en zich alleen maar met de financiën bezighield. Rond 1262 werd overgegaan tot een volledige centralisatie van de grafelijke financiële instellingen door de aanstelling van een ontvanger-generaal, die het hiërarchisch hoofd werd van alle Vlaamse grafelijke ontvangers: hij was verantwoordelijk voor de persoonlijke uitgaven van de graaf en werd de financiële en administratieve supervisor van de baljuws.¹⁰

- 8 De kanselarij van de graven van Vlaanderen is een administratieve instelling ontstaan uit de Curia comitis. Traditioneel laat men de geschiedenis van de kanselarij starten met de oorkonde van graaf Robrecht II voor het Sint-Donaaskapittel van 1089: hierin werd bepaald dat de proost van Sint-Donaas hoofd van de grafelijke ambtenaren in de Curia comitis werd en ontvanger van de inkomsten van het graafschap. De proost van Sint-Donaas werd voortaan kanselier. Een nieuwe wending in de geschiedenis van de kanselarij kwam er in 1157 wanneer proost Rogier aan het hoofd van het Sint-Donaaskapittel vervangen werd door Peter, de jongste zoon van graaf Diederik van de Elzas. Sindsdien, tot 1206, stond aan het hoofd van de kanselarij steeds een lid van de grafelijke familie. Uitzondering hierop was Robrecht van Aire onder graaf Filips van de Elzas. Het ambt van kanselier kende een hoogtepunt onder Geraard van de Elzas, maar verloor na zijn overlijden in 1206 veel van zijn grandeur. Het aantreden van de nieuwe kanselier Willem de Capella betekende een breuk in vertrouwen tussen gravin Johanna en haar kanselier: zijn afwezigheid bij de Curia vergaderingen en dus de afwezigheid van de grafelijke zegelmatrijzen, bracht de validering van de grafelijke oorkonden en de continuïteit van de kanselarijwerking in het gedrang en resulteerde in een situatie waarbij het zegel werd toegekend aan plichtsbewuste clerici als Walter van Kortrijk en Egidius van Bredene. Dat tegen 1240 (aanstelling van Filips van Savoie) de feitelijke zegelbewaarder iedereen kon zijn, toont aan dat de functie van kanselier ingeboet had in macht. De verantwoordelijkheid over de financiële administratie werd ook meer onttrokken van de kanselier, en zal langzamerhand een eigen afdeling worden. Het ambt van kanselier was nog een schaduw van wat het geweest was: enkel nog een eretitel met interessante inkomstrechten, cfr. Th. de Hemptinne, "De grafelijke kanselarij (1089-1385)," in *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, ed. W. Prevenier en B. Augustyn. (Brussel: Algemeen rijksarchief, 1997), p. 81-88 en E. De Paermentier, "In cuius rei testimonium et firmitatem. Oorkonden en kanselarijwerking in de entourage van de graven en gravinnen van Vlaanderen en Henegouwen (1191-1244). Een diplomatische en paleografische studie," (PhD, Universiteit Gent, 2010) alsook E. De Paermentier, "La chancellerie comtale en Flandre et en Hainaut sous Baudouin VI/IX (1195-1206) et pendant la régence de Philippe Ier de Namur (1206-1212)," in *Vorstelijke kanselarijen en scriptoria in de lage landen 10de-15de eeuw*, ed. Th. de Hemptinne en J-M. Duvosquel. (Brussel: Koninklijke commissie voor geschiedenis, 2010), p. 467. Zie ook: Th. de Hemptinne, W. Prevenier en M. Vandermaesen, "La chancellerie des comtes de Flandre (12e-14e siècle)," in *Landesherrliche Kanzleien im Spätmittelalter*, ed. G. Silagi. (München: Arboe-Gesellschaft, 1984), p. 433-454 en R. Bautier, "Chancellerie et culture au Moyen Age," in *Chartes, sceaux et chancelleries. Etudes de diplomatique et de sigillographie médiévales*, ed. R. Bautier. (Paris: Ecole nationale, 1990), p. 47.
- 9 Belangrijke dertiende eeuwse grafelijke clerici waren Walter van Kortrijk (clericus onder Boudewijn VI/IX, regent Filips van Namen en gravin Johanna) en Egidius van Bredene (1241 tot 1251). Clericus Egidius werd opgevolgd door Jan van Mont-Sint-Eloi, cfr. E. Strubbe, *Egidius van Bredene (11..-1270), grafelijk ambtenaar en stichter van de abdij Spermalie: bijdragen tot de geschiedenis van het grafelijk bestuur en van de Cistercienser Orde in het dertiende eeuwse Vlaanderen* (Brugge: De Tempel, 1942), p. 1-426.
- 10 Ellen Kittell onderzocht de loopbaan van de grafelijk ontvanger-generaal van het graafschap Vlaanderen-Henegouwen tussen 1262 en 1372. Ze merkt op dat het vreemd is dat het sterke economische graafschap zo laat een eigen financiële, gecentraliseerde cel heeft ontwikkeld. Veel later alleszins dan de omliggende gebieden als het graafschap Normandië, het Franse koninkrijk en de Engelse monarchie. Kittell komt tot de vaststelling dat het graafschap Vlaanderen-Henegouwen pas in de bloeiende dertiende eeuw nood had aan een gecentraliseerde financiële instelling. Voordien was het graafschap nog niet zo omvangrijk en konden financiële transacties louter 'ad hoc' tussen persoonlijke contacten gebeuren, cfr. E. Kittell, *From ad hoc to routine: a case study in medieval bureaucracy*. (Philadelphia: University of Pennsylvania press, 1991), p. 10-17.

Met de komst van Filips van Broekburg werd de eerste ontvanger-generaal een feit, waardoor de kanselier definitief de controle verloor.¹¹

De dertiende eeuw betekende dus voor het graafschap Vlaanderen-Henegouwen een *'turning point'* waarbij er een massificatie van schriftelijke ambtelijke documenten optrad enerzijds en de werking van de grafelijke kanselarij werd gecentraliseerd onder grafelijk gezag anderzijds.¹² Daarnaast werden deze documentaire bronnen geleidelijk aan niet langer opgesteld in het Latijn, dé oorkondetaal bij uitstek, maar wel in de volkstaal. Deze evolutie maakte dat de professionele lezer, die zich voornamelijk in religieuze ordes bevond en een monopolie op het gebruik van het Latijn had, verschoof naar een lezer die moest kunnen lezen en schrijven omwille van pragmatische overwegingen.¹³ Vanaf de dertiende eeuw werd het schrift immers noodzakelijk in het handelswezen, maar ook in de administratie en wetgeving. Er trad als het ware een bureaucratiseringsproces op, waarbij het gebruik van een (volkstalig) schrift van onherroepelijk belang werd voor het beheer en controle van de handel, maar ook als geheugensteun. Hiernaast groeide de vraag naar geschreven volkstalige verhalen voor de gecultiveerde lezer die las ter ontspanning. Het romangenre kende hierdoor succes, en door de grotere vraag werden deze boeken ook goedkoper.¹⁴

In het dertiende eeuwse graafschap Vlaanderen-Henegouwen deed er zich een democratisering in schriftgebruik voor, maar ook een laïciseringsproces, want leken gebruikten meer en meer het schrift, en dan nog specifiek in de volkstaal. Nieuwe sociale groepen als handelaren en ambachten (stedelijke context) hadden nood aan een commercieel en technisch schriftgebruik, verhalende bronnen als romans en poëzie werden in boeken uitgegeven.¹⁵ Deze toename van het schrift in de dertiende eeuw in het graafschap maakte dat de menselijke manier van denken, spreken en met elkaar omgaan steeds sterker door geschreven documenten werd gedomineerd.

11 Naast ontvanger-generaal werd Filips ook een belangrijke vertrouweling van de grafelijke financiële politiek. Opmerkelijk aan Filips is zijn status als homo novus. Hij wist zich op te werken tot de hoogste positie van de grafelijke dienst als leek. Luyckx wijst er op dat een eeuw vroeger dit onmogelijk zou geweest zijn. Filips heeft een sterke carrière opgebouwd door persoonlijke prestaties, maar de tijdsomstandigheden van de veranderende dertiende eeuw lieten het ook toe dat een homo novus, en geen clericus, de hoogste positie in de grafelijke kanselarij innam, cfr. Luyckx, *De grafelijke financiële*, p. 88-89 en p. 180-183. Hij schreef hier al een artikel over in 1950, cfr. Th. Luyckx, "De strijd van Margareta van Constantinopel, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, voor het behoud van hare rijksgeschieden," *De gedenkschriften van den oudheidkundige kring van het land van Dendermonde* 2 (1950): p. 1-31. Zie ook: de Hemptinne en Vandermaesen, *De ambtenaren*, p. 177-209.

12 Michael Clanchy pleit er echter voor dit turning point al in de negende en tiende eeuw op te zoeken. Paul Bertrand sluit zich hier bij aan. De centrale vraag in zijn artikel is of er zich effectief een eerste serieuze schriftelijke evolutie heeft voorgedaan in de dertiende eeuw? Was er al bijvoorbeeld geen pragmatische wende in de negende eeuw onder de Karolingische renaissance? Het antwoord op deze vraag is moeilijk te bepalen aangezien het (beperkt) aantal overgeleverde bronnen uit deze periode het niet toegelaten, cfr. Clanchy, *From Memory*, p. 65 en Bertrand, *A propos*, p. 75.

13 Clanchy spreekt van *'practical literacy'*, cfr. Clanchy, *From memory*, p. 60.

14 M. Parkes, *Scribes, scripts and readers. Studies in the communication, presentation and dissemination of medieval texts* (Londen: Hambledon press, 1991), p. 275-296.

15 Jean-François Nieuws stelt dat het schrift in de dertiende eeuw de feodale middeleeuwse samenleving extra kansen bood, zie J-F. Nieuws, "Et hoc per meas litteras significo. Les débuts de la diplomatie féodale dans le nord de la France (fin XIIe milieu XIII siècle)," in *Le vassal, le fief et l'écrit. Pratiques d'écriture et enjeux documentaires dans le champ de la féodalité (XI-XVe siècle)*, ed. J-F. Nieuws. (Louvain-la-Neuve: Leuven university press, 2007), p. 71-87. Paul Bertrand stelt echter dat het onderzoek naar laïcisering niet ver genoeg gevorderd is om het als een hoofdkenmerk van het verschriftelijingsproces te benoemen, cfr. Bertrand, *A propos*, p. 80 Interessant in het onderzoek naar de dualiteit tussen litterati en illiterati is het werk van Armando Petrucci. Aan de hand van een vijfdeling stelt hij een deelname aan het schrift voor in het perspectief van verschillende personen: 1. Professionele schrijvers 2. Personen die het schrift voor hun beroep gebruikten 3. Personen die enkel in de moedertaal konden schrijven 4. Personen die alleen hun handtekening konden zetten door middel van oefening maar geen tekstbegrip hadden 5. Personen die totaal niet konden lezen of schrijven, cfr. A. Petrucci, *Prima lezione di paleografia* (Rome: Bari, 2007), p. 20-21.

De voordelen van het gebruik van het schrift werden te groot.¹⁶ Een breder spectrum van de bevolking werd betrokken bij het gebruik van het schrift en had behoefte aan het opnemen van informatie in hun moedertaal. Ook in domaniale context kende het schrift, en meer bepaald de volkstaal, haar opmars. De impact van vrouwen wordt in deze context zeer hoog geschat: in ziekenhuizen en lepracentra ontstond de wens dat iedereen elkaar verstond in een taal die door iedereen begrepen werd: de volkstaal beantwoordde in de veranderende dertiende eeuw, meer dan het Latijn, aan dit profiel.¹⁷

Net doordat het verschriftelijkingsproces en de taalovergang zo'n impact heeft gehad op de middeleeuwse samenleving bestaan er tot vandaag discussies onder antropologen en mediëvisten over de al dan niet geletterdheid van de middeleeuwer. Antropoloog Jack Goody¹⁸ stelde dat de vroege middeleeuwen een ongeletterde samenleving was. Zijn basisstelling was dat het schrift superieur is aan mondelinge communicatie. Brian Stock¹⁹ ging hierop verder: de middeleeuwse samenleving voor de elfde eeuw was pre-geletterd, om na de elfde eeuw post-geletterd te worden. Stock speelde met de idee dat een pre-geletterde middeleeuwer voornamelijk orale communicatie op schrift stelde, waar een post-geletterde middeleeuwer het schrift hanteerde als een maatstaf van denken, handelen en sociale omgang.²⁰ Al snel kwam er kritiek op dit functionele model van verschriftelijking omdat het geen rekening houdt met de wisselwerking oraliteit en geschreven cultuur.²¹ Met het werk van Michael Clanchy²² groeide dan ook het besef onder historici dat een functioneel schriftgebruik afhankelijk was van de toepassingscontext. Schrift is niet superieur aan mondelinge transacties alswel biedt het gebruik van schrift in bepaalde omstandigheden meer voordelen. Op dit ideologisch model zou Brian Street²³ verder werken, gevolgd door Rosamond McKitterick²⁴. Zij bevestigt de idee van Clanchy dat bepaalde contexten het gebruik van het schrift stimuleerden.²⁵

16 M. Parkes, "Reading, copying and interpreting a text in the early middle ages," in *A history of reading in the west*, ed. G. Cavallo en R. Chartier. (Oxford: Polity Press, 2003), p. 121-126. Zie ook: J. Hamese, "The scholastic model of reading," in *A history of reading in the west*, ed. G. Cavallo en R. Chartier. (Oxford: Polity Press, 2003), p. 103-104.

17 Ambtelijke documenten van lokale overheden moesten, in tegenstelling tot documenten uit de gezondheidszorg, slechts door een kleine groep mensen begrepen worden, cfr. Th. de Hemptinne en W. Prevenier, "La Flandre au moyen age: un pays de trilinguisme administratif," in *Intuitu fidelis servitii sui: diplomatics and literacy, gender and politics in the medieval Low Countries: selected essays*, ed. E. De Paermentier en F. Van Tricht. (Gent: Academia Press, 2013), p. 369-379. Zie ook: J. McCash, "The role of women in the rise of the vernacular," *Comparative Literature* 60 (2008): p. 45-57.

18 J. Goody, *The interface between the written and the oral* (Cambridge: Cambridge university press, 1987), p.88.

19 B. Stock, *The implications of literacy. Written language and models of interpretation in the eleventh and twelfth centuries* (Princeton: Princeton university press, 1983), p. 500.

20 Voor de verhouding tussen orale communicatie en schrift zie A. Garton en C. Pratt, *Learning to be literate: the development of spoken and written language* (Oxford: Malden, 1998), p. 1-300.

21 Zie bijvoorbeeld M. de Jong, "Geletterd en ongeletterd: zin en onzin van een tegenstelling," in *Oraliteit en Schriftcultuur*, ed. R. Stuijven en C. Vellekoop. (Hilversum: Verloren, 1993), p. 10-27.

22 Clanchy, *From memory*, p. 60-87.

23 De hoofdvraag in het onderzoek van Street bestond er in te achterhalen waarom de middeleeuwer op een bepaald moment naar de pen heeft gegrepen? Welke voordelen bood hem dat? Zie B. Street, *Literacy in theory and practice* (Cambridge: Cambridge university press, 1988), p. 200.

24 Rosamund McKitterick onderzocht in de jaren 1990 het schriftgebruik bij de Merovingen en Karolingen, cfr. R. McKitterick, *The Carolingians and the written word* (Cambridge: Cambridge university press, 1990), p. 270.

25 Zie ook: C. Briggs, "Literacy, reading and writing in the medieval west," *Journal of Medieval History* 26 (2000): p. 397-420 en M. Mostert, "What happened to literacy in the Middle Ages? Scriptural evidence for the history of western literate mentality," *Tijdschrift voor geschiedenis* 108 (1995): p. 323-335. Zie ook R. Chartier, "Culture écrite et littérature à l'âge moderne," *Annales. Histoire et sciences sociales* 4 (2001): p. 785 en P. Chastang, *Lire, écrire, transcrire: le travail des rédacteurs de cartulaires en Bas-languedoc (XIe-XIIIe siècles)* (Paris: CTHS, 2002), p. 450.

1.1 Centrale onderzoeksvragen

Hoewel zowel linguïsten als historici²⁶ betreuren dat er nog geen samenwerking is gebeurd tussen beiden in het kader van wat Thomas Brunner de ‘vernacularisatie van de documentaire bronnen²⁷’ noemt, wil deze scriptie zich toeleunen op de oorkonden uitgevaardigd in naam van gravin Margareta van Constantinopel, ook gekend als Margareta II van Vlaanderen²⁸, die regeerde van 1244 tot 1278 in het graafschap Vlaanderen-Henegouwen.²⁹

In die tijdperiode zijn beide graafschappen aan elkaar gekoppeld door een personele unie die eerder gevormd werd door het huwelijk van Margareta van Vlaanderen in 1169 met Boudewijn V, erfgenaam van Henegouwen en Namen. Deze tweede personele unie zou tot 1278 met elkaar verbonden blijven, hoewel verschillende gebeurtenissen, waar in deze scriptie dieper op zal ingegaan worden, als gevolg hadden dat de graafschappen lang van elkaar gescheiden zijn geweest.³⁰ Zo waren in 1206 de Vlaamse en Henegouwse kanselarij nog niet met elkaar versmolten, ondanks het feit dat de personele unie al sinds 1169 met elkaar verbonden was. De verklaring moet gezocht worden in de persoon van kanselier Gislebert van Bergen die aan het hoofd stond van de afzonderlijke Henegouwse kanselarij die op dat moment qua prestige een voortrekkersrol speelde in de Zuidelijke Nederlanden. Dat het graafschap Henegouwen en Vlaanderen een apart parcours heeft gelopen, bewijst ook de strikte scheiding van de grafelijke Curia die zetelde met eigen bijzitters. Het financiële beheer gebeurde ook op afzonderlijke basis want zowel Vlaanderen als Henegouwen beschikten over eigen baljuws en ontvangers, die de grafelijke inkomsten in hun ambtsgebied ophaalden en afdroegen aan de kanselier.

26 Zie M. Glessgen, *Linguistique romaine: domaines et méthodes en linguistique française et romane* (Parijs: Colin, 2007), p. 10.

27 Th. Brunner, “Le passage aux langues vernaculaires dans les actes de la pratique en occident,” *Le Moyen Age* 1 (2009): p. 29-72.

28 Margareta I van Vlaanderen (1145-1194) was de dochter van graaf van Vlaanderen Diederik van de Elzas en de zus van zijn broer en opvolger graaf Filips van de Elzas. Ze trouwde in 1169 met graaf Boudewijn V, erfgenaam van Henegouwen. Na de dood van haar kinderloze broer werden zij en haar echtgenoot gravin en graaf van de personele unie Vlaanderen-Henegouwen in 1191. In 1194 overleed ze echter, waardoor Boudewijn V afstand deed ten voordele van hun zoon Boudewijn VI/IX van Henegouwen/Vlaanderen. Margareta II werd hoogstwaarschijnlijk vernoemd naar haar grootmoeder Margareta I. Meer over graaf Boudewijn V: J. Falmagne, *Boudouin V, comte de Hainaut, 1150-1195* (Montreal: Presses de l'Université de Montréal, 1966), p. 49-60.

29 De term ‘oorkonde’ kan gedefinieerd worden als een schriftstuk opgesteld als bewijs van een rechtshandeling (*‘acto juridica’*). De diplomatiek is dan ook de studie van de diplomata. Ze bestudeert haar overlevering, vorm en productie. Een oorkonde heeft vormelijke vereisten wat betreft rechtsgeldigheid en bewijskracht zoals een zegel en chirograaf. Deze definitie is los gebaseerd op de definitie van Carcel Orti, cfr. M. Carcel Orti, *Vocabulaire international de la diplomatie* (Valencia: University press, 1994), p. 21. Alle definities zijn het er echter over eens dat een oorkonde een aide-mémoire is, een bewijsstuk die conflicten kon vermijden en hierdoor de juridisering van de middeleeuwse maatschappij echt van start liet gaan. Een oorkonde is dus zowel drager als actor van het verleden. Het maakt een reconstructie van het verleden mogelijk. Naast Carcel Orti is er ook het diplomatische handboek van O. Guyotjeanin, J. Pycke en B. Tock, *Diplomatique médiévale* (Brussel: Brepols, 1993), p. 15-16.

30 Het huwelijk van Margareta I van Vlaanderen en Boudewijn V van Henegouwen betekende een tweede personele unie van de graafschappen Vlaanderen en Henegouwen. Dit was namelijk al een eerste maal gebeurd door het huwelijk van Richilde van Henegouwen en Boudewijn VI van Vlaanderen in 1051, die door zijn huwelijk de titel Boudewijn I van Henegouwen kreeg. Hun zoon Arnulf III van Vlaanderen sneuvelde in de slag van Kassel in 1071 tegen zijn oom Robrecht de Fries. Deze werd meester van Vlaanderen en rukte verder op naar Henegouwen. Na de slag van Braquerie en Bergen sloot Boudewijn II van Henegouwen, de tweede zoon van Richilde, een akkoord waarmee hij zijn rechten op Henegouwen kon behouden, maar die op Vlaanderen moest laten varen. Dit betekende het einde van de eerste personele unie, cfr. J-M. Cauchies, L. Honoré en F. Mariage, *Créer, administrer, réformer: regards croisés sur dix siècles d'histoire des institutions publiques en Hainaut et Tournais* (Brussel: Archives générales du royaume, 2010), p. 1-536.

De graaf bleef dus de enige verbindende link tussen beide graafschappen, hoewel de Vlaamse en Henegouwse kanselarij geünificeerd werden in 1205, wanneer graaf Boudewijn VI/IX overleden was.³¹

Na een verkenning van het alreeds verrichte onderzoek werd duidelijk dat de oorkonden uitgevaardigd binnen de Vlaams-Henegouwse kanselarij nog open lagen voor verder onderzoek, en dan meer bepaald in de overgang van het Latijn naar het Frans in deze oorkonden. Er verschenen al enkele wetenschappelijke hypothesen wat betreft mogelijke speculaties over taalovergang in grafelijke oorkonden.³² Elkeen van deze bedenkingen bracht naar voor dat de taalovergang zich waarschijnlijk heeft voorgedaan in die veranderende dertiende eeuw. Aurélie Stuckens³³ maakte bijvoorbeeld in haar masterscriptie (2011) op basis van het register van gravin Margareta van Constantinopel voor het graafschap Namen (1064-1276) de bedenking dat de taalovergang in de 203 oorkonden van het register voornamelijk op het einde van de dertiende eeuw moet gebeurd zijn: “*Cela dit, l’usage du français reste encore minoritaire et il faut attendre l’extrême fin du 13e siècle pour que le Latin et le vernaculaire s’égalent dans la production diplomatique.*”³⁴ Geldt deze hypothese echter ook voor het graafschap Vlaanderen-Henegouwen? En wat is het specifieke moment van taalovergang? Hoe kan deze taalovergang verklaard worden binnen de bredere context van het verschriftelijkingsproces in het dertiende eeuwse graafschap Vlaanderen-Henegouwen? Vier subvragen konden aan deze hoofdvraag van taalovergang in de grafelijke oorkonden gekoppeld worden. Is er enerzijds een specifieke bevolkingsgroep die de taalovergang actief heeft ondersteund? Er kan bijvoorbeeld verwacht worden dat lokale heren en particuliere personen hun voordeel zagen in het gebruik van de volkstaal als een uiting van identiteit ten opzichte van de vroegere machtshebbers? Is de overgang van het Latijn naar het Frans ten tweede gestart in het milieu van de grafelijke kanselarij? Of moet de taalovergang eerder gesitueerd worden in een niet-grafelijke milieu? Zijn naburige gebieden als het graafschap Holland en Zeeland of het hertogdom Brabant ten derde vroeger of later overgeschakeld naar het gebruik van de volkstaal? Welke bevolkingsgroepen waren in die gebieden dan trendsetters? En had de typologie van de oorkonden tot slot een invloed op de taal die werd gehanteerd of oorkonder/destinataris?

31 Wanneer het bericht van het overlijden van graaf Boudewijn VI/IX in 1205 het graafschap bereikte, en het regentschap van Filips van Namen startte, hield de Henegouwse grafelijke kanselarij onder leiding van Gislebert van Bergen op te bestaan. De oorkondingsactiviteiten lijken dan te zijn opgegaan in een centraal Vlaams-Henegouws kanselarij-netwerk waarbij verschillende kanselarijmedewerkers werkten. Het verdere verloop van de grafelijke kanselarij tussen 1206-1244 onder de regering van gravin Johanna van Constantinopel werd bestudeerd door Els De Paermentier. Ze concludeerde dat tegen 1206 de kanselarij zich tot een functioneel administratief orgaan had ontwikkeld met een zekere continuïteit. Toch vaardigde gravin Johanna meer oorkonden uit voor het graafschap Vlaanderen dan voor het graafschap Henegouwen, cfr. De Paermentier, *In cuius rei*, p. 476. Onderzoek naar het register van gravin Margareta (203 oorkonden) voor het graafschap Namen in de tijdsperiode van 1064-1276 door Aurélie Stuckens toonde aan dat het grootste aandeel van de oorkonden handelde over de gebieden ten noorden van Gent en Brugge, en slechts enkelen over Henegouwen. Stuckens vermoedt dat Henegouwen een eigen register had. Ze ziet de verklaring in sterke steden als Ath en Bergen die sterker stonden in hun schrift dan de grafelijke kanselarij, cfr. A. Stuckens, “A l’origine de l’enregistrement dans les principautés des anciens Pays-Bas: le recueil de la comtesse Marguerite de Constantinople (1260-1276/1278),” (Thesis, Louvain-la-Neuve, 2011). Onderzoek uit deze scriptie naar 310 oorkonden uitgevaardigd door gravin Margareta toonde aan dat maar liefst 268 oorkonden voor het graafschap Vlaanderen werden uitgevaardigd, in vergelijking met de 42 oorkonden die voor het graafschap Henegouwen werden uitgevaardigd.

32 Th. de Hemptinne, “De doorbraak van de volkstaal als geschreven taal in de documentaire bronnen. Op zoek naar verklaringen in de context van de graafschappen Vlaanderen en Henegouwen in de dertiende eeuw,” in *Van vader naar moedertaal: Latijn, Frans en Nederlands in de dertiende eeuwse Nederlanden*, ed. R. Beyers. (Brussel: Handelingen van het colloquium georganiseerd door de Koninklijke Zuid-Nederlandse Maatschappij voor Taal en Letterkunde en Geschiedenis, 1999), p. 7-21.

33 Stuckens, *A l’origine*, p. 50-51.

34 *Ibidem*, p. 50-51.

Na een analyse naar taalovergang in de oorkonden van het graafschap Vlaanderen-Henegouwen werd een eerste aanzet gegeven tot een provisoir dictaatonderzoek. De verschillende tekstdelen van de grafelijke en niet-grafelijke oorkonden werden geanalyseerd op hun begin- en slotformules. Impliceert een taalovergang immers een grondige wijziging van eeuwenoude stereotiepe Latijnse formules naar nieuwe volkstalige formuleringen? Waren de eerste Franse formules een letterlijk kopieer- en plakwerk van de Latijnse oorkonden? Gingen scribenten de eeuwenoude stereotiepe Latijnse formules rechtstreeks vertalen naar het Frans, of werd er creatief omgegaan met formules in de context van een taalovergang? In welke mate kan er dus van een vernieuwings- en verjongingsbeweging gesproken worden bij het aanstellen van een nieuwe grafelijke macht in 1244 wat betreft het dictaat van de nieuwe volkstalige oorkonden ten aanzien van de oude Latijnse oorkonden? Zijn er stereotiepe formules die eigen zijn aan de Vlaams-Henegouwse grafelijke kanselarij? Tot slot werden de grafelijke oorkonden bestudeerd vanuit een gender invalshoek. Via een kwantitatieve analyse werden de beginformules van de oorkonden onderzocht op hun autoriteit: vaardigde gravin Margareta oorkonden alleen uit, of wordt er een mederegent vermeld in de beginformule? Via een kwalitatieve analyse werd de intitlatio van de oorkonden onderzocht op hun representatie: hoe wordt gravin Margareta aangekondigd in de beginformule? Wordt er een vermelding gemaakt van een mannelijke macht?

2. Methodologische benadering

Vooraleer het stappenplan te overlopen die geleid heeft tot het beantwoorden van de centrale onderzoeksvragen is het belangrijk de diplomatische oefening die in deze scriptie gepresenteerd wordt te kaderen in een bredere context van het verrichte diplomatisch-paleografische onderzoek door historici-mediëvisten van de Gentse middeleeuwse school sinds de twintigste eeuw. Fernand Vercauteren³⁵ bestudeerde in 1938 de oorkonden van de Vlaamse graven uit de periode 1071-1128. Thérèse de Hemptinne³⁶ werkte hier verder op in 1978 tot de periode 1191. Walter Prevenier³⁷ onderzocht in 1964 de oorkonden van de personele unie Vlaanderen-Henegouwen uit de periode 1191-1206. Els De Paermentier³⁸ leverde in 2010 een onderzoek af voor de oorkonden van de Vlaamse en Henegouwse graven tussen 1191 en 1244. Valeria Van Camp³⁹ bestudeerde de oorkonden van de Vlaamse, Hollandse en Zeelandse graven tijdens de personele unie uit een latere periode, meer bepaald 1280-1345. Deze vijf onderzoekers hebben samen de regering van 14 territoriale vorsten bestudeerd tussen 1071 en 1345 namelijk Robrecht I de Fries (1071-1093), Robrecht II van Jeruzalem (1093-1111), Boudewijn VII van Vlaanderen (1111-1119), Karel de Goede (1119-1127), Willem Clito (1127-1128), Diederik en Filips van de Elzas (1128-1191), Margareta van de Elzas en Boudewijn V van Henegouwen, VIII van Vlaanderen (1191-1195), Boudewijn VI van Henegouwen, IX van Vlaanderen (1194-1206), Filips van Namen (1206-1212), Johanna van Constantinopel (1212-1244), Gwijde van Dampierre (1278-1305), Robrecht III van Vlaanderen (1305-1322) en Lodewijk II van Nevers (1322-1346). Het doel van deze studies bestond er telkenmale in de organisatie van de grafelijke kanselarij tijdens de heerschappij van deze graven te bestuderen.

35 F. Vercauteren, *Actes des comtes de Flandre: 1071-1128* (Brussel: Palais des Académies, 1938), p. 370.

36 Th. de Hemptinne, "De oorkonden van de graven van Vlaanderen Diederik en Filips van de Elzas: een peiling naar de oorkondingsactiviteit van de grafelijke kanselarij in de periode 1128-1191, op grond van een diplomatisch en paleografisch onderzoek," (PhD, Universiteit Gent, 1978).

37 W. Prevenier, *De oorkonden der graven van Vlaanderen: 1191-aanvang 1206* (Brussel: Palais des Académies, 1964), p. 502.

38 De Paermentier, *In cuius rei*, p. 476.

39 V. Van Camp, "De oorkonden en de kanselarij van de graven van Henegouwen, Holland en Zeeland: schriftelijke communicatie tijdens een personele unie: Henegouwen, 1280-1345," (PhD, Universiteit Gent, 2010).

Het hiaat in deze lange traditie ligt echter tussen 1244 en 1278, met name onderzoek naar de werking van de grafelijke kanselarij onder gravin Margareta van Constantinopel.

De methodologische benadering die gevolgd werd om een antwoord te bieden op de centrale onderzoeksvragen bestond uit een vierdelig schema:

Eerst werd een pakket van oorkonden samengesteld uitgevaardigd in naam van gravin Margareta van Constantinopel voor het graafschap Vlaanderen-Henegouwen tijdens de periode 1244-1278. Hoe dit pakket werd bekomen, kan gelezen worden in hoofdstuk 3 van dit eerste deel: heuristiek.

Nadat een bruikbaar oorkonden pakket was verzameld, bestond de tweede stap er in de tekst van de oorkonde te screenen op taal en typologie, om een antwoord te bieden op de centrale onderzoeksvraag rond taalovergang. Het is hierbij belangrijk op te merken dat de taalovergang in deze scriptie vanuit een historisch oogpunt geanalyseerd werd, en dus geen linguïstische analyse voor ogen had.⁴⁰ De taal kon bij de aanwezigheid van oorkonden met een full text rechtstreeks afgelezen worden. Wanneer een full text ontbrak, bracht de datatio van de oorkonde uitsluitsel over de taal van de oorkonde. De typologie van de oorkonden werd bekomen na het lezen van de korte inhoud van de oorkonde, wat met een diplomatische term het regest wordt genoemd. Er werd telkens een onderscheid gemaakt op basis van het regest tussen enerzijds bevestigings- en bekrachtigingsoorkonden en anderzijds beschikkingsoorkonden. Met bevestigings- en bekrachtigingsoorkonden worden oorkonden bedoeld waarbij gravin Margareta als oorkondende instantie geen partij was bij de rechtshandeling, maar wel een authentieke akte afleverde van de transacties aan de betrokken partijen. Onder dit pakket van bevestigings- en bekrachtigingsoorkonden vallen ook oorkonden waarbij een stuk land of grond of rente bijvoorbeeld gegeven werd als enkelvoudige gift aan een begunstigde, die het nadien teruggaf tegen een jaarlijkse cijns. Meestal was dit soort transacties een verdoken vorm van geld lenen, met de grond als onderpand. De beschikkingsoorkonden behelzen oorkonden waarin benoemingen of opdrachten gebeurden enerzijds, of giften en geschenken anderzijds. Dat kan gaan om stukken land, huizen, renten en rechten, overgedragen van de ene partij op de andere.

Vervolgens werd als derde stap een vergelijking gemaakt tussen de Latijnse en volkstalige oorkonden, waarbij verschillende factoren werden onderzocht en met elkaar in vergelijking gebracht zoals de geografische plaats van uitgave, datum, oorkonder en destinataris. Dit bracht een dieper inzicht in de oorkonden en maakte het mogelijk op zoek te gaan naar verklaringen voor de taalovergang.

40 Voor een linguïstische benadering van taalovergang in middeleeuwse oorkonden zie: M. Hoebeke, *De middeleeuwse oorkondetaal te Oudenaarde: 13de eeuw-1500 (spelling en klankleer)* (Gent: Secretariaat van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde, 1968), p. 1-686. Okke Bogaerts schreef in 2009 een masterscriptie over de geschreven volkstaal in het Brugse Vrije vanuit een theoretisch oogpunt. Toen al sprak hij over hoopvolle verwachtingen wat betreft de historische sociolinguïstiek. Bogaerts benoemde het opkomende vakgebied als een interdisciplinaire uitdaging aangezien de historische sociolinguïstiek taalgebruik en taalkeuze niet bestudeerd als een hermetisch afgesloten geheel maar taal en het gebruik van taal plaatst binnen zijn historische context. Catharine Peersman bestudeerde vanuit een historisch sociolinguïstisch standpunt het oorkondemateriaal uit het archief van de abdij van Ninove, cfr. O. Bogaerts, *De geschreven volkstaal in het graafschap Vlaanderen in de dertiende eeuw. Een historische verkenningstocht*, (Thesis, Universiteit Gent, 2009) en C. Peersman, "Une approche actuelle pour des matériaux médiévaux: les chartes de l'abbaye de Ninove sous l'angle de la sociolinguistique historique," in *Sociolinguistique historique du domaine gallo-roman. Enjeux et méthodologies d'un champ disciplinaire émergent*, ed. D. Aquino-Wever, S. Cotelli en A. Kristol. (Bern: Actes du colloque de Neuchâtel, 2009), p. 10.

In een laatste en vierde stap werden de oorkonden geanalyseerd op hun dictaat, om de centrale onderzoeksvragen rond de begin- en slotformules te beantwoorden. Elke oorkonde is namelijk opgebouwd volgens stereotiepe formuleringen. Deze werden geïsoleerd uit de tekst en verzameld in tabellen, die het mogelijk maakten om de formules overzichtelijk te beschouwen en te vergelijken met elkaar.

3. Heuristiek

Het doel van deze scriptie heeft nooit gelegen in het bundelen van alle oorkonden die ooit zijn uitgevaardigd in naam van gravin Margareta. Het gaat namelijk om een massa oorkonden die gearchiveerd zijn in enerzijds les archives départementales du Nord te Rijsel en de rijksarchieven van België, en anderzijds oorkonden die ergens in Franse gemeentearchieven liggen te wachten op ontsluiting. Omwille van deze massificatie bestaat er tot op heden geen gebundelde uitgave van de oorkonden die gravin Margareta uitvaardigde. Het heuristische luik van deze scriptie bestond er dan ook in actief op zoek te gaan naar een eerste verzameling oorkonden uitgevaardigd in haar naam. Dit werd gedaan via drie stappen: ten eerste via de databank *Diplomata Belgica*⁴¹, ten tweede via de *Table Chronologique* van Alphonse Wauters⁴² en tot slot via de mini-uitgave in de bijlagen van het werk van Theo Luykx.⁴³

3.1 Diplomata Belgica

De Thesaurus Diplomaticus of *Diplomata Belgica* (afkorting DiBe, bijnaam Nieuwe Wauters) biedt een overzicht in de vorm van een databank van alle diplomatieke bronnen (bewerkt of niet gepubliceerd), uitgegeven door natuurlijke personen en rechtspersonen uit de middeleeuwse Zuidelijke Nederlanden. Die gebieden betreffen vandaag het actuele België, Nederland, Frankrijk, Groothertogdom Luxemburg en Duitsland. De databank is gericht op oorkonden uitgegeven voor 1250, maar *Diplomata Belgica* wil er in de toekomst ook naar streven oorkonden van een latere periode in de databank te ontsluiten.⁴⁴ *Diplomata Belgica* is een digitale herziening van de *Table Chronologique* van Alphonse Wauters. Dit heuristisch instrument werd vanaf 1866 gepubliceerd in elf delen. Het project zelf is opgestart in 1970 door de Belgische Koninklijke Commissie voor Geschiedenis.⁴⁵ In 1997 werd een eerste versie gepubliceerd in de vorm van een cd-rom (*Thesaurus Diplomaticus*) door Brepols Publishers. De Cd-Rom bevatte 13.000 records tot het jaar 1200. Vandaag behoort *Diplomata Belgica* tot een groter project, zijnde '*The sources from the Medieval Low Countries*' (SMLC)⁴⁶ gefinancierd door de Hercules stichting en de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis. De databank bevat nu al 37.995 oorkonden uitgevaardigd in naam van seculiere en religieuze autoriteiten van het huidige grondgebied België tot het jaar 1250. Het is de bedoeling dat de databank binnen het jaar

41 Th. de Hemptinne, J. Deploige, J.-L. Kupper en W. Prevenier, *Diplomata Belgica: les sources diplomatiques des Pays-Bas méridionaux au Moyen Âge: the diplomatic sources from the medieval southern low countries* (Gent: Universiteit Gent, 2014), databank.

42 A. Wauters, *Table Chronologique. Des chartes et diplômes imprimés concernant l'histoire de la Belgique* (Brussel: Hayez, 1866). Geraadpleegde delen: tômes IV, VII, 2 en XI.

43 Luykx, *De grafelijke*, p. 319-470.

44 J. Deploige, B. Callens, Ph. Demonty en G. De Tré, "Remedying the obsolescence of digitised surveys of medieval sources: 'Narrative Sources' and 'Diplomata Belgica'," *Bulletin de la commission royale d'histoire* 176 (2010): p. 151-166.

45 Samen met de Nationale Commissie voor het woordenboek van het middeleeuws Latijn en CETEDOC, het informatiecentrum van de humane wetenschappen van de Universiteit van Louvain-la-Neuve, cfr. Deploige, *Remedying*, p. 153.

46 De officiële titel gaat verder als: A multiple database system for the launch of *Diplomata Belgica* and for a completely updated version of narrative sources (2009-2013), cfr. Deploige, *Remedying*, p. 153.

2015 online raadpleegbaar zal zijn.⁴⁷ Voor deze masterscriptie werd er gewerkt met een voorlopige versie die ik met de toestemming van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis mocht raadplegen.

De heuristische oefening via DiBe hield in de oorkonden uitgevaardigd in naam van gravin Margareta van Constantinopel tussen 1224 en 1251 (dit is de einddatum van de databank) op te sommen. Het resultaat van deze oefening is te vinden in tabel 1 (bijlage 1). Er werd een aantal van 174 oorkonden bekomen. Oorspronkelijk waren dit er 227.⁴⁸ 53 oorkonden werden uit het pakket gefilterd aangezien deze scriptie het niveau van de tekst en het dictaat in deze oorkonden wilde bestuderen. Daarom is het van belang dat de geselecteerde oorkonden voorzien zijn van een full text. Op die manier werden die 53 oorkonden die geen full text hadden uit de selectie van 227 oorkonden gelaten.⁴⁹ Zo werd tabel 1 bekomen, die bestaat uit 174 oorkonden uitgevaardigd in naam van gravin Margareta in de periode 1244-1251, waarvan 160 oorkonden in het Latijn zijn overgeleverd en 14 in het Frans. Van de Latijnse zijn er 62 oorkonden in kopie beschikbaar, 88 in origineel en bij 10 oorkonden is de traditie niet gekend, van de 14 Franse oorkonden waren er 8 in origineel overgeleverd en 6 in kopie.⁵⁰

47 E. De Paermentier, "Diplomata Belgica: Analysing medieval charter texts (dictamen). Through a quantitative approach: The case of Flanders and Hainaut (1191-1244)," in *Digital Diplomatsics : the Computer as a Tool for the Diplomatist?*, ed. A. Ambrosio, S. Barret en G. Vogeler. (Keulen: Böhlau Verlag, 2014), p. 172.

48 Dit laatste aantal werd als volgt verkregen (zie screenshot 1 bij bijlage 2): Diplomata Belgica biedt de mogelijkheid aan een specifieke zoekopdracht uit te voeren via het menu 'recherche wauters.' Voor deze oefening was dat: mil-lésime > (meer dan) 1243 (aangezien gravin Margareta geregeerd heeft van 1244 tot 1278). Auteurs (= oorkonder) CO (= comtesse) Flandre* (Vlaanderen, asterix dient voor Vlaanderen-Henegouwen of Vlaanderen-.. aan te duiden) Marguerite (= Margareta). De volledige zoekvraag betrof dus: "vind alle oorkonden die zijn uitgevaardigd in naam van gravin Margareta van Vlaanderen-Henegouwen vanaf 1243." Aangezien Diplomata Belgica een Franse databank is, moest er gewerkt worden met Franse zoektermen.

49 Screenshot 2 toont de derde geselecteerde oorkonde van de 227 als voorbeeld: Bovenaan in het midden staat de datum (die omgerekend is volgens de regels van de chronologie) wanneer de oorkonde is uitgevaardigd. Links van de datum staat het DiBe nummer, rechts van de datum staat 'texte seul,' wat slaat op de plaats waar de oorkonde bekrachtigd is, wat dikwijls ook te vinden is in de datatio formule in de full text.

De blauwe subtittels zijn de metadata: de naam van de oorkonder wordt vermeld via auteur(s), eronder de naam van de disponent(s) (degene die de rechtshandeling bekrachtigt; oorkonder en disponent zijn vaak gelijk) en tot slot de beneficiaris (= de destinataris). De groene subtittels vermelden het genre (in deze oefening altijd een oorkonde). DiBe vermeldt de authenticiteit en de traditie. Dit laatste was voor deze oefening belangrijk. Een full text in origineel geeft meer zekerheid over het gebruik van de taal in de oorkonde dan een kopie.

Onder de blauwe en groene subtittels volgt een verwijzing naar de editie waar een afschrift van de oorkonde terug te vinden is. Tot slot wordt de full text gepresenteerd.

Screenshot 3 toont de vierde geselecteerde oorkonde van het pakket, waarin er geen full text voorhanden is. Dit is 1 van de 53 oorkonden die uit de selectie zijn gebleven zodanig dat er kon gewerkt worden met 174 geselecteerde oorkonden, in full text aanwezig.

Screenshot 4 werd bekomen doordat bij screenshot 2 op 'edition' werd gedrukt. Een Frans regest wordt gegeven, alsook een referentie naar de Oude Wauters. Wanneer er academische studies gedrukt of online beschikbaar zijn over de geselecteerde oorkonde kan dit teruggevonden worden bij respectievelijk 'etude' en 'liens WEB.'

Als er bij screenshot 2 wordt geklikt op 'tradition' komt de gebruiker uit op het beeld dat screenshot 5 toont. Opnieuw is (hetzelfde) regest van de geselecteerde oorkonde zichtbaar, samen met een verwijzing naar waar de originele oorkonde (of bij een kopie de kopie) te vinden is.

50 De eerste kolom biedt het DiBe nummer aan, gevolgd door een rangschikking. Via het DiBe nummer kan de oorkonde teruggevonden worden in de databank, de rangschikking maakte een chronologische oplijsting mogelijk. De derde kolom betreft de datum waarop de oorkonde is uitgevaardigd. De oplijsting is chronologisch gebeurd. Kolom vier, vijf en zes geven respectievelijk de oorkonder, disponent en destinataris weer. De gebruikte afkortingen in deze drie kolommen zijn terug te vinden in de legende bij de inleiding op tabel 1. Vervolgens vertelt de kolom 'traditie' of de oorkonden in kopie dan wel in origineel overgeleverd zijn. Als de traditie niet duidelijk was, staat er 'niet gekend.' Kolom acht duidt met 'ok' aan of de authenticiteit van de oorkonde kan bevestigd worden. Als DiBe aangeeft dat er een probleem met de authenticiteit is, staat er 'twijfelachtig,' bij geen problemen staat er 'Ok.' De voorlaatste kolom onthult de taal van de oorkonden. Dit kan Latijn of Frans zijn voor tabel 1. Tot slot geeft de tiende en laatste tabel het regest van de oorkonde mee. Voor tabel 1 is het regest volledig in het Frans opgesteld.

Omdat een van de centrale onderzoeksvragen ernaar streeft om te onderzoeken in welke context de taalovergang gestart is, was het noodzakelijk naast grafelijke oorkonden ook niet-grafelijke oorkonden op te sporen. Daarom werd tabel 2 gemaakt (bijlage 3). Dit is een pakket van 163 Franse en 6 Nederlandse oorkonden bekomen door in DiBe bij *'recherche wauters'* onder *'millésime'* 1243 in te geven (zie screenshot 6). DiBe geeft een selectie van 4652 oorkonden. Dit is een omvangrijk aantal. Via *survol sélection* kon er echter met een oogopslag via *'langue'* Franse of Nederlandse oorkonden opgespoord worden (zie screenshot 7). Later bleek dat het pakket van 4652 oorkonden niet volledig moest gescreend worden tot het jaartal 1251 daar nummer 4359 de laatste oorkonde voor het jaartal 1250 was. Zo'n 139 oorkonden voor het jaar 1250 bleken namelijk geen full text te hebben.⁵¹ Zo werd er een pakket van 169 oorkonden bekomen, in het Frans (163) en Nederlands (6) opgesteld, lopende van 1244 tot 1250. Van deze 163 Franse oorkonden zijn er 89 in kopie opgesteld en 74 in origineel. De 6 Nederlandse oorkonden bezaten 5 oorkonden in kopie en 1 in origineel. Opmerkelijk aan deze tabel 2 is dat de oorkonder altijd van niet-grafelijke origine is. Als de oorkonder toch van grafelijke origine was, werd gecontroleerd of deze al opgenomen was in tabel 1. Zo werden de oorkonden uitgevaardigd in naam van gravin Margareta, en dus al opgenomen in tabel 1, uit de selectie gelaten.⁵² De opmaak van tabel 1 geldt ook voor tabel 2.

3.2 Table Chronologique

Aangezien DiBe maar loopt tot 1251 werd gezocht naar een naslagwerk dat afschriften bevat van de oorkonden uitgevaardigd door gravin Margareta voor de periode 1252-1278. De Table Chronologique van Alphonse Wauters beantwoordde aan deze vraag. Het oorspronkelijke doel was om het naslagwerk van Wauters te doorbladeren op zoveel mogelijk oorkonden uitgevaardigd in naam van gravin Margareta. De delen van de *'Oude Wauters'* die deze regeringsjaren bevatten werden uitgelicht en onderzocht.⁵³ Deze oefening werd samengevat in tabel 3 (bijlage 4).

In totaal bracht het doorbladeren van de Oude Wauters 80 oorkonden op voor een tijdspanne van 34 jaar. Dit aantal strookte niet met de verwachtingen van een verschriftelijkingscontext en een massificatie van oorkonden, zeker als DiBe voor een tijdspanne van zeven jaar al 174 oorkonden voorziet. Het moet wel gezegd worden dat de oorkonden tussen 1245 en 1251 van de Oude Wauters gescreend werden op hun aanwezigheid in DiBe (tabel 1).

51 Hier was iets onvolledig aan: een honderdtal van deze 139 waren telkens gericht aan de stedelijke gemeenschap Dowaaï, zonder een duidelijke destinataris en geen vermelding van de full text. De lange reeks oorkonden uitgevaardigd door de stedelijke gemeenschap Dowaaï, zonder full text of destinataris begint bij nummer 4359 van de 4652. Deze oorkonden zijn wel gedateerd voor het jaar 1250 en hebben elk een ander DiBe nummer. *Survol sélection* geeft aan dat ze allemaal in het Frans zouden moeten staan. Deze oplijsting gaat door tot nummer 4517. Waarschijnlijk is dit het gevolg van *Diplomata Belgica* die nog steeds geüpdatet wordt.

52 Het betreft de oorkonden met DiBe nummer 22844, 27609, 32690, 32697, 24479, 31068, 32338 en 32338.

53 De Table Chronologique is in totaal geprint over acht boeken. Elk boek heeft een inleiding vooraan en een index achteraan het boekdeel, met uitzondering van deel VII, 1. Telkens wordt voor elk boek naast de algemene titel vermeld om welk deel (*'tome'*) het gaat, welke eventuele supplementen er aan toegevoegd zijn en welke jaren het boekdeel beslaat. Drie van de acht boeken bleken bruikbaar voor deze scriptie: Deel IV (1226-1250 met supplement) dat verscheen in 1874 was het eerste deel bruikbaar voor deze scriptie. Op p. 407 van dit deel start het overzicht van oorkonden voor het jaar 1244. Dit werd doorbladerd tot het jaar 1250 (p. 606). Supplementen voor de jaren 1244-1250 bevonden zich op p. 647 tot p. 772. Opvolger van dit boekdeel is het boekdeel VII, 2 dat loopt van 1226 tot 1300 met supplementen vanaf 533 tot 1300. In 1889 werd het boekdeel geprint. Naast deel IV was dit een tweede belangrijk boek voor deze scriptie. Vanaf p. 761 werden oorkonden voor het jaar 1244 gevonden. Dit werd doorgebladerd tot p. 847 voor het jaar 1250. Het jaar 1251 start op p. 849 en loopt tot p. 1061 (1278). Vervolgens volgde een nieuwe sessie voor de jaren 1244 tot 1278 van p. 1378 tot p. 1428. Het supplement startte op p. 1464 (1244) tot p. 1469 (1278). Het laatste boekdeel van de Table Chronologique werd postuum uitgegeven in 1907 (deel XI) en beslaat oorkonden van 98 tot 1250. Dit laatste deel XI was het derde en laatste bruikbare deel voor deze scriptie. De oorkonden van 1244 tot 1250 lopen van p. 681 tot p. 795.

DiBe voorzag bijna altijd in de oorkonden van 1245 tot 1251 die opgenomen waren in de Table Chronologique, zoniet werden ze opgenomen in tabel 3.⁵⁴ Vanaf 1252 kon er sneller door de Table Chronologique gebladerd worden, in tegenstelling dus tot de eerste periode (1244-1251). Het leek er op dat niet alle oorkonden uitgevaardigd in naam van gravin Margareta in het historische graafschap Vlaanderen-Henegouwen opgenomen zijn in de Oude Wauters.

Een volgend probleem bij de Oude Wauters waren de datatio's. De Oude Wauters voorziet namelijk niet in een full text van de oorkonde, maar in een regest waarbij de datatio wordt gegeven. Deze staan opgetekend in het Latijn of in het Frans. De vraag was of, als de datatio in plaats van het Latijn in het Frans stond geschreven, er mocht aangenomen worden dat de originele oorkonde ook in het Frans was opgesteld? Na het doornemen van de inleiding(en) van de Table Chronologique was niet duidelijk of dit inderdaad zo kon gelden.⁵⁵ Als oplossing werd gevonden de 14 Franse oorkonden uit tabel 1 op te zoeken in de Oude Wauters. Bij alle 14 gaf de Oude Wauters een Franse datatio weer in plaats van een Latijnse. Er kon dus met zekerheid besloten worden dat, als Alphonse Wauters een datatio in het Frans plaatste, hij hiermee bedoelde dat de originele oorkonde in het Frans was opgesteld.⁵⁶

De 80 oorkonden bekomen door het doorbladeren van de Oude Wauters waren allemaal uitgevaardigd door gravin Margareta. Daarom werd de Oude Wauters ook doorbladerd op Franse oorkonden uitgevaardigd in niet-grafelijke milieus tussen 1252-1278. Maar liefst 215 oorkonden werden verkregen die kort samengevat werden in tabel 4 (bijlage 6) op jaartal, paginanummer van de Oude Wauters en een eigen Nederlandse samenvatting van het regest. De traditie van deze 215 oorkonden is niet gekend. Dat kan wel onderzocht worden door het raadplegen van de edities die de Oude Wauters telkens onder het regest plaatste.

3.3 De bijlagen van Luykx

Tabel 3 bestaat zoals hierboven besproken uit 80 oorkonden afkomstig uit de Table Chronologique. De volledige tabel 3 telt echter 162 oorkonden. Dat komt doordat de 80 oorkonden verkregen via de Oude Wauters aangevuld werden met oorkonden opgenomen uit de bijlagen van het werk van Theo Luykx.⁵⁷ Om precies te zijn werden nog 82 oorkonden aan tabel 3 toegevoegd, die uitgevaardigd zijn geweest door gravin Margareta en een eventuele mederegent vanaf het jaartal 1252, aangezien de oorkonden die Luykx weergeeft voor de periode 1244-1251 al opgenomen waren in DiBe.

54 Dikwijls was het zo dat het regest van een oorkonde in de Oude Wauters voor de periode 1244-1251 overeenkwam met dat uit DiBe. Echter, doordat de regesten soms ook helemaal niet overeenkwamen kon dit geverifieerd worden door middel van de editie. De Oude Wauters geeft naast datum, regest en een deel van de datatio ook een verwijzing naar de editie (zie foto 1 bij bijlage 5). DiBe biedt ook de mogelijkheid tot het verifiëren van afzonderlijke vragen zoals de taal in de oorkonden, het DiBe nummer maar dus ook de editie. Dit kan zeer snel en overzichtelijk gebeuren met het thema 'survol sélection.' (zie screenshot 7). Van zodra de editie in DiBe overeenkwam met de oorkonde was er een zekerheid dat het om dezelfde oorkonde ging. De editie verifiëren bracht zekerheid dat het om dezelfde oorkonde ging. Uiteraard verwijst DiBe ook naar het nummer van de Oude Wauters. Dit wordt echter niet altijd consequent gedaan.

55 In het laatste deel XI van de Oude Wauters wordt er iets gezegd over de chronologie van de oorkonden, de index in de boekdelen op het einde en 'pour le reste, ils se sont conformés aux règles tracées par La Commission et, à leur défaut, aux précédents établis par le savant premier editeur.'

56 11 Franse oorkonden uit tabel 1 staan in DiBe en de Oude Wauters. De overige 3 Franse oorkonden zijn terug te vinden in de cartularia van respectievelijk Th. Leuridan, *Histoire de Seclin* (Roubaix: Reboux, 1906), p. 50 (oorkonde nummer 126, tabel 1), E. Matthieu, "Droits de gîte à Castre," *Annales du Cercle Archéologique d'Enghien* 7 (1908): p. 1-18 (oorkonde nummer 157, tabel 1) en R. Fossier, *Chartes de coutume en Picardie: XIé-XIIIe siècle* (Parijs: Bibliothèque nationale, 1974): p. 334 (oorkonde 174, tabel 1). Ook zij stonden alle drie in het Frans opgesteld.

57 Luykx, *De grafelijke financiële*, p. 319-470.

De 162 oorkonden kunnen opgedeeld worden in 79 Latijnse, 79 Franse en 1 Nederlandse oorkonde. Van de overige 3 oorkonden was de taal niet gekend. Voor de 79 Latijnse oorkonden zijn er 10 kopieën ten opzichte van 19 originelen overgeleverd. De traditie van de overige 50 oorkonden is niet gekend. Van de 79 Franse oorkonden zijn er 23 in kopie en 33 in origineel gekend. De traditie van de overige 23 is niet gekend.

In de eerste kolom van tabel 3 wordt de verwijzing gegeven naar het pagina nummer van de Oude Wauters of de bijlagen van Luykx. Waar de Oude Wauters voorzag in een datum, regest, datatio en verwijzing naar de editie (zie foto 1), tonen de bijlagen van Luykx een oorkonden pakket opgesteld volgens de regels van een kritische uitgave (zie foto 4). Hierdoor kon er met zekerheid gesteld worden of een oorkonde in origineel werd overgeleverd, en of de taal dus oorspronkelijk Latijn of volkstaal was, in tegenstelling tot de Oude Wauters.

Tabel 3 werd dus een combinatie van de Oude Wauters en de bijlagen van Luykx. Er werd gewerkt met zes kolommen. De eerste kolom biedt een verwijzing naar de paginanummers van de Oude Wauters of de bijlagen van Luykx, gevolgd door een rangschikking en een datum-kolom. Doordat zowel Wauters als Luykx de editie vermelden, kon hier ook naar verwezen worden. De voorlaatste kolom vertelt in welke taal de oorkonde was opgesteld: bij de oorkonden gevonden in de Oude Wauters slaat het Latijn of Frans op de datatio formule, waarbij eerder in deze scriptie kon aangetoond worden dat de taal van de datatio bij de Oude Wauters ook de taal van de oorkonde is. Bij de oorkonden van Luykx kon direct met zekerheid gesteld worden of de originele oorkonde in het Latijn of Frans was opgesteld. Als de oorkonde in het Frans stond, werd er aangegeven of ze in 'origineel' of in 'kopie' stond. 1 oorkonde stond zelfs in het Nederlands opgesteld (nummer 134). Wanneer de taal niet gekend was (als de Oude Wauters het niet aangaf), staat er niet gekend. Dat was het geval bij 3 oorkonden (nummers 7, 61 en 70). De laatste kolom biedt de regesten van de oorkonde aan. Dit kan in het Frans (Oude Wauters) dan wel in het Nederlands (bijlagen van Luykx) gebeurd zijn.

3.4 Bronnenfocus voor deze masterscriptie

Na een intensieve heuristische periode werd het methodologische onderzoek voor deze scriptie afgerond, hoewel er nog vele oorkonden van gravin Margareta van Constantinopel ergens in de archieven in België/ Frankrijk liggen te wachten op ontsluiting. Toch moest er op een bepaald moment een cesuur getrokken worden. Anders dreigde deze scriptie een oplijsting te worden van oorkonden uitgevaardigd in naam van gravin Margareta van Constantinopel, zonder verder onderzoek. Het vele zoekwerk echter in de Table Chronologique en de bijlagen van Luykx, en het blijven opvragen van oorkonden in de Diplomata Belgica resulteerden in volgende 4 tabellen:

Tabel 1 bestaat uit 174 verwijzingen naar grafelijke oorkonden die lopen van 1244 tot 1251 uitgevaardigd in het graafschap Vlaanderen in naam van gravin Margareta van Constantinopel. Deze werden gevonden via de Diplomata Belgica. Deze 174 oorkonden kunnen opgedeeld worden in 160 Latijnse en 14 Franse.

Tabel 2 bevat 169 referenties naar niet-grafelijke oorkonden die kunnen gedateerd worden van 1244 tot 1250. Deze werden samengesteld via de Diplomata Belgica en beslaan het grondgebied van het oude graafschap Vlaanderen. Van deze 169 oorkonden waren er 163 Franse aanwezig en 6 Nederlandse.

- Tabel 3 omvat 162 beschrijvingen van grafelijke oorkonden die de periode 1245-1278 behelzen. Van deze 162 werden er 80 via de Oude Wauters gevonden en 82 via de bijlagen van Luykx. Allen zijn ze uitgevaardigd in naam van Margareta van Constantinopel in haar hoedanigheid als gravin van de personele unie Vlaanderen-Henegouwen. 79 van deze 162 oorkonden waren opgesteld in het Latijn, net als de volgende 79 die opgesteld waren in het Frans. 1 oorkonde was opgesteld in het Nederlands en van 3 overige oorkonden was de taal niet gekend.
- Tabel 4 bevat samenvattingen van 215 regesten van Franse niet-grafelijke oorkonden uitgevaardigd tussen 1244-1278 verkregen door te bladeren in de Oude Wauters. De traditie van deze 215 oorkonden kan bestudeerd worden via de edities die de Oude Wauters onder de regesten plaatst.

De 4 tabellen samen stellen 720 oorkonden voor waarvan 336 van grafelijke oorsprong en 384 van niet-grafelijke oorsprong. Allen werden ze uitgevaardigd in de personele unie Vlaanderen-Henegouwen tussen de jaren 1244-1278.

Kort moet de aandacht ook gewezen worden op twee cartularia die werden doorbladerd op Latijnse en Franse oorkonden voor de periode 1244-1278 in het kader van het comparatieve onderzoek naar de taalovergang. Deze cartularia maakten het namelijk mogelijk een specifieke casus voor de abdijen van Marquette en Flines op te zetten met een oefening naar de taalovergang in monastieke oorkonden. Zoals later zal blijken werd deze casus gekozen omwille van de persoonlijke link tussen zussen-gravinnen Johanna en Margareta en de abdijen van Marquette en Flines. Er werd geen tabel gemaakt van de oorkonden afgeschreven in het cartularium, daar het om een comparatieve oefening ging. De oorkonden afgeschreven in de cartularia maken geen deel uit van het basis oorkonden pakket voor deze scriptie.⁵⁸

Tot slot mag nog even gewezen worden op de voordelen die een digitaal oorkonden corpus als *Diplomata Belgica* biedt. Een van de voornaamste pluspunten van DiBe bestaat namelijk in de tijdswinst die kan geboekt worden in de heuristische fase: het samenstellen van het oorkonden pakket voor deze scriptie kon enerzijds gebeuren via het raadplegen van de databank, en anderzijds via het doorbladeren van de Oude Wauters en de bijlagen van Luykx. Het doorbladeren van deze laatste twee heeft meer tijd ingenomen in het kader van de heuristische oefening voor deze scriptie dan het raadplegen van de databank. DiBe speelde ook perfect in op afzonderlijke vragen via selectielijsten, die op hun beurt tegenbewijzen mogelijk maakten.⁵⁹ In een mum van tijd kon DiBe een pakket oorkonden aanbieden die manueel zo snel niet zou kunnen bereikt worden, waardoor er een breed vergelijkingskader mogelijk was. Er moest geen rekening gehouden worden met openingsuren van bibliotheken, wat met de *Table Chronologique* bijvoorbeeld wel het geval was, noch moesten er verplaatsingen gemaakt worden. DiBe is elk moment van de dag, thuis of elders, raadpleegbaar. Enige voorwaarde is de aanwezigheid van een computer. Het mag duidelijk zijn dat een digitaal oorkonden corpus als *Diplomata Belgica* een significante heuristische tijdswinst betekent, en hiernaast extra voordelen biedt ten aanzien van een gedrukte editie zoals woordstatistiek en de mogelijkheid tot dictaatanalyse.

58 M. Vanhaeck, *Cartulaire de l'abbaye de Marquette* (Rijsel: SILIC, 1937), p. 97-253 en E. Hautcoeur, *Cartulaire de l'abbaye de Flines* (Rijsel: Quarré, 1873), p. 35-226.

59 Zoals bijvoorbeeld de verificatie van het regest tussen tabel 1 en tabel 3 aan de hand van de editie via 'survol sélection' om geen oorkonden dubbel op te nemen (die dus enerzijds in DiBe zaten, maar anderzijds ook in de *Table Chronologique* stonden).

Uiteraard zijn er ook beperkingen⁶⁰ verbonden aan een databank als DiBe, maar in dit geval wogen de negatieve punten niet op tegen de positieve.

4. Biografisch kader⁶¹

Het 'hoofdpersonage' van deze scriptie is gravin Margareta van Constantinopel. Een biografisch kader werd opgesteld aan de hand van verschillende geraadpleegde werken en artikels. Hierdoor werd het karakter van dit hoofdstuk vrij uitvoerig en beschrijvend. Dat leek echter ergens wenselijk aangezien informatie over het leven en de regering van gravin Margareta nog niet eenduidig verzameld was.⁶²

Margareta van Constantinopel, of Margareta II van Vlaanderen, werd geboren rond 1200.⁶³ Ze was de tweede dochter van Maria van Champagne en Boudewijn VI van Henegouwen, IX van Vlaanderen. Sinds 1204 was Boudewijn VI/IX keizer van Constantinopel, vandaar ook de verklaring voor de 'familienaam' van Margareta. Graaf Boudewijn VI/IX verdween echter spoorloos in april 1205 tijdens de vierde

60 Praktisch gezien kan DiBe nog meer gebruiksvriendelijker worden. Zo is het DiBe nummer niet volledig zichtbaar op de hoofdpagina. Een gebruiker dient dan via survol sélection naar NWauters te scrollen om het volledige nummer te zoeken. Een tweede praktisch probleem betreft het valmenu 'survol sélection.' Wanneer voor elke oorkonde de editie of taal wordt opgezocht, en ondertussen de oorkonden gecontroleerd worden op aanwezigheid van een full text (door de oorkonde open te klikken), moet er telkens opnieuw gescrolld worden in dit valmenu naar editie of taal. DiBe onthoudt nog niet dat je voor een selectie van 174 oorkonden bijvoorbeeld alleen maar naar editie of taal aan het kijken bent.

61 Er werd een stamboom gemaakt om de lezer zo goed mogelijk te begeleiden bij het lezen van het biografisch kader over gravin Margareta van Constantinopel. Deze stamboom kan gevonden worden in bijlage 7.

62 Volgende literatuur over het leven en de regering van gravin Margareta van Constantinopel werd gevonden: het boek van Theo Luyckx, *De grafelijke financiële*, p. 295-300 en een artikel van zijn hand: *De strijd van Margareta*, p. 1-31. Een artikel van A. Merck, "Une femme forte du XIIIe siècle: Marguerite de Flandre ou de Constantinople," *Revue des amis du vieux Dunkerque* 14 (1982): p. 13-27 en een boek van G. De Cant en R. Pernoud, *Jeanne et Marguerite de Constantinople: comtesses de Flandres et de Hainaut au XIIIe siècle* (Brussel: Racine, 1995), p. 1-246. Dit laatste boek werd gerecenseerd door Th. de Hemptinne, "Deux princesses au pouvoir: les règnes de Jeanne et Marguerite de Constantinople," *Septentrion* 25 (1996): p. 73-75. Ook zijn er de artikels van Th. De Hemptinne, "De landsheren van de zuidelijke gewesten: de gravinnen en graven van Vlaanderen/Henegouwen, Namen en Luxemburg, de hertog van Brabant, de prins-bisschop van Luik," in *WI FLORENS. De Hollandse graaf Floris V in de samenleving van de 13de eeuw*, ed. D. de Boer, E. Cordfunke en H. Sarfatij. (Utrecht: Uitgeverij Matrij, 1996), p. 68-78, en Th. de Hemptinne, "Vlaanderen en Henegouwen onder het Huis van Dampierre, 1244-1384," *Algemene geschiedenis der Nederlanden* 2 (1982): p. 400-414. Zie ook Th. de Hemptinne, "Vlaanderen en Henegouwen onder de erfgenamen van de Boudewijns, 1070-1244," *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* 1 (1977): p. 372-398. Een biografische verwijzing naar gravin Margareta door M. Vandermaesen is als volgt te vinden: "Margareta van Konstantinopel" in *Lexikon des Mittelalters*, ed. W. Volkert. (München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2002), p. 100. Alphonse Wauters schreef in de inleiding van deel IV van de *Table Chronologique* ook een biografische tekst over gravin Margareta. Wauters schetste naast een biografisch kader ook de successie oorlog van de Avesnes en de Dampierres. Deze successie oorlog is ook beschreven door J. Van Winter, "Edelvrouwen tussen kerk en Heer," in *Handel en wandel in de dertiende eeuw*, ed. E. Cordfunke. (Muiderberg: Symposium III, 1986), p. 83-97. J. van Acker bestudeerde het testament van gravin Margareta: "Religieuzen uit het Veurnse in het testament van Margareta van Konstantinopel," *Biekorf* 87 (1987): p. 247-249. D. Robert keek vanuit archeologisch standpunt naar het leven en de regering van gravin Margareta. "Reliquaires offerts par Marguerite de Constantinople aux collégiales Sainte Waudru à Mons et Saint-Vincent à Soignies," *Bulletin de la Société nationale des antiquaires de France* 1 (1997): p. 252-259. Biografische informatie staat ook uitvoerig beschreven bij respectievelijk het werk van Erin Jordan en Karen Nicholas: E. Jordan, *Women, power, and religious patronage in the middle ages* (New York: Palgrave Macmillan, 2006), p. 50-59 en K. Nicholas, "Countesses as rulers in Flanders," in *Aristocratic women in medieval France*, ed. Th. Evergates. (Philadelphia: University of Pennsylvania press, 1999), p. 134-135. In totaal werden drie scripties teruggevonden over het leven en de regering van gravin Margareta: E. Verhasselt, "Margareta van Constantinopel voor haar troonsopvolging in Vlaanderen-Henegouwen (1202-1244)," (Thesis, Universiteit Gent, 1970), C. Delbaere, "De twee huwelijken van Margareta van Constantinopel: een peiling naar de sociale en mentale achtergrond van de huwelijksproblematiek in de dertiende eeuw," (Thesis, Universiteit Gent, 1996) en D. Warnier, "De zwarte dame en de mankepoet: de politieke geschiedenis van Vlaanderen in de tweede helft van de dertiende eeuw (1252-1280)," (Thesis, Universiteit Gent, 1999).

63 Sommige literatuur stelt dat Margareta geboren is in Valenciennes (Henegouwen) in 1201 op Pinksteren, andere spreken van 1202, cfr. E. De Maesschalck, *De graven van Vlaanderen: 861-1384* (Leuven: Davidsfonds, 2012), p. 177.

kruistocht (1202-1204)⁶⁴ en werd (waarschijnlijk) vermoord door koning Johannitza van Bulgarije, hoewel de dood van Boudewijn VI/IX (of liever: de manier waarop hij vermoord is) een van de best bewaarde geheimen is van de middeleeuwen. Hun moeder, Maria van Champagne, werd ziek bij het nareizen van haar echtgenoot en overleed in Akko op 30 augustus 1204, vermoedelijk aan de gevolgen van de pest.⁶⁵ Johanna⁶⁶ en haar zus Margareta werden onder bescherming geplaatst van de Franse koning Filips II tussen 1208 en 1212. Ze kregen gedurende deze periode een Franse opleiding.⁶⁷

De volwassen geworden Johanna (12 jaar) nam in 1212 het bestuur van de personele unie Vlaanderen-Henegouwen over en trouwde in dat jaar met Ferrand van Portugal.⁶⁸ Deze laatste verzette zich, samen met de Engelse koning Jan zonder land en keizer Otto IV van het Heilig Roomse Rijk, tegen de Franse inmenging. Het kwam tot een krachtmeting in Bouvines in 1214. De slag bij Bouvines liep niet gunstig uit voor het graafschap: er werd een overwinning geboekt aan Franse kant. Ferrand werd gevangen genomen en opgesloten in de kerkers van het Louvre tot 1226.⁶⁹

De jonge gravin Johanna bleef alleen achter. Door de uitkomst van Bouvines werd ze omringd door Franse raadgevers, waaronder subdiaken Burchard van Avesnes.⁷⁰ Deze trouwde in juli 1212 met haar toen tienjarig zusje Margareta.⁷¹ Ze kregen twee zonen: Jan en Boudewijn van Avesnes.⁷² Doordat Burchard sindsdien ook wilde delen in de grafelijke macht vroeg gravin Johanna aan de pausen Innocentius III en Honorius III het huwelijk te ontbinden (met als officiële reden een verborgen priesterschap van Burchard), wat ook gebeurde in 1216: Burchard werd in de ban van de

64 Graaf Boudewijn VI/IX vertrok op kruistocht om Jeruzalem, dat nog steeds in handen was van Saladin, te heroveren voor Christelijke handen. Filips II van Frankrijk en Richard Leeuwenhart van Engeland waren er bij de derde kruistocht (1190-1192) namelijk niet in geslaagd om Jeruzalem van Saladin over te nemen.

65 R. Wolff, "Baldwin of Flanders and Hainault. First Latin emperor of Constantinople: His life, death and resurrection, 1172-1255," *Speculum* 27 (1952): p. 281-322.

66 Johanna van Constantinopel werd geboren in 1199. Sommige bronnen zeggen 1190 of 1194, cfr. De Maesscalck, *De graven*, p. 177.

67 Filips II was de oom van Johanna en Margareta door zijn huwelijk met Isabella van Henegouwen (die stierf na de geboorte van de toekomstige Lodewijk VIII in 1190). Met zijn derde vrouw Agnes van Meran kreeg Filips II dochter Maria, die als huwelijksgegeschenk werd beloofd aan regent Filips van Namen als hij zijn nichtjes Johanna en Margareta van Gent naar Parijs liet verhuizen, cfr. B. Hendrickx, "Het regentschap over Vlaanderen en Henegouwen na het vertrek van Boudewijn IX (VI) op kruisvaart (1202-1211)," *Revue belge de philologie et d'histoire* 48 (1970): p. 377-393. Een werk over de Franse koning Filips II: J. Baldwin, *The government of Philip Augustus. Foundations of French Royal Power in the middle ages* (Berkeley: University of California press, 1986), p. 1-611 alsook R. Bautier, *La France de Philippe Auguste: le temps des mutations* (Parijs: Editions du centre nationale de la recherche scientifique, 1982) p. 1-1034. Zie ook: J. Bradbury, *Philip Augustus. King of France. 1180-1223* (New York: Longman, 1998), p. 1-376.

68 Ferrand was de derde zoon van koning Sancho I van Portugal en een neef van Mathilde, de weduwe van graaf van Vlaanderen Filips van de Elzas, cfr. L. Goffin, *Ferrand de Portugal, Comte de Flandre et de Hainaut* (Lissabon: Academia das Cienias de Lisboa Biblioteca de Altos Estudos, 1967), p. 79.

69 G. Duby, *Dimanche de Bouvines* (Parijs: Gallimard, 1973), p. 1-302. Zie ook G. Duby, *The legend of Bouvines. War, religion and culture in the Middle Ages* (Berkeley: University of California Press, 1978), p. 123.

70 Ferrand van Portugal had Burchard aangesteld als baljuw over Henegouwen. Hij was een intelligente man, die kerkelijk recht had gestudeerd aan de Ecole d'Orléans. Hij werkte zich op tot professor in het burgerlijk en canoniek recht. Hij werd als subdiaken gewijd in de Notre-Dame kerk van Laon. Lang verbleef hij daar echter niet, hij keerde snel terug naar het hof van de Vlaamse graven, cfr. Goffin, *Ferrand de Portugal*, p. 79.

71 Gravin Johanna en graaf Ferrand hadden subdiaken Burchard in vertrouwen aangenomen om Margareta te beschermen, niet om haar te huwen. Echter, gravin Johanna en graaf Ferrand waren op dat moment aan het strijden met de Franse koning. Hierdoor ontgingen hen de gebeurtenissen in Quesnoy (Henegouwen) tussen Burchard en Margareta. Hun huwelijk wordt in de bronnen als mysterieus en geheimzinnig omschreven, waarbij enkel Henegouwse ridders als getuigen aanwezig waren. Geen enkele vertegenwoordiger van het Vlaams-Henegouwse hof, laat staan gravin Johanna of graaf Ferrand zelf, waren aanwezig bij het huwelijk, cfr. Jordan, *Women, power*, p. 53.

72 In 1217 werd Boudewijn, de eerste zoon van Margareta geboren. Hij stierf echter na enkele maanden. Jan werd geboren in april 1218, Boudewijn werd geboren in september 1219, cfr. De Maesschalck, *De graven*, p. 177.

kerk geslagen.⁷³ Hij werd in 1219 gescheiden van Margareta door gravin Johanna, die snel op zoek ging naar een nieuwe huwelijkspartner voor haar zus. Deze vond ze in de persoon van Willem II van Dampierre, zoon van een maarschalk uit Champagne. Ze trouwden in het najaar van 1223. Een eerste kind werd snel geboren.⁷⁴ Ondertussen probeerde gravin Johanna haar echtgenoot Ferrand los te kopen uit de handen van de Franse koning, wat lukte in 1227. Ze beviel vier jaar later van een dochter, Maria. In datzelfde jaar 1231 overleed Willem II Van Dampierre echter onverwachts op 3 september. In 1233 overleed Ferrand op 45 jarige leeftijd.⁷⁵

In 1235, wanneer Jan Van Avesnes meerderjarig was geworden, drong gravin Johanna aan op een verdeling van de bezittingen van Margareta.⁷⁶ Toch was dit nog niet zo cruciaal aangezien Maria, de dochter van gravin Johanna, de wettige erfgename was. In 1236 overleed Maria echter op vijfjarige leeftijd. Gravin Johanna wilde hierom snel hertrouwen om nog een nakomeling op de wereld te zetten. Ze trouwde in 1237 met Thomas van Savoye, de derde zoon van de graaf van Savoye. Er kwamen echter geen kinderen meer. De gezondheid van gravin Johanna ging achteruit en ze trok zich terug in het klooster van Marquette, waar ze overleed en ook begraven werd. Op 3 december 1244 maakte gravin Johanna een relevé op van haar schulden, die door haar zus Margareta moesten overgenomen worden. Ze overleed op 5 december 1244, op een leeftijd van 45.⁷⁷

Eind 1244 volgde Margareta haar zus op als gravin van Vlaanderen en Henegouwen, ze was toen 42 jaar oud en al twaalf jaar weduwe van Willem II van Dampierre. Ze bood zich, samen met haar oudste zoon uit haar tweede huwelijk Willem III van Dampierre, aan bij de Franse koning Lodewijk IX in Péronne om leenhulde te brengen voor de graafschappen Vlaanderen en Henegouwen. Gravin Margareta wilde van de Franse koning de goedkeuring dat Willem III van Dampierre als de enige en gerechtigde opvolger werd aanzien. Boudewijn en Jan van Avesnes waren hier uiteraard niet tevreden mee.

73 Paus Innocentius III vroeg aan de bisschop, aartsdiaken en proost van Atrecht om het huwelijk van Burchard en Margareta op basis van vier vermoedens te onderzoeken: vanwaar de geheimzinnigheid? Was Margareta gehuwd door Burchard omwille van haar minderjarigheid? Was een huwelijk wel mogelijk omwille van de religieuze titel van Burchard en bestond er verwantschap tussen de gehuwden? Op het vierde Lateraans Concilie in 1215 werd het huwelijk, omwille van het subdiakenschap van Burchard, onwettig verklaard. Paus Innocentius III liet in 1216 Burchard excommuniceren via een banvloek. Echter, Burchard sloot zich op in het kasteel van Etroeungt in Henegouwen. Doordat kort hierop paus Innocentius III overleed, kon Burchard zich een klein jaar terugtrekken. De opvolger van Innocentius III, Honorius III verstuurde echter een tweede banvloek, die opgevolgd werd door een derde (1218). Geen enkele banvloek had effect op Burchard. Wanneer paus Honorius III in 1219 een brief verstuurde waarin hij ook Margareta excommuniceerde, leek het koppel er zich niets van aan te trekken en samen te blijven. Wanneer Burchard echter in 1219 opgepakt werd door soldaten van gravin Johanna moest hij twee jaar na zijn gevangenschap een bedevaart naar Rome ondernemen om zonden te vereffen met de paus. Margareta had zich tijdens het gevangenschap van Burchard verzoend met de kerk en werd hierdoor verlost van de pauselijke banvloek die tegen haar was uitgeroepen, cfr. Luykx, *De grafelijke*, p. 302.

74 Margareta beviel in de periode 1224-1231 van vijf kinderen uit haar tweede huwelijk: Johanna (vernoemd naar haar tante Johanna, overleed in 1246 op 22-jarige leeftijd. Was getrouwd met Hugo van Rethel, later met Thibaud de Bar), Willem (genoemd naar zijn vader, kwam in 1251 te Trazegnies om), Gwijde (Margareta's opvolger), Jan (Heer van Saint-Dizier, overleed in 1258) en Maria (die zich al zeer snel terugtrok in het klooster van Flines waar ze overleed in 1302), cfr. Luykx, *De grafelijke*, p. 300.

75 A. Van Belle, "Het grafmonument van Ferrand van Portugal te Noyon," *Biekorf: Westvlaams archief voor geschiedenis, oudheidkunde en folklore* 79 (1979): p. 332-336.

76 In januari 1234 werd er beslist tussen Margareta, Burchard en haar zeven kinderen dat haar erfenis gelijk zou verdeeld worden onder hen. Dit gebeurde wanneer Maria, de dochter van gravin Johanna nog in leven was. Het overlijden van Maria in 1236 betekende echter de start van de successie oorlog tussen de Avesnes en de Dampierres, cfr. Luykx, *De grafelijke*, p. 300.

77 Th. Luykx, *Johanna van Constantinopel, gravin van Vlaanderen en Henegouwen: haar leven (1199-1244), haar regeering (1205-1244), vooral in Vlaanderen* (Brussel: Standaard Boekhandel, 1946), p. 1-674.

Er ontstond een hevige ruzie tussen Jan van Avesnes en Willem III van Dampierre om de erfopvolging van hun moeder wat gekend staat als de successie oorlog. Lodewijk IX wilde de leenhulde van gravin Margareta wel aanvaarden, maar voorlopig geen uitspraak vellen over wie de gerechtigde opvolger was. Al snel werd de personele unie verdeeld in een Vlaanderen (Dampierres) en Henegouwen (Avesnes) kamp.⁷⁸

In Henegouwen werd het gezag van gravin Margareta niet aanvaard, wat al snel leidde tot eerste confrontaties. In dat woelige jaar 1244 overleed Burchard ook, wat betekende dat Jan van Avesnes op zijn erfenis aasde. Een (neutraal) kiescollege dat bestond uit de Franse koning Lodewijk IX, de Franse kardinaal Eudes de Châteauroux, de Italiaanse bisschop van Tusculum en een vertegenwoordiger van de Heilige Stoel kenden in 1246 Henegouwen toe aan de Avesnes en Vlaanderen aan de Dampierres.⁷⁹ Deze beslissing was gunstig voor de Franse vorst omdat de macht tussen Vlaanderen en Henegouwen gebroken werd en de Avesnes op deze manier ook aan het Franse hof gelinkt werden. Jan Van Avesnes was hier echter niet tevreden mee. Hij wilde Vlaanderen omdat hij in de overtuiging was daar als primogenituur recht op te hebben.⁸⁰ Hij viel enkele Vlaamse steden aan (maar zijn moeder reageerde met haar leger in Rupelmonde) en trouwde met Aleidis, de zus van de Hollandse graaf Willem II. Op deze manier verwierf hij bondgenoten, zoals onder meer keizer van het Heilig Roomse Rijk Frederik II.⁸¹ Gravin Margareta zocht echter een bondgenoot bij de hertog van Brabant door haar zoon Willem III te laten trouwen met Beatrix, de dochter van de hertog. Wanneer Willem III in 1248 op kruistocht trok naar Egypte met Lodewijk IX, beschermde de paus het graafschap.⁸² Het betekende een moment van pauze na een bitse start tussen de Avesnes en de Dampierres.

In 1249 riep paus Innocentius IV alle Avesnes en Dampierres tezamen in Soissons. Na het verhoor van enkele getuigen verklaarde de paus het huwelijk tussen Burchard en Margareta wettelijk, zodanig dat Boudewijn en Jan van Avesnes ook wettelijke erfgenamen werden. Echter, de uitspraak van een religieuze autoriteit maakte het vonnis niet rechtsgeldig, daar alleen een feodale rechtbank dat kon doen. De Avesnes waren tevreden met de uitspraak van de paus en hun vooruitzicht op Henegouwen. De vrede duurde echter niet lang, wanneer Willem III van Dampierre het leven verloor in juni 1251 op een tornooi in Trazegnies te Henegouwen. Er werd gezegd dat de Avesnes in het complot zaten: de sfeer tussen de Avesnes en de Dampierres zakte tot onder het nulpunt.⁸³

Jan van Avesnes zag met het overlijden van zijn halfbroer Willem III de kans om de eerste opvolger van zijn moeder te worden. Dat gebeurde echter niet doordat gravin Margareta haar tweede zoon uit haar tweede huwelijk, Gwijde van Dampierre, tot opvolger van de personele unie aanstelde.

78 Jordan, *Women, power*, p. 50.

79 In oorkonde 38 (DiBe nummer 22971) uit tabel 1 kan gelezen worden dat gravin Margareta akkoord gaat met de vooropgestelde scheidsrechters in het conflict tussen de Avesnes en de Dampierres.

80 Doordat het huwelijk van Burchard en Margareta niet wettelijk was verklaard, kon Jan van Avesnes geen aanspraak maken op het graafschap, hoewel hij daar in theorie als primogenituur recht op had. Paus Gregorius IX verklaarde in 1237 nog dat de Avesnes legitieme opvolgers van gravin Margareta waren, maar deze verklaring had geen invloed op de opvolgingskwestie, cfr. G. Duby, *Medieval marriage. Two models from twelfth century France* (Baltimore: Hopkins university press, 1978), p. 130. Erin Jordan stelt dat sommige bronnen (al dan niet waar gebeurd) onthullen dat Jan zichzelf ging presenteren bij de Franse koning, om de beslissing van het kiescollege aan te passen. Hierom ontstond er ruzie tussen Jan en zijn halfbroer Willem III. In oktober 1246 legde Willem III de eed van trouw af voor de Franse koning als erfgenaam van het graafschap Vlaanderen, cfr. Jordan, *Women, power*, p. 51.

81 Graaf Willem II van Holland was een serieuze bondgenoot voor Jan van Avesnes aangezien hij in 1248 door de Duitse keurvorsten te Aken verkozen werd tot Rooms koning. Hierdoor kon Willem II zijn schoonbroer militaire hulp verschaffen, cfr. Jordan, *Women, power*, p. 51.

82 Th. Luykx, *De graven van Vlaanderen en de kruistochten* (Leuven: Heidelberg, 1947), p. 200-225.

83 Luykx, *De grafelijke*, p. 302.

Uiteraard was Jan hier niet tevreden mee. Hij hoopte dat zijn schoonbroer, Willem II van Holland, zijn moeder nog kon ompraten. Gravin Margareta weigerde echter om de uitspraak van paus Innocentius IV als geldig te aanzien, omdat dit enerzijds een religieus vonnis was, en anderzijds geformuleerd wanneer Willem III afwezig was (kruistocht 7). Willem II van Holland verklaarde hierbij in zijn positie als Roomskoning in 1252 gravin Margareta vervallen van haar rijkslenen bij gebrek aan leenhulde. Jan van Avesnes werd in de plaats beleend met de rijkslenen. Paus Innocentius IV bekrachtigde deze beslissing van Willem II van Holland en dreigde met een banvloek als gravin Margareta zich zou verzetten. De hertog van Brabant had zich ondertussen als scheidsrechter voorgesteld in het conflict, en een verzoeningssamenkomst gepland in Antwerpen. Gravin Margareta zorgde echter voor een verrassingsaanval op 4 juli 1253 in Westkapelle (op het eiland Walcheren) omdat ze Zeeland, dat in handen was gekomen van Willem II van Holland, wilde heroveren. De strijd werd echter een nederlaag voor de troepen van gravin Margareta door Floris V, de broer van Willem II van Holland. Gwijde en Jan van Dampierre werden gevangen genomen en de banvloek van de paus was nu werkelijkheid geworden: gravin Margareta zat in alle posities vast.⁸⁴

Gravin Margareta ging daarom naar Parijs en deed afstand van Henegouwen ten voordele van Karel van Anjou, de broer van de Franse koning Lodewijk IX. Dit voorstel was volkomen onwettig aangezien Henegouwen aan Jan van Avesnes toebehoorde. De deal ging echter door, aangezien de Franse koning toch op kruistocht was en niet kon tussenkomen. Het gevolg was dat Karel van Anjou het graafschap Henegouwen met zijn leger bezette van eind 1253 tot juli 1254. De Franse koning keerde terug van de kruistocht en bemiddelde samen met paus Innocentius IV een bestand dat inging op 26 juli 1254. De vredesonderhandelingen die op dit bestand volgden verliepen langzaam maar werden van minder belang door het overlijden van de Hollandse graaf Willem II in een veldslag. Jan van Avesnes verloor zo immers zijn belangrijkste bondgenoot.⁸⁵ Het kwam dan ook tot een vrede in Péronne op 24 september 1256 (*'Dit de Péronne'*) waarbij Henegouwen aan gravin Margareta werd overgedragen en het kiescollege van 1246 nogmaals bekrachtigd werd: de Avesnes zagen af van hun aanspraken op de Vlaamse rijkslenen.⁸⁶ Karel van Anjou kreeg 160.000 pond voor afstand van het graafschap Henegouwen. Het vredesverdrag werd sindsdien nagevolgd door alle partijen.⁸⁷

Na veel financiële en militaire inspanningen was de strijd tussen de Avesnes en de Dampierres in 1254 gestreden. Er werd gedacht dat gravin Margareta (toen 55 jaar) door de omstandigheden verzwakt zou zijn, haar lange regeerperiode (34 jaar in Vlaanderen, 35 jaar in Henegouwen) bewees echter het tegendeel.⁸⁸

84 D. Blok, *Algemene geschiedenis der Nederlanden* (Haarlem: Fibula-Van Dishoeck, 1982), p. 300.

85 In 1256 sloot gravin Margareta een vredesverdrag met de Hollandse regent Floris V, waarbij de leenheerlijke rechten van gravin Margareta op Zeeland bewester Schelde werden erkend, cfr. R. de Graaf, *Oorlog om Holland, 1000-1375* (Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2004), p. 1-494.

86 de Hemptinne, *De landsheren*, p. 69.

87 J. Dunbabin, *Charles I of Anjou. Power, Kingship and State-Making in thirteenth Century Europe* (Londen: Longman, 1998), p. 38.

88 Luykx, *De grafelijke*, p. 306.

Samen met haar opvolgers Willem en Gwijde van Dampierre voerde ze in het tweede deel van haar regering (1256-1270) een expansiebeleid, dikwijls via een intellectuele huwelijkspolitiek van haar kinderen.⁸⁹ Zo zou het graafschap Namen normaal tot Jan van Avesnes, en dus het graafschap van Henegouwen behoren. Namen werd bestuurd door de familie van Courtenay, die uitblonk in absenteïsme omwille van het bezit van de keizerstroon in Constantinopel.⁹⁰ Gravin Margareta probeerde in 1259 het graafschap al te belegeren, maar pas in 1263 kwam Namen in Vlaamse handen doordat Gwijde het graafschap van Boudewijn van Courtenay, laatste keizer van Constantinopel en zijn zoon Pierre verkreeg door aankoop. De Franse koning, die het tijdens de Courtenay periode voor het zeggen had in Namen, stemde in met deze verkoop.⁹¹ Gwijde werd dus markgraaf van Namen tussen 1263 en 1297, en sloot zo de Avesnes van Henegouwen in tussen enerzijds het graafschap Vlaanderen en anderzijds het graafschap Namen. Gwijde diende wel nog een akkoord te sluiten met Hendrik V van Luxemburg die tussen 1256 en 1263 graaf van Namen was. Het akkoord bestond uit het huwelijk van Gwijde en de dochter van Hendrik V, Isabella van Luxemburg in 1264. Mathilde van Béthune, de eerste vrouw van Gwijde, was immers overleden. Hierdoor mocht Gwijde Béthune en Dendermonde ook tot zijn bezit rekenen.⁹² Het kind dat uit het huwelijk van Gwijde en Isabella zou geboren worden, ging heersen over de graafschappen Namen en Luxemburg. Dit gebeurde in 1297 wanneer Gwijde het bestuur van Namen toevertrouwde aan zijn zoon Jan I.⁹³ In 1262 sloot gravin Margareta een akkoord met Aleidis, regentes van Brabant. In datzelfde jaar beleende de Roomskoning Richard van Cornwall Gwijde met Rijks-Vlaanderen, het gebied dat zo begeerd was geweest door de Avesnes.⁹⁴

89 Dit kostte echter veel geld. Gravin Margareta heeft gedurende haar 34 regeringsjaren voor zware uitgaven gestaan. Aan het begin van haar regering moest ze de nagelaten schulden van haar zus, gravin Johanna, zien weg te werken. Daarnaast moest ze veel geld pompen in de successie oorlog onder haar kinderen (1244-1256) en het grafelijk hotel draaiende houden. Haar zoon Gwijde had namelijk maar liefst zestien kinderen te onderhouden. In het laatste deel van haar regering kostte de handelsoorlog met het Engelse rijk (1270-1274) ook een handvol geld. Reken hiernaast dat gravin Margareta haar gehele regering geld gaf aan geestelijke instellingen. Het is gekend dat gravin Margareta bij moeilijke financiële tijden ging aankloppen bij Italiaanse bankiers. Om de permanente vraag naar geld te bekostigen zocht Margareta een middel om alle bronnen van inkomsten zo efficiënt mogelijk te benutten, wat resulteerde in de aanstelling van een ontvanger-generaal, cfr. Ph. Godding, "Le testament princier dans les Pays-Bas méridionaux (XX-XVe siècle)," *Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis* 61 (1993): p. 222-223 en Nicholas, *Countesses as rulers*, p. 135.

90 de Hemptinne, *De landsheren*, p. 68.

91 P. Dehove en J-F. Nieuw, "Aux origines de la science princière des archives: le premier chartrier des comtes de Namur et son inventaire de 1263," *Bibliothèque de l'École des chartes* 168 (2010): p. 95-149.

92 de Hemptinne, *De landsheren*, p. 70.

93 M. de Waha, "La marche impériale de Namur-Luxembourg. Vicissitudes d'un concept géo-politique de 1150 à 1300," in *Ermesinde et l'affranchissement de la ville de Luxembourg. Etudes sur la femme, le pouvoir et la ville au XIIIe siècle*, ed. M. Margue. (Luxemburg: Publications du Cludem, 1994), p. 91-159.

94 de Hemptinne, *De landsheren*, p. 69-70.

In het laatste deel van de regering van gravin Margareta (1270-1278) stond de handelsoorlog met Engeland tot 1274 centraal.⁹⁵ De vrede van Montreuil maakte hier een einde aan.⁹⁶

Gwijde van Dampierre volgde zijn moeder op als graaf van Vlaanderen op 29 december 1278, ze was toen 76 jaar oud. Al in 1271 deed gravin Margareta afstand van haar rechten op het Land van Aalst en het Land van Waas ten voordele van haar zoon. In 1273 liet ze haar testament optekenen.⁹⁷ In 1277 nam Gwijde alle schulden van zijn moeder over en keerde haar een lijfrente uit van 8000 pond. Gravin Margareta bleef wel Henegouwen regeren tot aan haar dood, aangezien Jan van Avesnes al op 24 december 1257 overleed.⁹⁸ Met Boudewijn van Avesnes, (ook gekend als Boudewijn van Beaumont) sloot ze vrede na het overlijden van Jan in 1257. Jan II van Avesnes, Margareta's kleinzoon, volgde haar op als graaf van Henegouwen, met wie ze zich in 1265 al verzoend had. In 1299 verkreeg hij ook het graafschap Holland. Sinds zijn regering ontstond er een personele unie Henegouwen-Holland, die in stand zou gehouden worden tot de zestiende eeuw.⁹⁹ Op 10 februari 1280 overleed gravin Margareta en werd ze begraven in de abdij van Flines. Doordat ze zo oud was geworden, had ze vier van haar zeven kinderen overleefd.¹⁰⁰

Het nalatenschap van gravin Margareta was uniek: in het begin van de veertiende eeuw waren bijna alle vorstendommen van de Nederlanden in handen van haar afstammelingen: Vlaanderen stond onder leiding van haar zoon Gwijde van Dampierre, Henegouwen en Holland werd bestuurd door haar kleinzoon Jan II van Avesnes. Het graafschap Namen werd bestuurd door Jan van Dampierre, en in Zeeland zwaaide haar kleinzoon Gwijde de scepter. Het graafschap Luxemburg werd geregeerd door de zoon van Margareta's kleindochter Beatrijs van Avesnes (Hendrik VIII). Ook Brabant, en Limburg (Jan II) en Gelre (Reinoud II) waren in handen van de zoon van een kleindochter van gravin Margareta uit het eerste en tweede huwelijk van haar zoon Gwijde van Dampierre. Het zou echter nog meer dan een eeuw duren vooraleer deze vorstendommen, onder de Valois dynastie van Bourgondië, zouden verenigd worden.¹⁰¹

95 Het conflict begon wanneer gravin Margareta aan de Engelse koning haar leengoed en achterstallige lenen terugvroeg, waar de graven van Vlaanderen recht op hadden sinds 1100. Ze had namelijk de Engelse koning Hendrik III geholpen tijdens de revolte van Simon van Montfort en huurling soldaten geboden aan Eleonora van Engeland, terwijl ze zich in Damme mochten voorbereiden. Doordat gravin Margareta echter geen manschappen had gestuurd naar de Engelse koning zag deze niet in waarom hij haar zou moeten terugbetalen. Gravin Margareta nam wraak door bezittingen van Engelse kooplieden in Vlaanderen in bezit te nemen. De Engelse koning reageerde hierop door net hetzelfde te doen bij de Vlaamse kooplieden in Engeland, maar deze waren gewaarschuwd door hun gravin en hadden goederen van weinig waarde bij, dit in tegenstelling tot de Engelse handelaren in Vlaanderen. Koning Edward I, de zoon van Hendrik III, stopte met de export van Engelse wol naar Vlaanderen, in de hoop dat de Vlaamse handelaars druk zouden zetten op hun gravin, aangezien de Engelse wol voor de Vlaamse textielhandelaars van zeer groot belang was. Deze druk deed gravin Margareta en Gwijde wijken en het vernederende verdrag van 1274 tekenen waarbij ze geld en goederen aan Engeland moesten terugbetalen. Het conflict betekende ook het einde van de rol van Vlaamse kooplieden als tussenhandelaars. Voor Engeland was dit hét bewijs dat het stopzetten van wol naar Vlaanderen de Vlaamse economie echt stil kon leggen, cfr. Nicholas, *Countesses as rulers*, p. 135.

96 Nicholas, *Countesses as rulers*, p. 134-135, maar ook K. Nicholas, "Women as rulers: countesses Jeanne and Marguerite of Flanders," in *Queens, Regents and Potentates*, ed. Th. Vann. (Dallas: Baker, 1993), p. 73-91.

97 Daarin werden meer dan driehonderdvijftig legaten aan kerken, kloosters, charitatieve instellingen en ziekenhuizen, zowel in Vlaanderen en Henegouwen, begunstigd, cfr. Luykx, *De grafelijke*, p. 300. Oorkonde 152 in tabel 3 verwijst naar het testament van gravin Margareta.

98 Gravin Margareta moest niet langer rekening houden met Jan van Avesnes. Zijn kinderen waren nog minderjarig en zijn echtgenote Aleidis van Holland had haar handen vol met de voogdij over Floris V, cfr. de Hemptinne, *De landsheren*, p. 77.

99 Het is wel zo dat, na het overlijden van Jan II van Avesnes op 11 september 1304, Henegouwen en Holland meer betrokken werden bij de politiek van het Duitse rijk, terwijl Vlaanderen volledig in het kielzog van Frankrijk geraakte en een speelbal werd in de Frans-Engelse dynastieke conflicten. Cfr. de Hemptinne, *De landsheren*, p. 73.

100 Van haar grafmonument blijft er helaas niets meer over doordat de Franse Revolutie lelijk huis hield in Noord-Frankrijk. Er zijn wel schetsen overgeleverd van Antoine de Succa die in opdracht van aarstherlogen Albrecht en Isabelle in 1601 het land bij elkaar tekende, cfr. de Hemptinne, *De landsheren*, p. 74.

101 de Hemptinne, *De landsheren*, p. 77.

5. Van ‘la dame noir’ naar ‘une princesse intellectuelle et charitable:’ representatie van gravin Margareta

Over de figuur van gravin Margareta is al heel wat inkt gevloeid. Vandaag, in de negentiende eeuw, maar ook al door middeleeuwse tijdgenoten. Zo is de rijkroniek van Philippe Mousket bewaard gebleven die verhaalt over de geschiedenis van de Franse koningen tot 1243. Mousket was afkomstig uit Doornik en leefde in de dertiende eeuw. Vanuit dit standpunt verwoordt hij gravin Margareta als ‘la dame noir,’ omdat hij haar verantwoordelijk achtte voor de opvolgingsproblemen in het graafschap Henegouwen.¹⁰² Een zelfde gevoel valt te lezen in de kruisvaartroman ‘*Baudouin de Sebourc*’ waarbij gravin Margareta wordt afgeschilderd als de uitbuitster van wie de onderdanen (lees: de inwoners van het graafschap Henegouwen) gebukt gingen onder te zware belastingen.¹⁰³ Hiernaast is er ook een kroniek van Boudewijn van Avesnes overgeleverd, onder het auteurschap van Boudewijn van Ninove. In de kroniek valt een veroordeling te lezen van het pro-Frans bewind die zijn moeder Margareta voerde, alsook haar onderwerping aan de Franse koning.¹⁰⁴ In de ‘*Récits d’un ménestrel de Reims*’ (ca. 1260) is er een Reinaert verhaaltje overgeleverd waarbij gravin Margareta als moeder geit haar twee kleine geitjes (Willem en Gwijde van Dampierre) beschermt tegen de wolf Jan van Avesnes.¹⁰⁵

Langs Angelsaksische zijde is de *Chronica Majora* van Matthew Paris overgeleverd. Deze kroniek voorziet in een geschiedenis van de wereld vanaf de schepping. Paris belichaamt gravin Margareta als een tweede ‘*Medea*,’ omwille van haar rol in de successie oorlog. Hij beschuldigt gravin Margareta ook voor de vele manschappen die overleden bij de slag van Westkapelle in 1253.¹⁰⁶ Het feit dat Engelstalige auteurs gravin Margareta in een negatief daglicht plaatsen, kan verklaard worden in de context van de handelsoorlog in de dertiende eeuw tussen het graafschap Vlaanderen en Engeland.¹⁰⁷

Op basis van deze middeleeuwse narratieven hebben negentiende eeuwse auteurs het niet gelaten een negatieve visie over gravin Margareta verder te verspreiden. Johanna wordt altijd voorgesteld als een slachtoffer van omstandigheden die buiten haar controle lagen, maar gravin Margareta is het zwarte schaap.¹⁰⁸

Vandaag gaat het debat verder: David Nicholas benoemt het hoofdstuk in zijn boek dat over gravin Margareta handelt als ‘*The catastrophe of Medieval Flanders*’.¹⁰⁹ Erin Jordan en Karen Nicholas nemen het op hun beurt dan weer op voor gravin Margareta.¹¹⁰

102 De bijnaam van ‘zwarte dame’ werd toegekend aan gravin Margareta door de inwoners van Henegouwen, naar aanleiding van Margareta’s voorkeur voor de Dampierres (en dus in hun ogen, Vlaanderen), cfr. V. Derode, *Histoire de Lille et de la Flandre wallonne* (Parijs: Hébrard, 1848), p. 217 en A. Van Hasselt, *Belgique et Hollande* (Parijs: Didot, 1844), p. 31.

103 G. Claassens, *De middel nederlandse kruisvaartromans* (Amsterdam: Schipbouwer en Brinkman, 1993), p. 83.

104 Henri Pirenne zei hierover dat de strijd tussen de Avesnes en de Dampierres “a été dominée d’un bout à l’autre par des influences étrangères,” cfr. H. Pirenne, *Histoire de Belgique* (Brussel: Lamartin, 1932), p. 253.

105 L. Wenseleers, *De pels van de vos. Historische achtergronden van de middeleeuwse Reinaert-satire* (Amsterdam: Meulenhof, 1993), p. 197-208.

106 S. Lewis, *The art of Matthew Paris in the Chronica Majora* (Berkeley: University of California press, 1987), p. 1-553.

107 E. Varenbergh, *Histoire des relations diplomatiques entre le comté de Flandre et l’Angleterre au Moyen Age* (Brussel: Muquardt, 1874), p. 1-600.

108 E. Le Glay, *Histoire de Jeanne de Constantinople, Comtesse de Flandre et de Hainaut* (Rijsel: Vanackere, 1841), p. 1-222, en E. Le Glay, *Histoire des comtes de Flandre* (Brussel: Vandale, 1843), p. 50. In de lijn van dit negentiende eeuwse elan past ook K. De Lettenhove, *Histoire de Flandre* (Brussel: Beyaert-Defoort, 1847), p. 249.

109 D. Nicholas, *Medieval Flanders* (Londen: Longman, 1992), p. 300.

110 Jordan, *Women, power*, p. 114 en Nicholas, *Countesses as rulers*, p. 134-135.

6. Tijd en ruimte: het graafschap Vlaanderen-Henegouwen in de dertiende eeuw

Wanneer gravin Margareta het bestuur over het graafschap Vlaanderen-Henegouwen¹¹¹ in 1244 overnam van haar zus bloeide het graafschap door de aanwezigheid van een lakenindustrie, de uitbouw van een Brugse haven, en de doorgevoerde vernieuwingen op het platteland aan de hand van een drieslagstelsel. Het graafschap was geleidelijk aan verstedelijkt door de ombouw van dorpjes tot steden met parochiekerken, omringd door dorpskernen, die nieuwe orden als de Franciscanen en Dominicanen aantrokken.¹¹² Gravin Margareta probeerde deze economische bloei vast te houden door te investeren in jaarmarkten¹¹³, stedelijke privileges, gewijzigde toltarieven en de opstart van een binnenlandse vaart door de aanleg van een netwerk aan kanalen. Deze haven en waterwegenpolitiek (Gravelines-Nieuwpoort en de verbinding Gent-Brugge) bleek zeer gunstig voor de ontwikkeling van de Vlaamse economie.¹¹⁴ Voorts bleef ze de handel met Engeland en de lakenindustrie stimuleren en voltooide ze de vestigingswerken van de stad Rijsel. Rijsel en steden als Brugge (haven), Gent (goed gelegen voor transport) en Ieper (textielhandel) werkten zich op tot autonome handelsspelers die een nieuwe klasse van kooplieden (patriciërs) en ambachtslieden (gilden) vorm gaven. Gravin Margareta heeft tijdens haar regering vaak steun gezocht bij deze steden, die een tegengewicht vormden tegen de adel. De macht van deze laatste begon namelijk af te zwakken door de aanwezigheid van sterke economische steden, die hun macht meer en meer konden etaleren door middel van belforten en handelspanden.¹¹⁵

111 Over het graafschap Vlaanderen valt heel wat secundaire literatuur te raadplegen. Wat betreft het historische Vlaanderen bestaat er het verouderde en detaillistische maar nog steeds nuttig te raadplegen werk van L. Warnkönig, *Histoire de la Flandre et de ses institutions civiles et politiques jusqu'à l'année 1305* (Brussel: Hayez, 1835), p. 20. Twintigste eeuwse werken zijn van F. Ganshof, *La Flandre sous les premiers comtes* (Brussel: Renaissance du livre, 1949), p. 1-155, H. Jansen, *Middeleeuwse geschiedenis der Nederlanden* (Utrecht: Spectrum, 1977), p. 1-302, E. Witte, *Histoire de Flandre des origines à nos jours* (Brussel: Renaissance du livre, 1982), p. 181-245 en Nicholas, *Medieval Flanders*, p. 300. In 2003 verscheen het boek van A. Marchandise en J.-L. Kupper met een bijdrage van M. Boone en M. Vandermaesen: "Conseillers et administrateurs au service des comtes de Flandre au bas Moyen Age: intérêts économiques, ambitions politiques et sociales," in *A l'ombre du pouvoir. Les entourages princiers au moyen âge*, ed. A. Marchandise en J.-L. Kupper. (Geneve: Diffusion, 2003), p. 296-302. Ook is er W. Prevenier en B. Augustyn, *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795* (Brussel: Algemeen rijksarchief, 1997), p. 400. In 2012 verscheen er voor het bredere publiek een overzicht van de graven van Vlaanderen door Leuven historicus E. De Maesschalk, tevens verbonden aan het Davidsfonds: De Maesschalck, *De graven*, p. 1-353. Over de geschiedenis van het graafschap Wallonië: L. Genicot, *Histoire de la Wallonie* (Toulouse: Edouard Privat, 1973), p. 500 en H. Hasquin, *La Wallonie, le pays et les hommes* (Brussel: Renaissance du livre, 1975), p. 100. Over de geschiedenis van de personele unie Vlaanderen-Henegouwen, zie het werk van M. Vandermaesen, "Vlaanderen en Henegouwen onder het huis van Dampierre 1244-1384," in *Algemene geschiedenis der Nederlanden*, ed. D. Blok. (Haarlem: Fibula Van Dishoeck, 1982), p. 400-401. Meer algemeen, over de geschiedenis van de totstandkoming van België zijn er: H. Pirenne, *Histoire de Belgique*, p. 253, en L. Genicot, J. Lefèvre en J. Ruwet, *Histoire de Belgique* (Doomik: Casterman, 1961), p. 260. Tot slot is er ook het werk van J. Dhondt, *Histoire de la Belgique* (Parijs: PUF, 1963), p. 1-126 en G.-H. Dumont, *Histoire de Belgique* (Parijs: Hachette, 1977), p. 100.

112 Deze nieuwe (bedel)orden wilden leven volgens het armoede ideaal. Dit deden ze onder andere door ongecultiveerde gronden vruchtbaar te maken, grond te bebouwen en te werken in moerasland. Een gekend voorbeeld waar zo'n nieuwe orde heeft gewerkt is de abdij Ten Duinen in Koksijde. De monniken daar waren gespecialiseerd in het aanleggen van waterwegen, sluisen en dijken. Door hun ervaring in het bebouwen van onontgonnen gebied stonden ze mee aan de basis van nieuwe landbouwtechnieken, cfr. S. Vanderputten, W. Verbaal en D. Vanclooster, *De duinenabdij van Koksijde: Cisterciënzers in de lage landen* (Tielt: Lannoo, 2005), p. 1-207.

113 Gravin Margareta moedigde het gebruik van een monetaire economie aan door zelf munt te slaan, cfr. Nicholas, *Medieval Flanders*, p. 305-210.

114 In 1251 geeft gravin Margareta de toestemming om een kanaal te graven tussen Gent, Aardenburg en Damme, beter gekend vandaag als De Lieve. Steden als Gent, Ieper, Brugge en Nieuwpoort werden in verbinding gesteld met elkaar via kanalen, om het handelsverkeer te vergemakkelijken, cfr. de Hemptinne, *De landsheren*, p. 72. In tabel 3 verwijzen de oorkonden met nummers 14, 59 en 94 naar deze toestemming en samenwerking onder de steden en gravin Margareta.

115 E. De Paermentier, "La politique de Jeanne de Constantinople à l'égard des villes (1212-1214). Une situation gagnant-gagnant?" in *Jeanne de Constantinople, comtesse de Flandre et de Hainaut*, ed. N. Dessaux. (Rijsel: Somogy Editions d'Art, 2009), p. 54-64.

Steden eisten namelijk politieke medezeggenschap van gravin Margareta door de fiscale druk, een politieke beweging die eigen werd aan het graafschap als bestuursvorm in de volgende eeuwen.¹¹⁶ Zoals historische economische modellen leren, had een economische bloei ook tijdens de regering van gravin Margareta een demografische groei als gevolg.¹¹⁷

Dat betekent echter niet dat het graafschap nooit onder buitenlandse druk stond. Franse druk, maar ook Hollandse, Duitse en Engelse, in het kader van de successieoorlog (1244-1256). Zo had de Franse koning Filips II een bijzondere invloed op de zussen doordat ze aan zijn hof waren grootgebracht.¹¹⁸ Bij Margareta's aanstelling als gravin moest ze leenhulde brengen aan de Franse koning, maar ook aan de Duitse keizer. Met Willem II, graaf van Holland, die in 1247 tot Rooms keizer werd verkozen, zou gravin Margareta ook in conflict geraken, aangezien Willem II de kant had gekozen van zijn schoonbroer Jan van Avesnes. Ook de bisschop van Luik met zijn leenheerlijke rechten op Henegouwen had belangen te verdedigen in het conflict.¹¹⁹ Conflicten met Engeland mondden uit in de handelsoorlog van 1270-1274. De Engelse koning Edward I reageerde namelijk op Margareta's plan bezittingen van Engelse kooplieden in Vlaanderen in bezit te nemen. Hij liet de export van Engelse wol naar Vlaanderen stop zetten, waarbij de Vlaamse handelaren gravin Margareta en Gwijde dwongen het vernederende handelsverdrag van 1274 te ondertekenen. De kortzichtigheid van gravin Margareta die deze oorlog veroorzaakte bracht spanningen teweeg in moeilijke economische tijden, die sociale onrust voortbrachten. Deze situatie was niet bevorderlijk voor de verstandhouding tussen vorst en steden. Het verdrag toonde ook voor het eerst de kwetsbaarheid van de Vlaamse economie en betekende het einde van de Vlaamse transportdominantie tussen Vlaanderen en Engeland. Ook Gwijde zou tijdens zijn persoonlijke regering hinder ondervinden van de uitkomst van deze oorlog.¹²⁰

116 de Hemptinne, *De landsheren*, p. 72.

117 Nicholas, *Medieval Flanders*, p. 305-310.

118 De personele unie Vlaanderen-Henegouwen was een bolwerk van de Franse koning en tevens zijn rijkste leengoed, maar hij heeft het graafschap nooit kunnen centraliseren. Door het betalen van hoge koninklijke belastingen kon het graafschap zijn autonomie behouden, cfr. Nicholas, *Women as rulers*, p. 73-91. Over de Franse inmenging zie ook: G. Dept, *Les influences anglaise et française dans le comté de Flandre au début du XIIIe siècle*, (Gent: Van Rysselberghe, 1928), p. 1-231 en Varenbergh, *Histoire des relations*, p. 200.

119 de Hemptinne, *De landsheren*, p. 68.

120 Nicholas, *Women as rulers*, p. 73-91. Nicholas stelt dat het graafschap Vlaanderen tijdens de dertiende eeuw haar hoogste economische welvaart bereikte, maar dat dan ook de kiemen gezaaid werden voor het verval van de Vlaamse economie na 1280. Graaf Gwijde, die zijn moeder opvolgde in 1278, regeerde in een woelige periode waarin rijk geworden handelaars in opstand kwamen. Ze wensten de inmenging van de graaf, die steden als Brugge wilde her-opvoeden, niet langer en zochten (en vonden) steun bij de Franse koning Filips de Schone. Ze noemden zichzelf de Leliaarts, in tegenstelling tot de Liebaarts die graaf Gwijde trouw bleven. Een verpletterende overwinning werd geboekt voor de coalitie tussen de Franse koning en de Leliaarts bij de veldslag van Bulskamp in 1297. De Franse koning veroverde in een recordtempo verschillende Vlaamse steden als Dowaaï, Kortrijk en Brugge. Gwijde, volledig verzwakt, trok zich terug ten voordele van zijn zoon Robrecht III, die echter gevangen werd genomen door de Franse koning. Deze hele resem troebelingen mondde uiteindelijk uit in de Brugse Metten en de befaamde Guldensporenslag van 11 juli 1302.

Ondanks de buitenlandse druk regeerde gravin Margareta over een geürbaniseerd, gecommercialiseerd en gemoderniseerd graafschap, dat een geografische voorsprong kende als zijnde 'transportland'¹²¹ en gekend stond om zijn jaarmarkten (Torchout, Messines, Rijsel, Ieper en Dowaaï). Er was ook een grote export van Vlaamse producten waaronder textiel, tot zelfs in het huidige Rusland. Gent stond dan weer gekend als een graanschuur, waar Italiaanse bankiers zich meer en meer vestigden. Samen met Noord-Italië vormden de kerngewesten van de Lage Landen (Vlaanderen, Brabant, Holland) de vroegst geürbaniseerde en dichtstbevolkte regio van middeleeuws West-Europa. Met inwonersaantallen van meer dan 40.000 behoorden steden als Gent, Brugge en Ieper in de dertiende eeuw tot de absolute top. Zowel op economisch (internationale handel) als op cultureel vlak (Vlaamse Primitieven) was de uitstraling van het graafschap enorm.¹²²

121 M. Boone stelt dat de bloei van het graafschap te wijten is aan haar geografische ligging en de politieke beslissingen die werden genomen, cfr. M. Boone, "Elites urbaines, noblesse d'Etat, bourgeois et nobles dans la société des Pays-Bas Bourguignons (principalement en Flandre et en Brabant)," in *Liber amicorum*, ed. R. De Smedt. (Historia: Leuven, 2001), p. 62.

122 *Ibidem*, p. 63.

DEEL II.

VAN LATIJN NAAR VOLKSTAAL
TAALOVERGANG IN OORKONDEN (1244-1278)

1. Overgang van Latijn naar volkstaal in de oorkonden uitgevaardigd in het graafschap Vlaanderen-Henegouwen (1244-1278)

Ondanks de vroege voorbeelden van volkstalige werken, heeft het toch enkele eeuwen geduurd vooraleer de volkstaal als schrijftaal werd gehanteerd in de gebieden die ooit tot het Romeinse imperium hadden behoord, wat niet wil zeggen dat de volkstaal al vervaardigd moet geweest zijn op vergankelijke materialen als wastafeltjes.¹²³ Aanvankelijk verscheen de volkstaal in literaire teksten voor vorsten en adel.¹²⁴ Geleidelijk aan dienden stukken opgesteld in de volkstaal niet langer als hulpmiddel bij het vertalen van teksten uit het Latijn, maar als autonome documenten. Ook oorkonden werden op den duur in de volkstaal opgesteld, wanneer het Latijn een volmaakte, ambtelijke taal was geworden.¹²⁵

De onderzoeksvraag voor dit deel 2 van de scriptie bestaat er in vast te stellen wanneer de taalovergang voor de oorkonden uitgevaardigd in naam van gravin Margareta heeft plaatsgevonden. En welke sociale groepen de drijvende kracht achter deze verandering zijn geweest, maar ook welke soort oorkonden dan voornamelijk werden uitgevaardigd. Aurélie Stuckens¹²⁶ alludeerde in haar masterscriptie (2011)

123 Engeland was de uitzondering: vanaf de zevende eeuw schreef men bijbelvertalingen, wetteksten, oorkonden en kronieken al in de volkstaal, cfr. Th. de Hemptinne, *De doorbraak*, p. 7-21. Reeds vanaf de achtste eeuw bestaan er volgens Emily Kadens teksten in het Oudhoogduits, het Oudiers en het Angelsaksisch. Het Frans zou in de negende eeuw al op perkament verschenen zijn, cfr. E. Kadens, De invoering van de volkstaal in de ambtelijke teksten in Vlaanderen: een status quaestiones, *Millenium: Tijdschrift voor middeleeuwse studies* 14 (2000): p. 22-41. Over de relatie tussen het Latijn en de volkstaal in de vroege middeleeuwen zie M. Garrison en A. Orban, *Spoken and written language: relations between Latin and the vernacular languages in the earlier Middle Ages* (Turnhout: Brepols, 2013), p. 1-364.

124 De vroegste voorbeelden zijn de vertaling van de Franse ridderroman *Chanson de Roland* naar het Middelnederlands (dertiende eeuw), het epische dierdicht *Van den vos Reynaerde* (dertiende eeuw) en het Middelhoogduitse heldenepos *Nibelungenlied* (dertiende eeuw). Hoewel het Nederlands pas eind dertiende, begin veertiende eeuw zijn intrede zal doen, dateert het oudste Middelnederlandse manuscript uit 1175 (Hendrik van Veldeke), cfr. de Hemptinne, *De doorbraak*, p. 7-21.

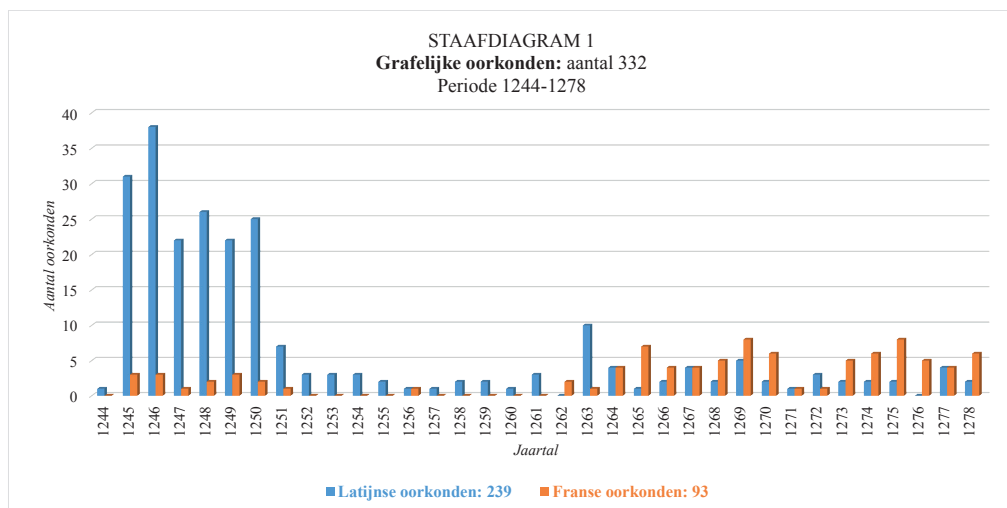
125 De oorkonde van 1194 uit Chièvres (Henegouwen) is het oudst gekende ambtelijke document opgesteld in de volkstaal, meer bepaald het Frans, gevolgd door een oorkonde uit 1204 (Dowaai). Kadens spreekt ook van een document opgesteld voor de helft in het Latijn, en de andere helft in het Frans (twaalfde eeuw – afdrachten uit de S. Vaastabdij, Atrecht). Uit 1237 is er ook een Franse oorkonde overgeleverd (abdij van Afflighem). Gent kent een eerste Franse oorkonde in 1251, Brugge in 1274, Leper in 1250. De vroegste gebieden waar het Frans als ambtelijke taal werd gebruikt zijn naast Chièvres Dowaai, Doornik, Kamerijk en Atrecht. Voor Nederlandstalige documentaire bronnen is het wachten tot 1210-1239 (register van een landelijk gebied van de S. Baafsabdij Gent) en de statuten van een leprosarium uit Gent (1236). Uit 1249 stamt de bekende schepenbrief van Boechoute-Velzeke (Oudenaarde). Een Nederlandstalige oorkonde verschijnt in Gent rond 1253, in Brugge rond 1262 en in Leper rond 1252. Kadens stelt echter dat er al bewijs is voor het gebruik van het Nederlands in Zeeland (1217). Pas na 1260 wordt de oplage van de Nederlandstalige documenten groter. Voor het Duits is het oudst bewaarde document *'Ertfurter Judeneid'* (1200). Van de dertiende eeuw zijn een handvol Duitse oorkonden overgeleverd (vb. oorkonde uit Mainz Landfrieden, 1235). Toch is het wachten tot het midden van de dertiende eeuw voor de doorbraak van Duitstalige documenten, cfr. de Hemptinne, *De doorbraak*, p. 7-21 en Kadens, *De invoering*, p. 22-41 maar ook M. Gysseling, "Les plus anciens textes français non littéraires en Belgique et dans le nord de la France," *Scriptorium* 3 (1949): p. 190-210 en R. Mantou, *Actes originaux rédigés en français dans la partie flamingante du comté de Flandre (1250-1350): étude linguistique* (Luik: Michiels, 1972), p. 100.

126 Aurélie Stuckens schreef een thesis over het register van gravin Margareta van Constantinopel dat bestaat uit 203 oorkonden voor het gebied van het oude graafschap Namen in de tijdsperiode van 1064-1276, waarbij het register het meest focust op de tijdsperiode 1260-1276. Na een paleografische, codicologische en diplomatische studie kwam gravin Margareta heel vaak als oorkonder uit de bus in het register. Het merendeel van de 203 oorkonden zijn verkoopsakten of bewijzen van donatie. Stuckens wijdt een klein stuk aan de taal van dit pakket oorkonden uit het register. De eerste Franse oorkonde komt al voor in 1202, uitgevaardigd door Boudewijn VI/IX. Tussen 1240 en 1260 zijn er tien oorkonden in het Latijn, en drie in het Frans voorhanden. Vanaf 1260 zijn er tweemaal meer oorkonden in het Latijn dan in het Frans. Dit verandert vanaf 1266 wanneer er drie maal meer Franse oorkonden zijn dan Latijnse. In totaal van de 203 oorkonden zijn er 112 in het Latijn, en 90 in het Frans, en 1 die start in het Latijn en dan overgaat naar het Frans, cfr. Stuckens, *A l'origine*, p. 50-51.

dat een onderzoek naar taalovergang in de oorkonden van gravin Margareta wenselijk zou zijn, net omdat haar regering zich in een periode van een ingrijpende transformatie bevond, meer bepaald het stijgend gebruik van het schrift én het gebruik van de volkstaal: “*Une étude basée sur un plus large corpus vaudrait la peine d’être menée concernant le passage des actes du latin au vernaculaire, mais aussi, et c’est d’autant plus intéressant, son lien avec les acteurs et les groupes sociaux impliqués dans cette production diplomatique.*”¹²⁷ Dit deel 2 van de scriptie wil echter onderzoeken wat het specifieke moment van taalovergang is geweest voor de oorkonden van gravin Margareta, en in welke mate die overgang is gestart in een al dan niet grafelijk milieu. Het wil ook kijken of taalovergang in de oorkonden uitgevaardigd in de naburige gebieden van het graafschap eeuw op dezelfde wijze is verlopen.

1.1 Vaststelling van de dominantie van de Latijnse oorkondetaal (1244-1250)

Onderstaand staafdiagram 1 toont de verdeling van 332 geselecteerde oorkonden op taal, lopende van 1244 tot 1278. Dit aantal werd bekomen door de 174 grafelijke oorkonden (160 Latijnse en 14 Franse) uit tabel 1 op te tellen met de 158 grafelijke oorkonden uit tabel 3 (79 Latijnse en 79 Franse).¹²⁸

De aanwezigheid van Latijnse oorkonden is duidelijk zichtbaar van 1244 tot 1250. Dat is niet alleen visueel af te leiden uit staafdiagram 1, de omvang van het aantal uitgevaardigde oorkonden toont dat ook: de Latijnse oorkonden zijn bijna een drievoud van het aantal Franse. Tussen 1251 en 1263 lijkt er zich een overgangsfase te voltooien, vooraleer het Frans in 1264 het monopolie van het Latijn kan evenaren en erna zelfs voorbijsteken (vanaf 1265). Het aantal oorkonden dat uitgevaardigd werd tussen 1251 en 1263 ligt beduidend lager dan de andere periodes. Een mogelijke hypothese, aan de hand van een analyse naar de politieke context van dat moment, bestaat in de verklaring dat een grafelijke kanselarij na een oorlog of overlijden van een graaf een daling kent in oorkondingsactiviteiten.

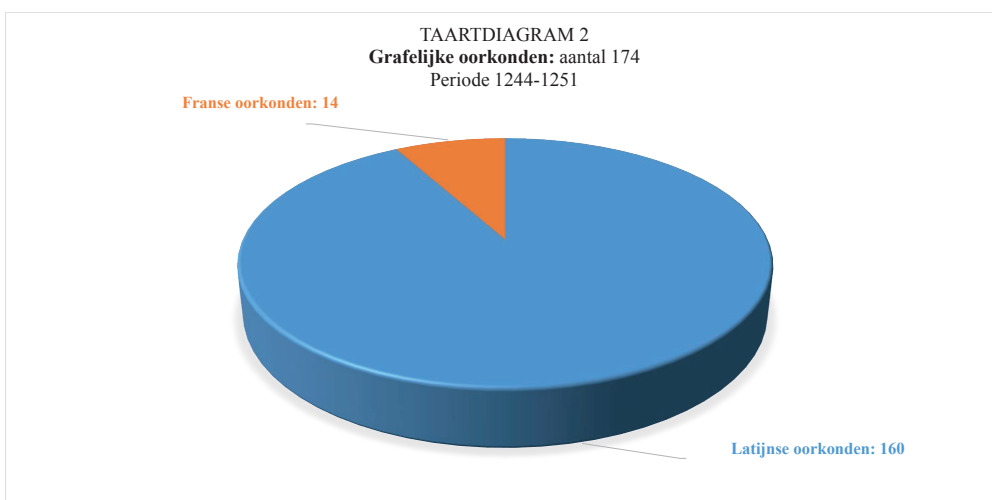
¹²⁷ Stuckens, *A l'origine*, p. 50-51.

¹²⁸ Tabel 3 bestaat uit 162 oorkonden, maar de Nederlandstige oorkonde, en de 3 oorkonden wiens taal niet gekend was zijn uit staafdiagram 1 gebleven, zodanig dat er gewerkt werd de overige met 79 Latijnse en 79 Franse oorkonden.

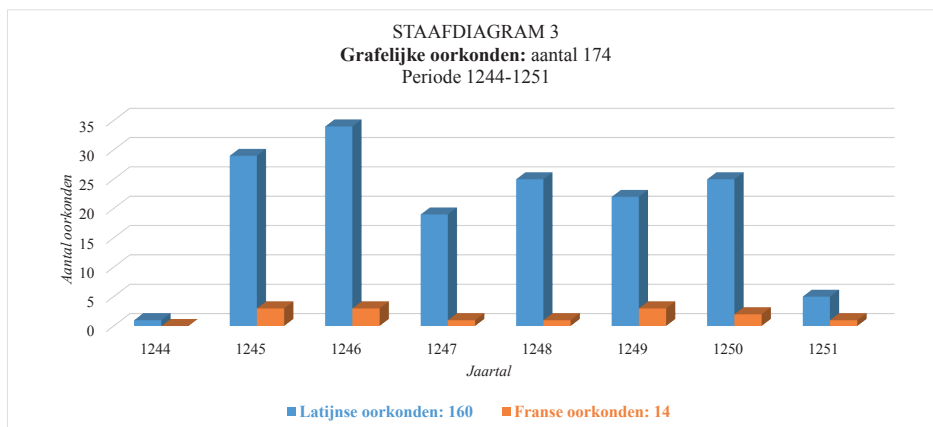
Voor de periode 1251-1263 was dit de successie oorlog tussen de Avesnes en Dampierres die zich op een hoogtepunt bevond met gebeurtenissen als het tornooi in Trazegnies in 1251 (Willem III van Dampierre, erfopvolger van gravin Margareta, overlijdt), gravin Margareta die door Roomskoning Willem II van Holland vervallen wordt verklaard van haar rijkslenen in 1252, en de nederlaag voor gravin Margareta in de slag bij Westkapelle (1253), waarbij Gwijde en Jan van Dampierre werden gevangen genomen. Na de vrede van Péronne in 1256, die een einde maakte aan de successie oorlog, voerde gravin Margareta samen met haar mederegent en tweede zoon uit haar tweede huwelijk, Gwijde van Dampierre, een expansiepolitiek. Deze politieke factoren kunnen mogelijks verklaren waarom de oorkondingsactiviteit van de grafelijke kanselarij tussen 1251 en 1263 op een lager pitje stond.¹²⁹

Wat tabel 1 betreft, is deze zeer significant om het monopolie van het Latijn in de eerste regeringsfase van gravin Margareta aan te tonen. Van de 174 oorkonden verkregen via *Diplomata Belgica*, lopende van 1244 tot 1251, zijn er 160 opgesteld in het Latijn. Ondanks het feit dat de traditie van de oorkonde niet altijd gekend is, kan taartdiagram 2 voorzichtig aantonen dat voor het eerste deel van de regering van Margareta de oorkonden nog duidelijk in het Latijn opgesteld zijn. Om het met een percentage te stellen: 92%.

¹²⁹ Een grafelijke kanselarij kende dikwijls een lagere oorkondingsactiviteit na het overlijden van een graaf of een oorlog; dat gebeurde bijvoorbeeld ook na het overlijden van graaf Boudewijn VI/IV en na de slag bij Bouvines in 1214 voor de grafelijke kanselarij onder gravin Johanna, cfr. De Paermentier, *In cuius*, p. 475.

Onderstaand staafdiagram 3 toont per jaartal hoeveel Latijnse en Franse oorkonden er in tabel 1 opgenomen zijn. Het gebruik van het Latijn is zoals gezegd toonaanwendend, de aanwezigheid van het Frans is quasi verwaarloosbaar. De overige 14 oorkonden van de 174 zijn opgesteld in het Frans. Omgerekend in percentages betekent dit dat slechts 8% van het oorkonden pakket uit tabel 1 opgesteld is in het Frans.

De dominantie van het Latijn in de eerste oorkonden van gravin Margareta valt te kaderen binnen een breder academisch debat. Mediëvisten zijn het er namelijk over eens dat tot 1200 het Latijn omnivalent was in de middeleeuwse samenleving. Met het geselecteerde oorkonden pakket uit staafdiagram 1 en 3, en taartdiagram 2 kan misschien zelf geopperd worden dat het Latijn onder gravin Margareta's regering tot 1250 dominant was. Marc Van Uytfanghe¹³⁰ stelt dat het Latijn in de middeleeuwen een heilige taal was, daar het de taal van God was. Immers, het was de taal waarin de bijbel was geschreven, en via deze bijbel kon het woord van God geïnterpreteerd worden. Het is echter een misverstand dat de middeleeuwer geen Latijn begreep. Door missen, ceremonies en bedevaarten moet hij zeker het Latijn gehoord hebben en misschien zelfs deels verstaan hebben.¹³¹ Toch waren enkel geestelijken het Latijn machtig (*'literatus'*) ten opzichte van leken die in veel mindere mate toegang kregen tot deze heilige taal (*'illiteratus'*). De bisschoppelijke en wereldlijke kanselarijen gebruikten het Latijn als ambtelijke taal, het onderwijs werd gedoceerd in het Latijn en steden stelden hun wetgevende akten oorspronkelijk op in het Latijn.¹³² Het Latijn rijpte na 1000 verder in klooster en kapittelscholen wat uitmondde in de middeleeuwse scholastiek. Dit zorgde voor een rijke Europese Middellatijnse literatuur tot 1350 waarvan het dierenepos Ysengrimus een mooi voorbeeld van mag zijn. Volkstalige teksten werden alleen opgetekend als de *'literatus'* er zich voor interesseerde.¹³³

130 M. Van Uytfanghe, "De vadertaal Latijn in de dertiende eeuw," in *Van vader- naar moedertaal. Latijn, Frans en Nederlands in de dertiende-eeuwse Nederlanden*, ed. R. Beyers. (Brussel: Handelingen van het colloquium georganiseerd door de Koninklijke Zuid-Nederlandse Maatschappij voor Taal en Letterkunde en Geschiedenis, 1999), p. 23-49.

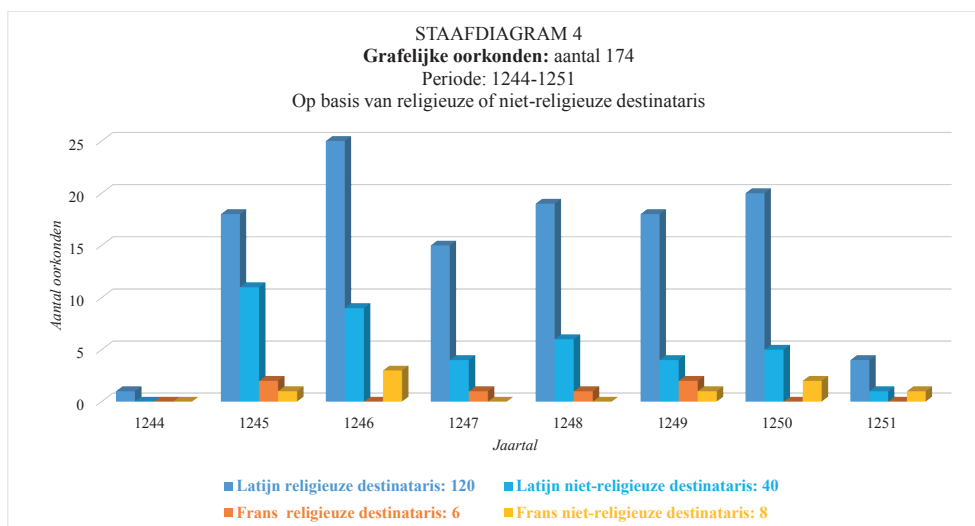
131 *Ibidem*, p. 23-49.

132 De oudst gekende wetgevende akten van Gent zijn opgesteld in het Latijn (1147 en 1200). Ook de schepenen van Ename (1150), Doornik (1160) en Ieper (1170) stelden hun oorkonden op in het Latijn, cfr. Van Uytfanghe, *De vadertaal*, p. 23-49.

133 Vroege voorbeelden zijn de Wachtendonkse psalmen, de Leidse Willeram, de probatio pennae in een handschrift in Oxford (*'Hebban Olla Vogala'*) en het lofvers uit Munsterbilzen. Voor de eerste doorlopende Middelnederlandse teksten is het wachten tot het einde van de twaalfde eeuw met Hendrik van Veldeke (1175), cfr. Kadens, *De invoering*, p. 22-41.

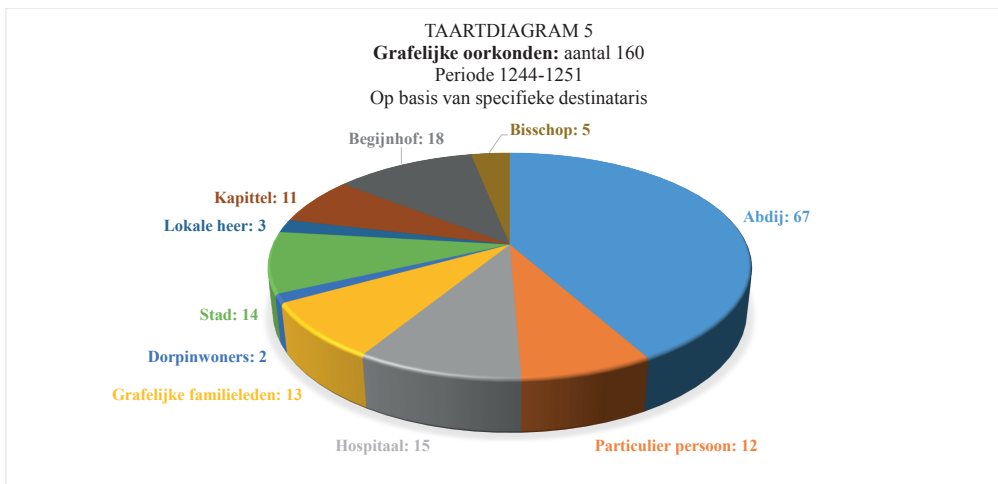
1.1.1. Keuze van taal: het Latijn en de destinataris

Middeleeuwse scribenten waren dus oorspronkelijk geestelijken. Ongeacht of de destinataris een geestelijke of leken was, het Latijn was dé oorkondetaal bij uitstek. Dat toont onderstaand staafdiagram 4 aan: de 174 oorkonden uit tabel 1 zijn hier niet alleen verdeeld op taal, maar ook op destinataris. Per jaartal werd een onderscheid gemaakt tussen Latijnse oorkonden die uitgevaardigd werden aan een religieuze of niet-religieuze destinataris, en Franse oorkonden die uitgevaardigd zijn geweest aan een religieuze of niet-religieuze destinataris. Op het eerste zicht springen de donkerblauwe staven uit het oog: dit zijn Latijnse oorkonden uitgevaardigd aan religieuze destinatarissen. Een stijgende lijn kan geconstateerd worden wat betreft het gebruik van het Latijn voor een religieus publiek. De lichtblauwe staven tonen aan dat het Latijn ook werd gebruikt als taal voor niet-religieuze destinatarissen, maar gaandeweg een dalende trend kent (1248-1251). Het aantal oorkonden bewijst dit ook: 120 Latijnse oorkonden werden uitgevaardigd aan een publiek dat het Latijn begreep, in tegenstelling tot de 40 Franse oorkonden die zijn opgesteld geweest aan destinatarissen die enkel het Frans verstonden. Staafdiagram 4 lijkt dus aan te tonen dat oorkonden in grote mate in het Latijn werden uitgevaardigd voor een religieus publiek (die het Latijn verstond), en in veel mindere mate werd gebruikt om niet-religieuze destinatarissen te bereiken, die enkel het Frans verstonden. De vraag bestaat er nu in of de volkstaal, en dan meer bepaald het Frans, eerder voor niet-religieuze destinatarissen zal gebruikt worden bij de taalovergang? Volgens Thérèse de Hempin¹³⁴ liet Margareta namelijk enkel Franse oorkonden opstellen als deze bestemd waren voor destinatarissen die alleen het Frans begrepen.

134 De Hempin, *De doorbraak*, p. 7-21.

Als die religieuze destinatarissen meer specifiek opgesplitst worden zoals in onderstaand taartdiagram 5, dan waren 67 van de 160 Latijnse oorkonden uitgevaardigd voor een monastiek milieu (abdij), en dus een religieuze destinataris. De 16 oorkonden uitgevaardigd aan een kerkelijke milieu (5 naar een bisschop en 11 naar een kapittel) waren ook in het Latijn opgesteld. Naar een begijnhof werden er 18 Latijnse oorkonden uitgevaardigd. Deze oorkonden kunnen echter niet tot de monastieke of kerkelijke context behoren omwille van het semi-lekenstatuut van de begijnen.¹³⁵ Hetzelfde geldt voor de 15 Latijnse oorkonden gericht aan hospitalen. Ook hospitalen kunnen immers niet puur tot een monastieke of kerkelijke sfeer gerekend worden, omdat sommige hospitalen bestuurd werden door leken, en andere dan weer door religieuzen. Gravin Margareta vaardigde 13 Latijnse oorkonden uit aan haar familieleden (Willem III en Gwijde van Dampierre, en Jan van Avesnes). Tot slot zijn de overige 31 van de 160 Latijnse oorkonden gericht aan niet-religieuze milieu, en meer bepaald 14 oorkonden aan een stad, 2 aan een dorp¹³⁶, 12 aan particuliere personen, en 3 aan lokale heren.

1.1.2 Typologie van de Latijnse oorkonden

De typologie van de 160 Latijnse oorkonden bestond enerzijds uit 125 bevestigings- en bekrachtigingsoorkonden, en anderzijds uit 35 beschikkingsoorkonden. Oorkonde nummer 1 uit tabel 1 (DiBe nummer 22274) is een goed voorbeeld van een bevestigings- en bekrachtigingsoorkonde¹³⁷: gravin Margareta bevestigt dat de heer van Beaumont aan de abdij van Floreffe het recht op tienden heeft gegeven van het grondgebied Solre-le-Château. Oorkonde 22 is hier ook een voorbeeld van (DiBe nummer 22803): gravin Margareta verklaart dat Pierre en zijn vrouw aan de abdij van Kamerijk hun bezittingen hebben verkocht, net als oorkonde 27 (DiBe nummer 22879) waarbij gravin Margareta de verkoop goedkeurt van een stuk grond door de

135 Zie W. Simons, *Cities of Ladies: beguine communities in the medieval low countries, 1200-1565* (Philadelphia: University of Pennsylvania press, 2003), p. 300. Zie ook: W. Simons, "Geletterdheid en boekengebruik bij de vroegste begijnen," in *Van vader naar moedertaal: Latijn, Frans en Nederlands in de dertiende eeuwse Nederlanden*, ed. R. Beyers. (Brussel: Handelingen van het colloquium georganiseerd door de Koninklijke Zuid-Nederlandse Maatschappij voor Taal en Letterkunde en Geschiedenis, 1999), p. 167-181.

136 Waar DiBe altijd duidelijk aangeeft om welke specifieke destinataris het gaat, was dat niet het geval bij de afkorting HS, die na het raadplegen van de gebruikersgids van DiBe voor het Latijnse homines stond. Er werd in de gebruikersgids geen verklaring gegeven waarom deze groep van homines als een aparte categorie werd opgenomen, ten opzichte van bijvoorbeeld particuliere personen, lokale heren of stedelingen. Na overleg werd beslist deze homines, die ook zo letterlijk in de full text van de oorkonde staan, te interpreteren als dorpinwoners.

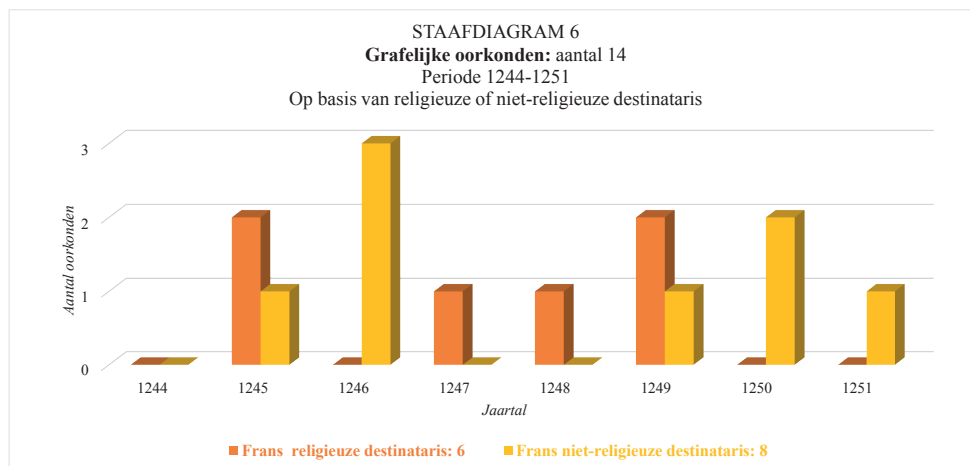
137 Verklikkende (vertaalde) woorden in de regesten als 'bevestigen/verklaren' (= confirmer/déclarer), 'goedkeuren/toestemmen/erkennen' (= approbation/ratification), 'laten weten' (= faisons savoir) en 'dirigeren/uitvoeren/vidimeren' (en vidime/diriger) werden onder deze categorie opgenomen.

kasteelheer van Gent en zijn vrouw Marie aan de abdij van Gent. Oorkonde 25 (DiBe nummer 22875) is een voorbeeld van een enkelvoudige gift die gravin Margareta aan een begunstigde geeft, die het teruggaf aan de gravin tegen een jaarlijkse cijns: gravin Margareta geeft 6 bunder moergrond aan het begijnhof van Gent, die op hun beurt jaarlijks 2 denieren per bunder moeten betalen aan de gravin.

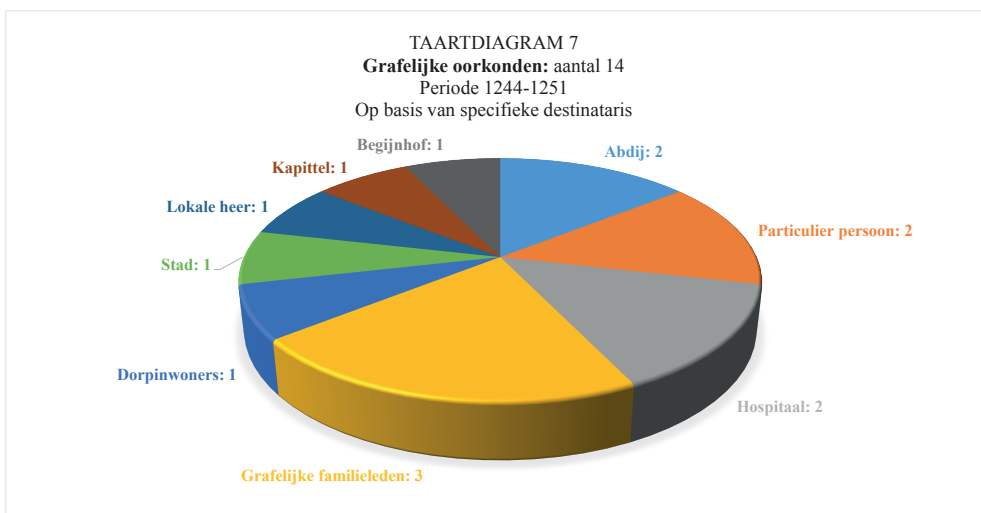
De 35 beschikkingsoorkonden bestonden uit benoemingen van een voogd of baljuw, maar ook uit opdrachten die moesten uitgevaardigd worden. Van dit laatste zijn oorkonden 17 en 18 een voorbeeld (respectievelijk DiBe nummer 22739 en 22751) waarbij gravin Margareta vraagt aan Hendrik III om respectievelijk aan een burger geld te betalen en een leenhulde terug te betalen in haar naam, of oorkonden 29 en 31 (respectievelijk DiBe nummer 24807 en 22926) waarbij Margareta al haar baljuws uitdrukkelijk vraagt haar begijnhoven te beschermen. Onder beschikkingsoorkonden worden ook giften en geschenken gerekend. Oorkonde 26 is hier een voorbeeld van (DiBe nummer 22878) waarbij gravin Margareta aan de abdij van Flines 40 bunder grond schenkt.

1.1.3 Keuze van taal: het Frans en de destinataris

Hoewel slechts 14 oorkonden van de 174, of 8% van het gehele oorkonden pakket uit tabel 1, in het Frans is opgesteld, leek het toch interessant om deze kleine groep oorkonden uit het totale pakket te filteren en in detail te bestuderen. Staafdiagram 6 toont aan dat 6 Franse oorkonden aan een religieuze destinataris zijn uitgevaardigd voor de periode 1244-1251, en 8 aan een niet-religieuze. Deze 8 oorkonden kunnen de hypothese voeden dat de taalovergang gestart is in een niet-religieuze context. Het is daarom wenselijk om deze destinatarissen meer specifiek te bekijken, wat resulteerde in taartdiagram 7.

Als de 14 Franse oorkonden voorgesteld worden in taartdiagram 7, dan waren 2 van de 14 oorkonden voor een monastiek milieu bedoeld (abdij). Naar een kerkelijk kapittel werd er 1 oorkonde opgesteld en naar een semi-religieus begijnhof werd er 1 Franse oorkonde uitgevaardigd, alsook 2 naar een hospitaal. Wat de leken sfeer betreft zijn er 2 oorkonden bij particuliere personen terecht gekomen, 1 bij een lokale heer, 1 naar respectievelijk een stad én een dorp, en 3 naar grafelijke familieleden. Van deze laatste leken groep werd op voorhand ergens verwacht dat zij als een van de eersten de volkstaal gingen hanteren. Toch is de periode 1244-1251 nog te vroeg om al een duidelijke overgang of evolutie te zien naar het gebruik van de volkstaal: daarvoor is de omvang van het aantal Franse oorkonden gewoonweg te weinig in vergelijking met het grote pakket Latijnse oorkonden.

1.1.4 Typologie van de Franse oorkonden

Tot slot mag het interessant zijn om de typologie van deze 14 Franse oorkonden meer specifiek te bekijken. Het overgrote deel van de 14 Franse oorkonden waren bevestigings- en bekrachtigingsoorkonden (11 om precies te zijn). Zo keurt gravin Margareta bij oorkonde nummer 83 uit tabel 1 (DiBe nummer 32690) goed dat Roger Wallers en zijn vrouw twee bunder grond te Seclin aan het hospitaal Notre-Dame van Seclin hebben geschonken. Oorkonde 126 (DiBe nummer 32697) kan hier ook tot gerekend worden: gravin Margareta bevestigt de verkoop van een stuk grond van Jean de Leers en zijn vrouw aan het hospitaal van Seclin. Alsook oorkonde 157 (DiBe nummer 31068) waarbij gravin Margareta bevestigt dat haar zoon Jan van Avesnes in leen de rechten over een gîte heeft gegeven aan zijn neef Sigerus van Edingen. Onder dit pakket vallen ook oorkonden waarbij Margareta aan de abdij van Flines-lez-Raches bijvoorbeeld het graasrecht gaf over de moerassen van Flines. De begunstigden moesten wel een jaarlijkse cijns terug betalen (oorkonde nummer 20. DiBe nummer 22774).

De overige 3 beschikkingsoorkonden bestonden enerzijds uit een benoeming waarbij gravin Margareta Enguerrand van Dowaaï verantwoordelijk stelde om leenrechten te beheren in het graafschap (nummer 153. DiBe nummer 24479). De overige 2 oorkonden betroffen schenkingen.

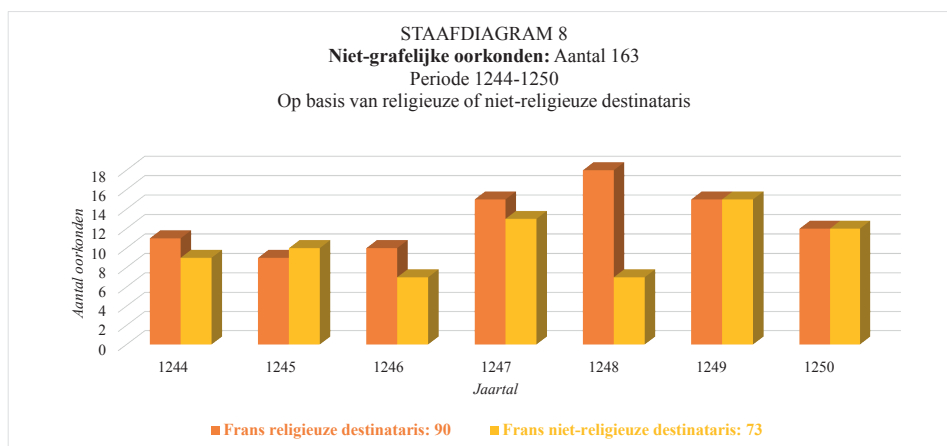
1.1.5 De Latijnse dominantie: tussentijdse synthese

Besluitend voor dit eerste onderdeel wat betreft de dominantie van het Latijn als ambtelijke taal kan dus gesteld worden dat in de periode 1244-1250 het Latijn dominant is in de oorkonden van gravin Margareta. Maar liefst 160 Latijnse oorkonden werden voor deze periode uitgevaardigd, in vergelijking met slechts 14 Franse oorkonden. Wanneer deze oorkonden geanalyseerd werden op destinataris bleek dat er zich een stijgende lijn voordeed wat betreft de Latijnse oorkonden uitgevaardigd aan religieuze milieus. Hiermee worden abdijen (monastieke milieu) en bisschoppen en kapittels (kerkelijk milieu) bedoeld. Het Latijn werd ook uitgevaardigd aan een groep van niet-religieuze destinatarissen, maar in mindere mate. In feite was een dalende lijn zichtbaar in het gebruik van het Latijn voor deze niet-geestelijke groep. Dat voedt de hypothese dat het Frans voornamelijk de oorkondetaal zal worden voor het milieu van niet-religieuze destinatarissen. De typologie van zowel de Latijnse en Franse oorkonden bleek voor het overgrote gedeelte uit bevestigings- en bekrachtigingsoorkonden te bestaan, en in veel mindere mate uit benoemingen en geschenken (beschikkingsoorkonden). Er kon nog geen uitspraak gedaan worden over een mogelijk moment van taalovergang, daarvoor was de periode 1244-1251 te kort.

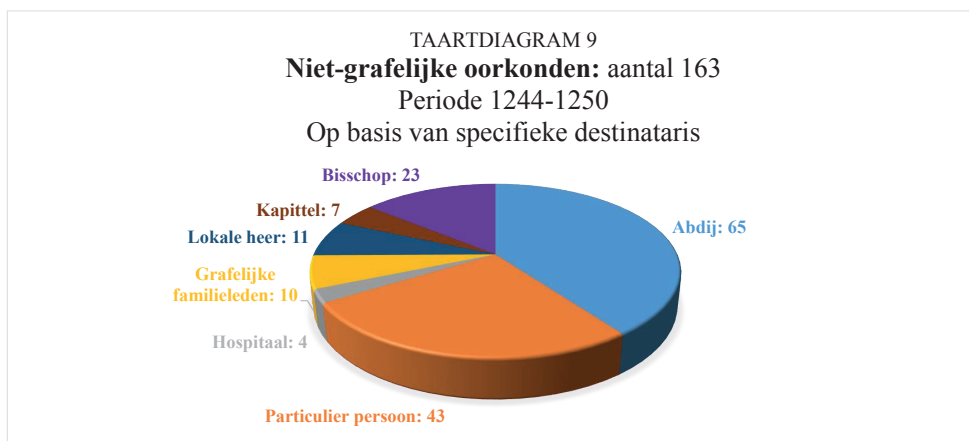
1.2 Herkomst van de taalovergang: grafelijke of niet-grafelijke context (1244-1278)

1.2.1 Periode 1244-1251

Tot hier bestaan diagrammen 6 en 7 uit Franse grafelijke oorkonden, en dus uitgevaardigd vanuit grafelijke origine. Wat echter met Franse niet-grafelijke oorkonden? Is de taalovergang gestart in een grafelijk milieu, of eerder zoals verwacht kan worden in een niet-grafelijk milieu? Een databank als Diplomata Belgica laat perfect toe ook deze oorkonden op te vragen: in tabel 2 werden 169 oorkonden van niet-grafelijke origine gebundeld, lopend van 1244 tot 1250. Onderstaand staafdiagram 8 toont de verhouding van de 163 Franse niet-grafelijke oorkonden op religieuze of niet-religieuze destinataris. In omvang zijn het aantal oorkonden uitgevaardigd aan religieuze milieus groter (90) dan het aantal dat uitgevaardigd is geweest aan niet-religieuze destinatarissen (73). De jaren 1247 en 1248 tonen in feite zelfs een verhoging wat betreft Franse oorkonden die uitgevaardigd zijn geweest aan religieuze destinatarissen.

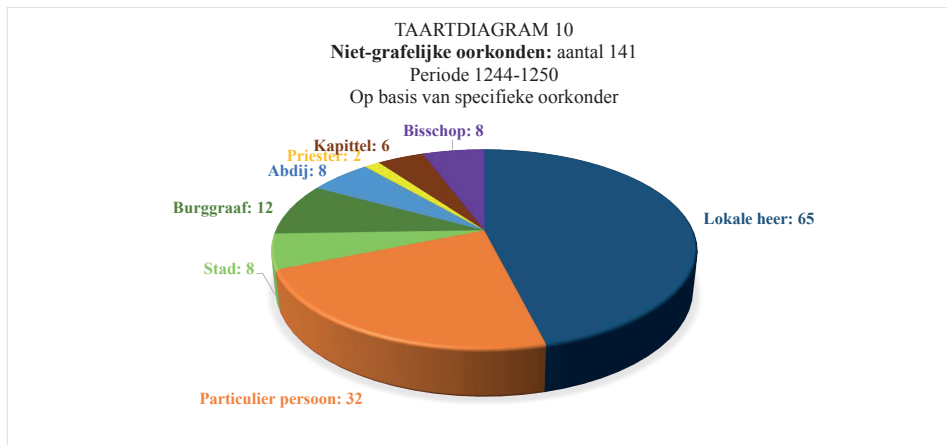
Als deze destinatarissen meer specifiek worden bekijken in onderstaand taartdiagram 9, valt af te lezen dat van de 163 Franse niet-grafelijke oorkonden 65 oorkonden uitgevaardigd zijn geweest aan abdijen (monastieke context) en 30 aan een kerkelijke context (23 aan een bisschop, 7 aan een kapittel). Wat de semi-religieuze context betreft zijn er slechts 4 oorkonden van dit pakket bij hospitalen toegekomen. Wat de niet-religieuze destinatarissen betreft zijn er 11 oorkonden aan een lokale heer uitgevaardigd, maar veel opmerkelijker: 43 aan particuliere personen. Grafelijke familieleden ontvingen 10 oorkonden. Aan steden en dorpen werd voor dit pakket geen oorkonden uitgevaardigd. Algemeen kan dus gesteld worden dat 95 oorkonden van de 163 uitgevaardigd zijn geweest naar een religieuze context (monastiek en kerkelijk milieu), en 64 van de 163 oorkonden naar een lekencontext. Als de 4 oorkonden van de semi-religieuze context hier nog bij gerekend worden, zijn er 68 van de 163 niet-grafelijke oorkonden uitgevaardigd aan een publiek van leken.

Onderzoek naar de typologie van deze oorkonden toonde aan dat een groot aandeel oorkonden in dit pakket opgenomen beschikkingsoorkonden waren: 66 om precies te zijn. De meerderheid van de oorkonden betrof dus bevestigings- en bekrachtigingsoorkonden (97 op precies te zien) maar het aantal beschikkingsoorkonden kent hier wel een groter aandeel dan het aantal beschikkingsoorkonden voor zowel de Latijnse als Franse oorkonden in tabel 1. Deze schenkingen kunnen voor een groot deel gelinkt worden aan abdijen: particuliere personen geven aan abdijen stukken grond, geld of rentes (cfr. oorkonden met nummers 12, 15, 19, 24 en 38 uit tabel 2).

De 174 oorkonden uit tabel 1 waren telkenmale uitgevaardigd door gravin Margareta en een eventuele mederegent. Dit was niet zo voor de 163 oorkonden uit tabel 2. Onderzoek naar de oorkonders van dit pakket toonden aan dat maar liefst 117 oorkonden van de 141 oorkonden (van de overige 22 oorkonden duidde DiBe geen oorkonder aan) zijn uitgevaardigd uit een niet-religieuze context, en wel meer bepaald uit een lekenmilieu: 65 oorkonden waren afkomstig van een lokale heer, gevolgd door 32 oorkonden van een particulier persoon, 8 oorkonden uit een stedelijk milieu en 12 oorkonden van burggraven. De overige 24 oorkonden waren opgesteld in een religieuze context namelijk 8 in abdijen, 2 bij priesters, 6 in kapittels en 8 bij bisschoppen. Onderstaand taartdiagram 10 laat de positie van de oorkonder zien: waar het lichtblauw (van de abdy) in vorige diagrammen altijd een relatief groot aandeel had, samen met het oranje van de particuliere personen, is dit voor taartdiagram 10 hetzelfde gebleven, met dat verschil dat niet het lichtblauw maar donkerblauw van de lokale heren in het oog springt.

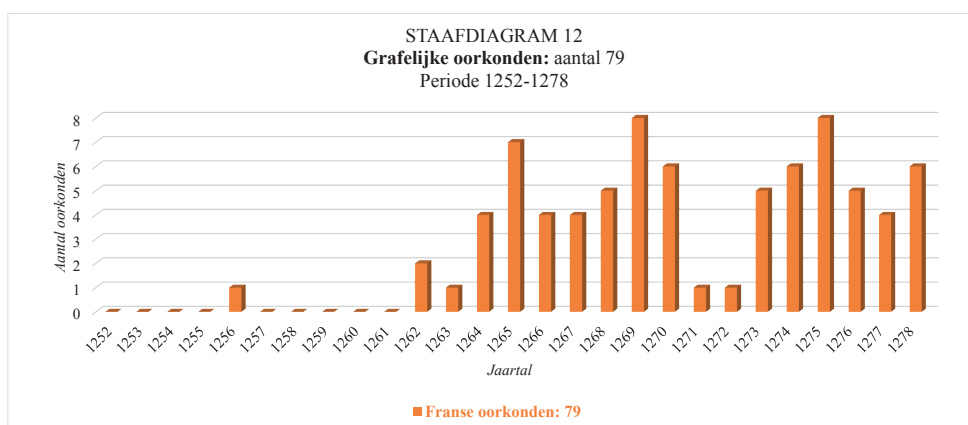
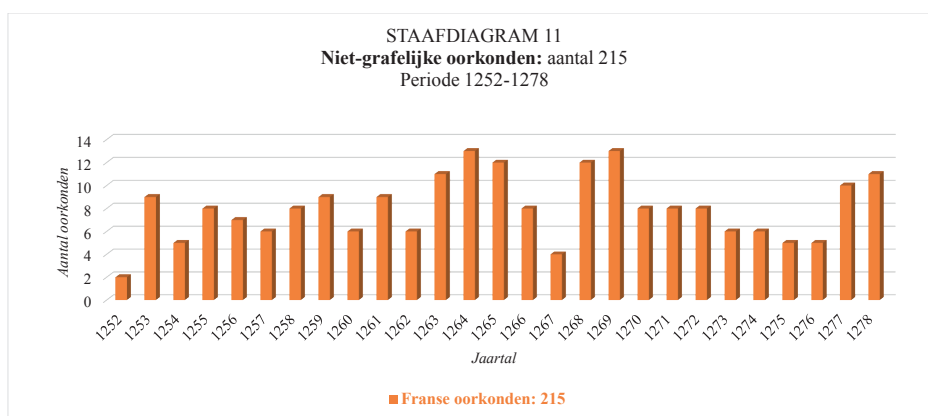

1.2.2 Periode 1244-1251: tussentijdse synthese

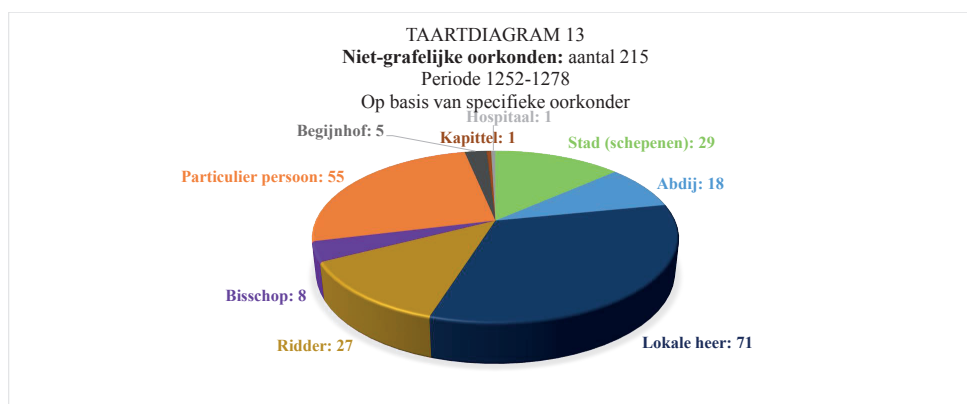
Ter conclusie voor dit onderdeel werd de hypothese dat de start van de taalovergang is gebeurd in een niet-grafelijke context meer onderbouwd. Analyse naar de oorkonders van de 163 Franse niet-grafelijke oorkonden toonde immers aan dat voornamelijk lokale heren en particuliere personen een belangrijk aandeel hebben gehad in het uitvaardigen van die Franse oorkonden tussen 1244-1250. Het overgrote deel van deze oorkonden werd wel nog uitgevaardigd aan religieuze destinatarissen. Naar analogie van de 174 grafelijke oorkonden uit tabel 1 behoorde het grootste deel van deze 163 oorkonden nog tot de bevestigings- en bekrachtigingsoorkonden. Toch was er een groter aandeel beschikkingsoorkonden aanwezig voor tabel 2, in tegenstelling tot tabel 1. De oorkonden uitgevaardigd in een lekenmilieu bezaten qua typologie dus eerder schenkingen en giften dan juridisch-economische afspraken. Bij nader inzicht bleken deze schenkingen voornamelijk gebeurd door particuliere personen aan abdijen.

1.2.3 Periode 1252-1278

Analyse van oorkonden voor de periode 1244-1250 onderbouwde de hypothese dat taalovergang gestart kan zijn in een niet-grafelijk milieu. Door de aanwezigheid van tabel 3 en tabel 4 kon deze hypothese echter verder bestudeerd worden voor de periode 1252-1278. Tabel 3 bezit 79 Franse oorkonden uitgevaardigd door gravin Margareta en een eventuele mederegent voor de periode 1252-1278. Tabel 4 bezit 215 Franse oorkonden uitgevaardigd door niet-grafelijke machten, tevens ook voor de periode 1252-1278. Wanneer de oorkonden van beide tabellen in onderstaande staafdiagrammen werden gegoten bleek dat Franse oorkonden sinds 1252 al werden uitgevaardigd vanuit niet-grafelijke milieus (staafdiagram 11) in tegenstelling tot de grafelijke Franse oorkonden die pas sinds 1264 uitgevaardigd werden (staafdiagram 12).

De oorkonden in staafdiagram 12 zijn allen uitgevaardigd door een grafelijke macht, in tegenstelling tot de oorkonden in staafdiagram 11. Onderstaand taartdiagram 13 toont de specifieke oorkonders voor de 215 Franse oorkonden aan: maar liefst 71 van de 215 oorkonden zijn uitgevaardigd door een lokale heer, gevolgd door 29 oorkonden uitgevaardigd door schepenen en 27 oorkonden uitgevaardigd door ridders. Samen met de 55 oorkonden afkomstig van particuliere personen betekent dit dat 182 van de 215 oorkonden uitgevaardigd zijn uit een niet-religieuze context. Vanuit monastieke context zijn er 18 oorkonden uitgevaardigd en vanuit kerkelijke context 9 (1 door een kapittel en 8 door een bisschop). Semi-religieuze oorkonders als begijnhoven en hospitalen vaardigden voor dit pakket respectievelijk 5 en 1 oorkonde uit. In totaal verhoudt het aantal religieuze oorkonders zich ten opzichte van niet-religieuze oorkonders als 33 ten opzichte van 182. Staafdiagram 11 en taartdiagram 13 mogen dus voorzichtig aantonen dat voornamelijk lokale heren en particuliere personen de volkstaal hanteerden vanaf 1252, wat ongeveer een decennium vroeger is dan de grafelijke kanselarij. Deze lijkt pas vanaf 1264 te oorkonden in de volkstaal. De geringe omvang van het aantal oorkonden uitgevaardigd door de grafelijke kanselarij kan via twee manieren verklaard worden: enerzijds bleek de Table Chronologique van Alphonse Wauters niet volledig te zijn. Hiermee wordt bedoeld dat niet alle oorkonden die gravin Margareta uitvaardigde voor het huidige grondgebied België opgenomen zijn in dit naslagwerk. Ten tweede zijn er waarschijnlijk minder oorkonden uitgevaardigd tussen de periode 1252-1264 omwille van de successie oorlog tussen de Avesnes en Dampierres enerzijds, en de expansiepolitiek die gravin Margaret met haar zoon Gwijde voerde.

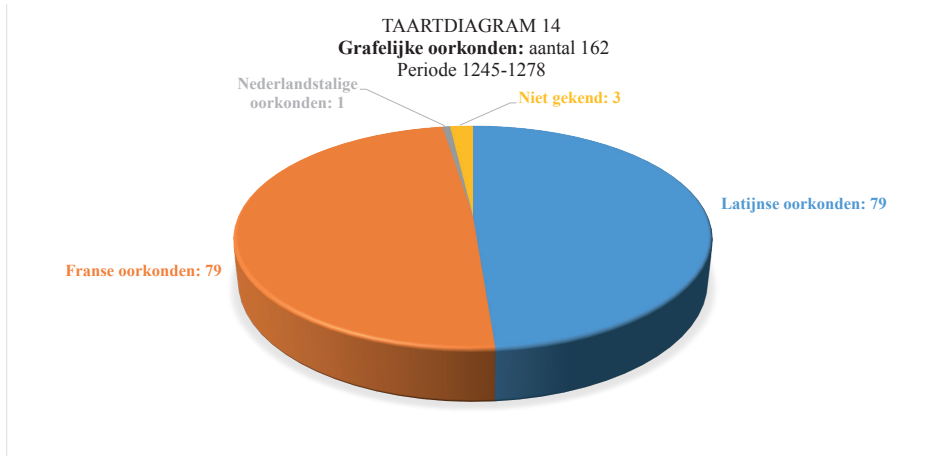
1.2.4 Periode 1252-1278: tussentijdse synthese

Ter afronding van dit onderdeel kon geconstateerd worden dat de taalovergang hoogstwaarschijnlijk in een niet-grafelijke context is gestart. De grafelijke kanselarij lijkt pas rond 1264 om te schakelen naar het gebruik van de volkstaal als ambtelijke taal. Op het eerste zicht moet dit niet vreemd lijken dat een grafelijke kanselarij, geëquipeerd met professionele (religieuze) scribenten later overstapt van Latijn op volkstaal, en dat nieuwe bevolkingsgroepen als lokale heren en particuliere personen bij wijze van emancipatie sneller de volkstaal hanteren in hun dagelijkse juridisch-economische activiteiten. De precieze datum wanneer de grafelijke kanselarij overschakelt van Latijn op Frans, en de achterliggende redenen voor deze opmerkelijke transformatie, werd echter nog niet vastgesteld.

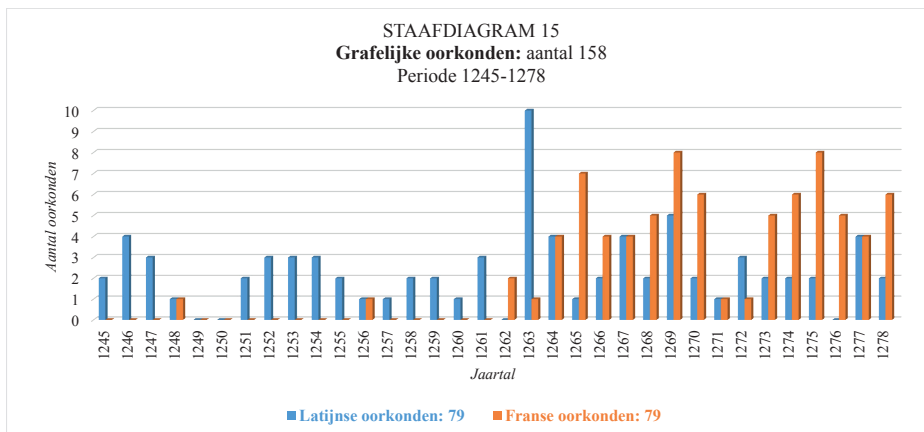
1.3 Vaststelling en verklaring van de taalovergang (1264-1265)

Uit het eerste deel van bovenstaande analyse is voorzichtig geconcludeerd dat het Latijn in de oorkonden van gravin Margareta tot 1250 zeer dominant gebruikt wordt als ambtelijke taal. Slechts 14 op de 174 oorkonden (of 8%) waren in het Frans opgesteld, waarbij nog niet duidelijk kon aangetoond worden dat het Frans voor een niet-religieuze destinataris werd gebruikt. Daarvoor werd de grote groep Latijnse oorkonden immers nog teveel aan zowel religieuze als niet-religieuze destinatarissen uitgevaardigd. Aan de hand van de 163 Franse niet-grafelijke oorkonden uit tabel 2 kon wel vastgesteld worden dat maar liefst 117 oorkonden uitgevaardigd zijn geweest uit een lekencontext tussen 1244-1251. Deze hypothese werd verder onderbouwd door analyse van de 215 Franse niet-grafelijke oorkonden uitgevaardigd in de periode 1252-1278 waarbij opnieuw leken als particuliere personen en lokale heren eerder de volkstaal als ambtelijke taal gingen hanteren, in vergelijking met de 79 Franse grafelijke oorkonden uit tabel 3. Analyse van deze laatste groep oorkonden toonde namelijk aan dat de grafelijke kanselarij pas sinds 1264 overging tot het gebruik van de volkstaal als ambtelijke taal.

Er werd echter nog geen antwoord gevonden op de vraag wanneer de taalovergang zich specifiek heeft voorgedaan in de oorkonden van gravin Margareta. Daarvoor was de tijdsperiode uit tabel 1 en 2 (1244-1251) te kort. Het interessante aan de 162 oorkonden verzameld in tabel 3 is dan ook dat zij lopen van 1245 tot 1278. Van deze 162 oorkonden zijn er 79 in het Latijn en 79 in het Frans opgesteld. De overige 4 oorkonden bestaan respectievelijk uit 1 Nederlandse oorkonde en 3 oorkonden wiens taal niet gekend is (zie onderstaand taartdiagram 14).

Ook hier is de traditie van de oorkonden niet continu in originele vorm overgeleverd. Ondanks het feit dat de traditie van de oorkonden niet altijd gekend is, mogen ze misschien wel waardevol genoemd worden om een schets te creëren van het moment waarop de taalovergang in de oorkonden van gravin Margareta plaats vond. Staafdiagram 15 geeft een overzicht van de taalovergang in de 79 Franse en 79 Latijnse oorkonden uitgevaardigd door gravin Margareta tussen 1245 en 1278.

Zoals eerder geconcludeerd, en nu opnieuw visueel zichtbaar in staafdiagram 15, is het monopolie van het Latijn tussen 1245 en 1250 in de oorkonden van gravin Margareta. Waar tabellen 1 en 2 echter stopten bij het jaartal 1251, gaat staafdiagram 15 verder. Daardoor is het mogelijk vast te stellen dat het Latijn langer dan 1251 dominant is in de oorkonden van gravin Margareta, en meer bepaald tot 1263. Deze Latijnse dominantie wordt voor het eerst verhinderd in het jaartal 1264, zo toont staafdiagram 15. Het aantal Franse en Latijnse oorkonden is dan voor het eerst gelijk, en het Frans zal vanaf 1265 het Latijn definitief overstijgen. Het aantal Franse oorkonden is tussen 1265 en 1278 toonaangevend ten opzichte van het Latijn. Staafdiagram 15 maakt duidelijk dat het jaartal 1264 de aanzet is geweest voor het moment van taalovergang en dat de oorkonden van gravin Margareta in 1265 een definitieve omwenteling ondergaan van het gebruik van het Latijn als ambtelijke taal naar het Frans. Het Latijn moet voor het eerst zichtbaar inboeten, mar het verdwijnt echter niet. Integendeel, het blijft in zekere mate aanwezig als oorkondetaal. Er worden tussen 1265-1278 weliswaar minder Latijnse oorkonden uitgevaardigd ten aanzien van het aantal Franse, maar er worden toch nog steeds oorkonden in het Latijn uitgevaardigd.

In de dertiende eeuw is het Latijn als ambtelijke taal dus op zijn retour, en een emanciperende volkstaal als het Frans brengt het een eerste knauw toe, dat maakt staafdiagram 15 duidelijk. Toch blijft het Latijn de taal van de kerk en de geleerdheid: universiteiten bleven, ondanks de vernacularisatie, in het Latijn doceren en de pauselijke kanselarij bleef in de loop van de middeleeuwen het Latijn gebruiken, net als de overige geestelijkheid.¹³⁸ Er kan dus eerder van een andere taakverdeling gesproken worden in de dertiende eeuw wat betreft het gebruik van het Latijn of Frans als oorkondetaal. De evolutie van het Latijn naar de volkstaal is dan ook vrij natuurlijk gegaan. Wanneer de omstandigheden er klaar voor waren, verschenen ambtelijke documenten in de volkstaal. Henri Pirenne¹³⁹ wees hier ook al op aan de hand van de taal die gebruikt werd in de vroegst overgeleverde handelsdocumenten voor Vlaanderen (*lettres de foire* – Ieper, 1250). Deze waren niet in het Latijn, alswel in het Frans opgesteld omdat handelaars liever in een taal werkten die ze begrepen. De vernieuwing van taal moet dan ook geaccepteerd zijn geweest door het middeleeuwse publiek, want een volk dat oorspronkelijk communiceerde via een orale traditie zal zijn contracten op schrift niet laten opstellen in een taal die ter discussie zou staan. De volkstaal heeft zich dus door de eeuwen heen ontwikkeld als een taal die men geschikt achtte voor het vastleggen van overeenkomsten. Volgens G. De Meyer is de overgang van het Latijn naar de volkstaal geen kwestie van onmacht geweest, maar eerder het zelfbewustzijn van een volkstaal, die zich ontwikkeld had tot een instrument waarmee zowel dichterlijke fantasieën als zakelijke afspraken uitgedrukt konden worden.¹⁴⁰

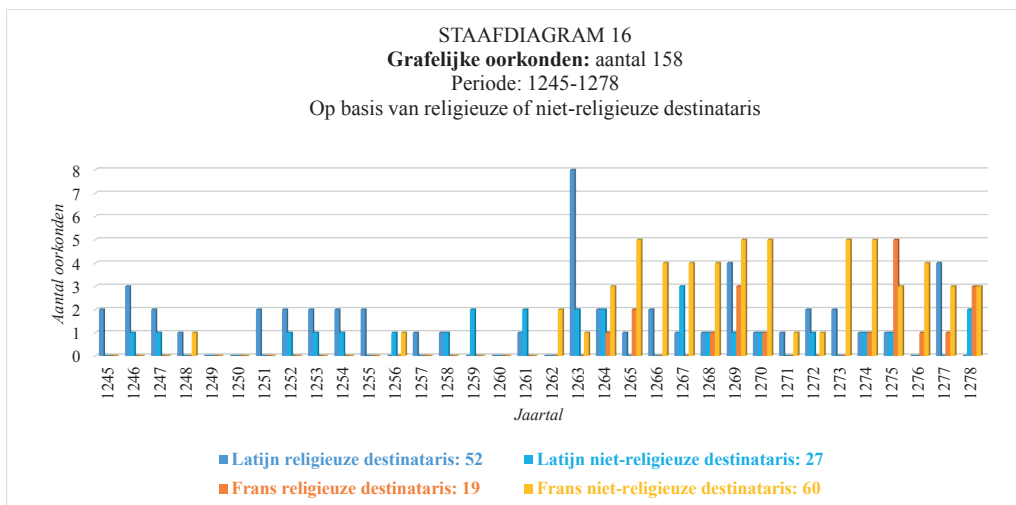
138 Dit kan verklaard worden door het hooghouden van een pauselijke identiteit, wat met het moeilijk te lezen curiaalschrift kan geassocieerd worden, cfr. H. Bresslau en H. Klewitz, *Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien* (Berlijn: De Gruyter, 1958), p. 383.

139 Pirenne, *Histoire de la Belgique*, p. 334-336. Kadens verwijst ook naar tal van verouderde maar nog steeds nuttige werken over de taalovergang in Vlaanderen als A. Cossemans, "Taalgebruik in Vlaanderen en Brabant tijdens de middeleeuwen," *Verlagen en mededelingen der Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal en Letterkunde* 1 (1934): p. 485-512 en H. Obreen, "L'introduction de la langue vernaculaire dans les documents diplomatiques en Belgique et au Pays-Bas," *Revue Belge de Philologie et d'histoire* 14 (1935): p. 90-98.

140 G. De Meyer, "Latijn en volkstaal, schrijftaal en spreektaal in niet literaire teksten," *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 89 (1974): p. 3-4.

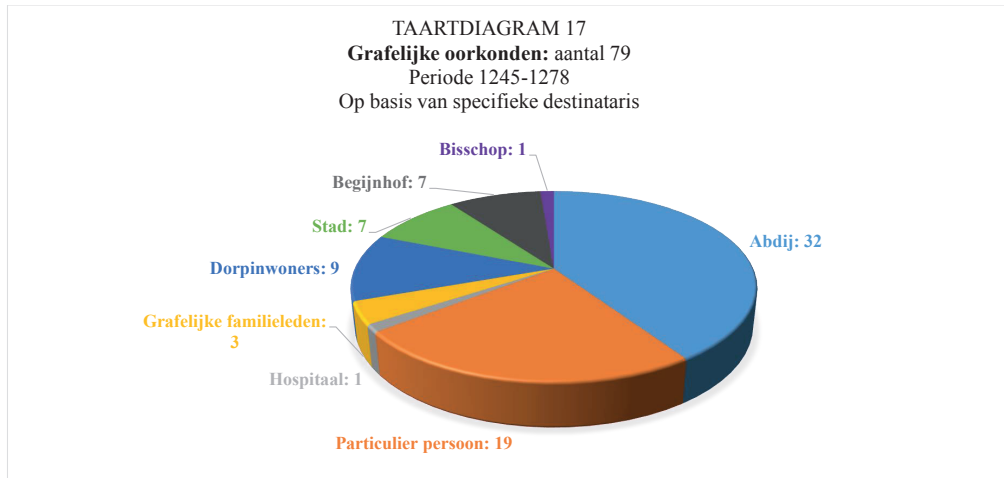
1.3.1 Het gebruik van Latijn of Frans na de taalovergang in 1265: invloed van de destinataris

Het exacte moment van taalovergang in de oorkonden van gravin Margareta lag dus rond het jaartal 1265. Kan echter met de gegevens uit tabel 3 bestudeerd worden of de hypothese werkbaar is dat het Latijn stilaan meer gebruikt werd voor religieuze destinatarissen, en het Frans meer voor niet-religieuze destinatarissen? In onderstaand staafdiagram 16 werden de 158 Franse en Latijnse oorkonden uit tabel 3 opgesplitst op het feit of ze al dan niet aan een religieuze of niet-religieuze destinataris waren uitgevaardigd. Met uitzondering van het jaar 1275 zijn de Franse oorkonden van gravin Margareta sinds het moment van taalovergang in 1265 opvallend veel uitgevaardigd geweest aan een lekencontext. Het Latijn daarentegen blijft zoals gesteld in gebruik als oorkondetaal, maar wel voornamelijk gericht aan religieuze destinatarissen, hoewel dit niet zwart op wit gebeurt: ook naar niet-religieuze destinatarissen werd het Latijn nog gebruikt.

Taartdiagram 17 bekijkt nu meer specifiek de destinatarissen waarnaar dit Latijn nog verder werd gebruikt. Van de 79 Latijnse oorkonden werden er 32 oorkonden naar een abdij uitgevaardigd (monastieke context) en 1 naar een bisschop (kerkelijk milieu). Naar een kerkelijk kapittel zijn er geen oorkonden voor dit pakket uitgevaardigd. Wat de semi-religieuze context betreft zijn er 7 Latijnse oorkonden naar een begijnhof uitgevaardigd, en 1 naar een hospitaal. Van de Latijnse 79 oorkonden werden er dus 41 uitgevaardigd aan een (semi-)religieuze destinataris. De overige 38 Latijnse oorkonden werden uitgevaardigd aan steden (7) en aan dorpinwoners (9), maar ook aan particuliere personen (19) en grafelijke familieleden (3). Deze 38 Latijnse oorkonden kunnen dus affirmeren dat het Latijn na het moment van taalovergang in 1265 zeker niet is verdwenen, en voor bepaalde instellingen en particuliere personen, al dan niet van religieuze origine, verkozen werd boven het gebruik van de nieuwe volkstaal. Waarschijnlijk zullen bepaalde (semi-)religieuze instellingen als abdijen en begijnhoven of niet-religieuze personen als particuliere personen liever de traditie van het Latijn blijven volgen hebben, in tegenstelling tot bijvoorbeeld andere religieuze instellingen of particuliere personen die vrij direct overschakelden van het Latijn naar de volkstaal. Na analyse is niet echt 1 specifieke abdij of particulier persoon uit de selectie gekomen. Het lijkt dus eerder een natuurlijk proces van aanpassen aan een nieuwe situatie: de ene instelling of persoon doet dat al wat geleidelijker als de andere.

Onderzoek van de Hemptinne en Prevenier¹⁴¹ heeft aangewezen dat de grafelijke kanselarij ook rekening heeft gehouden met deze situatie van meertaligheid. Elke doelgroep had specifieke noden die specifieke schrijfcompetenties vroegen. Hierdoor werden tijdens het graafschap het Latijn, het Frans en het Nederlands¹⁴² tegelijkertijd door elkaar gebruikt voor dat deel van de bevolking wiens specifieke behoefte moest vervuld worden. Sterker nog, wereldlijke overheden hielden volgens de Hemptinne en Prevenier actief rekening met hun divers publiek: sommige documenten werden in meerdere talen opgemaakt, net om te beantwoorden aan de sociale en intellectuele diversiteit.

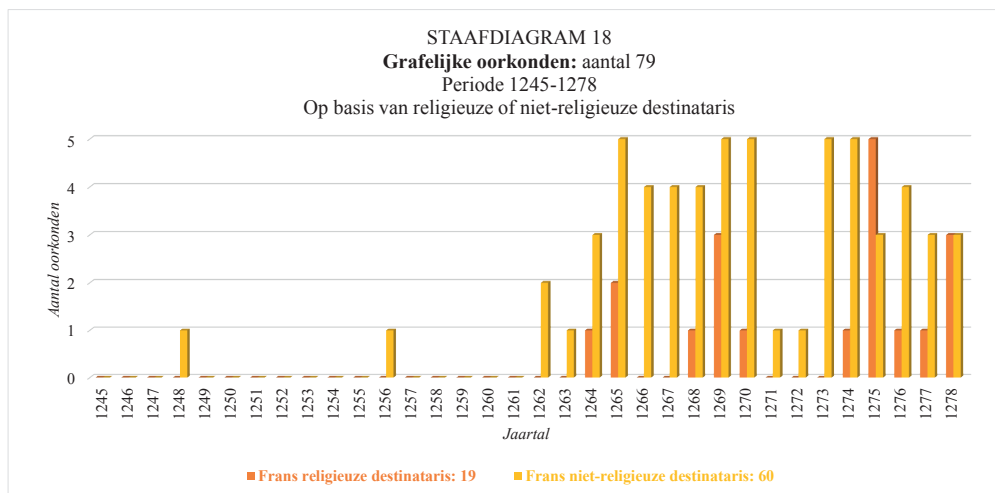

Wat de typologie van de 79 Latijnse oorkonden betreft zijn de bevestigings- en bekrachtigingsoorkonden opnieuw in een grotere mate aanwezig dan de beschikkingsoorkonden (56 ten aanzien van 23). Voorbeelden van de eerste groep zijn onder andere nummer 83 waarbij gravin Margareta goedkeurt dat de begijnen van Ieper aan het kapittel van Ieper een jaarlijkse cijns betalen of nummer 17 waarbij Margareta goedkeurt dat Wulfard, heer van Maelstede aan het kapittel van Kortrijk stukken grond heeft verkocht. Een ander voorbeeld van een bevestigings- en bekrachtigingsoorkonde is nummer 25 waarbij Margareta bevestigt dat de stad Reninghe aan Ieper tienden heeft verkocht. In oorkonde 44 valt dan te lezen dat Margareta aan het klooster van de Wilhelmiëten te Bierviet 80 bunder braakgrond schenkt, waarvan zij per bunder wel jaarlijks 1 denier cijns moeten terugbetalen aan gravin Margareta. Onder 23 beschikkingsoorkonden valt nummer 64 te plaatsen: gravin Margareta stelt broeder Willem van Baudelo aan tot verkoper van haar braak- en moergronden in Vlaanderen. Een opdracht aan haar clericus Jan van Mont-Saint-Eloi is terug te vinden onder nummer 75. Zo'n opdracht is ook terug te vinden bij oorkonde 114. Een voorbeeld van een schenking is nummer 31: gravin Margareta schenkt aan Blanchard de Cach een renteleen. Dit gebeurt ook bij oorkonde nummer 7: gravin Margareta schenkt aan de abdijs van Cheminon een jaarlijkse rente.

¹⁴¹ de Hemptinne en Prevenier, *La Flandre*, p. 370.

¹⁴² Tabel 2 bevat 6 Nederlandstalige oorkonden en tabel 3 bevat 1 Nederlandstalige oorkonde. Het regest van deze Nederlandstalige oorkonde in tabel 3 onthult echter niet veel: het is een bevestiging van een eerdere oorkonde die niet in tabel 3 is opgenomen. De Nederlandstalige oorkonden opgenomen in tabel 2 onthullen iets meer. Het betreffen verklaringen zoals nummer 80 uit tabel 2 waarbij soldaat Guillaume van Oostkerke de schepenen van Damme geautoriseerd heeft een weg te maken waarlangs twee karren kunnen rijden of een korte verklaring van Jan van Avesnes die de vrijheden van de inwoners van Halle bevestigt, in naam van zijn tante Johanna die dat eerder had gedaan. Nummers 163 tot 165 zijn zeer korte overzichtjes van bezittingen van de abdijs van Gent. Nummer 126 tot slot is de bekende schepenbrief van Boechoute.

Ondanks het feit dat het Latijn wel degelijk intact blijft, kan de overgang van het Latijn naar het Frans rond 1265 niet geminimaliseerd worden. Onderstaand staafdiagram 18 toont nog eens specifiek de 79 Franse oorkonden uit tabel 3, en bevestigt de hypothese dat er zich vanaf 1265 een take-off moment heeft voorgedaan, waar niet-religieuze destinatarissen voornamelijk Franse oorkonden begonnen te ontvangen: 54 van de 79 Franse oorkonden waren namelijk gericht aan een niet-religieuze destinataris in tegenstelling tot de kleinere groep van 25 oorkonden die uitgevaardigd zijn geweest aan monastieke en kerkelijke milieus. Het overgrote deel van deze 79 oorkonden was dus voor het eerst meer gericht aan een niet-religieuze destinataris. Wat de typologie van deze 79 Franse oorkonden betrof, waren enerzijds 42 bevestigings- en bekrachtigingsoorkonden¹⁴³ aanwezig, en anderzijds 37 beschikkingsoorkonden.¹⁴⁴ Het grotere aantal bevestigings- en bekrachtigingsoorkonden lijkt de praktische aard van het gebruik van de volkstaal als oorkondetaal te verklaren. De dertiende eeuwse middeleeuwse samenleving werd ingewikkelder, en het gebruik van een schrift, in de volkstaal, maakte het mogelijk om controle en overzicht te behouden.

De literatuur bevestigt de stijgende lijn van het gebruik van Franse oorkonden aan niet-religieuze destinatarissen zichtbaar in staafdiagram 18. De volkstaal, en dan meer bepaald het Frans in het graafschap Vlaanderen, werd tijdens de dertiende eeuw stilaan de taal van een nieuwe stedelijke groepering (burgerlijke elites, handelaren, vrouwen¹⁴⁵) die er niet voor terugschrok een heel eigen cultuur te ontwikkelen in het graafschap sinds de institutionele crisis van 1127-1128. In tegenstelling tot de machthebbers van de oude feodale structuur (voornamelijk geestelijk- en wereldlijke gezagsdragers) wilden deze jonge ambitieuze stedelijke leiders nieuwe sociaal-economische instellingen oprichten, die voorzagen in een administratieve vernieuwing.¹⁴⁶

143 Voorbeelden zijn te vinden bij de oorkonden met nummers 11, 37 en 52 in tabel 3, waarbij gravin bijvoorbeeld het vonnis bevestigt van haar baljuw tussen Hellin van Cysoing en de abdijs van Cysoing of de verkoop van vier bunder grond goedgekeurd aan de abdijs van Epinlieu door Gosuin de Jauche.

144 Personeelsleden uit het grafelijk hotel krijgen van gravin Margareta vaak een schenking in de vorm van een stuk grond of geldsom getuige bijvoorbeeld de nummers 105, 107, 130, 137, 146 en 160 uit tabel 3.

145 Nieuwe ordes zoals begijnhoven of devotionele gemeenschappen communiceerden vrij snel in de volkstaal, cfr. de Hemptinne en Prevenier, *La Flandre*, p. 370.

146 M. Leroy, "De oorkondetaal van een dertiende-eeuwse Middel nederlandse scribe uit Brugge," *Taal en tongval. Tijdschrift voor dialectologie* 12 (1999): p. 137-153.

Deze nieuwe en diverse stedelijke groep keerde zich stilaan af van het hermetische Latijn en wilden niet langer afhankelijk zijn van een professionele (geestelijke) scribent, alswel hun eigen administratie verzorgen in een taal die ze eigen waren. Schepenbanken en lokale heren penden hun transacties meer en meer zelf neer, en daarbovenop nog eens in de taal waarin de rechtshandeling werd afgehandeld door beide partijen: de volkstaal. Aanvankelijk deden schepenen nog beroep op professionele scribenten, maar tegen het einde van de dertiende eeuw richtten zij stedelijke secretariaten in, die geëquipeerd werden met pragmatische niet-religieuze scribenten, in tegenstelling tot de traditionele religieuze professionele scribenten. Dit kan gezien worden als een identiteitsvormend proces van de nieuwe burgerlijke elite ten aanzien van de vroegere klerikale machthebbers.¹⁴⁷

Daarnaast werd het Frans ook een belangrijke commerciële taal, die zich stilaan kon uitbreiden via de jaarmarkten van Champagne, Torhout, Mesen, Ieper en Brugge.¹⁴⁸ Zonen van handelaars gingen vanaf de dertiende eeuw gaan studeren aan de universiteiten om van dienst te kunnen zijn voor de administratie van het familiebedrijf. Door de opkomst van onder andere wisselbrieven moesten handelaren namelijk veel meer rekenen en noteren.¹⁴⁹ Hiernaast beantwoordde het Latijn niet langer aan nieuwe technische handels- en nijverheidswoorden binnen de commercialisering van de dertiende eeuw: in het kader van landbouw of visserij en maten en gewichten ontstonden er nieuwe termen, maar ook in de financiële (belastingen) en juridische (strafrecht) context, of binnen het dijk- en polderwezen.¹⁵⁰ Technische handelstermen vonden met andere woorden geen equivalent in het Latijn. Klerken hadden waarschijnlijk wel een Latijns equivalent voor het volkstalige woord kunnen vinden, alleen ontbrak het hen aan een doel dat effectief te doen: het was gemakkelijker om volkstalige woorden te gebruiken dan telkens Latijnse vertalingen te zoeken. Patrick Geary vatte deze functionaliteit goed samen: *'The choice of language was strategic, not a linguistic necessity.'*¹⁵¹ Deze paratexten (Latijnse teksten met volkstalige woorden) ontsprongen in de oksel van het Latijnse schrijfbedrijf, en ontwikkelden stilaan een eigen vocabularium en zinsbouw.¹⁵²

147 G. Croenen, "Latijn en de volkstalen in de dertiende-eeuwse Brabantse oorkonden," *Taal en tongval: tijdschrift voor dialectologie* 12 (1999): p. 27. Zie ook: W. Prevenier en Th. de Hemptinne, *La diplomatie urbaine en Europa au moyen âge* (Leuven: Garant, 2000), p. 1-581.

148 S. Lusignan, "L'usage du Latin et du français à la chancellerie de Philippe VI," *Bibliothèque de l'école des chartes* 157 (1999): p. 509-521. Zie ook: S. Lusignan, "Parler vulgairement. Les intellectuels et la langue française au XIIIe et XIVe siècles," *Médiévales* 6 (1986): p. 168-172.

149 Echter, de doorbraak van de volkstaal in de steden werd bekritiseerd door F. Merkel in 1930 wanneer hij aantoonde dat de vroegste gebruikers van de volkstaal lagere adel van Zeeland en Holland waren. Het Angelsaksisch in de negende eeuw ontstond ook niet in steden, de schepenbrief van Boechoute is opgemaakt op het platteland, cfr. F. Merkel, *Das Aufkommen der deutschen Sprache in den städtischen Kanzleien des ausgehenden Mittelalters* (Hildesheim: Gerstenberg, 1973), p. 94. M. Gysseling geeft ook de voorkeur aan het platteland als ruimte waar de volkstaal het daglicht zag, cfr. M. Gysseling, "De invoering van het Nederlands in ambtelijke bescheiden in de 13e eeuw," *Verslagen en mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal en Letterkunde* 1 (1971): p. 27-35.

150 De Hemptinne stelt dat dit zichtbaar is in de glossen van rekeningen, keuren en registers: het gebruik van Franse of Nederlandstalige woorden voor handelstermen, maten en gewichten toont aan hoe moeilijk sommige scribenten het hadden met het vinden van de juiste Latijnse vertalingen. Concrete en praktische zaken konden dus niet zo simpel meer in Latijn vertaald worden en maakten de noodzaak aan verstaanbare, volkstalige woorden nog groter, cfr. de Hemptinne, *De doorbraak*, p. 8.

151 P. Geary, *Language and Power in the Early Middle Ages* (New Hampshire: UPNE, 2013), p. 57.

152 Van Uytendaele, *De vaders taal*, p. 23-49.

De opkomst van deze paratexten in Latijnse oorkonden zijn een verklikker voor het stijgende belang van de volkstaal, hoewel de eerste teksten met volkstalige invloed een *'va-et-vient'* zijn van Latijn en volkstaal.¹⁵³

1.3.2 Vaststelling van de taalovergang in 1265: tussentijdse synthese

Na analyse van het oorkonden pakket uit tabel 3 kon voorzichtig afgeleid worden dat de taalovergang voor de oorkonden uitgevaardigd in naam van gravin Margareta rond 1265 moet gesitueerd worden, ondanks de eerste zeer vroege voorbeelden. Tot 1263 bleek het Latijn zeer dominant te zijn als ambtelijke taal in de oorkonden, om sinds 1264 voor de eerste maal een gelijk aantal Franse en Latijnse oorkonden vast te stellen. Sinds 1265 kon er dan van een take-off moment gesproken worden. Heel veel oorkonden werden vanaf dan in het Frans opgesteld. Het Latijn verdween echter niet maar werd verder gebruikt als heilige taal voor voornamelijk religieuze destinatarissen, maar zeker ook nog voor niet-religieuze destinatarissen. De Franse oorkonden werden eerder wel uitgevaardigd aan een niet-religieuze groep. De typologie van de Latijnse en Franse oorkonden bleek na onderzoek voornamelijk uit bevestigings- en bekrachtigingsoorkonden te bestaan. De verklaring tot slot waarom in 1265 een overgang plaats vindt van een Latijnse oorkondetaal naar een Franse kan enerzijds gezocht worden in de emancipatie van een nieuwe stedelijke elite, die zich door het gebruik van de volkstaal wilde afzetten tegenover de vroegere machthebbers, en anderzijds in een zekere functionaliteit: handelaren en lekenvrouwen hanteerden de volkstaal omdat de veranderende dertiende eeuwse samenleving dat vroeg.

2. Comparatief kader: overgang van Latijn naar volkstaal in de oorkonden uitgevaardigd in omliggende gebieden van het graafschap Vlaanderen-Henegouwen (1244-1278)

Nu mag de conclusie voor het graafschap Vlaanderen-Henegouwen zijn dat de taalovergang in de grafelijke kanselarij onder gravin Margareta zich heeft voltrokken in 1265. Wat echter met de taalovergang in de oorkonden uitgevaardigd in de omliggende gebieden van het graafschap Vlaanderen-Henegouwen in de dertiende eeuw? Gebeurde de taalovergang daar op hetzelfde moment of is het graafschap Vlaanderen-Henegouwen een trendsetter wat betreft het gebruik van de volkstaal als ambtelijke taal? In welke context kan de taalovergang daar gesitueerd worden?

153 Over de invoering van volkstalige woorden in Latijnse teksten bestaat echter discussie onder historici. Merkel en Arnould zochten in tegenstelling tot Kadens en De Paermentier de oorzaak niet in een functionaliteit alswel in het niet beheersen van de Latijnse taal door de scribenten wiens geleerdheid er op achteruit ging, cfr. F. Merkel, *Das Aufkommen*, p. 94 en M. Arnould, "Le plus ancien acte en langue d'oïl: la charte-loi de Chièvres (1194)," *Hommage au professeur Paul Bonenfant* 1 (1965): p. 85-112. Anderzijds stelt Van Uytvanghe dat de typische formule *'quod vulgo dicitur'* (letterlijk: *'zoals gezegd in de volkstaal'*) een gevolg kan zijn van onvoldoende kennis van Latijn, maar ook van een intellectuele luiheid, cfr. Van Uytvanghe, *De vadertaal*, p. 23-49. Zie ook J. Monfrin, "Le Latin médiéval et la langue des chartes," *Vivarium* 8 (1970): p. 94-95. Wat het geselecteerde oorkonden pakket uit tabel 1 via DiBe betreft vond DiBe via recherche wauters geen oorkonden met *'vulg'* in de full text. Over het gehele pakket van 37995 oorkonden beschikbaar in DiBe werden 14 antwoorden gevonden op de term *'vulg'* bij recherche wauters: [2: que vulgo Ritvorth et Langebeka dicuntur <1122>, 4: qui vulgo Rasca dicitur <1158>, 5: qui vulgo Wrup dicitur <1171>, 6: Berta Maria et Fagla que dicuntur vulgariter <1171>, 7: quos vulgo berquerios <1181>, 8: quod vulgo dicitur herscath <1183>, 9: qui vulgo dicitur Trous de Vaus <1188>, 10: quam vulgari nomine Morum <1191>, 11: queae vulgo appelantur gheslepen vel (...) quam vulgo appellant zona <1193>, 13: que vulgo Helvidis dicta <1202>, 14: que l'on appelle vulgairment tonlieux <1247>]. Vooral *'gheslepen vel'* bij oorkonde 11 van de 14 uit 1193 toont de functionaliteit van een volkstaal goed aan. De discussie was echter nog niet ten einde: Obreen stelt bijvoorbeeld dat volkstalige woorden meer en meer gebruikt werden omdat destinatarissen het Latijn niet verstonen en de inhoud in tegenstelling tot vroeger nu wel wilden begrijpen, cfr. Obreen, *L'introduction*, p. 92. De Meyer vulde de discussie aan met de idee dat er niet zomaar mag aangenomen worden dat het Frans door de gemiddelde middeleeuwer in het begin van de transformatie beter verstaan werd dan het Latijn. Frans was een hoftaal, en de taal van de grafelijke kanselarij als deze niet in het Latijn oorkonde, cfr. De Meyer, *Latijn en volkstaal*, p. 6-7.

2.1 Taalovergang in oorkonden uitgevaardigd in een lekenmilieu

Godfried Croenen¹⁵⁴ bestudeerde de taalovergang voor de oorkonden uitgevaardigd in naam van de hertogen van Brabant. Geertrui Van Synghel¹⁵⁵ onderzocht specifiek de taalovergang in de ontvangen oorkonden van de Brabantse stad 's Hertogenbosch. Jan Burgers¹⁵⁶ onderzocht op zijn beurt de taalovergang voor de oorkonden uitgevaardigd in naam van de graven van Holland en Zeeland, waarbij Eef Dijkhof¹⁵⁷ de relatie tussen de Egmondse abdij en grafelijke kanselarij kon leggen en Jaap Kruisheer en zijn collega's¹⁵⁸ onderzoek deden naar de taalovergang in de oorkonden van de stad Utrecht. Jean-François Nieuws¹⁵⁹ wees op de belangrijke rol die lokale heren gespeeld hebben bij de taalovergang in Noord-Frankrijk. Tot slot werd een blik geworpen op een artikel van Michel Margue¹⁶⁰ over de oorkonden uitgevaardigd in de streek van Maas en Moezel.

2.1.1 Hertogdom Brabant

Godfried Croenen heeft kunnen aantonen dat pas vanaf eind jaren tachtig en in het laatste decennium van de dertiende eeuw het aantal volkstalige oorkonden toeneemt in de oorkonden uitgevaardigd in het hertogdom Brabant, om vanaf de veertiende eeuw het Latijn geheel te verdringen. Croenen stelt dat het niet om een abrupte omschakeling gaat, alswel om een geleidelijke ontwikkeling. Maurice Gysseling¹⁶¹ stelde in 1971 al dat de heren van Breda en de Berthouts van Mechelen in de dertiende eeuw een zeer belangrijke rol hebben gespeeld in die verspreiding van de volkstaal als oorkondetaal. Het onderzoek van Croenen kon deze hypothese van Gysseling bevestigen. Pas in het begin van de veertiende eeuw zullen de oorkonden van de schepenbanken echter de volkstaal beginnen hanteren, omdat de redactie van de S. Bernardsabdij te Hemiksem lang bleef vasthouden aan het Latijn en dominant was over de redactie van schepenbrieven. Langzamerhand ontwikkelen ook zij echter een eigen stijl. De redenen van taalovergang zijn volgens Croenen te wijten aan de opkomst van een nieuwe stedelijke elite zoals lokale heren en stedelijke schepenbanken, de nood aan het neerschrijven van rechtshandelingen en de behoefte aan directe communicatie.¹⁶²

154 Croenen, *Latijn en de volkstalen*, p. 27. Zie ook: G. Croenen, "Latin and the vernaculars in the charters of the Low Countries. The case of Brabant," in *The dawn of the written vernacular in Western Europe*, ed. M. Goyens en W. Verbeke. (Leuven: Leuven university press, 2003), p. 115-117.

155 G. Van Synghel, "De opkomst van de volkstaal in de West-Brabantse documentaire bronnen 1270-1315," in *Bourgondië voorbij. De Nederlanden 1250-1650*, ed. W. Blockmans, M. Damen en L. Sicking. (Hilversum: Verloren, 2010), p. 85-98.

156 J. Burgers, "De invoering van het Nederlands in de dertiende eeuwse documentaire bronnen in Holland en Zeeland," *Tijdschrift voor Nederlandse taal en letterkunde* 112 (1996): p. 129-150. Zie ook: J. Burgers, *De paleografie van de documentaire bronnen in Holland en Zeeland in de dertiende eeuw* (Leuven: Peeters, 1995), p. 439-487 en J. Kruisheer, *De oorkonden en de kanselarij van de graven van Holland tot 1299* ('s Gravenhage: Historische vereniging voor Zuid-Holland, 1971), p. 1-526.

157 E. Dijkhof, *Het oorkondewezen van enige steden en kloosters in Holland en Zeeland tot omstreeks 1325* (Leuven: Peeters, 2003), p. 1-487.

158 E. Dijkhof, J. Kruisheer en J. Burgers, "De doordringing van het schrift in Holland en Zeeland in de tweede helft van de dertiende eeuw," in *WI FLORENS. De Hollandse graaf Floris V in de samenleving van de 13de eeuw*, ed. D. de Boer, E. Cordfunke en H. Sarfatij. (Utrecht: Uitgeverij Matrijs, 1996), p. 191-211.

159 J.-F. Nieuws, "Des seigneurs sans chancellerie? Pratiques de l'écrit documentaire chez les comtes et les barons du nord de la France aux XIe-XIIIe siècles," in *Vorstelijke kanselarijen en scriptoria in de lage landen 10de - 15de eeuw*, ed. Th. de Hempinnee en J.-M. Duvosquel. (Brussel: Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, 2010), p. 467.

160 de Hempinnee, *Nieuwe tendensen*, p. 461-470.

161 Gysseling, *De invoering*, p. 33.

162 Croenen, *Latijn en de volkstalen*, p. 16-20.

2.1.2 's Hertogenbosch

Geertrui Van Synghel onderzocht specifiek de oorkonden die uitgevaardigd zijn geweest aan de Brabantse stad 's Hertogenbosch in de dertiende eeuw. Ze bevestigt de these van Croenen dat de stedelijke oorkonden in het algemeen, en dan meer specifiek in het onderzoek van Synghel voor 's Hertogenbosch, tot in het begin van de veertiende eeuw uitsluitend Latijnse oorkonden bleven uitvaardigen en ontvangen. Volgens haar zijn pas sinds de periode 1331-1340 de hertogelijke oorkonden uitgevaardigd aan de stad opgesteld in het Frans. Van Synghel besluit dat er vanaf 1318 sprake is van een intensivering van de binnenkomende stroom van volkstalige documenten, maar dat het pas tegen de jaren 1330 is dat de hertogelijke oorkonden gericht aan de stad in de volkstaal opgericht zijn. Andere grote steden als Brussel en Leuven bleven ook in de dertiende eeuw lang het Latijn gebruiken en ontvangen.¹⁶³ Van Synghel ziet de verklaring voor dit halsstarrig vasthouden aan het Latijn, naast de verklaring van Croenen en de invloed van de S. Bernardsabdij, in het gemak van de Latijnse taal wat betreft het stramen van traditionele, geautoriseerde en gefixeerde juridische formuleringen. De overgang van het Latijn naar het Frans ziet Van Synghel dan ook in de mogelijkheid van de volkstaal als een identiteitsverandering: in tegenstelling tot de vroegere professionele scribenten die oorkonden opstelden in een scriptorium werden stedelijke secretarieën gecreëerd die geëquipeerd werden met homo novi.¹⁶⁴

2.1.3 Graafschap Holland en Zeeland

In tegenstelling tot het hertogdom Brabant zijn het niet de lokale heren die het initiatief nemen bij het invoeren van de volkstaal in het graafschap Holland en Zeeland, maar wel de steden. Ook wat betreft de chronologie was het graafschap een trendsetter: de volkstaal verschijnt daar al in oorkonden op het einde van de dertiende eeuw. Bij de graven van Holland is de volkstaal immers al ingevoerd tussen 1238 en 1244 met een explosieve stijging tussen de jaren 1280-1300. Op dat moment blijft het Latijn echter nog in voege. Om het met procenten te zeggen: 71% van de oorkonden werd uitgevaardigd in het Frans, maar nog steeds 29% werd in het Latijn opgesteld.¹⁶⁵ Steden waren dus trendsetters, en onderzoek van Eef Dijkhof¹⁶⁶ kon dit verklaren door de invloed van de abdijen van Egmond en Middelburg op de grafelijke oorkonden van Holland en Zeeland. In de abdij van Egmond was er namelijk al een bloeiend scriptorium aanwezig sinds de twaalfde eeuw, die zich kenmerkte door een eigen stijl en dictaat (een zogenaamde Egmondse diplomatische traditie). Deze traditie zette zich voort in de dertiende eeuw, waarbij Egmondse monniken deel uitmaakten van de grafelijke kanselarij. Op haar beurt beïnvloedde het schrifttype van de abdij het schriftwezen van de stad Haarlem. Echter, tegen het laatste kwart van de dertiende eeuw lijkt de leidende rol van het Egmondse scriptorium uitgespeeld en de grafelijke kanselarij begint zich los te maken van de invloed van het klooster onder regent Floris V. Dit moet gezien worden in een context van stijgende economische en bestuurlijke activiteiten waarbij er economisch gezien nood was aan het gebruik van de volkstaal, waar een klooster langer het Latijn bleef doorgebruiken zoals ze vanouds en per traditie gewoon was. Een gelijkaardige situatie is te vinden bij de abdij van Middelburg die zeer sterk stond gedurende de dertiende eeuw en gekenmerkt werd door een eigen dictaat en schrijfstijl.

¹⁶³ Uitzondering hierop mag de stad Middelburg zijn waarbij burgers aan het einde van de twaalfde eeuw eigen rechtsregels op schrift stelden in het Nederlands. De verschriftelijking van het stedelijk bestuur in Middelburg steunde op de kunde van de scriptores van de Middelburgse abdij in Zeeland. Dit is uiteraard een zeer uniek en uitzonderlijk voorbeeld binnen de oorkonden uitgevaardigd in naam van steden, cfr. Dijkhof, Kruisheer en Burgers, *De doordringing*, p. 191-211.

¹⁶⁴ Van Synghel, *De opkomst*, p. 85-98.

¹⁶⁵ Burgers, *De invoering*, p. 129-150.

¹⁶⁶ Dijkhof, *Het oorkondewezen* p. 1-400.

Net als de Egmondse abdiĳ beïnvloeden zij op hun beurt het diplomatische schrift van de abdiĳ Ter Doest in Koksijde. Beide instellingen evolueerden in een latere fase naar een eenvoudig gebruikersschrift, wat ook opnieuw kan gekaderd kan worden in die veranderende dertiende eeuw.

2.1.4 Utrecht

Dijkhof, Burgers en Kruisheer onderzochten vervolgens de oorkonden specifiek door de stad Utrecht uitgevaardigd tussen 1250 en 1320. Ze kwamen tot de conclusie dat de stedelijke oorkonden vanaf 1260 in stedelijke secretariaten werden opgesteld in tegenstelling tot eerdere periodes wanneer de stedelijke oorkonden vervaardigd werden in kapittels. Hun onderzoek werd gestaafd aan de hand van het constateren van een eigen stijl van redactie, schrift en datering waarmee het stedelijke secretariaat zich distantieerde van de vroegere kerkelijke stijl. Toch werkten volgens de auteurs tot 1317 religieuze scribenten in het secretariaat. Pas na 1317 zal de geestelijke invloed volledig wegdrijven.¹⁶⁷

2.1.5 Noord-Frankrijk

Jean-François Nieuws heeft de oorkonden uitgevaardigd in naam van lokale heren in het huidige Noord-Frankrijk onderzocht. Dit zijn lokale heren van mindere rang dan de territoriale vorsten, die een eigenzinnige plaats hebben ingenomen in het algemeen verschriftelijkingsproces. Niet door 'kanselarijtjes' op te zetten, maar eerder door een 'pole position' in te nemen in het proces van archivering en van aanmaak van beheersdocumenten ten behoeve van de eigen heerlijkheid. Nieuws suggereert dat deze groep heren de noodzaak zag om hun eigen belangen te verdedigen ten opzichte van de machtsgeile hogere heren en de bloeiende steden.¹⁶⁸ Serge Lusignan¹⁶⁹ treedt Nieuws bij: de overgang in de oorkonden uitgevaardigd in Noord-Frankrijk valt te situeren tussen 1235 en 1245. Dijkhof, Kruisheer en Burgers¹⁷⁰ denken dat de drijvende kracht achter de taalovergang bij particuliere burgers moet gezocht worden in hun behoefte om mondelinge afspraken op schrift te stellen. De oprichting van stedelijke secretarieën tot slot kan volgens hen verklaard worden in de context van een samenleving die steeds ingewikkelder en complexer werd.

2.1.6 Vorstendommen Maas en Moezel

Onderzoek van Michiel Margue heeft aangetoond dat er zich in de territoriale vorstendommen van Maas en Moezel een laïcisering van de schriftpraktijken heeft voorgedaan al tussen 1060 en 1100. Margue stelt dat deze vroege taalovergang als een verklikker voor de maatschappelijke ontwikkelingen kan gezien worden in de dertiende eeuw: de volkstaal als nieuw middel dat gehanteerd werd door de territoriale vorsten om nieuwe vormen van rechts- en beheerspraktijken eigen te maken, en daarmee gepaard gaande machtsrepresentatie.¹⁷¹

¹⁶⁷ Dijkhof, Kruisheer en Burgers, *De doordringing*, p. 191-211.

¹⁶⁸ Nieuws, *Des seigneurs*, p. 467.

¹⁶⁹ S. Lusignan, "Langue française et société du XIIIe siècle," in *Nouvelle histoire de la langue française*, ed. J. Chaurand. (Parijs: PUF, 1999), p. 91-143. Zie ook: S. Lusignan, "L'administration royale et la langue française au XIIIe et XIVe siècles," in *The dawn of the written vernacular in Western Europe*, ed. M. Goyens en W. Verbeke. (Leuven: Leuven university press, 2003), p. 50.

¹⁷⁰ Dijkhof, Kruisheer en Burgers, *De doordringing*, p. 191-211.

¹⁷¹ de Hemptinne, *Nieuwe tendensen*, p. 461-470.

2.2 Taalovergang in oorkonden uitgevaardigd in een monastieke context

De abdijen van Marquette en Flines hebben een belangrijke rol gespeeld in respectievelijk het leven van gravin Johanna en gravin Margareta. Tijdens hun leven staken beiden veel geld en energie in de abdijen. Hun vrijgevigheid toonde aan dat de zussen bezorgd waren om het lot van gedwongen of vrijwillig alleenstaande vrouwen. Deze vrouwen een geborgen bestaan schenken was ongetwijfeld een van hun bekommernissen.¹⁷² Zo werd gravin Johanna niet alleen in Marquette naast haar dochter Maria en eerste echtgenoot Ferrand begraven, tijdens haar leven ontwikkelde ze een sterke band met Marquette. Margareta zou net hetzelfde doen met de abdij van Flines. Deze Cisterciënzerabdij was oorspronkelijk gelegen in Orchies (1234) maar verhuisde in 1253 naar Flines. Sindsdien verbleef Margareta er herhaaldelijk, samen met haar jongste dochter Maria, die er kloosterlinge was. Margareta werd, op eigen aanvraag, begraven in het koor van de abdijkerk.¹⁷³ Deze vrijgevigheid van de zussen-gravinnen aan de abdijen was echter niet zomaar. Het betekende een warme ontvangst in de hemel, zowel voor de zussen als hun familie. Als er voor hen werd gebeden in deze abdijen, waren ze zeker van een leven na de dood. Anderzijds dachten zussen-gravinnen Johanna en Margareta dat hun positie door God zou geconsolideerd worden als ze zich openlijk zouden inzetten voor de kerkelijke zaak. Dit was uiteraard ook een middel om hun domaniale macht uit te breiden.¹⁷⁴ Erin Jordan¹⁷⁵ benoemt deze caritatieve maar ook politieke beweging als *'religieuze patronage.'* Tot slot werden er ook begijnhoven gesticht door zowel gravin Johanna als gravin Margareta, en is er onder hun regering een opkomst van bedelbroeders.¹⁷⁶

Omwille van het geschetste belang van de abdijen van Marquette en Flines tijdens de levens van de zussen-gravinnen Johanna en Margareta werden oorkonden afgeschreven in de cartularia van de abdijen van Marquette¹⁷⁷ en Flines¹⁷⁸ bestudeerd op taalovergang.

172 de Hemptinne, *De landsheren*, p. 72.

173 *Ibidem*, p. 111.

174 *Ibidem*, p. 111-112.

175 Jordan, *Women, power*, p. 111. Zie ook: E. Jordan, "The countesses of Flanders and the Curtis Beguinage: challenging traditional restriction of religious women in thirteenth century France," *Proceedings of the western society for French history* 29 (2001): p. 33-44. Naast religieuze patronage voorzag gravin Margareta ook in een culturele patronage. Diederik Van Assenede (1230-1293) was zo de klerk van gravin Margareta tussen 1260 en 1280. Hij heeft een belangrijke rol gespeeld in de emancipatie van de Nederlandse literatuur aan het Vlaams-Henegouwse hof voor zij die geen Frans verstonden. Diederik van Assenede kan dus als een wegbereider gezien worden voor de Nederlandstalige literatuur aan het hof van de Vlaams-Henegouwse graven, cfr. D. Van Assenede en H. Adema, *Floris ende Blancefoer: volledige vertaling* (Leeuwarden: Taal en teken, 1996), p. 80 en L. Walters, "Jeanne and Marguerite de Flandre as Female Patrons," *Dalhousie French Studies* 28 (1994): p. 15-27. Zie ook M. Stranger, "Literary Patronage at the Medieval Court of Flanders," *French Studies* 11 (1957): p. 214-229 en D. Tyson, "Patronage of French vernacular history writers in the twelfth and thirteenth centuries," *Romania* 100 (1979): p. 180-222.

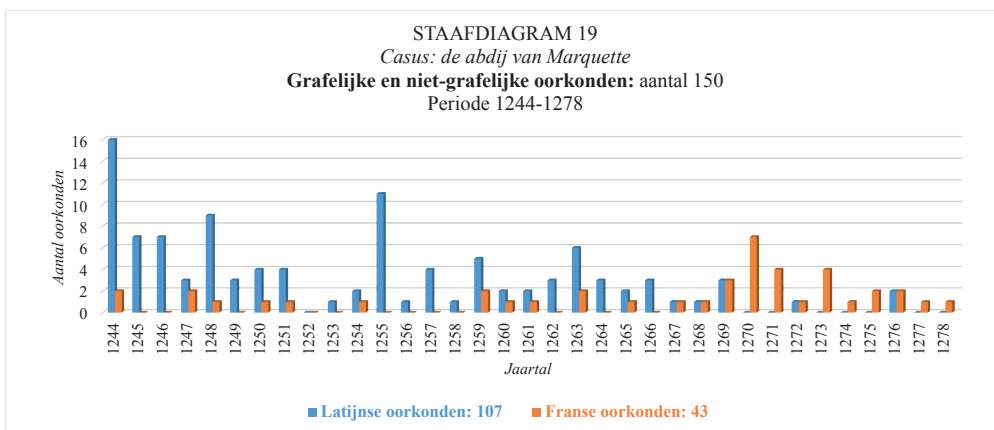
176 Delmaire stelt dat Margareta een voorliefde zou gehad hebben voor het bouwen van kloosters voor de Dominicanen, onder andere aanwezig in Gent, Brugge, Dowaaï en Ieper. De zussen bouwden ook Cisterciënzerabdijen, begijnhoven en hospitalen open gehouden door Augustijnen, cfr. B. Delmaire, "Béguines et béguinages en Flandre et en Hainaut en Xlle siècle," in *Jeanne de Constantinople, comtesse de Flandre et de Hainaut*, ed. N. Dessaux. (Rijsel: Somogy Editions d'Art, 2009), p. 54-64. Voor de bedelorden zie: W. Simons, "Stad en Apostolaat. De vestiging van de bedelorden in het graafschap Vlaanderen (ca. 1225-ca. 1350)," *Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren* 49 (1987): p. 113-117.

177 Vanhaeck, *Cartulaire de l'abbaye de Marquette*, p. 97-253.

178 Hautcoeur, *Cartulaire de l'abbaye de Flines*, p. 35-226.

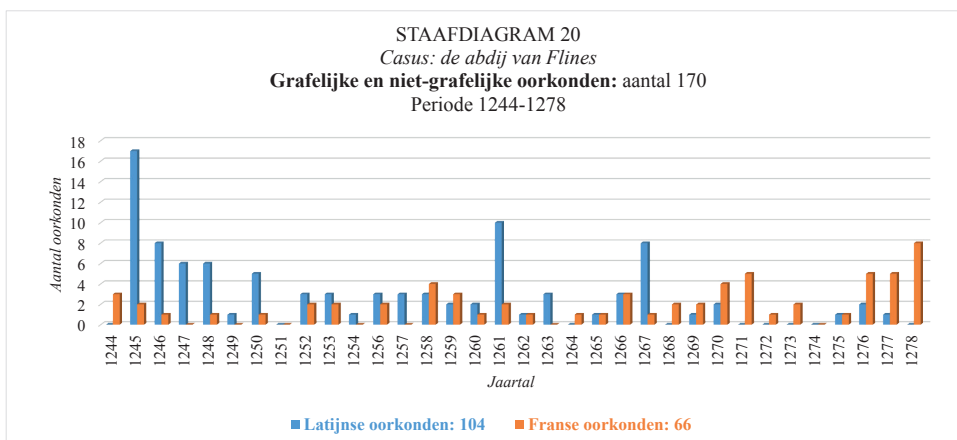
2.2.1 Casus: de abdij van Marquette

Onderstaand staafdiagram 19 toont de overgang van het Latijn naar het Frans aan in de oorkonden afgeschreven in het cartularium van de abdij van Marquette. Dit zijn zowel grafelijke als niet-grafelijke oorkonden, die te situeren vallen tussen 1244-1278. Ook hier kan gesteld worden dat het Latijn in het begin van het diagram dominant is. In tegenstelling tot de grafelijke oorkonden uitgevaardigd in naam van gravin Margareta duurt het Latijnse monopolie hier niet tot 1263, alwel tot 1266. Vanaf het jaartal 1267 verschijnt er voor het eerst een status quo van het aantal Latijnse en Franse oorkonden, om vanaf 1270 het Frans min of meer te laten domineren. Wat de Franse oorkonden betreft is er dus eerder sprake van een hobbelig parcours dan van duidelijk zichtbare lijnen. Dat kan niet gezegd worden van de Latijnse oorkonden: er is een afnemende lijn zichtbaar die begint in 1244 en ongeveer eindigt in 1268.

2.2.2 Casus: de abdij van Flines

Onderstaand staafdiagram 20 werd bekomen door de oorkonden afgeschreven in het cartularium van de abdij van Flines te analyseren voor de periode 1244-1278. In tegenstelling tot staafdiagram 19 vallen hier wel twee duidelijke lijnen te tekenen: enerzijds de dalende lijn van het aantal Latijnse oorkonden tussen 1244 en 1265 en anderzijds de stijgende lijn van het aantal Franse oorkonden vanaf 1265 tot 1278.

2.3 Taalovergang in oorkonden uitgevaardigd in een kerkelijke context: bisschoppelijke oorkondingspraktijken

Taalovergang naar oorkonden uitgevaardigd door bisschoppelijke oorkonders werd al bestudeerd voor Luik, Terwaan en Kamerijk door respectievelijk Jean-Louis Kupper, Benoît Tock en Theo Brunner en Nathalie Barré.¹⁷⁹

72

2.3.1 Bisdom Luik

Jean-Louis Kupper heeft de oorkonden van de bisschoppen van Luik in de twaalfde eeuw bestudeerd: hij identificeerde vier Luikse kanunniken die een aandeel hebben gehad in de vernieuwing van de bisschoppelijke oorkonding, met als initiatiefnemer bisschop Hendrik II van Leez. Vanaf het midden van die eeuw zijn er namelijk nieuwe en karakteristieke diplomatische normen van kracht: seculiere clericij, maar ook monniken van Luikse abdijen zorgden voor een type bisschoppelijke oorkonden die Kupper ‘*episcobullen*’ noemt omdat ze gemodelleerd waren op voorbeelden uit de pauselijke kanselarij. Uiteraard waren de oorkonden wel in het Latijn opgesteld voor een lange tijd, wat eigen is aan de oorkonden uitgevaardigd in religieuze context.

2.3.2 Bisdom Terwaan

De oorkonden uitgevaardigd in naam van de bisschoppen van Terwaan in de elfde eeuw zijn onder handen genomen door Benoît Tock. De ontplooiing van de bisschoppelijke diplomatische activiteit kan in verband gebracht worden met de kerkhervorming van de tweede helft van de elfde eeuw en figuren als bisschoppen Drogo en Hubert. Aanknopingspunten met grafelijke oorkonden zijn aanwijsbaar, maar de betekenis van zowel de figuren Drogo en Hubert als de link met de grafelijke oorkonden is nog niet duidelijk. Naast Tock heeft Theo Brunner zich ook gespecialiseerd in de oorkonden uitgevaardigd door het bisdom Terwaan. Hij stelt dat de taalovergang pas op gang komt vanaf 1271 om een transformatie te ondergaan tot 1290.¹⁸⁰

2.3.3 Bisdom Kamerijk

Onderzoek naar de oorkonden uitgevaardigd in het bisdom Kamerijk in de twaalfde eeuw werd verricht door Nathalie Barré. Zij kon bewijzen dat maar liefst 800 oorkonden opgemaakt werden in een kathedraalkapittel, waarbij er een sterke wisselwerking aanwezig was tussen de bisschoppelijke kanselarij en de scribenten van grafelijke oorkonden vanaf de jaren twintig in de twaalfde eeuw. Haar dictaatonderzoek heeft laten blijken dat er vele gelijkenissen zijn tussen de oorkonden van bisschoppen en graven en dat er in Kamerijk slechts 1 kanselarij werkzaam was.

3. Van Latijn naar volkstaal: besluit

Dit deel 2 van de scriptie had voor ogen de taalovergang in de oorkonden uitgevaardigd in het graafschap Vlaanderen-Henegouwen tussen 1244-1278 te bestuderen. Daarbij werden drie algemene vaststellingen gemaakt: de dominantie van de Latijnse oorkondetaal tussen 1244-1263, de herkomst van de volkstaal in een niet-grafelijke context en het exacte moment van taalovergang in de oorkonden uitgevaardigd in naam van gravin Margareta rond 1265.

179 Zie de samenvatting van de artikels van Kupper, Tock, en Barré in de Hemptinne, *Nieuwe tendensen*, p. 461-470.

180 Th. Brunner, “Le passage du Latin au français dans les chartes du diocèse de Thérouanne au XIIIe siècle,” *Le diocèse de Thérouanne au Moyen Âge. Actes de la journée d’études tenue à Lille, le 3 mai 2007*, 39 (2007): p. 135-148.

3.1 Dominantie van de Latijnse oorkondetaal tot 1263

Het Latijn bleek tot 1263 de oorkondetaal bij uitstek, zowel bij oorkonden uitgevaardigd in grafelijke als niet-grafelijke context. Destinatarissen konden zowel in religieuze als niet-religieuze milieus gesitueerd worden, waarbij niet duidelijk kon gesteld worden dat het Latijn gaandeweg meer voor religieuze destinatarissen werd gebruikt dan wel voor niet-religieuze. Er kon geen specifieke abdi of particuliere persoon aangeduid worden die langer aan het Latijn vasthield. De overgang van het gebruik van het Latijn naar het Frans als ambtelijke taal moet dan ook eerder gezien worden als een natuurlijk proces, waarbij de ene instelling of persoon sneller op de volkstaal overschakelde dan de andere.

3.2 Niet-grafelijke herkomst van de volkstaal

Onderzoek naar de eerste volkstalige oorkonden uitgevaardigd in het graafschap Vlaanderen-Henegouwen tussen 1244-1278 toonden aan dat een lekenpubliek, en dan meer bepaald lokale heren, koplopers waren in het gebruik van de volkstaal als ambtelijke taal. Comparatief onderzoek naar de omliggende gebieden van het graafschap konden aantonen dat niet alleen in Vlaanderen-Henegouwen, maar ook in het hertogdom Brabant, Noord-Frankrijk en het graafschap Holland en Zeeland lokale heren een voortrekkersrol namen in het gebruik van de volkstaal, en dat in de loop van de dertiende eeuw. Dit in tegenstelling tot de Vlaams-Henegouwse grafelijke kanselarij die pas tegen de jaren 1260 omschakelt van Latijn naar Frans. De verklaring ligt enerzijds in de emancipatie van een nieuwe stedelijke elite als deze lokale heren die zich, door het gebruik van het schrift, wilden profileren ten aanzien van de vroegere machtshebbers. De verklaring ligt anderzijds ook in een pragmatische nood van het gebruik van de volkstaal: de middeleeuwse samenleving commercialiseerde in de dertiende eeuw. Handelaren en lekenvrouwen waren een van de eerste voortrekkers van het gebruik van het schrift, getuige ook de eerste volkstalige termen in Latijnse teksten die voornamelijk te situeren vallen in een juridische (strafrecht) en economische context (dijk- en polderwezen). Daarnaast is het ook gekend dat in een grafelijke kanselarij geestelijke scribenten actief waren, die pas tegen het einde van de dertiende eeuw vervangen werden door beroepsmatige scribenten. Parallel hiermee liep dus de overgang van het Latijn naar de volkstaal.

3.3 Het exacte moment van taalovergang in de oorkonden van gravin Margareta

Ondanks de zeer vroege voorbeelden van eerste volkstalige oorkonden in Chièvres (1194) en Dowaai (1204) moet de taalovergang voor de oorkonden uitgevaardigd in naam van gravin Margareta later gezien worden, met een take-off moment vanaf 1265. Het Frans neemt vanaf dan het monopolie van de Latijnse oorkondetaal over en manifesteert zich als de nieuwe oorkondetaal. Toch zal het Latijn niet verdwijnen, het blijft de taal van de kerk en de paus. Waar het Latijn nog zowel aan een religieus als niet-religieus publiek werd opgesteld, kan voor het Frans specifiek gezegd worden dat volkstalige oorkonden gericht waren aan niet-religieuze destinatarissen. De typologie van zowel de Latijnse als Franse oorkonden behoorde dikwijls tot de bevestigings- en bekrachtigingsoorkonden. Een mogelijke hypothese is dat er meer nood was aan het opstellen van juridische afspraken dan het geven van giften in het kader van een veranderende dertiende eeuwse samenleving.

DEEL III.

INVLOED VAN TAALOVERGANG
OP HET DICTAAT VAN OORKONDEN (1244-1251)

1. Dictaatoefening voor de oorkonden uitgevaardigd in naam van gravin Margareta (1244-1251)

Zoals deel 2 van deze scriptie kon aantonen, is taal een belangrijk vormelijk aspect van een oorkonde. Het dictaat is dat echter ook. Elke oorkonde is namelijk, ongeacht in welke taal ze is opgesteld, herkenbaar door het gebruik van stereotiepe formuleringen die als aparte delen uit de oorkonde kunnen geïsoleerd worden. Binnen het diplomatische onderzoek noemt men het analyseren van de oorkondetekst dan ook het dictaatonderzoek.

Een dictaatoefening werd voor deze scriptie verricht op de 174 oorkonden geselecteerd in tabel 1 die lopen van 1244-1251. Dit pakket van oorkonden werd opgedeeld volgens zijn specifieke tekstdelen. Het resultaat van deze oefening is terug te vinden in tabellen 5 en 6 die zich in respectievelijk bijlage 8 en 9 bevinden.¹⁸¹ De opdeling van de tabellen gebeurde naar het idee van het alreeds gebeurde dictaatonderzoek voor de oorkonden van gravin Johanna van Constantinopel (de zus van gravin Margareta) door Els De Paermentier.¹⁸² Tabel 1 was uitermate geschikt om een dictaatoefening op uit te oefenen, aangezien alle 174 oorkonden in full text aanwezig waren in databank Diplomata Belgica. Het gebruik van de databank DiBe betekende namelijk dat op zeer snelle tijd de delen van het protocol en het eschatocol uit de databank konden gekopieerd worden in de tabellen 5 en 6. Het is echter belangrijk op te merken dat enerzijds alle 174 oorkonden uit tabel 1 uitgevaardigd zijn in naam van gravin Margareta, en dus vanuit een grafelijk milieu, en dat DiBe anderzijds jammer genoeg nog geen oorkonden heeft ontsloten voor na het jaartal 1251. Dat is dan ook de reden waarom in tabellen 5 en 6 alleen met de 174 oorkonden kon gewerkt worden uit tabel 1 die de periode 1244-1251 omhelzen, wat verwijst naar het eerste deel van de regering van gravin Margareta. Onderzoek naar de dictaatformules van de oorkonden uitgevaardigd door gravin Margareta in een latere periode (1252-1278) kan verricht worden via de verwijzingen naar de edities die de Oude Wauters telkens onder het regest aangeeft of de oorkonden die in de bijlagen van Luyckx in full text staan. Heuristisch gezien zal dit wel veel meer tijd in beslag nemen dan de aanwezigheid van de dictaatformules in een databank als DiBe.

1.1 Analyse van de Latijnse en Franse protocol- en eschatocolformules

Doorgaans wordt een oorkonde opgedeeld in twee duidelijke bestanddelen: het instrumentaire en dispositieve gedeelte. Het instrumentaire gedeelte bestaat uit het protocol (begin van de oorkonde) en het eschatocol (slot van de oorkonde). Tussen het protocol en het eschatocol, of het instrumentaire gedeelte, bevindt zich de context, die tot het dispositieve gedeelte behoort, en waarin het feitelijke negotium is terug te vinden.¹⁸³ Aangezien een analyse van het dispositieve gedeelte zeer moeilijk is omwille van de hoge variatie in stereotiepe formuleringen, werd voor deze scriptie geopteerd de delen van het instrumentaire gedeelte, en dus meer bepaald het protocol en eschatocol te analyseren.

¹⁸¹ Tabel 5 in bijlage 8 bestaat uit 8 kolommen. De eerste en tweede kolom bieden respectievelijk het DiBe nummer en een rangschikking aan. Kolom 3 geeft de datum weer, gevolgd door kolom 4 die de stijl van de gehele oorkonde toont. De delen van het protocol worden in kolommen 5 tot 8 behandeld. Omwille van plaatsgebrek werd het laatste deel van het protocol (de notificatio) in tabel 6 in bijlage 9 opgenomen (kolom 4). Tabel 6 in bijlage 9 bestaat op haar beurt ook uit 8 kolommen waarvan de eerste drie ook respectievelijk het DiBe nummer, de rangschikking en de datum weergeven. De delen van het eschatocol tot slot worden weergegeven in kolommen 5 tot 8.

¹⁸² De Paermentier, *In cuius rei*, bijlagen 6.3 en 6.4. Het dictaatonderzoek van De Paermentier kan historisch teruggebracht worden op de methode Prevenier, Vercauteren, Delisle en Von Sicken.

¹⁸³ W. Prevenier, Th. de Hemptinne en E. De Paermentier, "Oorkondeleer," *Cursus*, Universiteit Gent, 2015. Zie ook: Guyotjeannin, Pycke en Tock, *Diplomatique médiévale*, p. 15-16 en Carcel Orti, *Vocabulaire international*, nr. 185-253.

1.1.1 Het protocol

Algemeen beschouwd kan het protocol vijf delen bevatten: de invocatio, intitulatio, adres (= inscriptio), salutatio en de notificatio.

De invocatio

De invocatio is een vrome aanroeping, waarbij de oorkonder de bescherming van het opperwezen aanroept. Dit verbale overblijfsel van de Karolingische periode is een vrome gewoonte om de oorkonde in naam van Christus uit te spreken. Oorspronkelijk werd de invocatio geschreven met een monogram (getekende invocatio), wat geleidelijk verschoof naar een verbale invocatio.¹⁸⁴ Wat de oorkonden uitgevaardigd in naam van gravin Margareta betreft voor de periode 1244-1251, kwam er quasi geen invocatio voor, enkel bij nummers 17, 18, 33, 34, 67, 68 en 111. Dit betekent dus dat op de 160 oorkonden (want de 14 Franse oorkonden hadden geen invocatio) slechts 7 oorkonden een invocatio hadden. Dit is weinig, en kan in een context gezien worden van een stijgende vraag naar praktische oorkonden, getuige het feit dat de Franse oorkonden al helemaal geen invocatio meer bevatten. Niet bruikbare (overbodige delen) zoals de invocatio werden dan weggelaten. Gemiddeld genomen zag een invocatio er als volgt uit: *'In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, Amen.'*

De intitulatio

De intitulatio is dat gedeelte van de oorkonde waarin de oorkonder zijn identiteit kenbaar maakt aan de hand van zijn naam, titel en kwaliteiten.¹⁸⁵ Na analyse van de intitulatio's werd geconstateerd voor de Latijnse oorkonden dat voor 32 van de 156 oorkonden de intitulatio *'Margareta, Flandrie et Haynonie comitissa'* werd gebruikt. Op het eerste zicht lijkt dit weinig, ware het niet dat kan gesteld worden voor het hele pakket van 156 Latijnse oorkonden (4 oorkonden op de 160 bevatten namelijk geen intitulatio) dat de volgorde Margareta-Flandrie-et-Haynonie-comitissa quasi altijd gehanteerd werd. De manier echter waarop Margareta, Vlaanderen of Henegouwen werd geschreven, verschilt wel duidelijk, en de woordvolgorde kon soms ook variëren. Om een voorbeeld te geven wat betreft het woord *'Henegouwen'* werden volgende twee voornaamste schrijfwijzen, naast *Haynonie* geconstateerd: *'Margareta, Flandrie et Haynoie comitissa'* (28/156), *'Margareta, Flandrie et Hainonie comitissa'* (16/156). Wat betreft de woordvolgorde wordt het woord Margareta soms voorafgegaan door *'ego'* (nummers 3, 30, 49, 54, 60, 101, 111, 114, 118, 120, 132, 150 en 155) of wordt het woord comitissa niet helemaal achteraan geplaatst, maar achter het woord Margareta (nummers 2, 14, 38, 60, 64, 69, 70 en 96). Toch zijn de wordelementen Margareta (*'Margareta'*), Vlaanderen (*'Flandrie'*), Henegouwen (*'Hainonie'*) en gravin (*'comitissa'*) telkens aanwezig in de 156 Latijnse intitulatio's.

Als de 14 Franse intitulatio's werden bekeken, dan valt een grote diversiteit op wat betreft de schrijfwijze van de verschillende elementen van het protocol. Henegouwen en Margareta konden op verschillende manieren teruggevonden worden: *Hain(n)au*, *Haynau*, *Hainaut*; *Margherite*, *Marguerite*, *Margerite*. Het woord Margareta werd soms ook voorafgegaan door *Je*, *Jou* of *Nous*, maar de elementen *Margerite-contesse -Flandres-Hainaut* waren voor alle 14 intitulatio's telkens aanwezig.

184 Prevenier, de Hemptinne en De Paermentier, *Oorkondeleer*, p. 69. Zie ook: Guyotjeannin, Pycke en Tock, *Diplomatique médiévale*, p. 72 en Carcel Ortí, *Vocabulaire international*, nr. 185.

185 *Ibidem*, p. 70. Zie ook: Guyotjeannin, Pycke en Tock, *Diplomatique médiévale*, p. 72-75 en Carcel Ortí, *Vocabulaire international*, nr. 187.

Het adres

De inscriptio of het adres is het tekstgedeelte dat de geadresseerde van de oorkonder benoemt, met name de persoon/personen/instelling aan wie de oorkonde bestemd is. Het adres geeft, zoals de intitulatio dit doet voor de oorkonder, de naam, titel en kwaliteiten van de destinataris weer. Dit kan nominatief opgesteld zijn (een persoon), collectief (groep) of algemeen (iedereen die kennis zal nemen van de oorkonde).¹⁸⁶ Voor het overgrote gedeelte (59/148: bij 12 Latijnse oorkonden van de 160 was er geen adres voorhanden) was het adres algemeen opgesteld. Twee concrete formules kwamen vrij veel terug: *'Omnibus presentes litteras inspecturis'* en *'Universis presentes litteras inspecturis.'*

In vergelijking met het adres van de 13 Franse oorkonden (1 Franse oorkonde had geen adres) kwam formule *'A tous ciaux ki ces lettres verront et oront'* als meest gebruikte Franse oorkonde uit de analyse. Alle 13 Franse adressen zijn algemeen opgesteld (*'A tous ciaux'*).

De salutatio

De salutatio drukt de heilswens uit van de oorkonder aan de geadresseerde.¹⁸⁷ De Latijnse salutatio's bij de geselecteerde 160 oorkonden zijn zeer gestandaardiseerd. In concrete getallen werd 77 maal *'Salutem'* gebruikt en 28 maal *'Salutem in domino.'* Van deze laatste 28 werd bij 4 salutatio's nog *'Sempiternam'* toegevoegd. Zes Latijnse salutatio's bestonden tot slot uit de formule *'Salutem et dilectionem.'* Opvallend echter is dat naast deze 111 Latijnse salutatio's en zes uitzonderingen (bijvoorbeeld nummer 168 *'Salutem in uero salutari'*) 43 Latijnse oorkonden van de 160 Latijnse geen salutatio bevatten.

Deze traditie lijkt verder gezet te worden bij de 14 Franse salutatio's: slechts 3 van de 14 Franse oorkonden bevatte een salutatio (*'Salus'*).

De notificatio

In de notificatio verklaart de oorkonder aan wie hij het negotium zal kenbaar maken. Dit kan in de eerste persoon staan, de tweede persoon, derde persoon en onpersoonlijke vorm.¹⁸⁸ Wat de eerste persoon betreft, stonden er 39 Latijnse notificatio's in de eerste persoon opgesteld (*'Notum facio/facimus'* en *'Notum fieri/volumus'*), 38 in de tweede persoon (*'Noveritis'*) en 49 in de derde persoon (*'Noverint universitas vestra'*). Op 9 uitzonderingen na hadden 25 Latijnse notificatio's geen tekstgedeelte.

Als de 14 Franse notificatio's werden geanalyseerd, bleek dat op 1 notificatio na (tweede persoon: *'Sachez'*) de overige 13 notificatio's opgesteld waren in de eerste persoon (*'Fac(h) savoir'*) of (*'Fais/faisons à savoir'*).

¹⁸⁶ *Ibidem*, p. 70. Zie ook: Guyotjeannin, Pycke en Tock, *Diplomatique médiévale*, p. 75 en Carcel Orti, *Vocabulaire international*, nr. 192-193.

¹⁸⁷ *Ibidem*, p. 70. Zie ook: Guyotjeannin, Pycke en Tock, *Diplomatique médiévale*, p. 75 en Carcel Orti, *Vocabulaire international*, nr. 194.

¹⁸⁸ *Ibidem*, p. 71. Zie ook: Guyotjeannin, Pycke en Tock, *Diplomatique médiévale*, p. 76 en Carcel Orti, *Vocabulaire international*, nr. 196.

1.1.2 De context

Hoewel de context van het geselecteerde oorkonden pakket niet zal geanalyseerd worden, lijkt het wel wenselijk op te sommen dat het dispositieve gedeelte van een oorkonde voor het grote geheel bestaat uit een dispositio (het feitelijke negotium) die kan voorafgegaan worden door een arenga (algemene beschouwingen die uitleggen waarom het negotium werd opgetekend, vaak in religieuze taal. De arenga is interessant omwille van de ideeën achter het oorkonden, maar doen rechtstreeks niet ter zake) en een narratio (de onmiddellijke beschouwingen waarom het negotium werd opgetekend. Dit kan enorm variëren). De context kan na de dispositio beëindigd worden door een sanctio, waarbij maatregelen worden aangegeven die zullen genomen worden bij het niet navolgen van het negotium.¹⁸⁹

1.1.3 Het eschatocol

Ook het eschatocol bevat algemeen gezien vijf delen: de corroboratio, subscriptiones, datatio, apprecatio en slotsalutatio. Voor deze scriptie zal enkele de corroboratio en datatio besproken worden, daar de subscriptiones (vermelding van de namen van de personen die bij de oorkonding als getuige aanwezig waren), apprecatio (een vrome afsluitingsformule) en slotsalutatio (eindwens) niet dikwijls voorkomen, en zeer variërend kunnen zijn.¹⁹⁰

De corroboratio

De corroboratio is dat gedeelte van de oorkonde waarin de aangebrachte validatietekens worden aangekondigd. Dit gaat meestal om een standvastigheids- en valideringsformule en soms om een aankondiging van getuigen.¹⁹¹

Het grootste aantal van de 160 Latijnse oorkonden had de standvastigheidsformule *'In cuius rei testimonium'* gevolgd door *'Ut igitur predicta omnia omnimodam habeant firmitatem,'* *'Que ut robor obtineant firmitatis'* en *'In robor igitur et testimonium huius rei.'*

Als de standvastigheidsformule van de 13 Franse oorkonden (1 had geen standvastigheidsformule) nader werd bekeken, dan bleken de meest gebruikte formules *'En tesmoignage de ces choses'* en *'Et pour que ce soit ferme chose et estable.'*

De valideringsformule werd voor het overgrote deel van de 160 Latijnse grafelijke oorkonden gevormd door de formule *'Presentes litteras sigilli mei/nostri appensione muniri.'*

Als de 12 Franse valideringsformules (2 hadden geen valideringsformule) hier tegenover geplaatst worden was de meest gebruikte formule *'Je/nous ai/avons donnée(s)/faire saeler ces lettres de men seel.'*

Wat betreft de aankondiging van de getuigen kon voor het pakket van 160 Latijnse grafelijke oorkonden slechts 4 verwijzingen gegeven worden, voornamelijk *'Presentium testimonio litterarum.'*

Voor de 14 Franse oorkonden werd geen vermelding van getuigen gemaakt.

189 *Ibidem*, p. 71-74. Zie ook: Guyotjeannin, Pycke en Tock, *Diplomatique médiévale*, p. 80-84 en Carcel Orti, *Vocabulaire international*, nr. 196-245.

190 *Ibidem*, p. 74-76. Zie ook: Guyotjeannin, Pycke en Tock, *Diplomatique médiévale*, p. 84-85 en Carcel Orti, *Vocabulaire international*, nr. 251-253.

191 *Ibidem*, p. 74. Zie ook: Guyotjeannin, Pycke en Tock, *Diplomatique médiévale*, p. 84 en Carcel Orti, *Vocabulaire international*, nr. 246.

De datatio

De datatio geeft de plaats en het ogenblik van de oorkonding aan. Meestal staat ze op het einde van de tekst. Veel gebruikte formules zijn ‘*Actum, factum, datum en scriptum*.¹⁹²’ Wat de Latijnse oorkonden betreft is de meest gebruikte datatio formule ‘*Datum anno domini*.’ Wanneer dit niet het geval was, werd ‘*Datum/actum*’ gebruikt, direct gevolgd door een plaatsnaam.

De 14 Franse oorkonden gebruiken allen dezelfde formule: ‘*Che fu fait en lan del Incarnation Nostre Seigneur*.’

1.2 Een fenomeen van copy-paste? De invloed van de eeuwenoude stereotiepe Latijnse formules op de nieuwe volkstalige formules

Ute Boonen¹⁹³ heeft onderzoek verricht naar de Latijnse en Middelnederlandse formules uit dertiende en veertiende eeuwse oorkonden uitgevaardigd door de stad Utrecht. Ze stelde vast dat de begin- en slotformules van de Middelnederlandse oorkonden verrassend veel leken op die van de Latijnse oorkonden. Dat deed de vraag rijzen of een scribent bij het opstellen van de eerste volkstalige oorkonden binnen de context van het verschriftelijkingsproces als model een Latijnse oorkonde had gebruikt? Boonen kon na onderzoek aantonen dat de scribenten formules selecteerden uit de Latijnse formulierboeken en zeer creatief te werk gingen wat betreft het rechtstreeks vertalen van deze eeuwenoude en stereotiepe Latijnse formules naar volkstalige. In de dertiende eeuw kon Boonen zien dat er nog een duidelijke variatie in de gebruikte formules zat, maar dat deze langzamerhand, tegen de veertiende eeuw, meer gestandaardiseerd werden.

Uiteraard leek het interessant om deze theorie van Boonen toe te passen op de geselecteerde en geanalyseerde 160 Latijnse en 14 Franse oorkonden.

1.2.1 Een vergelijking van de 160 Latijnse en 14 Franse protocolformules

Invocatio

Wat de invocatio betreft was het opvallend dat op de 160 Latijnse oorkonden slechts 7 oorkonden een invocatio hadden.

Wat de 14 Franse oorkonden betreft werd er geen enkele invocatio gebruikt. Dit kan aantonen dat de invocatio een oud gebruik was dat bij de transformatie van de oorkondetaal achterwege gelaten werd. Dit kan in de bredere context gezien worden van een ‘*Pragmatische Wende*.’ tekstdelen die niet rechtstreeks meer ter zake deden werden weggelaten.

Intitulatio

Het tweede deel van het protocolgedeelte bleek voor de Franse intitulatio’s een quasi letterlijke kopie te zijn van de Latijnse intitulatio’s: ‘*Margareta, gravin van Vlaanderen en Henegouwen*’ werd in het Latijn als ‘*Margareta, Flandrie et Haynonie comitissa*’ geformuleerd, en in het Frans ‘*Margherite, contesse de Flandres et de Haynau*.’ De volgorde van de woorden en de schrijfwijze is bij de 14 Franse oorkonden nog zeer verschillend, maar de elementen die in het Latijn zeer stereotiep waren, werden in de Franse intitulatio’s in feite letterlijk vertaald.

192 *Ibidem*, p. 76. Zie ook: Guyotjeannin, Pycke en Tock, *Diplomatique médiévale*, p. 84-85 en Carcel Orti, *Vocabulaire international*, nr. 559-568.

193 U. Boonen, “De begin- en slotformules in Utrechtse oorkonden uit de dertiende en veertiende eeuw: een vergelijking van Middelnederlandse en Latijnse formuleringen,” *Neerlandistiek* 1 (2005): p. 1-55.

Adres

In vergelijking met het adres van de 13 Franse oorkonden, kan opnieuw, zoals bij de intitulatio gesproken worden van een quasi letterlijke vertaling uit het Latijn: *'Omnibus presentes litteras inspecturis'* wordt in het Frans *'A tous ciaux kices lettres verront et oront.'* Vrij vertaald betekent dit bij beide formules iets als *'Aan allen die deze oorkonde zullen zien en horen.'* Waar het Latijn alludeert op de oorkonde (*'litteras'*) doet het Frans dat ook (*'lettres'*). Buiten dit is het ook opmerkelijk dat alle 13 Franse adressen algemeen opgesteld zijn (*'A tous ciaux'*).

Salutatio

Wat de salutatio betreft hadden slechts 3 van de 14 Franse oorkonden een salutatio. Als de Franse oorkonde dan toch voorzag in een salutatio, was dit in de vorm van het Franse *'Salus.'* Dit laatste lijkt af te stammen van het Latijnse *'Salutem'* en lijkt dus opnieuw een rechtstreekse vertaling. De trend echter om geen salutatio te gebruiken, werd al ingezet onder de Latijnse oorkonden (43 op de 160 oorkonden hadden al geen salutatio meer). De Franse salutatio formule lijkt deze trend verder te zetten, wat op zichzelf opnieuw als een fenomeen van kopie- en plakwerk kan gezien worden.

Notificatio

Wat het laatste deel van het protocol betreft, bleek dat op 1 notificatio na (tweede persoon: *'Sachez'*) de overige 13 notificatio's opgesteld waren in de eerste persoon: *'Fac(h) savoir'* of *'Fais/faisons à savoir'*. Het is zeer duidelijk dat in dit geval, net als de intitulatio, het adres en de salutatio, de Franse notificatio een vrij duidelijke vertaling is van de Latijnse: *'Notum facio/facimus'* en *'Notum fieri (volumus).'*

1.2.2 Een vergelijking van de 160 Latijnse en 14 Franse eschatocolformules

Corroboratio

In vergelijking met de Latijnse standvastigheidsformules zijn de Franse formules een quasi letterlijke vertaling van de Latijnse *'In cuius rei testimonium'* en *'En tesmoignage de ces choses'* net als de tweede veel gebruikte standvastigheidsformule *'Que ut robur obtineant firmitatis'* en *'et pour que ce soit ferme chose et estable.'*

Als de meest gebruikte Franse valideringsformules tegenover de Latijnse werd geplaatst *'Je/nous ai/avons donnée(s)/faire saeler ces lettres de men seel'* en *'Presentes litteras sigilli mei/nostri appensione muniri'* leken deze ook weer opvallend veel op elkaar.

Datatio

De datatio tot slot kan ook geplaatst worden in het tot nu gevolgde kopieer- en plakwerk: *'Datum anno domini'* werd in het Frans *'che fu fait en lan del Incarnation Nostre Seigneur.'*

1.2.3 Synthèse van het copy-paste werk: letterlijk of creatief?

Het mag vrij duidelijk zijn dat de scribenten van de eerste volkstalige oorkonden uitgevaardigd in naam van gravin Margareta een copy-paste strategie hebben gevolgd. De stereotiepe formules van de Latijnse oorkonden zijn bij quasi alle delen van het protocol en eschatocol zo letterlijk mogelijk vertaald. Van enige creatieve invalshoek is momenteel nog niet echt sprake. De verschillende schrijfwijzen van de formules en de wisseling van de woorden onderling in de formules toont wel aan

dat deze eerste volkstalige formules ver van gestandaardiseerd waren. De formules lijken zich letterlijk een weg te zoeken doorheen het verschriftelijkingsproces en de taalovergang. Er kan verwacht worden dat de volkstalige formules na enkele decennia hun weg zullen gevonden hebben, en meer en meer volgens vaste schrijfwijzen en stramien en zullen opgesteld zijn.

De stijl van de Latijnse en Franse oorkonden verschilde wel. Alle 160 Latijnse oorkonden volgen het klassieke model van *intitulatio-adres-salutatio-notificatio* wat de protocolformules betreft, en *corroboratio-datatio* wat de eschatocolformules betreft. Dit geldt niet voor de stijl van de Franse oorkonden. Deze worden al vrij snel opgesteld volgens het model van *intitulatio-notificatio-adres* wat de protocolformules betreft, en *corroboratio-datatio* wat de eschatocolformules aanbelangt. De eschatocolformules worden dus bij zowel de Latijnse als Franse oorkonden volgens dezelfde wijze opgebouwd. Dat geldt echter niet voor de protocolformules: waar de Latijnse oorkonden het adres en de salutatio voor de notificatio plaatsen, valt de salutatio bij de Franse oorkonden geheel weg en wordt de notificatio voor het adres geplaatst. Voor tabel 1 was het merendeel van de 160 Latijnse oorkonden opgebouwd volgens de klassieke stijl, terwijl 10 van de 14 Franse oorkonden opgebouwd waren volgens de stijl waar de notificatio direct achter de intitulatio volgt en geen salutatio meer bevat.

Hoewel de Franse formules dus een afschrijfsel zijn van de Latijnse, mag het weglaten van de vrome invocatio en de plechtige salutatio, samen met het plaatsen van de notificatio direct achter de salutatio, misschien een nieuwe manier van oorkonden inleiden rond de tijdsperiode 1244-1251. Eenmaal DiBe bijvoorbeeld ook die oorkonden tussen 1252-1278 uitgevaardigd voor het huidige België kan digitaliseren, zou kunnen gekeken worden hoe de Franse, maar ook de Latijnse formules verder evolueren in die pragmatischer geworden dertiende eeuw.

1.3 De Latijnse protocol- en eschatocolformules in de oorkonden van gravin Margareta: een vernieuwing ten aanzien van gravin Johanna?

Op basis van de bijlagen uit het dictaatonderzoek van De Paermentier konden de Latijnse protocol- en eschatocolformules gebruikt onder gravin Johanna vergeleken worden met deze van gravin Margareta. Is het namelijk zo dat er zich een vernieuwingsbeweging heeft voorgedaan in protocol- en eschatocolformules bij het aantreden van gravin Margareta in 1244? Of lijken de formules eerder een verderzetting te zijn van de formules gebruikt onder gravin Johanna? Uit de bijlagen van De Paermentier werden 345 Latijnse oorkonden bestudeerd die in naam van gravin Johanna sinds 1206 waren uitgevaardigd. De 160 Latijnse oorkonden uitgevaardigd in naam van gravin Margareta sinds 1244 werden ten aanzien van deze 345 vergeleken op basis van formules die voor beide gravinnen regelmatig leken terug te komen. Er kon al geconstateerd worden dat voor de periode 1244-1251 (vlak na de opvolging) nog geen nieuwe formules onder gravin Margareta gebruikt werden. Daarom was het ook mogelijk om stereotiepe formuleringen gebruikt onder gravin Johanna terug te vinden bij de formules onder gravin Margareta. Onderstaande analyse geeft een overzicht van de Latijnse formules, met daarnaast het aantal keren dat de formules bij de oorkonden van enerzijds gravin Johanna, en anderzijds gravin Margareta voorkwamen. Hierbij werd echter geen rekening gehouden met de schrijfwijze, omdat deze in enkele gevallen kon variëren. Er werd daarom geopteerd te werken met kernwoorden die bij de formules van beide gravinnen voorkwamen. Rond die kernwoorden (**vet aangeduid**) werd dan de meest gebruikte formule opgenomen in onderstaande analyse.

Voorbeeld van werkwijze voor de invocatio: **'In nomine'** werd ingegeven als kernwoord voor de tabel van Johanna: *'In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, Amen'* kwam als de meest gebruikte formule uit de oefening. Andere minder gebruikte formules waren *'In nomine sancte et indiuidue trinitatis'* en *'In nomine domini nostri Jhesu christi.'* Deze minder gebruikte formules werden niet opgenomen in de analyse.

Analyse 1: vergelijking van Latijnse protocol- en eschatocolformules onder gravin Johanna en gravin Margareta (1244-1251)

PROTOCOL	Dictaatformule	Gravin Johanna		Gravin Margareta	
Invocatio	In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, Amen	11	3		
Intitulatio	(Ego)Iohanna/Margareta (tam) Flandrie (et, quam) Hainonie/Haynoie comitissa	148	97		
Adres a	Omnibus presentes litteras inspecturis	137	48		
Adres b	Universis presentes litteras inspecturis	13	11		
Salutatio	Salutem	169	77		
Notificatio a	Notum facio	90	39		
Notificatio b	Noveritis	2	38		
Notificatio c	Noverint universitas vestra	14	49		
ESCHATOCOL					
Corroboratio					
Standvastigheidsformule a	In cuius rei testimonium	86	56		
Standvastigheidsformule b	Que ut robur obtineant firmitatis	6	6		
Standvastigheidsformule c	In robur igitur et testimonium huius rei	16	9		
Valideringsformule	Presentes litteras sigilli mei/nostri appensione muniri'	121	68		
Datatio	Datum anno domini	71	152		

1.3.1 Protocolformules

Waar bij gravin Johanna nog 11 maal een invocatio wordt gebruikt in de vorm van *'In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, Amen'* verdwijnt deze vrome aanroeping in feite onder gravin Margareta. In het stijgende belang van een praktische en functionele gebruikerscontext, werd een overbodige formule als de invocatio achterwege gelaten.

De intitulatio onder gravin Johanna leek voornamelijk te bestaan uit twee formules die geregeld voorkwamen: *'(Ego) Iohanna, (tam) Flandrie et (quam) Hainonie comitissa'* en *'Johanna, Flandrie et Hainonie comitissa.'* Niettegenstaande dat in tegenstelling tot gravin Margareta, gravin Johanna niet dikwijls alleen oorkondt: haar echtgenoten Ferrand van Portugal en Thomas van Savoie worden vrij vaak als eerste in de intitulatio gebruikt: *'Ferrandus, Flandrie et Hainonie comes, et Iohanna, comitissa, uxor eius'* en *'Thomas, Flandrie et Hainonie comes, et Iohanna, uxor eius, Flandrie et Haynonie comitissa.'* Hoewel gravin Margareta meer alleen oorkondt dan haar zus, was de intitulatio een chaos van schrijfwijzen en volgorde van woorden. 97 maal de intitulatio's *'Margareta, (comitissa) Flandrie et Hainonie ('comitissa')* is dan in feite ook maar een richtgetal. Er zijn nog meer intitulatio's, met schrijfwijzen als *'Haynonie en Haynoie'* voor bijvoorbeeld het woord Henegouwen.

'Omnibus presentes litteras inspecturis' lijkt bij gravin Johanna een vaste formule te zijn die dikwijls werd gehanteerd, meer dan *'Universis presentes litteras inspecturis.'* De adres formules onder gravin Margareta lijken deze gestandaardiseerde adressen te volgen en te gebruiken.

Dat volgedrag kan ook gelden voor de formule van de salutatio formule, hoewel in verhouding tot het gehele oorkonden pakket gravin Johanna nog meer een salutatio formule hanteert dan gravin Margareta. De salutatio onder gravin Margareta lijkt een dalende lijn te vormen. Misschien kan de hypothese ook hier rusten op het feit dat een plechtige salutatio formule niet langer geschikt werd geacht op te nemen in de oorkonde.

Wat de notificatio formule betreft werd de eerste persoon *'Notum facio'* opmerkelijk meer gebruikt dan de tweede en derde persoon *'Noveritis'* en *'Noverint'* die op hun beurt onder gravin Margareta meer frequent voorkomen.

1.3.2 Eschatocolformules

'In cuius rei testimonium' is een vaste standvastigheidsformule die onder gravin Margareta werd verder gebruikt, net als de varianten met het woord *'Robur'* in de formule.

De valideringsformule met kernwoord *'Presentes'* lijkt onder gravin Margareta ook verder gezet.

De datatio formule onder gravin Johanna lijkt meer het woord *'Actum'* dan *'Datum'* te gebruiken, en minder de nadruk te leggen op *'Domini'* waar de datatio formules onder gravin Margareta dat wel lijken te doen. De datatio formule onder gravin Johanna bestaat eerder uit de elementen *'Actum'* en daaropvolgend de plaats, dag en jaartal.

1.3.3 Synthese: vernieuwingsbeweging of niet?

Bij de aanvang van de regering van gravin Margareta kan na analyse niet geponeerd worden dat de protocol- en eschatocolformules in haar oorkonden een fenomenale verandering waren ten aanzien van de gebruikte protocol- en eschatocolformules onder gravin Johanna. Meer nog, de adres, salutatio en corroboratio formules lijken een verderzetting te zijn van de formules onder Johanna. In tegenstelling tot gravin Johanna, werd er quasi geen invocatio meer gehanteerd, alsook was de salutatio formule aan het slinken. Deze beide formules lijken in een stijgende pragmatische context overbodig geworden. De notificatio en datatio bleken voor beide gravinnen

wel verschillend. Waar de notificatio formule onder gravin Johanna voornamelijk uit de eerste persoon bestond, was dit voor gravin Margareta in grotere mate de tweede en derde persoon. De datatio bij gravin Johanna bleek ook meer nadruk te leggen op het woord *'Actum'* in plaats van *'Datum.'*

In tegenstelling tot de Franse oorkonden onder gravin Johanna, die een kopieer- en plakwerk leken van de Latijnse formules, kan hier niet gezegd worden dat de formules onder gravin Margareta de traditie van gravin Johanna volledig navolgen. Er is een verderzetting merkbaar wat betreft het adres en de corroboratio formules, maar de invocatio en salutatio werd minder gebruikt, en de notificatio en datatio werden anders opgesteld. Dit mag misschien een bewijs zijn dat scribenten onder gravin Margareta een traditie van formules verder zetten, maar er niet voor terugschrikken om een paar kleine dingen anders te doen.

1.4 Het zoeken van stereotiepe formules binnen de kanselarij van gravin Margareta

Zoals gebleken heeft het dictaat onder gravin Margareta geen grote verandering ondergaan in de eerste regeerperiode (1244-1251) ten aanzien van de gebruikte formules onder de regering van haar zus gravin Johanna. Dat neemt echter niet weg dat het interessant lijkt om enerzijds een modeloorkonde te maken op basis van de meest gebruikte formules onder gravin Margareta voor de periode 1244-1251, en deze op hun beurt via DiBe en tabel 2 af te toetsen tegen een niet-grafelijk milieu. Daardoor kan immers gekeken worden of een formule stereotiep was voor de grafelijke kanselarij, of dat een formule gebruikt werd binnen de bredere context van het graafschap.

Het is belangrijk op te merken dat deze oefening een eerste verkenning wil bieden, en zeker geen uitsluitende antwoorden zal formuleren. Het heeft geen volwaardig dictaatonderzoek voor ogen. Eerder wil het het dictaat van de grafelijke oorkonden van gravin Margareta een eerste maal analyseren. Volgende bevindingen zijn dan ook voorlopige hypothesen die nog moeten verder uitgewerkt worden in een diplomatisch, paleografisch en prosopografisch onderzoek.

1.4.1 Latijnse en Franse modeloorkonde uitgevaardigd in naam van gravin Margareta

Onderstaande tabellen tonen de Latijnse en Franse protocol- en eschatocolformules die als een gemiddeld model kunnen aangenomen worden voor een Latijnse of Franse oorkonde uitgevaardigd in naam van gravin Margareta tussen 1244-1251 in het graafschap Vlaanderen-Henegouwen.

Analyse 2: Latijnse modeloorkonde uitgevaardigd in naam van gravin Margareta (1244-1251)

PROTOCOL

Invocatio	In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, Amen
Intitulatio	Margareta, Flandrie et Hainonie comitissa
Adres	Omnibus presentes litteras inspecturis
Salutatio	Salutem
Notificatio	Notum facio/facimus

CONTEXT

ESCHATOCOL

Corroboratio

Standvastigheidsformule In cuius rei testimonium

Valideringsformule Presentes litteras sigilli mei/nostri
appensione muniri

Aankondiging getuigen Presentium testimonio litterarum

Datatio Datum anno domini

Analyse 3: Franse modeloorkonde uitgevaardigd in naam van gravin Margareta (1244-1251)

PROTOCOL

Intitulatio Margherite, contesse de Flandres et de Haynau

Notificatio Faisons à savoir

Adres A tous ciaux ki ces lettres verront et oront

CONTEXT

ESCHATOCOL

Corroboratio

Standvastigheidsformule En tesmoignage de ces choses

Valideringsformule Je/nous ai/avons donnée(s) faire saeler
ces lettres de men seel

Datatio Che fu fait en lan del incarnation nostre seigneur

1.4.2 Het detecteren van stereotiepe grafelijke formules

De formules uit de modeloorkonde werden ingegeven in DiBe en telkens vergeleken met niet-grafelijke oorkonden. Concreet betekende dit voor de Latijnse oorkonden dat via het zoekmenu ‘*recherche wauters*’ van DiBe deze formules opgevraagd werden. Bij ‘*millésime*’ werd het jaartal 1243 ingegeven, om binnen de regeringsperiode van gravin Margareta te blijven. Onder ‘*analyse*’ werd dan de specifieke formule ingegeven (zie screenshot 1, bijlage 2). Voor de Franse formules konden de grafelijke formules vergeleken worden met de protocol- en eschatacolformules uit de oorkonden verzameld in tabel 2. Op basis van gemiddelden werd onderstaande Franse modeloorkonde gemaakt, uitgevaardigd in een niet-grafelijke context tijdens 1244-1251 in het graafschap Vlaanderen-Henegouwen.

Analyse 4: Franse modeloorkonde uitgevaardigd in naam van een niet-grafelijke oorkonder (1244-1251)

PROTOCOL

Intitulatio	Je/Jou ..., sire/chevalier ... de
Notificatio	Fac savoir/Nos faisomes a savoir a tous
Adres	A tous ciaux ki ces lettres verront et oront

CONTEXT

ESCHATOCOL

Corroboratio

Standvastigheidsformule Et pour che ke ce soit ferme et stable/ Et en tesmoignage de toutes ces choses

---

Valideringsformule Nous avons ces lettres confermees de nostre sael/ j'ai ces lettres seelées de mon seel

---

Datatio Che fu fait en lan del incarnation nostre seigneur

Het protocol van de 160 Latijnse oorkonden in vergelijking met niet-grafelijke oorkonden

Ondanks het feit dat de Latijnse invocatio formule *'In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, Amen'* maar 3 keer voorkwam op de 160 oorkonden, werd deze formule toch ingevoerd in de databank DiBe volgens dezelfde schrijfwijze: 17 oorkonden werden bekomen. Via het menu survol sélection werd duidelijk dat zich hieronder de 3 grafelijke oorkonden uitgevaardigd in naam van gravin Margareta bevonden. Deze waren enerzijds gericht aan de abdij Ter Doest (2x) en anderzijds aan de inwoners van het dorp Hijfte (1x). De overige 14 oorkonden waren voornamelijk uitgevaardigd door lokale heren, particuliere personen en abdijen aan abdijen, steden en particuliere personen. Omwille van het geringe aantal zoekresultaten zal de invocatio formule *'In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, Amen'* waarschijnlijk geen stereotiepe grafelijke formule geweest zijn. Ook in niet-grafelijke context lijkt het van minder belang.

De intitulatio *'Margareta, Flandrie et Haynonie comitissa'* is uiteraard uitgevaardigd in een grafelijk milieu: geen enkele andere oorkonder kon aanspraak maken op deze specifieke formule. Het ingeven van de formule in DiBe bracht 97 resultaten weer met een divers publiek aan destinatarissen. Toch waren de abdijen Marquette en Flines, en het hospitaal van Seclin het meest aanwezig. Dit klopt binnen de eerder gemaakte vaststelling in deel 2 van deze scriptie dat het Latijn in de eerste regeerperiode van gravin Margareta dominant is, voornamelijk uitgevaardigd aan (semi-)religieuze destinatarissen.

Bij het ingeven van de adres formule *'Omnibus presentes litteras inspecturis'* in DiBe werden 98 resultaten bekomen, waarvan een groot deel (20) gericht aan de abdij van Flines. Bij nader onderzoek bleek de oorkonder van deze specifieke 20 telkens gravin Margareta te zijn. Deze formule lijkt dus niet stereotiep grafelijk, maar eerder een specifieke destinataris formule te zijn voor de abdij van Flines. In het algemeen werd deze formule veel uitgevaardigd aan abdijen in het algemeen door abdijen, lokale heren en particuliere personen.

De formule *'Omnibus presentes litteras inspecturis'* lijkt dus zeer specifiek gebruikt te zijn bij oorkonden uitgevaardigd door gravin Margareta aan de abdij van Flines. Dit was tevens een van haar *'lievelingsabdijen'*, waar ze ook begraven ligt.

De Latijnse salutatio formule *'Salutem'* bleek na het ingeven in DiBe 1564 maal voor te komen. Survfol sélection maakte vrij snel duidelijk dat deze formule veel werd gebruikt door de pauselijke kanselarij. Na onderzoek bleek dat maar liefst 1259 oorkonden van de 1564 met de formule *'Salutem'* uitgevaardigd waren geweest door paus Innocentius IV, Alexander IV en Urbanus IV. Hiernaast werden er 117 oorkonden uitgevaardigd door gravin Margareta. De overige 188 oorkonders bestonden uit voornamelijk abdijen en bisschoppen. Van de 1564 oorkonden bleken 993 abdijen destinataris te zijn. De abdijen van S. Bernaarts-op-de-Schelde, Ten Duinen, Cambron en Flines kwamen hierbij dikwijls naar voor. Deze salutatio formule kan dus eerder toegeschreven worden als een stereotiepe geestelijke formule (paus en abdij), omdat eerder al gezien werd dat de salutatio geleidelijk aan uit de oorkonden van gravin Margareta zal verdwijnen, zeker bij de overgang van het Latijn naar het Frans. Religieuze oorkonders lijken dus precies langer vast te houden aan deze *'Salutem.'*

Bij het invoeren van de notificatio formule in de eerste persoon *'Notum facio/facimus'* werden 200 resultaten bekomen via DiBe. Deze waren voornamelijk gericht aan een publiek van abdijen (118). Van deze 167 oorkonden werden er 39 uitgevaardigd door gravin Margareta, waarvan het grootste gedeelte aan een niet specifiek te benoemen abdij. De notificatio formule in de tweede persoon *'Noveritis'* bleek 163 maal voor te komen, waaronder 38 maal uitgevaardigd door gravin Margareta. Ook hier bleek de destinataris, zowel bij de grafelijk als niet-grafelijk uitgevaardigde oorkonden, voor het grootste gedeelte uit een religieus publiek te bestaan (abdij, bisschop en kapittel). De notificatio formule in de derde persoon tot slot kwam 217 keer voor, waarvan gravin Margareta er 49 uitgevaardigde. Zowel bij de grafelijke als niet-grafelijke oorkonden bestond de destinataris ook hier voor het grootste gedeelte uit een religieus publiek. Deze formule lijkt niet specifiek grafelijk te zijn, aangezien lokale heren en particuliere personen de notificatio ook gebruiken. De destinataris bestond bij beiden wel opvallend veel uit een religieuze groep, en dan meer bepaald abdijen. Ook dit kan verklaard worden door de eerder gemaakte vaststelling dat de Latijnse oorkonden in het eerste deel van de regering van gravin Margareta voornamelijk uitgevaardigd zijn geweest aan religieuze destinatarissen.

Het protocol van de 14 Franse oorkonden in vergelijking met niet-grafelijke oorkonden

Aangezien de invocatio formule niet voorkwam bij de 14 Franse oorkonden, en de 169 niet-grafelijke Franse oorkonden ook geen invocatio bezitten, kon er geen vergelijking gemaakt worden.

Hierboven werd al beschreven dat alle 14 Frans intitutatio's op een variërende manier werden geschreven en geen uniforme woordvolgorde hadden. Het had geen zin om deze formules in DiBe in te geven, aangezien deze intitutatio specifiek was voor gravin Margareta, en niet gebruikt door niet-grafelijke instanties. Deze Franse intitutatio is dus van grafelijke origine. Als een blik geworpen wordt op de Franse intitutatio's die niet-grafelijke oorkonders gebruiken, kon dat samengevat worden als *'Je/Jou ..., sire/chevalier ... de.'*

De Franse notificatio formule hinderde deels een analyse omwille van de verschillende schrijfwijzen (*'Fac savoir/Faisons savoir/faisomes a savoir'*) van de notificatio. Na analyse leek het er op dat zowel grafelijke als niet-grafelijke oorkonders de elementen *'laten-weten'* opgenomen hebben in de notificatio, met wel een verschillende schrijfwijze en veranderende woordvolgorde. Destinatarissen zijn voornamelijk abdijen en steden. Naast de 13 grafelijke oorkonders waren particuliere personen oorkonder alsook ook abdijen.

Bij de analyse van de adres formules dreigde de variërende schrijfwijze en de niet uniforme woordvolgorde de analyse opnieuw deels te belemmeren. De modelformule *'A tous ciaux ki ces lettres verront et oront'* gaf dan ook niet veel resultaat. Wanneer echter de formule *'A tous'* werd bestudeerd, bleek deze formule zowel bij grafelijke als niet-grafelijke oorkonden gebruikt voor een zeer divers publiek gaande van abdijen en particuliere personen tot hospitalen. Opmerkelijker was de positie van de oorkonder bij tabel 2 die voor een groot deel uit lokale heren en particuliere personen bestond. Dit kan de gemaakte hypothese uit deel 2 van deze scriptie opnieuw kracht bij zetten: taalovergang is gestart in een niet-grafelijk milieu, waarbij lokale heren en particuliere personen een voortrekkersrol hebben gespeeld.

Het eschatocol van de 160 Latijnse oorkonden

De standvastigheidsformule *'In cuius rei testimonium'* werd door DiBe in 555 oorkonden teruggevonden. Ook hier was het publiek van destinatarissen, zowel bij de grafelijke als niet-grafelijke oorkonden, divers: gaande van abdijen tot hospitalen, lokale heren en steden. Er kon geen specifieke oorkonder vastgesteld worden: zowel religieuze instellingen als abdijen en niet-religieuze personen als lokale heren en particuliere personen gebruikten deze formule.

De valideringsformule werd in DiBe ingegeven als *'Presentes litteras'* omwille van het feit dat de valideringsformule enorm kan verschillen wat betreft het gebruikte woord of schrijfwijze. Bij de formule *'Presentes litteras'* gaf DiBe 961 resultaten weer. De destinatarissen bij deze oorkonden waren op hun beurt ook weer divers gaande van steden, abdijen, kapittels en particuliere personen. Ook hier kon geen specifieke oorkonder aangewezen worden.

Na het invoegen van de datatio formule *'Datum anno domini'* tot slot in DiBe werden 704 resultaten gevonden: deze waren opvallend veel gericht aan de abdijen van Flines, Marquette en Bergen en aan het hospitaal van Seclin, uitgevaardigd door opnieuw een breed scala van personen en instellingen, al dan niet religieus.

Het eschatocol van de 14 Franse oorkonden

De Franse grafelijke standvastigheidsformule *'En tesmoignage de ces choses'* werd ook in tabel 2 dikwijls terug gevonden onder de formule *'En tesmoignage de toutes ces choses.'* Graven gebruikten dus deze formule, maar ook bisschoppen en lokale heren. De destinatarissen waren wel dikwijls abdijen.

De Franse grafelijke valideringsformule *'Je/nous ai/avons donnée(s) faire saeler ces lettres de men seel'* verschilde niet echt van de Franse niet-grafelijke valideringsformule *'Nous avons ces lettres confermees de nostre sael/ j'ai ces lettres seelées de mon seel.'*

Opmerkelijk was dat deze zeer dikwijls gericht waren aan een niet-religieuze groep van destinatarissen als bijvoorbeeld lokale heren en steden.

De Franse grafelijke datatio formule ‘*Che fu fait en lan del incarnation nostre seigneur*’ werd veel teruggevonden worden in de 163 Franse niet-grafelijke oorkonden, volgens dezelfde schrijfwijze. Voornamelijk lokale heren gebruikten deze formule, uitgevaardigd aan lokale heren.

1.4.3 Grafelijke stereotiepe formules: synthese

In vergelijking met niet-grafelijke Latijnse en Franse oorkonden kon niet echt een specifieke protocolformule naar voor geschoven worden typisch voor de grafelijke kanselarij. De Latijnse invocatio bleek van weinig belang voor beide groepen destinatarissen, en kwam in het Frans zelfs niet meer voor. De intitlatio van gravin Margareta was zowel bij de Latijnse als Franse versie uiteraard enkel grafelijk. Het Latijnse adres ‘*Omnibus presentes litteras inspecturis*’ bleek wel specifiek gebruikt door gravin Margareta voor de abdij van Flines. De Latijnse salutatio formule ‘*Salutem*’ vervolgens bleek zeer veel uitgevaardigd door de pauselijke kanselarij. De Latijnse notificatio tot slot bleek voornamelijk gericht aan religieuze destinatarissen. De Latijnse en Franse eschatacolformules bleken voor de grafelijke en niet-grafelijke oorkonders geen opmerkelijke verschillen te bevatten. Beiden gebruikten dikwijls dezelfde formules en vaardigden deze uit naar een diverse groep van destinatarissen gaan van abdijen tot lokale heren en particuliere personen.

1.5 Het ‘Genderen’ van de oorkonden uitgevaardigd in naam van gravin Margareta¹⁹⁴

1.5.1 De positie van adellijke vrouwen in de volle middeleeuwen: it’s a man’s world?

Georges Duby¹⁹⁵ poneerde in de vorige eeuw dat er zich een transformatie had voorgedaan binnen het model van de middeleeuwse aristocratische familie. Voor de twaalfde eeuw zouden adellijke vrouwen geen barrières gekend hebben in het uitoefenen van hun macht: ze waren heerser, voerden legers aan en traden op als bemiddelaar. Stilaan werd de familie echter meer patrilineair georganiseerd, en werden monarchieën en territoriale vorstendommen uitsluitend door mannen geregeerd. Enkel de oudste zoon kon vanaf nu aanspraak maken op het bestuur en macht uitoefenen. Dochters werden enkel nog gezien als mogelijke moeders van mannelijke erfopvolgers, en symbolen van vrouwelijkheid naast hun echtgenoot bij ceremoniële feesten.¹⁹⁶

194 Naar het artikel van E. De Paermentier, “Tamquam domina superior. Gendering the charters of Joan of Constantine, countess of Flanders and Hainaut (1212-1244),” *Jaarboek voor Middeleeuwse geschiedenis* 14 (2011): p. 91-109. Wat betreft het concept gender wordt de interpretatie van Joan Scott gevolgd: “Gender: A useful category of historical analysis,” in *Feminism and history*, ed. J. Scott. (Oxford: Oxford university press, 1986), p. 152-186.

195 G. Duby, “Women and Power,” in *Cultures of Power: Lordship, Status and Process in Twelfth century Europe*, ed. Thomas Bisson. (Philadelphia: University of Pennsylvania press, 1995), p. 69-85 en G. Duby, *The chivalrous society* (Londen: Arnold, 1977), p. 1-246. Alsook G. Duby en A. Goldhammer, *A history of private life: revelations of the medieval world* (Cambridge: Belknap press of Harvard university press, 1988), p. 1-650 en J. Goody, *The development of the Family and Marriage in Europe* (Cambridge: Cambridge university press, 1983), p. 1-308.

196 K. LoPrete recenseerde het werk van Duby: “Review of Georges Duby, Love and marriage in the middle ages,” *Speculum* 70 (1995): p. 607-609. Th. Evergates deed dit op zijn beurt ook: “The feudal imaginary of Georges Duby,” *Journal of Medieval and Early Modern Studies* 27 (1997): p. 645-651. Dat de these van Duby over de macht van middeleeuwse adellijke vrouwen druk bediscussieerd is geweest getuigen ook de volgende werken: J. McNamara en S. Wemple, “The power of women through the family in medieval Europe 500-1100,” *Feminist Studies* 1 (1973): p. 126-142 en S. Stuard, “The Dominion of Gender of How Women Fared in the High Middle Ages,” in *Becoming visible. Women in European History*, ed. R. Bridenthal, C. Koonz en S. Stuard. (Boston: Houghton Mifflin, 1987), p. 129-150.

Theodore Evergates¹⁹⁷ nuanceerde de DUBY-these op het einde van de vorige eeuw. Volgens hem ging het niet langer op om middeleeuwse aristocratische vrouwen af te beelden als machteloos omwille van een toenemend patrilineair bestuur. Vrouwen werden volgens Evergates wel degelijk binnen deze adellijke families als volwaardige leden gezien, en niet uitgesloten van het bestuur. Vrouwen waren in de eerste plaats inderdaad moeder, en ze begeleidden hun echtgenoten naar ceremonies. Maar ze traden ook op als beschermer van religieuze instellingen door middel van het geven van donaties en het aanmoedigen van hervormingen. Ze vervulden de functie van regent wanneer hun echtgenoot op militaire expeditie of kruistocht was en bleken succesvol in de rol van bemiddelaar, wanneer mannen zich eerder bezighielden met het militaire aspect van het regeren. Adellijke vrouwen in de middeleeuwen vervulden dus wel degelijk een politieke functie, alleen kon deze meer tot uiting komen wanneer ze als regent optraden of wettelijke opvolger waren als er geen mannelijke erfopvolger was.¹⁹⁸

1.5.2 Casus van het graafschap Vlaanderen-Henegouwen (1244-1278)

Het karakteristieke aan het graafschap Vlaanderen-Henegouwen in de dertiende eeuw is de vrouwelijkheid van de regeringen in een eeuw waarin nochtans mannelijke ridderdeugden verondersteld waren de politiek te beheersen.¹⁹⁹ Zo werd Johanna van Constantinopel in 1212 gravin van de personele unie Vlaanderen-Henegouwen, na het regentschap van Filips van Namen (1202-1212). Ze was immers de wettige erfgename van de overleden graaf Boudewijn VI van Henegouwen, IX van Vlaanderen. Door het overlijden van Maria in 1236 echter, haar enige dochter, werd Johanna's zus, Margareta van Constantinopel, eerste erfgename en opvolger.

197 Th. Evergates, *Aristocratic women in medieval France* (Philadelphia: University of Pennsylvania press, 1999), p. 1-272. Zie ook: S. Johns, *Noblewomen, Aristocracy and Power in the Twelfth century Anglo-Norman Realm* (Manchester: Manchester university press, 2003), p. 1-276. J. Nelson gaat akkoord met Evergates: de DUBY these zou impliceren dat de publieke sfeer in de middeleeuwen mannelijk was, en de private sfeer vrouwelijk, cfr. J. Nelson, "The problematic in the private," *Social History* 15 (1990): p. 355-364. Ook Erin Jordan is overtuigd dat de DUBY these niet langer werkbaar is. Vrouwen en mannen stonden in de middeleeuwen niet op gelijke voet, maar er was wel een meer complexe wisselwerking tussen beide aanwezig dan DUBY doet vermoeden, cfr. Jordan, *Women, power*, p. 113. Zie ook J. Scott, "Is female to male as nature is to culture?" in *Feminism and History*, ed. J. Scott. (Oxford: Oxford university press, 1996), p. 90-91. Zie ook: D. Jansen, "Women and public authority in the thirteenth century," in *Queens, regents and potentates*, ed. T. Vann. (Dallas: Baker, 1993), p. 91-107.

198 Sinds het einde van de twintigste en het begin van de eenentwintigste eeuw verschenen meerdere historische analyses naar het leven en de regering van aristocratische vrouwen in de middeleeuwen zoals Ermesinde II van Namen en Luxemburg: ze was de enige dochter van Hendrik de Blinde en van 1197 tot aan haar dood in 1247 gravin van Luxemburg. Ze slaagde er in tijdens moeilijke omstandigheden om het graafschap Luxemburg voor haar nageslacht te behouden, cfr. M. Margue, "Ermesinde, comtesse de Luxembourg. Questions nouvelles pour une réinterprétation de son règne," in *Ermesinde et l'affranchissement de la ville de Luxembourg. Etudes sur la femme, le pouvoir et la ville au XIIIe siècle*, ed. M. Margue. (Luxemburg: Publications du Cludem, 1994), p. 181-210. Zie ook: J. Jäschke, "Ermensendis comitissa. Zur Stellung von Frauen in der Politik während des 12. und 13. Jahrhunderts," in *Ermesinde et l'affranchissement de la ville de Luxembourg. Etudes sur la femme, le pouvoir et la ville au XIIIe siècle*, ed. M. Margue. (Luxemburg: Publications du Cludem, 1994), p. 275-309. Maar ook Aleidis van Bourgondië, weduwe van Hendrik III van Brabant, die in Brabant het regentschap waar nam voor de zwakzinnige Hendrik IV en de minderjarige Jan I (1261-1268) en Maria van Brienne, dochter van Jan van Brienne, koning van Jeruzalem, die de belangen van haar echtgenoot Boudewijn II van Courtenay verdedigde in het graafschap Namen tijdens zijn afwezigheid, cfr. de Hemptinne, *De landsheren*, p. 68-78. Onderzoek naar Eleonora van Engeland (1162-1214) en haar dochters Berenguela en Blanca van Castilië werd verricht door M. Shadis, "Piety, politics and power: the patronage of Leonor of England and her daughters Berenguela of Leon and Blanche of Castille," in *The cultural patronage of Medieval Women*, ed. J. Hall McCash. (Athens: University of Georgia press, 1996), p. 202-216. Ook Adela van Engeland, jongste dochter van Willem de Veroveraar, werd bestudeerd. Ze huwde met Stefanus II van Blois en nam het regentschap waar over het graafschap Blois bij zijn deelname aan de eerste kruistocht op het einde van de elfde eeuw, cfr. K. LoPrete, "The gender of lordly women: the case of Adela of Blois," in *Pawns or Players? Studies on Medieval and Early Modern Women*, ed. C. Meek en C. Lawless. (Dublin: Four courts, 2003), p. 90-110. Het boek *Queens, regents and potentates* van Therese Vann (Dallas: Baker, 1993), p. 1-165 bundelde verschillende onderzoeken naar middeleeuwse aristocratische vrouwen. Twee voorbeelden: P. Humphrey, "Ermessenda of Barcelona: The status of her authority," p. 15-37 en Nicholas, *Women as rulers*, p. 73-91.

199 de Hemptinne, *De landsheren*, p. 68.

De regeringen van gravinnen Johanna en Margareta kunnen afgelezen worden uit de oorkonden die ze nalieten. Het voordeel van oorkonden ligt namelijk in het feit dat ze tot de categorie van publieke documenten behoren. Oorkonden tonen aan dat adellijke vrouwen hebben opgetreden als mede-oorkonder of oorkonder van het negotium, maar ook vaak een rol speelden bij juridische acties als getuige of goedkeurder. Oorkonden bewijzen dat adellijke vrouwen in de middeleeuwen niet werden teruggedrongen tot de private, huiselijke sfeer, zoals de DUBY deze veronderstelde, maar wel degelijk een politieke functie vervulden.²⁰⁰

Dat was niet anders voor de oorkonden uitgevaardigd in naam van gravinnen Johanna en Margareta. Diplomatisch onderzoek van Els De Paermentier²⁰¹ naar de autoriteit van gravin Johanna gaf wel een meer genuanceerde blik op de vrouwelijke macht van gravin Johanna: haar autoriteit werd wel geaccepteerd in het graafschap, maar toch was er nog een zekere sociale verwachting van mannelijke superioriteit aanwezig, waardoor de gravin niet altijd aanvaard werd als soeverein heerser. Een kwantitatieve analyse naar de oorkonden van gravin Johanna toonde aan dat gravin Johanna er in slaagde in de loop van haar regering om haar wettelijke macht om te zetten in effectieve macht door alleen te oorkonden, ook bij aanwezigheid van haar echtgenoot. Dat neemt echter niet weg dat oorkonden die gravin Johanna alleen uitvaardigde bij afwezigheid van haar echtgenoot, soms opnieuw moest uitgevaardigd worden tijdens zijn aanwezigheid. Een kwalitatieve analyse van de oorkonden toonde de kwetsbaarheid van gravin Johanna's vrouwelijke macht aan. Intitulatio's gaven dikwijls eerst de naam aan van Johanna's echtgenoot, en erna pas haar naam, cfr. *'Ferrandus Flandriae et Haynnoniae comes et Johanna Flandriae Haynnoniae comitissa'* en *'Thomas Flandrie et Hainonie comes, et Johanna uxor ejus Flandrie et Hainonie comitissa.'*²⁰²

De situatie van gravin Margareta lag anders. Wanneer Margareta op een leeftijd van 42 jaar haar zus als gravin van de personele unie Vlaanderen-Henegouwen opvolgt, koos ze er voor ongetrouwd te blijven. Ze was op dat moment al twaalf jaar weduwe na het overlijden van haar tweede echtgenoot, Willem II van Dampierre, in 1232. Van de zeven kinderen die ze baarde uit haar twee huwelijken waren er vier mannelijke, volwassen troonopvolgers aanwezig: Boudewijn en Jan van Avesnes uit haar eerste huwelijk, en Gwijde en Jan van Dampierre uit haar tweede huwelijk. Toch beschouwde ze enkel de Dampierres als haar wettige opvolgers. Haar oudste zoon uit haar tweede huwelijk, Willem III van Dampierre, was in dat opzicht de eerste erfgenaam. Hoewel gravin Margareta vanaf dan als regentes had kunnen optreden, heeft ze dat niet gedaan. Ook niet wanneer Willem III van Dampierre het leven liet in 1251 bij een tornooi te Trazegnies. Ook dan koos ze ervoor om autonoom te regeren over het graafschap tot haar aftreden in 1278. Dat betekent dat ze 34 jaar lang regeerde over het graafschap Vlaanderen, en zelfs 36 jaar over het graafschap Henegouwen.²⁰³

De 34 jarige regering van gravin Margareta kan opgedeeld worden in een parcours van hoogtes en laagtes. De belangrijkste feiten worden in onderstaand overzicht nog eens opgelijst:

200 Th. de Hemptinne, "Women's mobility in the late medieval low countries: the evidence of diplomatic documents (12th-13th century)," in *Intuitu fidelis servitii sui: diplomatics and literacy, gender and politics in the medieval Low Countries: selected essays*, ed. E. De Paermentier en F. Van Tricht. (Gent: Academia Press, 2013), p. 159-239.

201 De Paermentier, *Tamquam domina superior*, p. 152-186.

202 De Paermentier, *In cuius rei*, bijlage 6.3 en 6.4.

203 Gravin Margareta gaf in 1278 het bestuur van het graafschap Vlaanderen over aan haar zoon Gwijde, die op dat moment al 52 jaar oud was. Het graafschap Henegouwen bleef gravin Margareta bestuderen tot aan haar dood in 1280, cfr. Jordan, *Women, power*, p. 55.

Overzicht 1: Heerschappij van Margareta van Constantinopel (1244-1278)

1244-1246	Margareta volgt haar zus Johanna op als gravin van de personele unie Vlaanderen-Henegouwen. Er ontstaat vrijwel meteen een strijd tussen haar kinderen uit beide huwelijken om de erfopvolging, wat resulteerde in de successie oorlog tussen de Avesnes en Dampierres (1244-1256). Een scheidsrechterlijke beslissing stelt in 1246 dat Vlaanderen aan de Dampierres toebehoort, en Henegouwen aan de Avesnes
1246	Willem III van Dampierre wordt door de scheidsrechterlijke uitspraak mederegent van zijn moeder, gravin Margareta, voor de personele unie Vlaanderen-Henegouwen
1248-1250	Willem III van Dampierre vertrekt met de Franse koning Lodewijk IX op zevende kruistocht naar Egypte
1251	Willem III van Dampierre sterft bij het tornooi van Trazegnies. Zijn broer, Gwijde van Dampierre, wordt de nieuwe mederegent, tot grote woede van Jan van Avesnes
1252	Gravin Margareta wordt in het heetst van de successie oorlog vervallen verklaard van haar rijkslenen door graaf Willem II van Holland, tevens Roomskoning
1253	De slag bij Westkapelle: Gwijde en Jan van Dampierre worden gevangen genomen
1256	De vrede van Péronne maakt een einde aan de successie oorlog en herbevestigt de scheidsrechterlijke beslissing van 1246: Vlaanderen behoort toe aan de Dampierres, Henegouwen aan de Avesnes
1270	Gwijde van Dampierre vertrekt op achtste kruistocht met de Franse koning Lodewijk IX naar Tunis

Kwantitatieve analyse van de intitulatio: het gewicht van gravin Margareta's autoriteit in haar oorkonden

De opgesomde gebeurtenissen in overzicht 1 hadden invloed op het aantal oorkonden die gravin Margareta uitvaardigde. De aanwezigheid van de 336 verzamelde oorkonden uitgevaardigd in haar naam tussen 1244 en 1278 maakten het mogelijk om via een kwantitatieve benadering te kijken hoeveel oorkonden gravin Margareta op een specifiek moment uitvaardigde. Onderstaand overzicht 2 geeft een weergave van het aantal oorkonden die gravin Margareta uitvaardigde, in combinatie met de vermelding of ze al dan niet alleen oorkondde.

Overzicht 2: Oorkonden uitgevaardigd in naam van gravin Margareta en haar mederegent (1244-1278)

1244-1246	Gravin Margareta alleen = 39 oorkonden
1246-1248	Gravin Margareta alleen = 67 oorkonden. Samen met mederegent Willem III van Dampierre = 25 oorkonden. Mederegent Willem III van Dampierre alleen = 23 oorkonden
1249-1250	Gravin Margareta alleen = 52 oorkonden
1250-1251	Gravin Margareta alleen = 1 oorkonde. Samen met mederegent Willem III van Dampierre = 6 oorkonden
1251-1270	Gravin Margareta alleen = 120 oorkonden. Samen met mederegent Gwijde van Dampierre = 26 oorkonden. Mederegent Gwijde van Dampierre alleen = 41 oorkonden

Gravin Margareta regeert door de tijdsomstandigheden dikwijls alleen. Dit lijkt echter op het eerste zicht geen invloed te hebben op het aantal oorkonden dat ze uitvaardigt, in vergelijking met het aantal oorkonden dat ze uitvaardigt als er een mederegent is. De oorkonden die de mederegent zelf uitvaardigt, zijn in omvang ook altijd kleiner dan het aantal die ze in haar eigen naam uitvaardigt.

Kwalitatieve analyse van de intitulatio

Zoals in de dictaatoefening besproken is de gemiddelde genomen intitulatio voor gravin Margareta: *'Margareta, Flandrie et Hanonie comitissa'* en *'Marguerite, contesse de Flandres et de Haynau'*

Binnen het pakket van 174 oorkonden uit tabel 1 zijn er 31 oorkonden waarbij Margareta samen met Willem III van Dampierre oorkondt in de periode van 1244-1251. Dit zijn alle 31 Latijnse oorkonden. De gebruikte intitulatio is dan: *'Margareta, Flandrie et Hanonie comitissa, et Willemus, filius eius, heres Flandrie et dominus de Dampetra.'* Deze intitulatio, waarbij Margareta vooraan komt te staan, met een verwijzing naar haar functie als *'Gravin van Vlaanderen en Henegouwen'* is al een opmerkelijk verschil met de intitulatio's van gravin Johanna en haar echtgenoten. Het feit dat Willem III voorgesteld wordt als *'Heres'* (en dus geen *'Comes'*) en achter Margareta komt te staan, lijkt aan te tonen dat Margareta wel degelijk autoriteit genoeg had om zelf te oorkonden in eerste instantie. Dit geldt echter voor 17 oorkonden. De overige 14 hebben de intitulatio van gravin Margareta: *'Margareta, Flandrie et Haynonie comitissa,'* met dus geen verwijzing naar Willem III van Dampierre in de intitulatio. Wel was er bij alle 14 de volgende formule aanwezig, die tussen de corroboratio en datatio te vinden was: *'Nos etiam Willermus, heres Flandrie et dominus de Dampetra, predictam donationem volo et approbo et confirmo, promittens me eam firmiter servatarum.'* Deze formule laat precies nog sterker de afhankelijkheidsrelatie van Willem III van Dampierre naar zijn moeder toe zien: zij is gravin, hij is erfopvolger. Aangezien tot 1251 Willem III van Dampierre nog in leven was, en Gwijde van Dampierre dus nog geen mederegent is van gravin Margareta, werd de naam van Gwijde niet teruggevonden in het dictaat van de 174 oorkonden uit tabel 1.

Binnen het pakket van 162 oorkonden uit tabel 3 dat loopt over de periode 1245-1278 was er slechts 1 oorkonde waarbij Willem III van Dampierre als mederegent optrad. De intitulatio lijkt opnieuw de autoriteit van gravin Margareta te benadrukken doordat zij op de eerste plaats komt als *'Comitissa'*, gevolgd door haar mederegent die zich voorstelt als haar zoon *'Eius filius'* en daarmee gepaard gaande als *'Heres'*: *'Margareta, Flandrie et Hanonie comitissa, et Willelmus, filius eius, heres Flandrie et dominus de Dampetra.'* Gwijde van Dampierre trad voor deze 162 oorkonden 26 maal op als mederegent. Hiervan werd 21 keer de gebruikelijke Latijnse of Franse formule gebruikt: *'Nos Margareta, comitissa Flandrie et Hanonie, nos Guido, comes Flandrie et marchio Namurcensis'* en *'Nous Margherite, contesse de Flandres et de Haynau, et je Guis, ses fius, cuens de Flandre et marchis de Namur.'* Gwijde van Dampierre wordt in de intitulatio ook voorgesteld als haar zoon, maar eerder als graaf dan als erfgenaam. Er wordt ook verwezen naar zijn positie als markgraaf van Namen. Ook hier volgt Gwijde achter zijn moeder: de autoriteit van gravin Margareta lijkt ook hier bevestigd. Voor de overige 5 (Latijnse) oorkonden verscheen Gwijde niet in de intitulatio, maar wel, zoals dat ook bij Willem III van Dampierre het geval was, tussen de corroboratio en datatio met een formule als: *'Ego vero Guido, comes Flandrie, filius dicte domine comitissa, collationem et elemosinam predictas dictis fratribus a karissima dominia et matre mea predicta factas, prout superius est expressum, laudo et approbo ac gratas habeo.'* Hierbij wordt verwezen naar zijn titel als graaf, maar ook zijn positie als zoon van de gravin.

Gravinnen Johanna en Margareta verstonden wel degelijk dat er belang werd gehecht aan de visuele voorstelling van hun macht. Via zegels probeerden ze deze macht te etaleren. Zo liet gravin Johanna een nieuw zegel maken wanneer haar echtgenoot Ferrand in de gevangenis zat in het Louvre. In tegenstelling tot haar oud zegel waar ze al zittend werd voorgesteld, werd ze nu afgebeeld op een paard. Dit is een meer mannelijke voorstelling. Naar analogie van haar zus laat Margareta in 1244 een nieuw zegel maken om haar status van nieuwe gravin kracht bij te zetten. Met dit zegel kon gravin Margareta aantonen dat haar autoriteit niet uitging van haar persoon, alswel van het graafschap waar ze baas over was. Haar autoriteit liet ze ook gelden in munten die ze liet maken: het was een fysisch bewijs van haar macht met haar naam op.²⁰⁴

1.5.3 Autoriteit en representatie van gravin Margareta in de intitulatio: een synthese

Een kwantitatieve analyse naar de intitulatio's van gravin Margareta maakte duidelijk dat gravin Margareta dikwijls alleen oorkondde, en dat in grote mate. Als haar mederegents aanwezig zijn, oorkonden ze samen, hoewel het aantal uitgevaardigde oorkonden in naam van gravin Margareta hoger ligt dan het aantal die ze samen met haar mederegents uitvoerde, of die de mederegents alleen uitvoerden. Een belangrijke verklaringsfactor voor dit alleen regeren is het feit dat gravin Margareta er bewust voor gekozen heeft te regeren als weduwe bij de aanvang van haar regering in 1244,

Een kwalitatieve analyse naar de intitulatio's van gravin Margareta maakte duidelijk dat haar representatie als *'Comitissa'* naar voor geschoven werd, waarbij haar mederegents na haar volgden. Willem III van Dampierre wordt voorgesteld als *'Heres'*, Gwijde als *'Comes.'*

204 B. Bedos-Rezak, *Women, Seals and Power in Medieval France, 1150-1350* (Athens: University of Georgia press, 1988), p. 61-82.

Erin Jordan²⁰⁵ denkt dat het verschil tussen Johanna en Margareta in autoriteit, maar vooral in representatie ligt in het feit dat gravin Margareta, in tegenstelling tot gravin Johanna, kon terugvallen op haar twee volwassen mannelijke zonen die konden oorlog voeren, waar Johanna het jaren zonder Ferrand, haar echtgenoot heeft moeten stellen, en bij het overlijden van hem en hun dochter Maria autonoom op zoek ging naar een tweede huwelijkskandidaat om nog een kind ter wereld te brengen. Margareta had dit probleem niet. Ze kon weduwe blijven doordat haar zonen haar mannelijke macht waren. Zo schakelt gravin Margareta, wanneer Gwijde en Jan van Dampierre gevangen genomen worden na de slag bij Westkapelle in 1253, de hulp in van haar neef Karel van Anjou. De Duby these stelde, naast het feit dat aristocratische vrouwen in de volle middeleeuwen minder politieke macht hadden dan mannen, dat adellijke vrouwen in de middeleeuwen niet met het zwaard konden werken en bijgevolg geen leider van een leger konden zijn. Jordan volgt dit deel van de Duby these: er waren effectief een paar hindernissen aanwezig voor vrouwelijke heersers. Maar ze wisten dit op te lossen door hulp te zoeken bij een mannelijk leider.²⁰⁶

1.6 Dictaatoefening: besluit

Dictaatanalyse naar de protocol- en eschatocolformules van de 160 Latijnse en 14 Franse oorkonden maakten op het eerste zicht duidelijk dat de invocatio en salutatio op hun retour waren: het lijken twee soorten protocolformules die geleidelijk aan niet langer thuishoren in de pragmatische dertiende eeuw. De intitulatio van zowel de Latijnse als Franse oorkonden werd gedomineerd door een resem aan verschillende schrijfwijzen en volgorde van woorden, hoewel de karakteristieke componenten als *'Margareta-gravin-Vlaanderen-Henegouwen'* telkens aanwezig waren.

Na de analyse bestond een tweede vraag er in te kijken in welke mate de eerste Franse grafelijke oorkonden een copy-paste fenomeen zijn geweest van de Latijnse. Het antwoord op deze vraag bleek positief. De eerste Franse formules leken een quasi rechtstreekse vertaling te zijn van de Latijnse. De stijl van de Franse oorkonden bleek wel verschillend: in tegenstelling tot de stijl gehanteerd bij Latijnse oorkonden werd de notificatio direct achter de intitulatio geplaatst, en de salutatio werd weggelaten.

Een derde vraag voor dit onderdeel van de dictaatoefening bestond er in te onderzoeken in welke mate de formules onder gravin Johanna verder gezet werden onder gravin Margareta. Het bleek dat met de aanvang van de regering van gravin Margareta in 1244 de kanselarij geen spectaculaire transformatie heeft ondergaan wat betreft de protocol- en eschatocolformules. Toch waren al enkele details merkbaar die geleidelijk aan gewijzigd waren.

Een vierde vraag voor dit onderdeel wilde nagaan of er stereotiepe formules voor de grafelijke kanselarij konden gevonden worden. Er werd een eerste verkennende oefening gemaakt op basis van het vergelijken van formules die regelmatig terugkwamen in de grafelijke protocol- en eschatocolformules met niet-grafelijke protocol- en eschatocolformules. Daarbij werd de hypothese naar voor geschoven dat de Latijnse adres formule *'Omnibus presentes litteras inspecturis'* specifiek uitgevaardigd leek te zijn aan de abdij van Flines door gravin Margareta. De Latijnse salutatio formule *'Salutem'* werd opvallend veel uitgevaardigd door de pauselijke kanselarij. De Franse grafelijke formules tot slot toonden veel gelijkenissen met de formules die niet-grafelijke oorkonders gebruikten.

205 Jordan, *Women, power*, p. 55.

206 *Ibidem*, p. 55.

Het vijfde en laatste onderdeel van dit derde deel heeft de intitulatio formules van gravin Margareta enerzijds bestudeerd op autoriteit via een kwantitatieve benadering en anderzijds op representatie via een kwalitatieve benadering. Daarbij kon voorzichtig geponeerd worden dat gravin Margareta wel degelijk een autoriteit had, getuige het aantal oorkonden die ze in eigen naam uitvoerde als weduwe, zonder vermelding van een mannelijke mederegent, en zeer bewust met haar visuele voorstelling omging door de manier waarop ze zichzelf presenteerde in de intitulatio ten aanzien van haar zonen/mederegents enerzijds en het maken van zegels en munten met haar beeltenis op anderzijds. Dat zegel kan bekeken worden op de achterflap van deze masterscriptie.

DEEL IV.
CONCLUSIE

Centraal in deze scriptie stond de overgang van een plaatselijk gebruik van het schrift, naar een meer geroutineerde praktijk, wat uitmondde in een administratief verschriftelijingsproces in het verloop van de dertiende eeuw in het huidige West-Europa. Deze transformatie in documentaire schriftpraktijken had als gevolg dat kerkelijke milieus niet langer het monopolie op het schrift verworven. Europese soevereine vorsten begonnen een eigen schriftelijk apparaat uit te bouwen, met in hun kielzog territoriale lekenvorsten, lokale leenheren en steden. Pogingen werden ondernomen in deze dertiende eeuw om het bestuur te rationaliseren, wat resulteerde in een exponentieel groeiende massa geschreven documenten.

Ook het graafschap Vlaanderen-Henegouwen kende tijdens de dertiende eeuw een stijgende verschriftelijking wat leidde tot een toename van het aantal ambtelijke documenten. Parallel met dit verschriftelijingsproces evolueerde het graafschap van een feodale structuur naar een monarchistische staatsvorm waarbij een nieuw administratief klimaat werd ontworpen. Oude hofclerici werden geleidelijk aan vervangen door beroepsmatige ambtenaren. De grafelijke financiën werden gecentraliseerd onder een ontvanger-generaal, die het hiërarchische hoofd werd van alle Vlaamse grafelijke ontvangers. Het gebruik van een schrift werd alsmaar belangrijker in het handelswezen, administratie en wetgeving. Het bood controle, overzicht en een mogelijkheid tot geheugensteun. Nieuwe sociale groepen als stedelijke elites, handelaars en lekenvrouwen hadden nood aan een commercieel en technisch schrift in een geurbaniseerd en gecommmercialiseerd graafschap. Hiernaast werden de ambtelijke documenten niet langer in het Latijn opgesteld, maar in de volkstaal. Dat gold ook voor de oorkonden uitgevaardigd in naam van gravin Margareta van Constantinopel, ook wel gekend als Margareta II van Vlaanderen, die regeerde tussen 1244-1278 over de personele unie Vlaanderen-Henegouwen.

Deze scriptie had voor ogen om de oorkonden uitgevaardigd in naam van gravin Margareta te bestuderen op overgang van Latijn naar Frans. Er verschenen al enkele speculaties over taalovergang in de Vlaams-Henegouwse grafelijke oorkonden. Toch werd nog nooit het specifieke moment van taalovergang naar voor gebracht of de externe factoren die verantwoordelijk waren voor de overgang van het Latijn naar Frans in de grafelijke oorkonden.

Daarom werd als eerste stap een bronnencorpus verzameld met oorkonden uitgevaardigd in naam van gravin Margareta voor de periode 1244-1278 in het graafschap Vlaanderen-Henegouwen. Daar er nog geen gebundelde uitgave bestond voor de oorkonden uitgevaardigd door gravin Margareta werd het naslagwerk *Table Chronologique* (= Oude Wauters) van Alphonse Wauters en de mini-uitgave uit de bijlagen van het werk van Theo Luykx doorbladerd op oorkonden van gravin Margareta. Het was een heuristisch voordeel dat de oorkonden uitgevaardigd tot 1251 uit de Oude Wauters opgenomen waren met full text in de databank *Diplomata Belgica*. Een totaalpakket van 505 oorkonden werd verzameld, waarvan 336 uitgevaardigd in naam van gravin Margareta en 169 uitgevaardigd in een niet-grafelijke context. Dit pakket van 336 grafelijke oorkonden is niet exhaustief; waarschijnlijk is dit pakket slechts een fractie van het totale aantal oorkonden ooit uitgevaardigd door gravin Margareta. Toch bleek het pakket omvangrijk genoeg om een diplomatische verkenning naar de oorkonden van gravin Margareta te verrichten.

Vervolgens werden deze oorkonden gescreend op taal en typologie vanuit een historisch standpunt. Al snel werd duidelijk dat een groot deel van de oorkonden uitgevaardigd in de eerste regeringsperiode van gravin Margareta (1244-1256) in het Latijn waren opgesteld. Na verder onderzoek bleek deze dominantie te duren tot

1264. Het Latijn werd echter niet exclusief naar één groep van religieuze destinatarissen uitgevaardigd. Het had namelijk gekund dat het Latijn alleen gebruikt werd voor abdijen (monastieke context) of bisschoppen en kapittels (religieuze context). Ook naar niet-religieuze destinatarissen bleven dus oorkonden in het Latijn uitgevaardigd. Onder deze groep van niet-religieuzen worden voornamelijk particuliere personen en lokale heren bedoeld, maar ook semi-religieuze instellingen als beghijnhoven en abdijen. De volkstaal, en dan meer bepaald het Frans, begon sinds de tweede regeringsperiode van gravin Margareta (1256-1269) in stijgende lijn zich te manifesteren in de oorkonden, ondanks de zeer vroege eerste volkstalige voorbeelden (1194: oorkonde in Chièvres, 1204: oorkonde in Dowaaï). Sinds het jaartal 1264 lijkt voor het eerst een gelijk aantal Latijnse en Franse oorkonden voor te komen om vanaf het jaartal 1265 een take-off moment te zien van het Frans als grafelijke oorkondetaal. Tot het einde van de regering van gravin Margareta blijft het Frans dan sinds 1265 de grafelijke oorkondetaal. Het Latijn verdween echter niet, maar werd verder gebruikt voor zowel bovengenoemde religieuze als niet-religieuze destinatarissen. Dit in tegenstelling tot de Franse oorkonden die wel aan een niet-religieuze groep van destinatarissen leken uitgevaardigd zoals particuliere personen en lokale heren. De typologie van zowel de Latijnse als Franse oorkonden behoorde eerder tot de groep van bevestigings- en bekrachtigingsoorkonden, dan tot de groep van de beschikkingsoorkonden. Een hypothese kan zijn dat de rol van de disposant die deelnaam aan de rechtshandeling eerder een lokale heer of particulier persoon leek te zijn, dan een religieuze instelling als een abdi. De disposant had meer en meer baat bij het vastleggen van een afspraak op schrift. Een gift of een benoeming (beschikkingsoorkonde) leek daar tegenover minder relevant om te noteren. De overgang van het Latijn naar het Frans als ambtelijke taal kan dan ook als een natuurlijk proces gezien worden, gestart met het invoeren van volkstalige termen in de Latijnse teksten. Dit waren voornamelijk strafrechtelijke en economische termen. De taalovergang is er niet van de ene dag op de andere gekomen, het is eerder een natuurlijke evolutie geweest waarbij de ene instelling of persoon sneller overschakelde op de volkstaal dan de andere.

In een comparatief onderzoek naar taalovergang werd gaandeweg duidelijk dat de start van het gebruik van de volkstaal als ambtelijke taal gestart was in een niet-grafelijke context. Immers, de Vlaams-Henegouwse grafelijke kanselarij leek pas vanaf de jaren 1260 het Frans te gebruiken, om met het take-off moment van 1265 definitief over te schakelen van het Latijn naar het Frans. Niet-grafelijke oorkonden werden al vroeger dan het jaartal 1265 in het Frans opgesteld. De verklaring waarom de Vlaams-Henegouwse kanselarij pas later lijkt over te schakelen van Latijn naar volkstaal ligt in een driedeling: enerzijds waren grafelijke kanselarijen geëquipeerd met professionele kerkelijke scribenten. Met de centralisering van het grafelijk administratief apparaat hadden homo novi geleidelijk aan toegang tot de kanselarij, die de volkstaal introduceerden. Anderzijds maakte de successie oorlog tussen de Avesnes en Dampierres (1244-1256) en het overlijden van erfopvolger Willem III van Dampierre dat de omstandigheden in het graafschap niet ideaal waren om een taalovergang door te voeren. Ten derde stond een nieuwe stedelijke elite aan het roer van het gebruik van de volkstaal: daarbij leek een belangrijke rol weggelegd voor lokale heren die zich door het gebruik van de volkstaal wilden profileren ten aanzien van de oude machtshebbers.

De taalovergang rond het take-off moment van 1265 bleek voor het graafschap Vlaanderen niet buitengewoon. Het verrichte historische onderzoek voor naburige gebieden van het graafschap als het hertogdom Brabant, het graafschap Holland-Zeeland en Noord-Frankrijk toonden aan dat volkstalige oorkonden ook daar werden uitgevaardigd op het einde van de dertiende eeuw, met ook lokale heren die een voorttrekkersrol speelden wat betreft het doorvoeren van de taalovergang in een niet-grafelijke context. De oorkonden afgeschreven in de cartularia van de abdijen

van Marquette en Flines bevestigden dat de taalovergang pas op het einde van de dertiende eeuw moet gezien worden in grafelijke en religieuze milieus (en zelfs nog later in de pauselijke kanselarij). Onderzoek naar bisschoppelijke oorkondingspraktijken in Luik, Terwaan en Kamerijk lieten verstaan dat het Latijn op het einde van de dertiende eeuw een volmaakte ambtelijke taal was geworden, en daarom nog even werd doorgebruikt als oorkondetaal, ondanks de emancipatie van de volkstaal als oorkondetaal.

Taal is een belangrijk vormelijk aspect van een oorkonde. Het dictaat is dat echter ook. Elke oorkonde is namelijk, ongeacht in welke taal ze is opgesteld, opgedeeld in stereotiepe formules die als aparte delen uit een oorkonde kunnen gefilterd worden. De oorkonden uitgevaardigd door gravin Margareta die in de databank *Diplomata Belgica* aanwezig waren (1244-1251) werden geanalyseerd op hun protocol- en eschatocolformules. Deze scriptie had geen volwaardig dictaatonderzoek voor ogen, wel wilde het een eerste verkennende oefening maken naar de protocol- en eschatocolformules van de oorkonden.

In het kader van een overgang van Latijn naar Frans als oorkondetaal ondergingen de protocol- en eschatocolformules van de oorkonden dus ook een verandering. Na een vergelijking van de eeuwenoude stereotiepe Latijnse formules met de nieuwe Franse formules bleek dat scribenten bij het opstellen van de eerste volkstalige grafelijke oorkonden zich geïnspireerd hebben op de Latijnse formules, en in feite een copy-paste strategie hebben toegepast. De eerste Franse formules worden gekenmerkt door een wirwar aan verschillende schrijfwijzen en wissel van de specifieke tekstdelen onderling. De formules vertonen door deze variatie dan ook geen uniformiteit of standaardisering. Waarschijnlijk zal dit pas na enkele decennia gebeuren wanneer de volkstalige formules meer volgens vaste schrijfwijzen en stramienien zullen opgesteld zijn. Dat er toch enige creativiteit aan de dag werd gelegd bewijst de stijl van de Franse oorkonde. In tegenstelling tot de Latijnse verdwijnt de vrome invocatio formule en plechtige salutatio. In de plaats daarvan verschuift de notificatio achter de intitulatio. Franse oorkonden zijn vanaf het begin dus wel te herkennen aan een andere stijl dan de Latijnse.

Het had gekund dat bij de aanvang van gravin Margareta in 1244 de grafelijke kanselarij een vernieuwingsbeweging had ondergaan wat betreft de protocol- en eschatocolformules. Na vergelijking met de formules gebruikt onder gravin Johanna bleek echter dat de formules onder gravin Margareta geen spectaculaire wijziging hadden meegemaakt. Het adres en de corroboratio formules bleken een verderzetting te zijn van de grafelijke formules voor 1244. Toch waren de notificatio en datatio anders opgesteld en werden de invocatio en salutatio geleidelijk aan minder gebruikt. Scribenten onder gravin Margareta hebben dus gebruik gemaakt van de aanwezige traditie in Latijnse formules, maar geleidelijk aan ook hun eigen stempel gedrukt.

Grafelijke stereotiepe formules werden niet gevonden na vergelijking van de grafelijke formules met niet-grafelijke formules. De adres formule uitgevaardigd door gravin Margareta bleek wel eigen te zijn aan de abdij van Flines en de salutatio formule '*Salutem*' werd opvallend veel uitgevaardigd door de pauselijke kanselarij. Wat vooral de Franse formules betrof, gebruikten de grafelijke kanselarij en niet-grafelijke oorkonders quasi dezelfde formules.

Tot slot werden de oorkonden uitgevaardigd door gravin Margareta 'gegenderd' via een kwantitatieve analyse op haar autoriteit, en via een kwalitatieve analyse op haar representatie. In tegenstelling tot gravin Johanna bleek dat gravin Margareta meer alleen oorkondde, ook bij de aanwezigheid van haar twee zonen-mederegenten (Willem III van Dampierre en Gwijde van Dampierre) of in tijden van oorlog en expansie. Dit valt voornamelijk te verklaren doordat gravin Margareta al twaalf jaar weduwe was bij de aanvang van haar regering in 1244. Ze koos er echter voor om weduwe te blijven tijdens haar regering, want in tegenstelling tot gravin Johanna kon gravin Margareta op haar twee zonen rekenen wat betreft het militaire aspect van haar

regering. De DUBY these, die veronderstelde dat aristocratische vrouwen in de dertiende eeuw teruggedrongen werden tot de huiselijke sfeer en dat de autoriteit van vrouwelijke heersers niet geaccepteerd werd door onderdanen omwille van het feit dat ze geen macht via het zwaard konden uitoefenen, bleek dus niet te kloppen voor gravin Margareta. Haar autoriteit werd wel degelijk geaccepteerd door onderdanen. Dat is merkbaar aan het aantal oorkonden die gravin Margareta in eigen naam heeft uitgevaardigd, en de manier waarop ze voorgesteld wordt in de intitlatio (haar zonen volgen telkens na haar in de aankondiging. Bij gravin Johanna werd eerst de echtgenoot-graaf vermeld). Gravin Margareta bewees dat zij de wettige erfgename was van het graafschap. Via zegels en munten zette ze haar macht daarenboven nog eens visueel extra in de verf.

Henri Pirenne liet in de vorige eeuw verstaan dat de successie oorlog onder de Avesnes en de Dampierres, naast de slag bij Bouvines in 1214 een van de twee grotere evenementen in de volle middeleeuwen is geweest. De eerste helft van de regering van gravin Margareta (1244-1256) wordt dan ook overschaduwd door deze erfopvolgingsstrijd, waarbij het graafschap onder zware Franse druk stond.

Voorname op dit deel van haar regering is gravin Margareta zowel door tijdgenoten als negentiende eeuwse en moderne historici afgerekend als 'la dame noir' die het eerder aantrok voor de Dampierres dan voor de Avesnes. Het vredesverdrag van Péronne in 1256 die een einde maakte aan de ruzies onder Margareta's nakomelingen luidde de tweede helft van de regering van gravin Margareta in. Dit werd gekenmerkt door een economische bloei en interne investeringen zoals het graven van het Lieve kanaal. De handelsoorlog met Engeland in 1270 betekende de start van het derde en laatste deel van gravin Margareta's regering: de economische bloei was op zijn hoogtepunt gekomen en kende een eerste terugval. Toch werd het graafschap administratief hervormd, waarbij de functie van kanselier werd vervangen door de eerste ontvanger-generaal. Daarnaast was gravin Margareta tijdens haar leven continu bezig met religieuze patronage door het beschermen van abdijen en begijnhoven.

Wat gravin Margareta echter ook een bijzonder historisch figuur maakt is het belang van het schrift onder haar regering. De overgang van het gebruik van het Latijn als oorkondetaal naar het Frans valt onder haar regering en in haar oorkonden te situeren. Oorkonden werden in grotere mate opgesteld om overeenkomsten te bevestigen en bekrachtigen. Protocol- en eschatocolformules evolueerden geleidelijk mee naar nieuwe volkstalige formules, hoewel de eeuwenoude Latijnse formuleringen een duidelijke houvast bleken voor de scribenten, getuige de gelijkenissen tussen beide. Dit alles deed gravin Margareta als heerseres-weduwe, in een eeuw waarin vrouwelijke macht niet vanzelfsprekend was, en dat voor meer dan 34 jaar.

Onderzoek naar het graafschap Vlaanderen-Henegouwen en de werking van de kanselarij tijdens de periode 1244-1278 ligt dan ook open voor verder onderzoek: door een paleografische, diplomatische en prosopografische studie enerzijds, maar ook via een sigillografische en codicologische studie anderzijds. Daarnaast kan de positie van gravin Margareta als vrouw vanuit een gender standpunt bestudeerd worden. Het feit dat de oorkonden uitgevaardigd in naam van gravin Margareta nog niet gebundeld zijn uitgegeven maakt ook dat er nog heuristisch werk moet verricht worden. Onderzoek naar gravin Margareta lijkt dan ook nog lang niet beëindigd: de bronnen die ze achterliet liggen letterlijk te wachten in archieven op ontsluiting en analyse.

DEEL V.

BIJLAGEN

SCREENSHOT 1: Voorbeeld van het menu recherche wauters

The screenshot displays a web application interface for searching records. The browser window title is "Blackwell Idealist - [c:\diplomata belgica\download upgrade demonty\wauters.tex]". The application shows a search bar with "7487 / 0634 -04 -04 -1 BEYER / GOERZ / WAMPACH" and a location filter set to "Mainz". Below the search bar, there are several filters: "Auteurs(s) | RE | Frans", "Disposant(s) | RE | Frans", and "Bénéficiaire(s) | AB | Trier (S Maximin)". A message states: "confirme à l'abbaye divers biens parmi lesquels la 'curia' de Mertert avec toutes ses dépendances et lui fait de nouvelles donations".

The search results section shows "Références Ancien Wauters" with a count of "1,39, 624" and a "Rechercher" button. Below this, there are buttons for "Etude(s)", "Recherché", and "Liens WEB". The "Recherché" button is highlighted with a red box, and a detailed search form is visible below it.

The detailed search form, titled "Recherche Wauters", includes the following fields and options:

- Millésime: 1743
- Mois: [ ]
- Jour: [ ]
- Lieu: [ ]
- Millénaire: [ ]
- Genre: [ ]
- Wauters: [ ]
- Authent.: [ ]
- DJMD: [ ]
- Etude(s): [ ]
- CO: [ ]
- Fiandre*: [ ]
- Marguente: [ ]
- AutEURS: [ ]
- DISPOSANTS: [ ]
- BENEFICAIRES: [ ]
- Analyse: [ ]
- Original: [ ]
- Copie: [ ]

At the bottom of the search form, there are buttons for "Chercher", "Elargir", "Affiner", "Exclure", "Index...", "Sauver...", "Rappeler...", "Rappel/Dernier", "Annuler", and "Aide".

SCREENSHOT 2: Voorbeeld van een geselecteerde oorkonde (nummer 3 van de 227)

Blackwell Idealist - [c:\diplomata belgica\download upgrade demonty\wauters.tex]

Fichier Edition Affiche Recherche Champ Enregistrement Fenêtre Aide

2254 | 1245-01-10-5 | TEULET | Texte seul | Pontoise

Auteur(s)	Flandre-Hainaut	Marquarie
Disposant(s)	Flandre-Hainaut	Marquarie
Bénéficiaire(s)	France	Blanche
Genre	Charte	Document non suspecté
Tradition	Original	Recherché
		Édition
		Tradition

TEULET A., *Layettes du Trésor des chartes*, II, p.548, n.3224.

Ego Margareta, Flandrie et Haemie comitissa, notum facio uniuersis ad quos presentes littere peruenerint, quod, quando ego fidelitatem feci karissimo domino meo Ludouico, regi Francie illustri, pro comitatu Flandrie, conuentiones quas habui cum eo, cum adhuc sigillum nouum non haberem, sigillo meo, quod ante factam fidelitatem habebam, sigillaui. Illas autem litteras omnes, quas sigillo predicto sigillaui, teneor infra instantem Purificationem Beate Marie sigillo meo nouo comitisse Flandrie sigillare. In cuius rei testimonium, presentes litteras dicti sigilli mei munimine roborauimus. Datum in Pontisare, anno Domini <M-o <CC-o quadregesimo quarto, die martis post Epiphaniam Domini.

Wauters2

Lecture Seule Résultat

SCREENSHOT 3: Voorbeeld van een niet geselecteerde oorkonde (nummer 4 van de 227)

The screenshot shows a web application interface with a red header bar containing the text "Blackwell Idealist - [c:\diplomata belgica\download upgrade demonty\wauters.tex]". Below the header is a navigation menu with items: "Fichier", "Edition", "Affiche", "Recherche", "Champ", "Enregistrement", "Fenêtre", and "Aide". A toolbar with various icons is located below the menu. The main content area displays the following information:

2254 | 1245-01-12-5 | Texte seul | Pontoise

Auteur(s)	CC	Flandre-Hainaut	Marquerte
Disposant(s)	CO	Flandre-Hainaut	Marquerte
ébécois	RE - CM	France - Flandre	Louis IX

Genre: Charte
Tradition: Authenticité | Recherche | Edition | Tradition

Document non suspecté

At the bottom of the page, there is a footer with the text "Wauters2" on the left and "4ème parti 227" in the center, and "LectureSeule Résultat" on the right.

SCREENSHOT 4: Voorbeeld van het menu editie (nummer 3 van de 227)

The screenshot displays the Blackwell Idealist software interface. The title bar at the top reads "Blackwell Idealist - [c:\diplomata belgica\download upgrade demonty\wauters.tex]". The menu bar includes "Fichier", "Edition", "Affiche", "Recherche", "Champ", "Enregistrement", "Fenêtre", and "Aide". The main window shows a document titled "22541_1245-01-10-5_TEULET". The "Edition" menu is open, showing options: "Préférences Ancien Wauters", "Edition(s)", "Recherché", "Tradition", "Bibliographie", "Etude(s)", "Recherché", and "Liens WEB". The "Edition(s)" option is selected, and a search box contains the text "TEULET A., Layettes du Trésor des chartes, 2, p.548, n.3224.". Below the menu, a text area contains the following text: "la comtesse de Flandre et de Hainaut s'engage à sceller de son nouveau sceau de comtesse de Flandre les lettres par lesquelles elle avait déclaré que Blanche, mère de Louis IX, lui a permis de recevoir les hommages de ses vassaux de Flandre". The status bar at the bottom right indicates "Wauters2" and "3ème parmi 227".

SCREENSHOT 5: Voorbeeld van het menu traditie (nummer 3 van de 227)

The screenshot shows a software window titled "Blackwell Idealist - [c:\diplomata belgica\download upgrade demonty\wauters.tex]". The interface includes a menu bar with "Fichier", "Edition", "Affiche", "Recherche", "Champ", "Enregistrement", "Fenêtre", and "Aide". Below the menu is a toolbar with various icons. The main content area displays a document menu for "2254 | 1245-01-10-5 | TEULET | Pontoise". The menu items are:

Auteurs(s)	Flandre-Hainaut	Marquerte
Disposant(s)	Flandre-Hainaut	Marquerte
Beneficiaire(s)	France	Blanche

Below the menu items, there is a text description: "la comtesse de Flandre et de Hainaut s'engage à sceller de son nouveau sceau de comtesse de Flandre les lettres par lesquelles elle avait déclaré que Blanche, mère de Louis IX, lui a permis de recevoir les hommages de ses vassaux de Flandre".

At the bottom of the menu, there are two options: "Original" and "Copie(s)". To the right of these options are two input fields: "Edition" and "Texte". Below these fields, the text "Paris AN J 5371/5/6" is displayed.

The status bar at the bottom right of the window shows "LectureSeule Résultat" and "3ème parmi 227".

SCREENSHOT 6: Voorbeeld van het menu recherche wauters

The screenshot shows a web browser window with the address bar displaying "Blackwell Idealist - [c:\diplomata belgica\download upgrade demony\wauters.tex]". The browser's menu bar includes "Fichier", "Edition", "Affiche", "Recherche", "Champ", "Enregistrement", "Fenêtre", and "Aide". The main content area shows a search form with the following fields:

- 7487 | 0634-04-04-1 | BEYER / GOERZ / WAMPACH | Mainz | Dates... (Autteurs)
- Auteurs(s) | RE | France | Dacobert I
- Disposant(s) | RE | France | Dacobert I
- Édificiataire(s) | AB | Trier (S. Maximin)

Below the search form, there is a text block: "confirme à l'abbaye divers biens parmi lesquels la "curia" de Mertert avec toutes ses dépendances et lui fait de nouvelles donations".

The search results section shows:

- Références Ancien Wauters | 1,39, 624
- Édition(s) | Recherché
- Étude(s) | Recherché
- BEYER H. - ELJESTER L. - GOERZ A., Urkundenbuch (Regesten Goerz), Quellenbuch, I, p. 1-2, n.2.
- Liens WEB

A "Recherche Wauters" dialog box is open, showing a grid of search options:

Millésime	1243	Mois		Jour		Mixdat		Lieu		Chercher
Genre		Wauters		Authenti.		DLMD		Étude(s)		Élargir
AUTEURS		DISPOSANTS		BENEFICIAIRES		Analyse				Affiner
Original		Copie								Exclure
										Index...
										Sauver...
										Rappel...
										Rappel Dernier
										Annuler
										Aide

The dialog box also includes a "Liens WEB" button at the bottom.

SCREENSHOT 7: Voorbeeld van het menu survol sélection

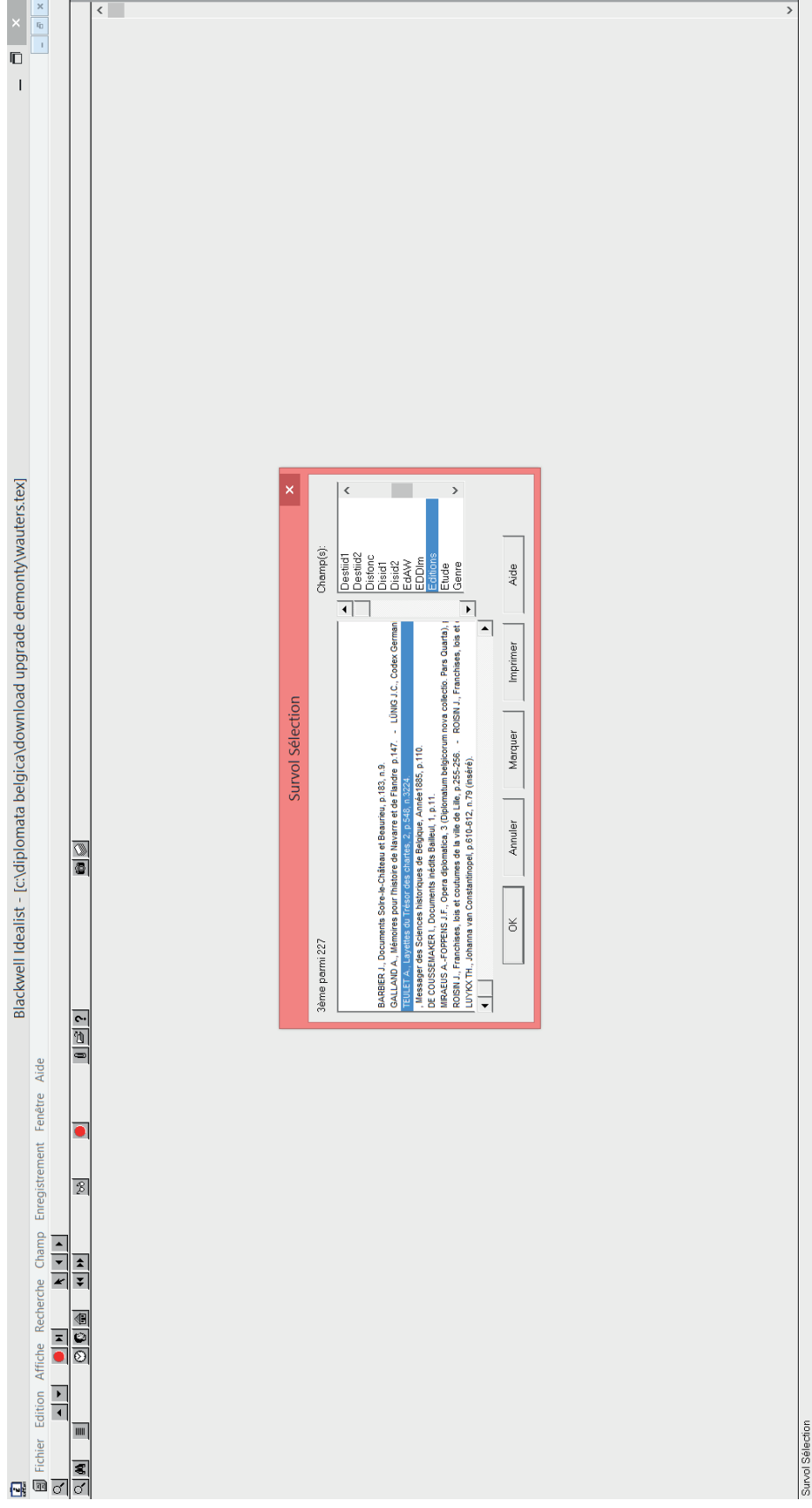

FOTO 1: Werkwijze van de Table Chronologique

CHRONOLOGIQUE DES DIPLOMES IMPRIMÉS.		699
<p>Robert, évêque de Liège, annule la sentence portée par les échevins de cette ville contre Roger, forestier de la cathédrale de Saint-Lambert à Fragnée, comme attentatoire aux droits du chapitre. (WALTERS, VII, 775.)</p> <p style="text-align: right; font-size: small;">1245 30 mars.</p> <p style="text-align: right; font-size: x-small;">Bormans et Schoolmeesters, <i>Cartulaire de l'église Saint-Lambert de Liège</i>, t. I, p. 477.</p>		
<p>Innocent IV, pape, autorise Henri II, duc de Lotharingie et de Brabant, et Sophie, sa femme, à rester dans l'état de mariage, quoique parents au quatrième degré. (WALTERS, VII, 1383.)</p> <p style="text-align: right; font-size: small;">1245 31 mars.</p> <p style="text-align: right; font-size: x-small;">Elie Berger, <i>Les registres d'Innocent IV</i>, t. I, n° 1204.</p>		
<p>P., abbé de Saint-Nicolas de Furnes, constate que Gui, dit Grane, et sa femme Isabelle ont donné une rente annuelle, hypothéquée sur des biens à Wulveringham, à l'église Sainte-Walburge de Furnes. — <i>Actum anno Domini M° CC° XLIIII°</i>, mense Marchio, feria sexta post Letare Jherusalem.</p> <p style="text-align: right; font-size: small;">1245 31 mars.</p> <p style="text-align: right; font-size: x-small;">Merghelynck, <i>Le fief-manoir dit Le château de Beauvoorde</i>, t. II, p. 240.</p>		
<p>Marguerite, comtesse de Flandre et de Hainaut, s'oblige à accomplir les engagements pris envers le roi de France par Thomas, comte de Flandre, et sa femme, au mois de décembre 1237. (WALTERS, IV, 442.)</p> <p style="text-align: right; font-size: small;">1245 mars.</p> <p style="text-align: right; font-size: x-small;">Duvivier, <i>Les influences française et germanique en Belgique au XIIIe siècle. La querelle des d'Avesnes et des Dampierre jusqu'à la mort de Jean d'Avesnes (1257)</i>, preuves, n. 106. — Funck-Brentano, <i>Documents pour servir à l'histoire des formes diplomatiques à la fin du XIIIe siècle</i>, dans <i>Revue d'histoire diplomatique</i>, t. XI (1897), p. 88-91.</p>	<div style="border: 1px solid red; padding: 2px; display: inline-block;">REGEST</div>	
<div style="border: 1px solid red; padding: 5px;"> <p>Marguerite, comtesse de Flandre et de Hainaut, ratifie la cession faite par le comte Thomas et la comtesse Jeanne à Herbert dit le Chambellan, chevalier, pour la somme de deux cents livres, de quarante et un bonniers et demi dans le bois entre Braine et Soignies, moyennant un cens annuel de quatre deniers.</p> </div> <p style="text-align: right; font-size: small;">1245 mars.</p>	<div style="border: 1px solid red; padding: 2px; display: inline-block;">DATUM</div>	
<div style="border: 1px solid purple; padding: 5px;"> <p>— <i>Datum Valentis, anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo quarto, mense Martio.</i></p> </div>		<div style="border: 1px solid purple; padding: 2px; display: inline-block;">DATATIO</div>
<div style="border: 1px solid red; padding: 5px;"> <p>Devillers, <i>Chartes du chapitre de Sainte-Waudru de Mons</i>, t. I, p. 206.</p> </div>	<div style="border: 1px solid red; padding: 2px; display: inline-block;">EDITIE</div>	
<p>Marguerite, comtesse de Flandre et de Hainaut, confirme la renonciation faite par le comte Thomas et la comtesse Jeanne de Flandre en faveur de l'abbaye de Saint-Martin de Tournai, à tous leurs droits sur la ferme de l'abbaye à Tenre, mais stipule que cette renonciation ne s'applique qu'aux</p> <p style="text-align: right; font-size: small;">1245 mars.</p>		

BIJLAGE 5. FOTO'S

FOTO 2: Bevestiging dat oorkonden in Oude Wauters met Franse datatio in het Frans waren opgesteld

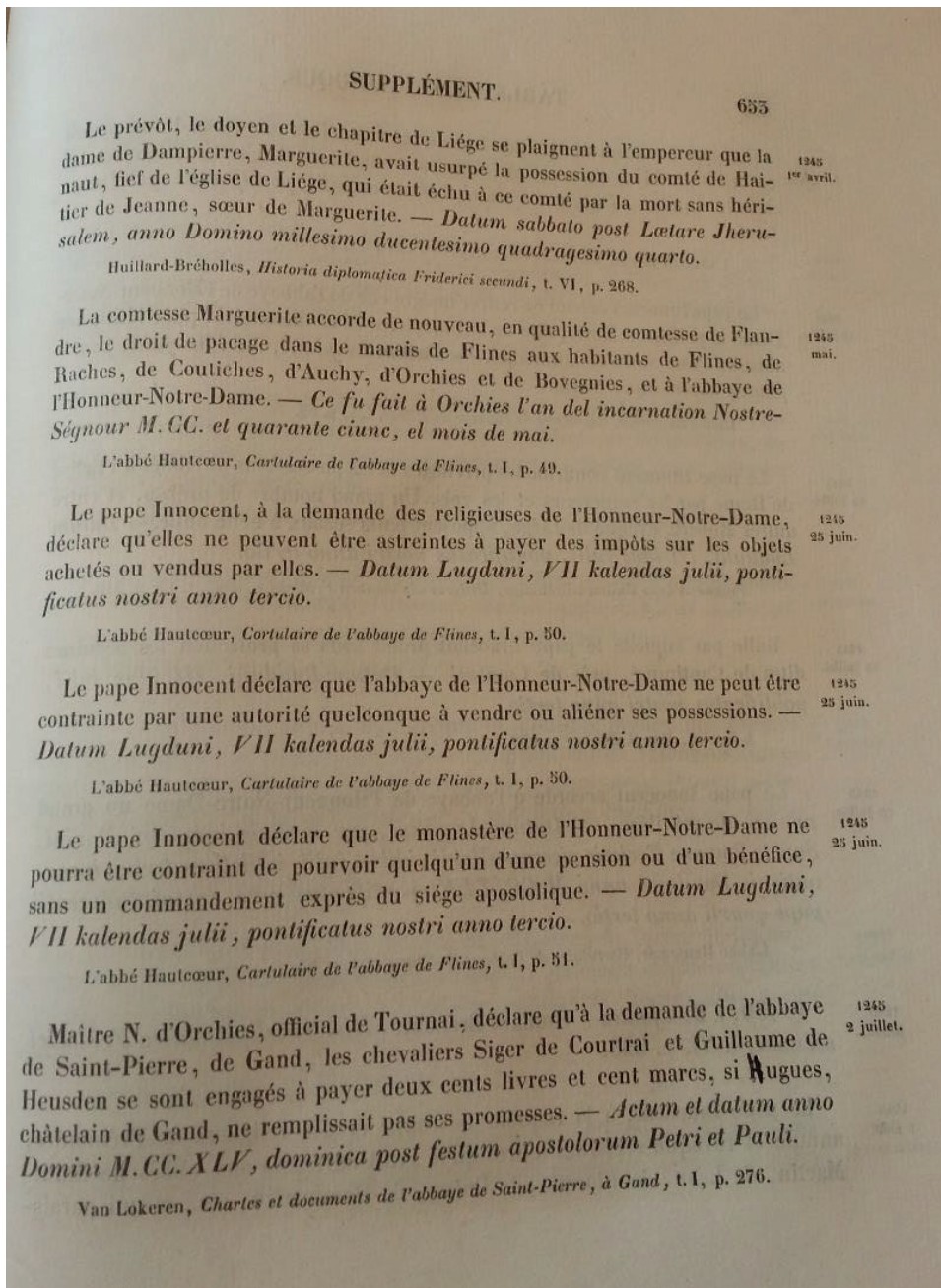

FOTO 3: Bevestiging dat oorkonden in Oude Wauters met Franse datatio in het Frans waren opgesteld

450		TABLE CHRONOLOGIQUE
1245 juillet.	L'empereur Frédéric, à la demande de la comtesse Marguerite, lui inféode le comté de Namur, la Flandre en deçà de l'Escaut, avec les Quatre-Métiers, la terre d'Alost, et les îles, que sa sœur Jeanne avait possédés. — <i>Acta sunt hæc anno Dominicæ incarnationis M. CC. XLV, mense julii, indict. III, imperante domino Friderico II, etc., imperii ejus anno XXV, regni Jerusalem XXI, regni vero Sicilia XLVII, feliciter, amen. Datum apud Taurinum, anno, mense et indictione prætitulatis.</i>	Warnkönig, <i>Flandrische Staats- und Rechts-Geschichte</i> , t. I, 1 ^{re} partie, Urkunden, p. 94, et t. III, II ^{me} partie, p. 214; et t. I, p. 536 (trad. de M. Gheldolf).
1245 juillet.	R., comte d'Artois, fait savoir qu'il a reçu et vu et qu'il homologue et ratifie les lettres du pape Innocent IV, confirmatives de la sentence de l'évêque d'Albano, au sujet du partage du tonlieu d'Arras, etc., entre le comte et l'abbé de Saint-Vaast. — <i>Actum anno Domini M. CC. XLV, mense julio.</i>	Martene et Durand, <i>Amplissima collectio</i> , t. I, col. 1294.
1245 juillet.	Marguerite, comtesse de Flandre et de Hainaut, pour accomplir un vœu de la comtesse Jeanne, sa sœur, déclare que dorénavant, en Hainaut, on ne prendrait plus la moitié des biens des gens de <i>sainteur</i> , à leur mort, mais seulement leur meilleur meuble. — <i>Che fu fait en l'an del incarnation Notre Segnor mil CC. et quarante chinq, el mois de julié.</i>	<i>Bulletins de la Commission royale d'histoire</i> , 2 ^{me} série, t. IV, p. 255. — Wauters, <i>De l'origine et des premiers développements des libertés communales en Belgique</i> , etc., preuves, p. 162.
1245 juillet.	Robert, avoué d'Arras, et Élisabeth, sa femme, vendent à l'abbaye de Zwyeveke, pour la somme de cent cinquante-sept livres quinze sous de Flandre, le bois dit de <i>Warande</i> , contenant huit bonniers trois cents verges. — <i>Datum anno Domini M. CC. XLV, mense julio.</i>	Warnkönig, <i>Flandrische Staats- und Rechts-Geschichte</i> , t. III, II ^{me} partie, p. 169. — De Vla-minck, <i>Cartulaire de l'abbaye de Zwyeveke-lez-Termonde</i> , p. 42.
1245 juillet.	Le maire, les échevins et toute la commune d'Arras se rachètent du cens que les bourgeois de cette ville et de sa banlieue pouvaient devoir à l'abbaye de Saint-Vaast, moyennant une rente annuelle de vingt-trois livres parisis. — <i>Datum anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo quinto, mense julio.</i>	Miræus et Foppens, <i>Opera diplomatica</i> , t. IV, p. 552.

FOTO 4: Werkwijze van de bijlagen van Luykx

— 1 —

DATUM 1245, april (1) **REGEST**

Margareta, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij Robrecht, voogd van Atrecht en heer van Béthune en Dendermonde, schadeloos zal stellen, indien hij nadeel moest ondergaan ingevolge het feit dat hij zich borg had gesteld voor de uitbetaling door de gravin van de 25.000 lib. par., die zij aan de Franse koning verschuldigd was.

KRITISCH APPARAAT

A. Oorspronkelijk : Rijsel, A.D.N., C.C., serie B. 1016, nr. 830.
Perkament (6 op 18 cm.) met verloren zegel, dat op dubbele perkamenten staart hing.
Op de rugzijde : *lettres d'indemnité de Marguerite, comtesse de Flandre et de Hainaut à R. avoué d'Arras, de Termonde et sr. de Béthune pour la somme de 24.000 lb. pour lesquels il s'estoit obligé envers Louis, roy de France, en acquit de la ditte comtesse. En avril 1245 (18e eeuw).*
Ontleding :
(GODEFROY) : *Inventaire*, dl. I, nr. 830, blz. 339.

FULL TEXT

Margareta, Flandrie et Hayonie comitissa, omnibus presentes litteras inspecturis salutem.
Noverint universi quod — cum fidelis noster R[obertus], advocatus Attrebatensis, Theremondie et Bethunie dominus, plegium et debitorem se constituerit pro nobis erga excellentissimum dominum Ludovicum, regem Francie illustrem, super viginti quinque milibus lib. parisien., medietate solvenda in festo Omnium Sanctorum et altera medietate in Pascha proximo subsequenti, pro quibus cum ipso domino rege de nostro rachato finavimus — nos ipsum R[obertum] super hiis acquitare et indempenem servare tenemus presentibus testimoniis litterarum.

DATATIO

Datum anno Domini M^o CC^o quadragesimo quinto, mense aprili.

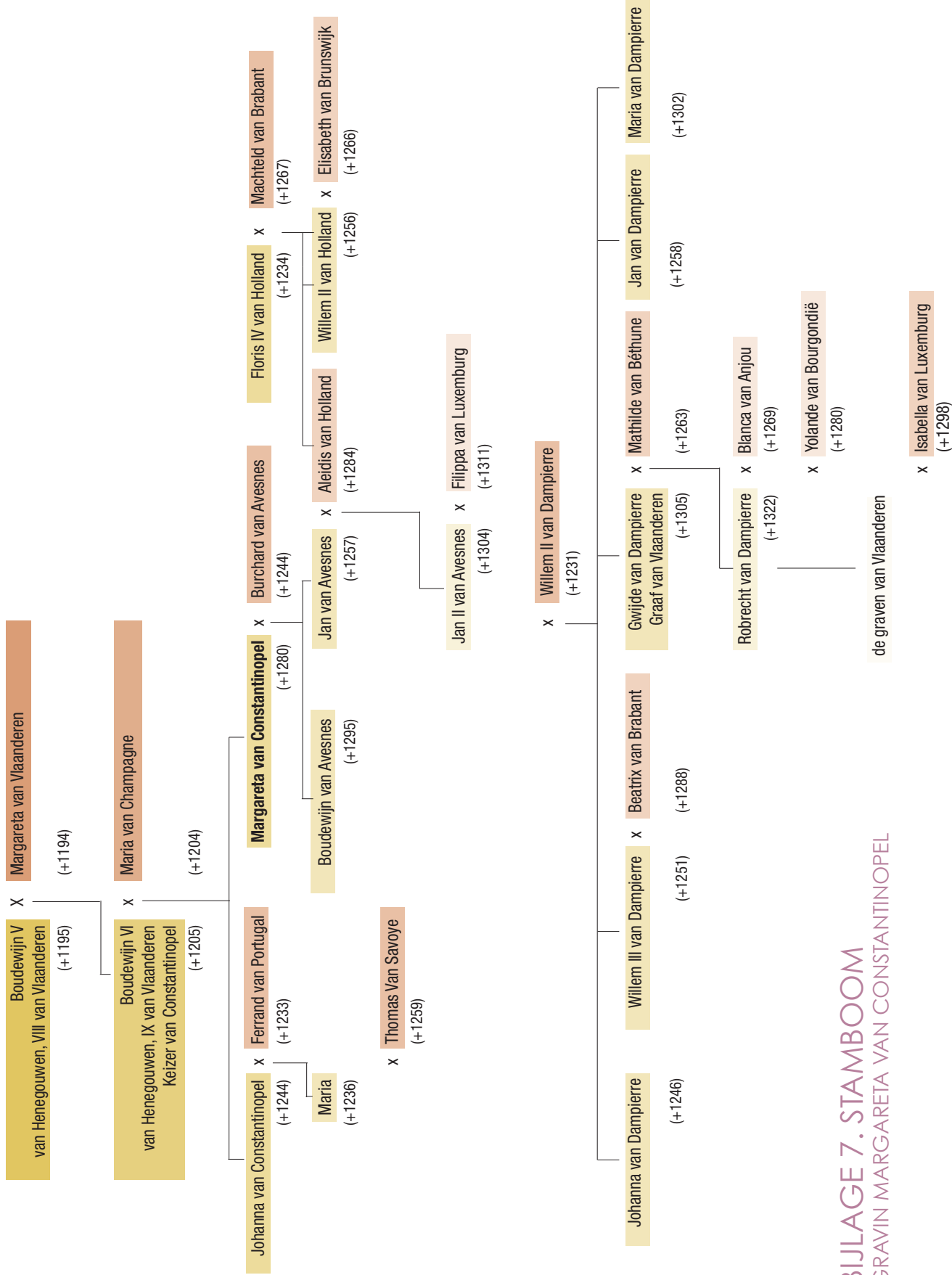
— 2 —

1246, 30 april

Thomas van Savoye, graaf, en Margareta, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, treffen een accoord over de verdeling van de schulden, die gravin Johanna en haar man, de genoemde Thomas, nalieten bij de dood van deze laatste gravin.

A. Oorspronkelijk : Rijsel, A. D. N., C. C., serie B. 1260, nr. 868.
Perkament (10 op 23,5 br.) met twee zegels, die op dubbele perkamenten staarten hingen, en waarvan enkel een fragment van het ruiterszegel van Thomas bewaard bleef.

(1) In het jaar 1245 valt Pasen op 16 april.

BIJLAGE 7. STAMBOOM
GRAVIN MARGARETA VAN CONSTANTINOPEL

DEEL VI.

OPGAVE VAN BRONNEN EN LITERATUUR

Deze bibliografie werd alfabetisch opgesteld op basis van de familienamen van de auteurs volgens de regels van The Chicago Manuel of Style. Bij meerdere werken van dezelfde auteurs werd de volgorde van verschijnen in de scriptie gehanteerd

Anheim E. en Chastang E. "Les pratiques de l'écrit dans les sociétés médiévales (VIe-XIIIe siècle)." *Médiévales* 56 (2009): p. 5-10.

Arnould M. "Le plus ancien acte en langue d'oïl: la charte-loi de Chièvres (1194)." *Hommage au professeur Paul Bonenfant* 1 (1965): p. 85-112.

Baldwin J. *The government of Philip Augustus. Foundations of French Royal Power in the middle ages.* Berkeley: University of California press, 1986.

Bautier R. "Chancellerie et culture au Moyen Age." In *Chartes, sceaux et chancelleries. Etudes de diplomatique et de sigillographie médiévales*, ed. R. Bautier, p. 47. Parijs: Ecole nationale, 1990.

Bautier R. *La France de Philippe Auguste: le temps des mutations.* Parijs: Editions du centre nationale de la recherche scientifique, 1982.

Bedos-Rezak B. *Women, Seals and Power in Medieval France, 1150-1350.* Athene: University of Georgia press, 1988.

Bertrand P. "À propos de la révolution de l'écrit (xe-xiiiè siècle). Considerations inactuelles." *Médiévales* 56 (2009): p. 75-92.

Blok D. *Algemene geschiedenis der Nederlanden.* Haarlem: Fibula-Van Dishoeck, 1982.

Bogaerts O. *De geschreven volkstaal in het graafschap Vlaanderen in de dertiende eeuw. Een historische verkenningstocht.* Thesis, Universiteit Gent, 2009.

Boone M. en Vandermaesen M. "Conseillers et administrateurs au service des comtes de Flandre au bas Moyen Age: intérêts économiques, ambitions politiques et sociales." In *A l'ombre du pouvoir. Les entourages princiers au moyen age*, ed. A. Marchandise en J-L. Kupper, p. 296-302. Geneve: Diffusion, 2003.

Boone M. "Elites urbaines, noblesse d'Etat, bourgeois et nobles dans la société des Pays-Bas Bourguignons (principalement en Flandre et en Brabant)." In *Liber amicorum*, ed. R. De Smedt, p. 62. Historia: Leuven, 2001.

Boonen U. "De begin- en slotformules in Utrechtse oorkonden uit de dertiende en veertiende eeuw: een vergelijking van Middelnederlandse en Latijnse formuleringen." *Neerlandistiek* 1 (2005): p. 1-55.

Bradbury J. *Philip Augustus. King of France. 1180-1223.* New York: Longman, 1998.

Bresslau H. en Klewitz H. *Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien.* Berlijn: De Gruyter, 1958.

Briggs C. "Literacy, reading and writing in the medieval west." *Journal of Medieval History* 26 (2000): p. 397-420.

Britnell R. *Pragmatic literacy, East and West 1200-1330.* Woodbridge: Boydell press, 1997.

Brunner Th. "Le passage aux langues vernaculaires dans les actes de la pratique en occident." *Le Moyen Age* 1 (2009): p. 29-72.

Brunner Th. "Le passage du Latin au français dans les chartes du diocèse de Thérouanne au XIIIe siècle." *Le diocèse de Thérouanne au Moyen Age. Actes de la journée d'études tenue à Lille, le 3 mai 2007*, 39 (2007): p. 135-148.

Burgers J. "De invoering van het Nederlands in de dertiende eeuwse documentaire bronnen in Holland en Zeeland." *Tijdschrift voor Nederlandse taal en letterkunde* 112 (1996): p. 129-150.

Burgers J. *De paleografie van de documentaire bronnen in Holland en Zeeland in de dertiende eeuw.* Leuven: Peeters, 1995.

Carcel Orti M. *Vocabulaire international de la diplomatie.* Valencia: University press, 1994.

- Cauchies J-M., Honnoré L. en Mariage F. *Créer, administrer, réformer: regards croisés sur dix siècles d'histoire des institutions publiques en Hainaut et Tournaisis*. Brussel: Archives générales du royaume, 2010.
- Chartier R. "Culture écrite et littérature à l'âge moderne." *Annales. Histoire et sciences sociales* 4 (2001): p. 785.
- Chastang P. "Cartulaires, cartularisation et scripturalité médiévale: la structuration d'un nouveau champ de recherche." *Cahiers de civilisation médiévale* 49 (2006): p. 22-31.
- Chastang P. *Lire, écrire, transcrire: le travail des rédacteurs de cartulaires en Bas-languedoc (XIe-XIIe siècles)*. Parijs: CTHS, 2002.
- Claassens G. *De middel nederlandse kruisvaartromans*. Amsterdam: Schipbouwer en Brinkman, 1993.
- Clanchy M. *From memory to written record: England 1066-1307*. Oxford: Wiley-Blackwell, 1996.
- Cosemans A. "Taalgebruik in Vlaanderen en Brabant tijdens de middeleeuwen." *Verslagen en mededelingen der Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal en Letterkunde* 1 (1934): p. 485-512.
- Croenen G. "Latijn en de volkstalen in de dertiende-eeuwse Brabantse oorkonden." *Taal en tongval: tijdschrift voor dialectologie* 12 (1999): p. 16-20.
- Croenen G. "Latin and the vernaculars in the charters of the Low Countries. The case of Brabant." In *The dawn of the written vernacular in Western Europe*, ed. M. Goyens en W. Verbeke, p. 113-115. Leuven: Leuven university press, 2003.
- De Cant G. en Pernoud R. *Jeanne et Marguerite de Constantinople: comtesses de Flandres et de Hainaut au XIIIe siècle*. Brussel: Racine, 1995.
- Declercq G. "Originals and cartularies: The organization of archival memory (ninth-eleventh centuries)." In *Charters and the use of the written word in medieval society*, ed. K. Heidecker, p. 71-87. Turnhout: Brepols, 2000.
- de Graaf R. *Oorlog om Holland, 1000-1375*. Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2004.
- de Hemptinne Th. "Nieuwe tendensen in het onderzoek over scriptoria en kanselarijen in de Lage Landen: resultaten en perspectieven." In *Vorstelijke kanselarijen en scriptoria in de lage landen 10de-15de eeuw*, ed. Th. de Hemptinne en J-M. Duvosquel, p. 461-470. Brussel: Koninklijke commissie voor geschiedenis, 2010.
- de Hemptinne Th. en Vandermaesen M. "De ambtenaren van de centrale administratie van het graafschap Vlaanderen van de twaalfde tot de veertiende eeuw." *Tijdschrift voor geschiedenis* 93 (1980): p. 177-209.
- de Hemptinne Th. "De grafelijke kanselarij (1089-1385)." In *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, ed. W. Prevenier en B. Augustyn, p. 81-88. Brussel: Algemeen rijksarchief, 1997.
- de Hemptinne Th., Prevenier W. en Vandermaesen M. "La chancellerie des comtes de Flandre (12e-14e siècle)." In *Landesherrliche Kanzleien im Spätmittelalter*, ed. G. Silagi, p. 433-454. München: Arbo-Gesellschaft, 1984.
- de Hemptinne Th. en Prevenier W. "La Flandre au moyen age: un pays de trilinguisme administratif." In *Intuitu fidelis servitii sui: diplomatics and literacy, gender and politics in the medieval Low Countries: selected essays*, ed. E. De Paermentier en F. Van Tricht, p. 369-379. Gent: Academia Press, 2013.
- de Hemptinne Th. "De doorbraak van de volkstaal als geschreven taal in de documentaire bronnen. Op zoek naar verklaringen in de context van de graafschappen Vlaanderen en Henegouwen in de dertiende eeuw." In *Van vader naar moedertaal: Latijn, Frans en Nederlands in de dertiende eeuwse Nederlanden*, ed. R. Beyers, p. 7-21. Brussel: Handelingen van het colloquium georganiseerd door de Koninklijke Zuid-Nederlandse Maatschappij voor Taal en Letterkunde en Geschiedenis, 1999.
- de Hemptinne Th. "De oorkonden van de graven van Vlaanderen Diederik en Filips van de Elzas: een peiling naar de oorkondingsactiviteit van de grafelijke kanselarij in de periode 1128-1191, op grond van een diplomatisch en paleografisch onderzoek." PhD, Universiteit Gent, 1978.
- de Hemptinne Th., Deploige J., Kupper J-L. en Prevenier W. *Diplomata Belgica: les sources diplomatiques des Pays-Bas méridionaux au Moyen Age: the diplomatic sources from the medieval southern low countries*. Databank: Universiteit Gent, 2014.

- de Hemptinne Th. "Deux princesses au pouvoir: les règnes de Jeanne et Marguerite de Constantinople." *Septentrion* 25 (1996): p. 73-75.
- de Hemptinne Th. "De landsheren van de zuidelijke gewesten: de gravinnen en graven van Vlaanderen/Henegouwen, Namen en Luxemburg, de hertog van Brabant, de prins-bisschop van Luik." In *WIFLORENS. De Hollandse graaf Floris V in de samenleving van de 13de eeuw*, ed. D. de Boer, E. Cordfunke en H. Sarfatij, p. 68-78. Utrecht: Uitgeverij Matrijs, 1996.
- de Hemptinne Th. "Vlaanderen en Henegouwen onder het Huis van Dampierre, 1244-1384." *Algemene geschiedenis der Nederlanden* 2 (1982): p. 400-414.
- de Hemptinne Th. "Vlaanderen en Henegouwen onder de erfgenamen van de Boudewijns, 1070-1244." *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* 1 (1977): p. 372-398.
- de Hemptinne Th. en Prevenier W. *La diplomatie urbaine en Europa au moyen âge*. Leuven: Garant, 2000.
- de Hemptinne Th. "Women's mobility in the late medieval low countries: the evidence of diplomatic documents (12th-13th century)." In *Intuitu fidelis servitii sui: diplomatics and literacy, gender and politics in the medieval Low Countries: selected essays*, ed. E. De Paermentier en F. Van Tricht, p. 159-239. Gent: Academia Press, 2013.
- Dehove P. en Nieus J-F. "Aux origines de la science princière des archives: le premier chartrier des comtes de Namur et son inventaire de 1263." *Bibliothèque de l'Ecole des chartes* 168 (2010): p. 95-149.
- de Jong M. "Geletterd en ongeletterd: zin en onzin van een tegenstelling." In *Oraliteit en Schriftcultuur*, ed. R. Stuip en C. Vellekoop, p. 10-27. Hilversum: Verloren, 1993.
- Delbaere C. "De twee huwelijken van Margareta van Constantinopel: een peiling naar de sociale en mentale achtergrond van de huwelijksproblematiek in de dertiende eeuw." Thesis, Universiteit Gent, 1996.
- De Lettenhove K. *Histoire de Flandre*. Brussel: Beyaert-Defoort, 1847.
- Delmaire B. "Béguines et béguinages en Flandre et en Hainaut en XIIIe siècle." In *Jeanne de Constantinople, comtesse de Flandre et de Hainaut*, ed. N. Dessaux, p. 54-64. Rijssel: Somogy Editions d'Art, 2009.
- De Maesschalck E. *De graven van Vlaanderen: 861-1384*. Leuven: Davidsfonds, 2012.
- De Meyer G. "Latijn en volkstaal, schrijftaal en spreektaal in niet literaire teksten." *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 89 (1974): p. 1-15.
- De Paermentier E. "In cuius rei testimonium et firmitatem. Oorkonden en kanselarijwerking in de entourage van de graven en gravinnen van Vlaanderen en Henegouwen (1191-1244). Een diplomatische en paleografische studie." PhD, Universiteit Gent, 2010.
- De Paermentier E. "La chancellerie comtale en Flandre et en Hainaut sous Baudouin VI/IX (1195-1206) et pendant la régence de Philippe Ier de Namur (1206-1212)." In *Vorstelijke kanselarijen en scriptoria in de lage landen 10de-15de eeuw*, ed. Th. de Hemptinne en J-M. Duvosquel, p. 467. Brussel: Koninklijke commissie voor geschiedenis, 2010.
- De Paermentier E. "Diplomata Belgica: Analysing medieval charter texts (dictamen). Through a quantitative approach: The case of Flanders and Hainaut (1191-1244)." In *Digital Diplomats: the Computer as a Tool for the Diplomatist?*, ed. A. Ambrosio, S. Barret en G. Vogeler, p. 172. Keulen: Böhlau Verlag, 2014.
- De Paermentier E. "La politique de Jeanne de Constantinople à l'égard des villes (1212-1214). Une situation gagnant-gagnant?" In *Jeanne de Constantinople, comtesse de Flandre et de Hainaut*, ed. N. Dessaux, p. 54-64. Rijssel: Somogy Editions d'Art, 2009.
- De Paermentier E. "Tamquam domina superior. Gendering the charters of Joan of Constantinople, countess of Flanders and Hainaut (1212-1244)." *Jaarboek voor Middeleeuwse geschiedenis* 14 (2011): p. 91-109.
- Deploige J., Callens B., Demonty Ph., en De Tré G. "Remedying the obsolescence of digitised surveys of medieval sources: 'Narrative Sources' and 'Diplomata Belgica'." *Bulletin de la commission royale d'histoire* 176 (2010): p. 151-166.

- Dept G. *Les influences anglaise et française dans le comté de Flandre au début du XIIIe siècle*. Gent: Van Rysselberghe, 1928.
- Derode V. *Histoire de Lille et de la Flandre wallonne*. Parijs: Hébrard, 1848.
- De Waha M. "La marche impériale de Namur-Luxembourg. Vicissitudes d'un concept géo-politique de 1150 à 1300." In *Ermesinde et l'affranchissement de la ville de Luxembourg. Etudes sur la femme, le pouvoir et la ville au XIIIe siècle*, ed. M. Margue., p. 91-159. Luxemburg: Publications du Cludem, 1994.
- Dhondt J. *Histoire de la Belgique*. Parijs: PUF, 1963.
- Dijkhof E. *Het oorkondewezen van enige steden en kloosters in Holland en Zeeland tot omstreeks 1325*. Leuven: Peeters, 2003.
- Dijkhof E., Kruisheer J. en Burgers J. "De doordringing van het schrift in Holland en Zeeland in de tweede helft van de dertiende eeuw." In *WI FLORENS. De Hollandse graaf Floris V in de samenleving van de 13de eeuw*, ed. D. de Boer, E. Cordfunke en H. Sarfatij, p. 191-211. Utrecht: Uitgeverij Matrijs, 1996.
- Duby G. *Dimanche de Bouvines*. Parijs: Gallimard, 1973.
- Duby G. *The legend of Bouvines. War, religion and culture in the Middle Ages*. Berkeley: University of California Press, 1978.
- Duby G. *Medieval marriage. Two models from twelfth century France*. Baltimore: Hopkins university press, 1978.
- Duby G. "Women and Power." In *Cultures of Power: Lordship, Status and Process in Twelfth century Europe*, ed. Thomas Bisson, p. 69-85. Philadelphia: University of Pennsylvania press, 1995.
- Duby G. *The chivalrous society*. Londen: Arnold, 1977.
- Duby G. en Goldhammer A. *A history of private life: revelations of the medieval world*. Cambridge: Belknap press of Harvard university press, 1988.
- Dumont G-H. *Histoire de Belgique*. Parijs: Hachette, 1977.
- Dunbabin J. *Charles I of Anjou. Power, Kingship and State-Making in thirteenth Century Europe*. Londen: Longman, 1998.
- Evergates Th. "The feudal imaginary of Georges Duby." *Journal of Medieval and Early Modern Studies* 27 (1997): p. 645-651.
- Evergates Th. *Aristocratic women in medieval France*. Philadelphia: University of Pennsylvania press, 1999.
- Falmagne J. *Boudouin V, comte de Hainaut, 1150-1195*. Montreal: Presses de l'Université de Montréal, 1966.
- Fossier R. *Chartes de coutume en Picardie: XIe-XIIIe siècle*. Parijs: Bibliothèque nationale, 1974.
- Ganshof F. *La Flandre sous les premiers comtes*. Brussel: Renaissance du livre, 1949.
- Garrison M. en Orban A. *Spoken and written language: relations between Latin and the vernacular languages in the earlier Middle Ages*. Turnhout: Brepols, 2013.
- Garton A. en Pratt C. *Learning to be literate: the development of spoken and written language*. Oxford: Malden, 1998.
- Geary P. *Phantoms of remembrance. Memory and oblivion at the end of the first millennium*. Princeton: Princeton university press, 1996.
- Geary P. *Language and Power in the Early Middle Ages*. New Hampshire: UPNE, 2013.
- Genicot L. *Histoire de la Wallonie*. Toulouse: Edouard Privat, 1973.
- Genicot L., Lefèvre J. en Ruwet J. *Histoire de Belgique*. Doornik: Casterman, 1961.
- Glessgen M. *Linguistique romaine: domaines et méthodes en linguistique française et romane*. Parijs: Colin, 2007.

- Godding Ph. "Le testament princier dans les Pays-Bas méridionaux (XX-XVe siècle)." *Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis* 61 (1993): p. 222-223.
- Goffin L. *Ferrand de Portugal, Comte de Flandre et de Hainaut*. Lissabon: Academia das Cienias de Lisoba Biblioteca de Altos Estudos, 1967.
- Goody J. *The interface between the written and the oral*. Cambridge: Cambridge university press, 1987.
- Goody J. *The development of the Family and Marriage in Europe*. Cambridge: Cambridge university press, 1983.
- Guyotjeannin O., Pycke J. en Tock B. *Diplomatique médiévale*. Brussel: Brepols, 1993.
- Gysseling M. "Les plus anciens textes français non littéraires en Belgique et dans le nord de la France." *Scriptorium* 3 (1949): p. 190-210.
- Gysseling M. "De invoering van het Nederlands in ambtelijke bescheiden in de 13e eeuw." *Verslagen en mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal en Letterkunde* 1 (1971): p. 27-35.
- Hamese J. "The scholastic model of reading." In *A history of reading in the west*, ed. G. Cavallo en R. Chartrier, p. 103-104. Oxford: Polity Press, 2003.
- Hasquin H. *La Wallonie, le pays et les hommes*. Brussel: Renaissance du livre, 1975.
- Hautcoeur E. *Cartulaire de l'abbaye de Flines*. Rijsel: Quarré, 1873.
- Hendrickx B. "Het regentschap over Vlaanderen en Henegouwen na het vertrek van Boudewijn IX (VI) op kruisvaart (1202-1211)." *Revue belge de philologie et d'histoire* 48 (1970): p. 377-393.
- Hoebeker M. *De middeleeuwse oorkondetaal te Oudenaarde: 13de eeuw-1500 (spelling en klankleer)*. Gent: Secretariaat van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde, 1968.
- Humphrey P. "Ermessenda of Barcelona: The status of her authority." In *Queens, regents and potentates*, ed. Th. Vann, p. 15-37. Dallas: Baker, 1993.
- Jansen H. *Middeleeuwse geschiedenis der Nederlanden*. Utrecht: Spectrum, 1977.
- Jansen D. "Women and public authority in the thirteenth century." In *Queens, regents and potentates*, ed. T. Vann, p. 91-107. Dallas: Baker, 1993.
- Jäschke J. "Ermensendis comitissa. Zur Stellung von Frauen in der Politik während des 12. Und 13. Jahrhunderts." In *Ermesinde et l'affranchissement de la ville de Luxembourg. Etudes sur la femme, le pouvoir et la ville au XIIIe siècle*, ed. M. Margue, p. 275-309. Luxemburg: Publications du Cludem, 1994.
- Johns S. *Noblewomen, Aristocracy and Power in the Twelfth century Anglo-Norman Realm*. Manchester: Manchester university press, 2003.
- Jordan E. *Women, power, and religious patronage in the middle ages*. New York: Palgrave Macmillan, 2006.
- Jordan E. "The countesses of Flanders and the Curtis Beguinage: challenging traditional restriction of religious women in thirteenth century France." *Proceedings of the western society for French history* 29 (2001): p. 33-44.
- Kadens E. "De invoering van de volkstaal in de ambtelijke teksten in Vlaanderen: een status quaestiones." *Millenium: Tijdschrift voor middeleeuwse studies* 14 (2000): p. 22-41.
- Kittell E. *From ad hoc to routine: a case study in medieval bureaucracy*. Philadelphia: University of Pennsylvania press, 1991.
- Kruisheer J. *De oorkonden en de kanselarij van de graven van Holland tot 1299*. 'S Gravenhage: Historische vereniging voor Zuid-Holland, 1971.
- Le Glay E. *Histoire de Jeanne de Constantinople, Comtesse de Flandre et de Hainaut*. Rijsel: Vanackere, 1841.
- Le Glay E. *Histoire des comtes de Flandre*. Brussel: Vandale, 1843.
- Le Goff J. *Les intellectuels au Moyen Age*. Parijs: Seuil, 1960.

- Leroy M. "De oorkondetaal van een dertiende-eeuwse Middelnederlandse scribent uit Brugge." *Taal en tongval. Tijdschrift voor dialectologie* 12 (1999): p. 137-153.
- Leuridan, Th. *Histoire de Seclin*. Roubaix: Reboux, 1906.
- Lewis S. *The art of Matthew Paris in the Chronica Majora*. Berkeley: University of California press, 1987.
- LoPrete K. "Review of Georges Duby, Love and marriage in the middle ages." *Speculum* 70 (1995): p. 607-609.
- LoPrete K. "The gender of lordly women: the case of Adela of Blois." In *Pawns or Players? Studies on Medieval and Early Modern Women*, ed. C. Meek en C. Lawless, p. 90-110. Dublin: Four courts, 2003.
- Lusignan S. "Langue française et société du XIIIe siècle." In *Nouvelle histoire de la langue française*, ed. J. Chaurand, p. 91-143. Parijs: PUF, 1999.
- Lusignan S. "L'administration royale et la langue française au XIIIe et XIVe siècles." In *The dawn of the written vernacular in Western Europe*, ed. M. Goyens en W. Verbeke, p. 51-70. Leuven: Leuven university press, 2003.
- Lusignan S. "L'usage du Latin et du français à la chancellerie de Philippe VI." *Bibliothèque de l'école des chartes* 157 (1999): p. 509-521.
- Lusignan S. "Parler vulgairement. Les intellectuels et la langue française au XIIIe et XIVe siècles." *Médiévales* 6 (1986): p. 168-172.
- Luyckx Th. *De grafelijke financiële bestuursinstellingen en het grafelijk patrimonium in Vlaanderen tijdens de regering van Margareta van Constantinopel (1244-1278)*. Brussel: Koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, 1961.
- Luyckx Th. "De strijd van Margareta van Constantinopel, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, voor het behoud van hare rijksgebieden." *De gedenkschriften van den oudheidkundige kring van het land van Dendermonde* 2 (1950): p. 1-31.
- Luyckx Th. *Johanna van Constantinopel, gravin van Vlaanderen en Henegouwen: haar leven (1199-1244), haar regeering (1205-1244), vooral in Vlaanderen*. Brussel: Standaard Boekhandel, 1946.
- Luyckx Th. *De graven van Vlaanderen en de kruistochten*. Leuven: Heideland, 1947.
- Mantou R. *Actes originaux rédigés en français dans la partie flamingante du comté de Flandre (1250-1350): étude linguistique*. Luik: Michiels, 1972.
- Margue M. "Ermesinde, comtesse de Luxembourg. Questions nouvelles pour une réinterprétation de son règne." In *Ermesinde et l'affranchissement de la ville de Luxembourg. Etudes sur la femme, le pouvoir et la ville au XIIIe siècle*, ed. M. Margue, p. 181-210. Luxemburg: Publications du Cludem, 1994.
- Matthieu E. "Droits de gîte à Castre." *Annales du Cercle Archéologique d'Enghien* 7 (1908): p. 1-18.
- McCash J. "The role of women in the rise of the vernacular." *Comparative Literature* 60 (2008): p. 45-57.
- McKitterick R. *The Carolingians and the written word*. Cambridge: Cambridge university press, 1990.
- McNamara J. en Wemple S. "The power of women through the family in medieval Europe 500-1100." *Feminist Studies* 1 (1973): p. 126-142.
- Menant F. "Les transformations de l'écrit documentaire entre xiie et xiiiie siècles." In *Ecrire, compter, mesurer. Vers une histoire des rationalités pratiques*, eds. N. Coquery, F. Menant en F. Weber, p. 33-50. Parijs: Editions rue d'ulm, 2006.
- Merck A. "Une femme forte du XIIIe siècle: Marguerite de Flandre ou de Constantinople." *Revue des amis du vieux Dunkerque* 14 (1982): p. 13-27.
- Merkel F. *Das Aufkommen der deutschen Sprache in den städtischen Kanzleien des ausgehenden Mittelalters*. Hildesheim: Gerstenberg, 1973.
- Monfrin J. "Le Latin médiéval et la langue des chartes." *Vivarium* 8 (1970): p. 94-95.
- Mostert M. *New approaches to medieval communication*. Turnhout: Brepols, 1999.

- Mostert M. "What happened to literacy in the Middle Ages? Scriptural evidence for the history of western literate mentality." *Tijdschrift voor geschiedenis* 108 (1995): p. 323-335.
- Nelson J. "The problematic in the private." *Social History* 15 (1990): p. 355-364.
- Nicholas D. *Medieval Flanders*. Londen: Longman, 1992.
- Nicholas K. "Countesses as rulers in Flanders." In *Aristocratic women in medieval France*, ed. Th. Evergates, p. 134-135. Philadelphia: University of Pennsylvania press, 1999.
- Nicholas K. "Women as rulers: countesses Jeanne and Marguerite of Flanders." In *Queens, Regents and Potentates*, ed. Th. Vann, p. 73-91. Dallas: Baker, 1993.
- Nieus J-F. "Et hoc per meas litteras significo. Les débuts de la diplomatie féodale dans le nord de la France (fin XIIe milieu XIII siècle)." In *Le vassal, le fief et l'écrit. Pratiques d'écriture et enjeux documentaires dans le champ de la féodalité (XI-XVe siècle)*, ed. J-F. Nieus, p. 71-87. Louvain-la-Neuve: Leuven university press, 2007.
- Nieus J-F. "Des seigneurs sans chancellerie? Pratiques de l'écrit documentaire chez les comtes et les barons du nord de la France aux XIIIe-XIIIe siècle." In *Vorstelijke kanselarijen en scriptoria in de lage landen 10de – 15de eeuw*, ed. Th. de Hemptinne en J-M. Duvosquel, p. 467. Brussel: Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, 2010.
- Obreen H. "L'introduction de la langue vernaculaire dans les documents diplomatiques en Belgique et au Pays-Bas." *Revue Belge de Philologie en d'histoire* 14 (1935): p. 90-98.
- Parkes M. *Scribes, scripts and readers. Studies in the communication, presentation and dissemination of medieval texts*. Londen: Hambledon press, 1991.
- Parkes M. "Reading, copying and interpreting a text in the early middle ages." In *A history of reading in the west*, ed. G. Cavallo en R. Chartier, p. 121-126. Oxford: Polity Press, 2003.
- Peersman C. "Une approche actuelle pour des matériaux médiévaux: les chartes de l'abbaye de Ninove sous l'angle de la sociolinguistique historique." In *Sociolinguistique historique du domaine gallo-roman. Enjeux et méthodologies d'un champ disciplinaire émergent*. ed. D. Aquino-Wever, S. Cotelli en A. Kristol, p. 10. Bern: Actes du colloque de Neuchâtel, 2009.
- Petrucchi A. *Prima lezione di paleografia*. Rome: Bari, 2007.
- Pirenne H. *Histoire de Belgique*. Brussel: Lamartin, 1932.
- Prevenier W. *De oorkonden der graven van Vlaanderen: 1191-aanvang 1206*. Brussel: Palais des Académies, 1964.
- Prevenier W. en Augustyn B. *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*. Brussel: Algemeen rijksarchief, 1997.
- Prevenier W., de Hemptinne Th. en De Paermentier E. "Oorkondeleer." *Cursus*, Universiteit Gent, 2015.
- Robert D. "Reliquaires offerts par Marguerite de Constantinople aux collégiales Sainte Waudru à Mons et Saint-Vincent à Soignies." *Bulletin de la Société nationale des antiquaires de France* 1 (1997): p. 252-259.
- Scott J. "Gender: A useful category of historical analysis." In *Feminism and history*, ed. J. Scott, p. 152-186. Oxford: Oxford university press, 1986.
- Scott J. "Is female to male as nature is to culture?" In *Feminism and History*, ed. J. Scott, p. 90-91. Oxford: Oxford university press, 1996.
- Shadis M. "Piety, politics and power: the patronage of Leonor of England and her daughters Berenguela of Leon and Blanche of Castille." In *The cultural patronage of Medieval Women*, ed. J. Hall McCash, p. 202-216. Athene: University of Georgia press, 1996.
- Simons W. *Cities of Ladies: beguine communities in the medieval low countries, 1200-1565*. Philadelphia: University of Pennsylvania press, 2003.

- Simons W. "Geletterdheid en boekengebruik bij de vroegste begijnen." In *Van vader naar moedertaal: Latijn, Frans en Nederlands in de dertiende eeuwse Nederlanden*, ed. R. Beyers, p. 167-181. Brussel: Handelingen van het colloquium georganiseerd door de Koninklijke Zuid-Nederlandse Maatschappij voor Taal en Letterkunde en Geschiedenis, 1999.
- Simons W. "Stad en Apostolaat. De vestiging van de bedelorden in het graafschap Vlaanderen (ca. 1225-ca. 1350)." *Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren* 49 (1987): p. 113-117.
- Staubach N., Keller H. en Grubmüller K. *Pragmatische Schriflichkeit im Mittelalter: Erscheinungsformen und Entwicklungsstufen*. München: Fink, 1992.
- Stock B. *The implications of literacy. Written language and models of interpretation in the eleventh and twelfth centuries*. Princeton: Princeton university press, 1983.
- Stranger M. "Literary Patronage at the Medieval Court of Flanders." *French Studies* 11 (1957): p. 214-229.
- Street B. *Literacy in theory and practice*. Cambridge: Cambridge university press, 1988.
- Strubbe E. *Egidius van Breedene (11.-1270), grafelijk ambtenaar en stichter van de abdij Spermalie: bijdragen tot de geschiedenis van het grafelijk bestuur en van de Cistercienser Orde in het dertiende eeuwse Vlaanderen*. Brugge: De Tempel, 1942.
- Stuard S. "The Dominion of Gender of How Women Fared in the High Middle Ages." In *Becoming visible. Women in European History*, ed. R. Bridenthal, C. Koonz en S. Stuard, p. 129-150. Boston: Houghton Mifflin, 1987.
- Stuckens A. "A l'origine de l'enregistrement dans les principautés des anciens Pays-Bas: le recueil de la comtesse Marguerite de Constantinople (1260-1276/1278)." Thesis, Louvain-la-Neuve, 2011.
- Tock B. "Recours à l'écrit, autorité du document, constitution d'archives en occident." In *L'autorité de l'écrit au moyen âge: orient-occident: XXXIXe congrès de la SHMESP, le Caire, 30 avril-5 mai 2008*, ed. Société des historiens médiévistes de l'enseignement supérieur public, p. 379-385. Parijs: Publications de la Sorbonne, 2009.
- Tyson D. "Patronage of French vernacular history writers in the twelfth and thirteenth centuries." *Romania* 100 (1979): p. 180-222.
- Van Acker J. "Religieuzen uit het Veurnse in het testament van Margareta van Konstantinopel." *Biekorf* 87 (1987): p. 247-249.
- Van Assenede D. en Adema H. *Floris ende Blancefloer: volledige vertaling*. Leeuwarden: Taal en tekens, 1996.
- Van Belle A. "Het grafmonument van Ferrand van Portugal te Noyon." *Biekorf: Westvlaams archief voor geschiedenis, oudheidkunde en folklore* 79 (1979): p. 332-336.
- Van Camp V. "De oorkonden en de kanselarij van de graven van Henegouwen, Holland en Zeeland: schriftelijke communicatie tijdens een personele unie: Henegouwen, 1280-1345." PhD, Universiteit Gent, 2010.
- Vandermaesen M. "Margareta van Konstantinopel." In *Lexikon des Mittelalters*, ed. W. Volkert, p. 100. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2002.
- Vandermaesen M. "Vlaanderen en Henegouwen onder het huis van Dampierre 1244-1384." In *Algemene geschiedenis der Nederlanden*, ed. D. Blok, p. 400-401. Haarlem: Fibula Van Dishoeck, 1982.
- Vanderputten S., Haemers J., en Soens T. *Typologie en heuristiek van de bronnen voor de geschiedenis van de middeleeuwen*. Gent: Academia Press, 2013.
- Vanderputten S., Verbaal W. en Vanclooster D. *De duinenabdij van Koksijde: Cisterciënzers in de lage landen*. Tielt: Lannoo, 2005.
- Vanhaeck M. *Cartulaire de l'abbaye de Marquette*. Rijsel: SILIC, 1937.
- Van Hasselt A. *Belgique et Hollande*. Parijs: Didot, 1844.
- Vann Th. *Queens, regents and potentates*. Dallas: Baker, 1993.

Van Synghel G. "De opkomst van de volkstaal in de West-Brabantse documentaire bronnen 1270-1315." In *Bourgondië voorbij. De Nederlanden 1250-1650*, ed. W. Blockmans, M. Damen en L. Sickling, p. 85-98. Hilversum: Verloren, 2010.

Van Uytfanghe M. "De vadertaal Latijn in de dertiende eeuw." In *Van vader- naar moedertaal. Latijn, Frans en Nederlands in de dertiende-eeuwse Nederlanden*, ed. R. Beyers, p. 23-49. Brussel: Handelingen van het colloquium georganiseerd door de Koninklijke Zuid-Nederlandse Maatschappij voor Taal en Letterkunde en Geschiedenis, 1999.

Van Winter J. "Edelvrouwen tussen kerk en Heer." In *Handel en wandel in de dertiende eeuw*, ed. E. Cordfunke, p. 83-97. Muiderberg: Symposium III, 1986.

Varenbergh E. *Histoire des relations diplomatiques entre le comté de Flandre et l'Angleterre au Moyen Age*. Brussel: Muquardt, 1874.

Vercauteren F. *Actes des comtes de Flandre: 1071-1128*. Brussel: Palais des Académies, 1938.

Verhassel E. "Margareta van Constantinopel voor haar troonsopvolging in Vlaanderen-Henegouwen (1202-1244)." Thesis, Universiteit Gent, 1970.

Walters L. "Jeanne and Marguerite de Flandre as Female Patrons." *Dalhousie French Studies* 28 (1994): p. 15-27.

Warnier D. "De zwarte dame en de mankepoot: de politieke geschiedenis van Vlaanderen in de tweede helft van de dertiende eeuw (1252-1280)." Thesis, Universiteit Gent, 1999.

Warnkönig L. *Histoire de la Flandre et de ses institutions civiles et politiques jusqu'à l'année 1305*. Brussel: Hayez, 1835.

Wauters A. *Table Chronologique. Des chartes et diplômes imprimés concernant l'histoire de la Belgique*. Brussel: Hayez, 1866.

Wenseleers L. *De pels van de vos. Historische achtergronden van de middeleeuwse Reinaert-satire*. Amsterdam: Meulenhof, 1993.

Witte E. *Histoire de Flandre des origines à nos jours*. Brussel: Renaissance du livre, 1982.

Wolff R. "Baldwin of Flanders and Hainault. First Latin emperor of Constantinople: His life, death and resurrection, 1172-1255." *Speculum* 27 (1952): p. 281-322.

A tous chiaus qui ces lettres verront et oront

MARGARETA VAN CONSTANTINOPEL

Gravin van de personele unie Vlaanderen-Henegouwen 1244-1278

Een diplomatische verkenning naar de taalovergang
en het dictaat in haar oorkonden

BIJLAGENBOEK 1

Promotor
prof. dr. Els De Paermentier

Commissarissen
dr. Jonas Braekevelt en drs. Ewoud Waerniers

INLEIDING OP TABEL 1

Grafelijke oorkonden verkregen via DiBe:

aantal 174 (160 Latijnse - 14 Franse)

Periode 1244 - 1251

Tabel 1 geeft een opsijting van 174 oorkonden uitgevaardigd in naam van gravin Margareta van Constantinopel tussen 1244 en 1251. Dit oorkonden pakket werd bekomen via de databank Diplomata Belgica (DiBe). Hoe de oorkonden via DiBe werden verkregen kan nagelezen worden in deel 1 van de scriptie, hoofdstuk 3: heurstiek.

De tabel biedt van links te beginnen eerst het nummer van de databank aan, gevolgd door een rangschikking. Via het DiBe nummer kan de oorkonde teruggevonden worden in de databank, de rangschikking maakt een chronologische opsijting mogelijk. De derde kolom betreft de datum waarop de oorkonde is uitgevaardigd. De opsijting is chronologisch gebeurd. Kolom vier, vijf en zes geven respectievelijk de oorkonder, dispoosant en destinataris weer. De gebruikte afkortingen in deze drie kolommen zijn terug te vinden in de legende. Vervolgens vertelt de kolom traditie of de oorkonden in kopie dan wel in origineel overgeleverd zijn. Voor deze tabel staan er 88 Latijnse en 8 Franse oorkonden in origineel. 62 Latijnse en 6 Franse oorkonden staan in kopie. De Franse oorkonden staan aangeduid in het licht roze. Als de traditie niet duidelijk was, staat er niet gekend. Van de 174 oorkonden was de traditie van 10 oorkonden niet gekend. Kolom 8 duidt met Ok aan of de authenticiteit van de oorkonde kan bevestigd worden. Als DiBe aangeeft dat er een probleem met de authenticiteit is, staat er twijfelachtig. De voorlaatste kolom onthult de taal van de oorkonden. Van de 174 oorkonden zijn er 160 Latijnse oorkonden en 14 Franse. Tot slot geeft de tabel het regest van de oorkonde mee in de tiende en laatste tabel. Dit staat in het Frans (DiBe is een Franse databank).

DiBe is een digitale versie van de Table Chronologique van Alphonse Wauters. Het was dus mogelijk om de oorkonden opgenomen in DiBe te gaan verifiëren met de Oude Wauters. Terugverwijzingen naar de Oude Wauters staan met een blauw en rood driehoekje aangeduid voor respectievelijk deel IV (1226-1250) en deel VII, 2 (1226-1300). De terugverwijzing naar de uitgaven van Luyckx (pagina 319-470) staan aangeduid met een groen driehoekje.

LEGENDE VAN GEBRUIKTE AFKORTINGEN

DiBe Diplomata Belgica

M Margareta = gravin Margareta van Constantinopel

AB Abdij

AV Voogd

CM Graafschap

CO Graaf/Gravin

CP Kapittel

CS Burggraaf

DO Lokale seigneur

EP Bisschop

HO Hospitaal/leprozerie

HS Dorpbewoners

LA Lateranen

OF Officialiteit

PP Proost

RE Koning

SA Priester

UR Stad

XX Particulier persoon

DiBe nummer	Rangschikking	Orkonder	Disposant	Destinataris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest	
22274 ▶ p.761	1	1244	CO M	CO M	DO Boudewijn, kasteelheer van Beaumont AB Florefe	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie et confirme, en le vidimant, l'accord par lequel le châtelain de Beaumont avait renoncé en faveur de l'abbaye de Florefe à ses droits sur les dîmes de Solre-le-Château et de Beurieux et fait d' autres concessions à l'abbaye
22545 ▶ p.436	2	1245	CO M	CO M	RE Frankrijk	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut déclare que Blanche, mère de Louis IX, lui a permis de recevoir les hommages de ses vassaux de Flandre, bien qu'elle-même n'ait pas prêté hommage au roi, à cause de la maladie de ce dernier
22546 ▶ p. 436-437	3	1245	CO M	CO M	RE Frankrijk	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut s'engage à sceller de son nouveau sceau de comtesse de Flandre les lettres par lesquelles elle avait déclaré que Blanche, mère de Louis IX, lui a permis de recevoir les hommages de ses vassaux de Flandre
22597 ▶ p.439	4	1245	CO M	CO M	AB Kortrijk (Begijnhof)	Niet gekend	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut, exécuteur testamentaire, assigne une rente annuelle de cinq livres aux béguines de Kortrijk, au moyen du legs de cent trente-cinq livres fait à cette communauté par sa soeur, la comtesse Jeanne; cette somme sera donnée à l'abbaye de Groeninge si le béguinage cesse d'exister
22600 ▶ p.440	5	1245	CO M	CO M	UR Rijsel	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut déclare aux échevins et à la commune de Lille que la garantie qu'ils ont donnée pour elle au roi de France Louis IX l'a été par ses ordres, et que si elle venait à violer ses engagements, ils pourraient, sans méfaire, se déclarer pour le roi; elle vidime l'engagement des autorités communales lilloises
27060	6	1245	CO M	CO M	UR Brugge	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut assigne deux sommes, l'une de 3500 livres et l'autre de 10000 livres, que sa soeur, la comtesse Jeanne, avait léguées pour aumônes et restitution sur les "brevés" de Brugge et d'autres domaines; elle demande au receveur général et aux receveurs spéciaux de payer ces sommes avec exactitude aux exécuteurs testamentaires
30128	7	1245	CO M	CO M	UR Aardenburg	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut confirment aux bourgeois d'Aardenburg l'exemption de tonlieu, à Damme, que lui avaient accordée ses prédécesseurs Ferrandus et Jeanne
22697 ▶ p.771	8	1245	CO M	CO M	AB Gent (Begijnhof)	Origineel	Ok	Latijn	lla comtesse de Flandre et de Hainaut, exécuteur testamentaire, assigne une rente annuelle de dix livres aux béguines de Gent, au moyen du legs de cent trente-cinq livres fait à cette communauté par sa soeur, la comtesse Jeanne
22716 ▶ p.442	9	1245	CO M	CO M	AB Rijsel (Begijnhof)	Niet gekend	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut, exécuteur testamentaire, assigne une rente annuelle de 20 livres, ou de six muids et huit rasières de froment, aux béguines de Lille, au moyen du legs de cent trente-cinq livres fait à cette communauté par sa soeur, la comtesse Jeanne

DiBe nummer	Rangschikking	Oorkonder	Disposant	Destinataris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest
22719 ▶ p.652	10	CO M	CO M	AB Flinez-lez-Raches	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut confirme la donation de la terre de Baroeul (Marcq-en-Baroeul) à l'abbaye cistercienne qu'elle avait fondée à Flines-lez-Raches, donation qu'elle avait déjà confirmée avant son avènement au comté
22720 ▶ p.652	11	CO M	CO M	AB Flinez-lez-Raches	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut déclare que lors de la confirmation de la donation de la terre de Baroeul (Marcq-en-Baroeul) à l'abbaye cistercienne de Flines-lez-Raches, elle s'est réservé les "quatre hautes justices" (probablement: vol, rapt, incendie et brigandage)
22721 ▶ p.652	12	CO M	CO M XX Hendrik I van Bourghelles, soldaat	AB Flinez-lez-Raches	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut donne à l'abbaye cistercienne de Flines-lez-Raches 36 bonniers de bois, 10 bonniers de terres et plusieurs rentes en argent et en nature, que Hendrik (I de Bourghelles), "miles" de Quicampois (Flers-lez-Lille), lui avait vendus; Ada, épouse du vendeur, a été dédommée par une réassignation de Dowaaire
22722 ▶ p.652	13	CO M	CO M XX Hendrik I van Bourghelles, soldaat	AB Flinez-lez-Raches	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut déclare que les 36 bonniers de bois et 10 bonniers de terres que Hendrik (I de Bourghelles), "miles" de Quicampois (Flers), lui avait vendus, et qu'elle avait donnés aux moniales cisterciennes de Flines-lez-Raches, ont été acquis par elle au nom du monastère
22273	14	CO M	CO M CO Thomas van Savoie en Johanna	AB Doornik (S. Martin)	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut confirme la renonciation faite par le comte Thomas et la comtesse Jeanne de Flandre en faveur de l'abbaye de Tournai (S.Martin), à tous leurs droits sur la ferme de l'abbaye à Tenre, mais stipule que cette renonciation ne s'applique qu'aux biens présents, et que le droit de justice dans cette ferme demeure aux comtes de Flandre
22726 ▶ p.442	15	CO M	CO M	RE Frankrijk (Lodewijk IX)	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut s'engage, en son nom et en celui de ses héritiers, à accomplir les engagements pris par sa soeur Jeanne et par le comte Thomas envers Louis IX; elle vidime l'acte par lequel le comte et la comtesse avaient énoncés les conditions moyennant lesquelles le roi de France les avaient reçus à l'hommage de la Flandre
22729	16	CO M	CO M	XX Herbertus de Chambellan	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut ratifie la cession faite par le comte Thomas et la comtesse Jeanne à Herbertus dit le Chambellan, "miles", pour la somme de deux cents livres, de quarante et un bonniers et demi dans le bois entre Braine-le-Comte et Soignies, moyennant un cens annuel de quatre deniers
22739 ▶ p.444	17	CO M	CO M	RE Engeland Hendrik III XX Jean Baderel, handelaar uit Ieper	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut demande à Hendrik III de faire restituer à Jean Baderel, bourgeois d'Ieper, une somme de 50 livres sterling dont il a été dépouillé en Angleterre

DiBe nummer	Rangschikking	Orkonder	Disposant	Destinatis	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest	
22751 ▶ p. 444	18	1245	CO M	CO M	RE Engeland Hendrik III	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut demande à Hendrik III de lui envoyer les retards de payement (arrérages) de son fief, comme il s'y était récemment engagé
27608 ▶ p.319	19	1245	CO M	CO M	AV Arras Robert VII seigneur van Béthune-Dendermonde	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut s'engage à dédommager Robert VII d'éventuels préjudices qu'il aurait à subir du fait de s'être porté caution pour elle envers le roi de France Louis IX; la comtesse devait au roi une somme de 25000 livres Paris
22774 ▶ p.653	20	1245	CO M	CO M	AB Flines-lez-Raches UR Flines-lez-Raches	Kopie	Ok	Frans	Marguerite de Dampierre, en qualité de comtesse de Flandre, accorde aux villages de Flines-lez-Raches, de Raches, de Coutiches, d'Auchy-lez-Orchies, d'Orchies et de Bouvignies (France, Nord, à 4 kms au N-O de Marchiennes), et à l'abbaye cistercienne de Flines-lez-Raches le droit de faire pâturer leur bétail dans le marais de Flines; les bénéficiaires devront à Marguerite et à ses successeurs un cens annuel; le même privilège avait été accordé en mai 1244 par Marguerite, en qualité de dame de Pévèle
22777	21	1245	CO M	CO M	AB Brugge (Begijnhof)	Kopie	Ok	Frans	la comtesse de Flandre et de Hainaut approuve la donation de dix livres faite par sa soeur, la comtesse Jeanne à l'infirmerie du béguinage du Wijngaard, à Brugge, et les assigne sur l'épier de Brugge
22803 ▶ p. 448	22	1245	CO M	CO M XX Pierre de Sohier, soldaat	AB Kamerijk (S. Aubert)	Origineel	Twijfel- achtig	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut déclare que Pierre dit Sohier, "miles", et Marguerite, sa femme, ont vendu à l'abbaye de Cambrai (S.Aubert) toutes leurs terres situées à Avesnes-le-Sec, pour la somme de douze cents livres de blancs
22838	23	1245	CO M	CO M	AB Rijsel (Begijnhof) SA Boudewijn van Halluin	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut détermine les revenus et les obligations du prêtre de Halluin, chapelain du béguinage établi dans la paroisse Saint-André, dans les faubourgs de Lille
22844 ▶ p. 450	24	1245	CO M	CO M	CM Henegouwen	Origineel	Ok	Frans	la comtesse de Flandre et de Hainaut, pour accomplir un vœu de la comtesse Jeanne, sa soeur, déclare que dorénavant, en Hainaut, on ne prendra plus la moitié des biens des sainteurs (serfs tributaires d'église), à leur mort, mais seulement leur meilleur meuble
22875 ▶ p. 778	25	1245	CO M	CO M	AB Gent (Begijnhof)	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut donne au béguinage de Gent (S.Eli-sabeth) six bonniers de terres marécageuses, "moer", situés entre Assenede et "Haghe"; ce terrain est voisin, à l'est, de celui de l'hôpital de Lille (probablement l'hôpital Comtesse); les béguines devront annuellement à la comtesse 2 deniers par bonnier
22878 ▶ p. 655	26	1245	CO M	CO M	AB Flines-lez-Raches	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut donne à l'abbaye cistercienne qu'elle a fondée à Flines-lez-Raches 40 bonniers de terres situés à et près de Flines

DiBe nummer	Rangschikking	Orkonder	Disposant	Destinataris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest
22879 ▶ p.655	27	CO M	CO M CS Hugues III en Marie van Gavere uit Gent	AB Gent (S. Pieters)	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut approuve la vente par le châtelain de Gent et Marie (de Gavere), son épouse, à l'abbaye de Gent (S.Pierre) de leur terre de Ter_Piet
29838	28	CO M	CO M	AB Miesvin (Bélian)	Niet gekend	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut donne à l'abbaye de Bélian un bonnier de terre sis à Miesvin avec la partite du ruisseau de Blairon traversant le domaine du monastère
24807	29	CO M	CO M	AB Brugge (Begijnhof)	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut ordonne à tous baillis , sous-baillis et échevins de Flandre, de protéger les Béguines contre ceux qui voudraient leur faire violence ou leur enlever leur avoir
22920	30	CO M	CO M XX Razo de le Han	AB S. Denis-en- Broquerole	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut confirme la donation faite à l'abbaye de S.Denis-en-Broquerole par Razo de Le_Han de la dime de trente bonniers situés à Bierghes
22926 ▶ p.455	31	CO M	CO M	UR Ieper	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut ordonne à tous ses baillis et officiers en Flandre de faire observer, à la première réquisition des échevins d'Ieper, les "paix jurées" décrétées par ceux-ci; le maintien de la trêve devra être effectif non seulement entre les parties principalement intéressées à l'offense, mais aussi entre leurs amis même non réconciliés
22934 ▶ p.456	32	CO M	CO M	AB Brugge (Begijnhof)	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut, en vertu du testament de sa soeur la comtesse Jeanne, exempte les Béguines de Brugge du payement de toute redevance
22937 ▶ p.656	33	CO M	CO M	AB Flinez-lez-Raches	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut exempte des moniales cisterciennes de Flinez-lez-Raches de toutes redevances: winage, passagium (droit de passage d'un fleuve), tonlieu, rotagium (taxe de roulage, pour le dommage causé à la route), ponderatio (pesage) dans ses domaines; les moniales bénéficieront également des droits d'usage attribués aux habitants des localités où elles détenaient des possessions
22956	34	CO M	CO M	CO Champagne Thibaud IV koning van Navarre XX Willem III van Dampierre, haar zoon	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut, informe Thibaud IV, roi de Navarre et comte de Champagne, qu'elle a abandonné à ses fils Guillaume III, Guy III et Jean de Dampierre, son droit de Dowaire à S.Dizier et sur toute la terre qu'elle tenait de Guillaume II de Dampierre, son second mari
22966 ▶ p.656	35	CO M	CO M	AB Flinez-lez-Raches XX Bernard, soldaat uit Mari	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut achète au "miles" Bernard une dime se prélevant dans la paroisse de Raches, diocèse d'Arras, pour en faire don à l'abbaye cistercienne qu'elle a fondée à Flinez-lez-Raches; Poitevinus, fils du vendeur, a donné son consentement à la vente

DIBE nummer	Rangschikking	Oorkonder	Disposant	Destinataris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest	
22967 ▶ p. 657	36	1246	CO M	CO M	AB Flines-lez-Raches	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie et confirme avoir donné à l'abbaye cistercienne qu'elle avait fondée à Flines-lez-Raches une partie des dîmes de la paroisse d' Auchy-lez-Orchies, dîmes qu'elle avait achetées à Cilia de Hellignies; la donation devra recevoir l'approbation de l'évêque de Tournai Gautier II et de son chapitre cathédral, détenteur du droit de patronage à Auchy
22968 ▶ p. 657	37	1246	CO M	CO M XX Marie en Helwidis	AB Flines-lez-Raches	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut confirme la donation de 14 bonniers de bois, de 9 bonniers de terres et de quelques revenus de nature diverse , le tout à Normain, donation qui avait été faite à l'abbaye cistercienne de Flines-lez-Raches par Marie et Helwidis, filles de Jean de "Carnoie", avant leur admission dans le monastère; les biens donnés étaient tenus en fief d' Alexandre, "miles" de Mouchin
22971 ▶ p. 458	38	1246	CO M	CO M	XX van Avesnes XX van Dampierre	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut déclare avoir accepté le roi de France Louis IX et Eudes, évêque de Frascati, pour arbitres du différend qui opposait ses enfants nés de Burchardus d' Avesnes à ceux nés de Guillaume de Dampierre à propos de sa succession (aux comtés de Flandre et de Hainaut)
22978 ▶ p. 783	39	1246	CO M	CO M	XX	Kopie	Ok	Frans	la comtesse de Flandre et de Hainaut, spécifique et approuve les conditions du contrat de mariage conclu entre Mathilde, fille de Robert VII, avoué d' Arras, et Guy III (de Dampierre), fils de la comtesse
23001	40	1246	CO M CO Thibaud II en zijn vrouw Johanna van Dampierre	CO M CO Thibaud II en zijn vrouw Johanna van Dampierre	UR Bergen	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut, Thibaud II, comte de Bar, et Jeanne de Dampierre, sa femme, Jean et Baudouin d' Avesnes, Guillaume III, Guy III et Jean de Dampierre déclarent que c'est à leur requête que la ville de Mons a donné l'acte par lequel elle s'engageait à reconnaître pour leur seigneur celui des fils de la Marguerite qui leur sera désigné par le roi de France, associé à l'évêque de Frascati
23024 ▶ p. 658	41	1246	CO M	CO M XX Jean d'Ardompré	AB Flines-lez-Raches	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie et confirme la vente de plusieurs rentes, en céréales et en argent, faite par son vassal Jean d' Ardompré (Templeuve) à l'abbaye cistercienne de Flines-lez-Raches; les biens vendus étaient situés à La_Vacquerie (Coutiches) et la comtesse renonce à tous droits féodaux
23085	42	1246	CO M	CO M	HO Rijsel	Niet gekend	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut assigne sur deux mille bonniers de "wastinae" (terres en friche), situés dans les offices de Maldegem, d' Aardenburg et d' Ijzendijke une rente de deux cents livres que sa soeur, la comtesse Jeanne, et le comte Thomas avaient données à l'hôpital de Lille (Comtesse)

DiBe nummer	Rangschikking	Orkonder	Disposant	Destinataris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest	
23094	43	1246	CO M	CO M	UR Rijssel	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut déclare aux échevins et à la commune de Lille qu'elle garantira celle-ci de tous dommages qui pourront, lui survenir, par suite de la garantie qu'elle avait donnée de la fidèle exécution par Marguerite de la sentence arbitrale du roi de France, Louis IX, et d'Eudes, évêque de Frascati; elle confirme en le victimant l'engagement des autorités communales lilloises
23100	44	1246	CO M	CO M	CM Vlaanderen	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut et ses fils, Jean et Baudouin (d'Avesnes), Guillaume III, Guy III et Jean (de Dampierre) déclarent que barons et "milities" du comté de Flandre ont, à leur requête, promis de reconnaître comme seigneur le fils de Marguerite qui sera désigné par la sentence du roi de France
29365	45	1246	CO M	CO M	AB (Franciscanen) UR Brugge	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie et confirme l'accord conclu entre les échevins de Brugge et les Franciscains par lequel les Brugeois avait cédé aux Franciscains un pré appelé Braamberg (Brugge) pour y bâtir leur couvent, en échange de l'endroit où ces religieux s'étaient d'abord établis
27609 ▶ p. 319-320	46	1246	CO M CO Thomas van Savoie	CO M CO Thomas van Savoie	CO M CO Thomas van Savoie	Origineel	Ok	Frans	le comte de Savoie et la comtesse de Flandre et de Hainaut concluent un accord sur le partage des dettes laissées par la comtesse Jeanne et le comte de Savoie, après le décès de Jeanne
23163 ▶ p. 658	47	1246	CO M	CO M XX Jean del Busket	AB Flines-lez-Raches	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut confirme la donation de Jean del Busket, vassal d'Arnoul I, seigneur de Cysoing, à l'abbaye cistercienne de biens situés dans la paroisse de Lambersart; elle vidime pour ce faire la confirmation donnée en novembre 1245 par le seigneur de Cysoing
29839	48	1246	CO M	CO M	AB Messvin	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut confirme l'accord donné par l'archidiacre de Cambrai (Valencienne) à Wautier Harduin de disposer de la terre qu'il tient de la prévôté de Mons au profit de l'abbaye de Bélian
23182 ▶ p. 464	49	1246	CO M	CO M XX Gilles III en zijn broer Otto IV	AB Cambron	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut confirme la donation de dix bonniers de bois, qui avait été faite à l'abbaye de Cambron par Gilles III de Trazegnies et son frère Otton IV; ce bois était adjacent à celui dépendant de la "grangia" de Cambron à Lombiseul (actuellement sur le territoire de Thoricourt, commune de Sily)
23183 ▶ p. 472	50	1246	CO M	CO M XX Gérard de Pons	AB Cambron	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut ratifie la cession de douze bonniers de terres, situés à S.Waast près de Bermeries, cession qui avait été faite à l'abbaye de Cambron par Gérard de "Pons", qui tenait ce bien en fief de Nicolas II, seigneur de Barbençon
23211	51	1246	CO M	CO M	AB Flines-lez-Raches	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut fait remise à l'abbaye cistercienne de Flines-lez-Raches de redevances et de rentes que ce monastère devait pour six bonniers et un quart situés dans la paroisse d'Annappes

DiBe nummer	Rangschikking	Orkonder	Disposant	Destinatris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest
27610 ▶ p. 320-321	52	CO M	CO M	XX Gérard gratelijke baijuw van Ieper XX Eustache Zelle	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut fait savoir qu'elle a confié à son bailli comital d' Ieper le soin de la représenter dans un litige l'opposant à Eustache Zelle
23237 ▶ p. 476	53	CO M	CO M	AB Vaucelles	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut déclare que son père, le comte Baudouin IX avait pris l'abbaye de Vaucelles sous sa protection, et que ses prédécesseurs, entre autres les comtes Thierry et Philippe, avaient exempté ce monastère de l'obligation de payer les tonlieux; elle demande à la comtesse ses baillis , prévôts, et ses autres vassaux de faire respecter ces privilèges et d'assurer la protection du monastère
27597	54	CO M	CO M	AB Marquette-lez-Lille AB Jean Clerc	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie et confirme la donation de terres sises le long de la mer à Aardenburg et à Lapscheure faite par sa soeur Jeanne à l'abbaye cistercienne de Marquette-lez-Lille; elle consent à la vente d'une partie de ces terres à l'abbaye de Spermalie et au clerc Jean de Leffringe
28265	55	CO M	CO M	AB Marquette-lez-Lille	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie et confirme que le seigneur de Bondues et son épouse ont vendu à l'abbaye cistercienne de Marquette-lez-Lille diverses redevances et droits dans les paroisses de Marcq-en-Baroeul et de Bondues
23247 ▶ p. 477	56	CO M	CO M	UR Oostduinkerke XX Renier van Veurne, gratelijke baijuw	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut déclare que les habitants de la localité dite "Vloedgat" à Oostduinkerke, jouiront des privilèges et des loix de Nieuwpoort, et charge le bailli comital de Veurne d' opérer la réunion de ce hameau à la ville
23523 ▶ p. 478	57	CO M	CO M	AB Ter Doest	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut ordonne à ses baillis de Flandre et autres officiers de préserver contre tous les possessions de l'abbaye de Ter_Doest et d' aider à accomplir le transport par bateaux des biens du monastère de Zélande en Flandre
27611 ▶ p. 321	58	CO M	CO M	HO Raspaillebos	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut ordonne à son forestier de Raspaille (Zandbergen), près de Geraardsbergen, d'enlever à l'hôpital de Geraardsbergen la possession de tout ce qui viendrait à excéder les deux bonniers de bois que lui avait cédés sa soeur, la comtesse Jeanne
23295 ▶ p. 480	59	CO M	CO M	AB Marchiennes	Niet gekend	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut confirme à l'abbaye de Marchiennes ses biens, ses revenus, ses coutumes et ses privilèges, dont elle donne une longue énumération

DiBe nummer	Rangschikking	Orkonder	Disposant	Destinataris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest
23326	60	CO M	CO M	XX van Avesnes XX van Dampierre	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut ratifie l'accord qui avait été conclu, entre ses fils, par la médiation du roi de France et de l'évêque de Frascati, légat du Saint-Siège, et déclare que l'hommage prêté au roi par son fils Guillaume, pour la Flandre, ne pourra porter aucune atteinte à l'exécution des conventions conclues avec la France
23343 ▶ p. 484	61	CO M	CO M	CP Dowaaal (S. Pieters)	Niet gekend	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut confirme, en la vicimant, l'acte de cession au chapitre de Dowaaal (S.Pierre) par le "miles" de Waziers de toute la dime de cette localité
23348 ▶ p. 659	62	CO M	CO M	UR Masnuv AB Gent (S. Pieters)	Kopie	Ok	Frans	la comtesse de Flandre et de Hainaut règle le droit de pâturage que les habitants de Masnuv-S.-Pierre et de dix autres villages Masnuv-S.-Jean, Jurbise, Erbaut, Erbisoeul, Casteau (Mons), Lens-sur-Dendre, Herchieux, La_Saisinne (Soignies), Nimy, Maisières, Montignies-lez-Lens) avaient dans la forêt de Broquerioie, appartenant à l'abbaye d' Hasnon
29154	63	CO M	CO M	AB Dowaaal (Begijnhof) HO Dowaaal	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut approuve la fondation par un bourgeois Dowaaaisien, Geruasius de Villa, devant l'échevinage et divers perronnages, d'un hôpital destinés aux béguines malades en faveur duquel il dispose de plusieurs biens
23355 ▶ p. 793	64	CO M	CO M	RE Engeland Hendrik III XX leper, handelaren	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut informe Hendrik III qu'un nommé Thierry dit Paldinge, qui avait été banni de Flandre se trouvait dans ses Etats; elle lui demande de le faire bannir et de l'expulser d'Angleterre, de crainte qu'il ne nuise aux intérêts des marchands d' leper à l'origine de son expulsion de Flandre
23356 ▶ p. 486	65	CO M	CO M	AB Ten Duinen	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie et confirme avoir chargé les chanoines de Brugge (S.Donatiën) Gilles de Bredene et Jacques Fuchtelare de déterminer, après enquête menée dans les archives de l'abbaye, les terres dont l'abbaye de Ten_Duinen avait la possession; les deux chanoines ont confirmé en décembre 1245 ces possessions et elle, Marguerite, en a donné un acte de confirmation
28389	66	CO M	CO M	AB Ten Duinen	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie et confirme avoir chargé les chanoines de Brugge (S.Donatiën) Gilles de Bredene et Jacques Fuchtelare de déterminer, après enquête menée dans les archives de l'abbaye, les terres dont l'abbaye de Ten_Duinen avait la possession; les deux chanoines ont confirmé en décembre 1245 ces possessions et elle, Marguerite, en a donné un acte de confirmation
22928	67	CO M	CO M	AB Ter Doest	Niet gekend	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie et confirme avoir chargé les chanoines de Brugge (S.Donatiën) Gilles de Bredene et Jacques Fuchtelare de déterminer, après enquête menée dans les archives de l'abbaye, les terres dont l'abbaye de Ter_Doest avait la possession; les deux chanoines ont confirmé en décembre 1245 ces possessions et elle, Marguerite, en a donné un acte de confirmation

DiBe nummer	Rangschikking	Orkonder	Disposant	Destinataris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest
23357	68	CO M	CO M	AB Ter Doest	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie et confirme avoir chargé les chanoines de Brugge (S.Donatien) Gilles de Bredene et Jacques Fuchtere de déterminer, après enquête menée dans les archives de l'abbaye, les terres dont l'abbaye de Ter_Doest avait la possession; les deux chanoines ont confirmé en décembre 1245 ces possessions et elle, Marguerite, en a donné un acte de confirmation
23368 ▶ p. 660	69	CO M	CO M	AB Filnes-lez-Raches	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut donne à l'abbaye cisterienne de Filnes-lez-Raches 4 bonniers de pré situées dans la paroisse de Filnes au lieu dit Le_Bruech, 2/3 bonniers de terre, 2 1/4 bonniers de terre situées dans la paroisse de Raches; elle ajoute à cette donation une rente de 7 livres de Flandre que lui devait les moniales de La_Brayelle
23369 ▶ p. 660	70	CO M	CO M	AB Filnes-lez-Raches	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut confirme, en la vidimant, une donation faite par Waco, (bailli de Dowaa), et son épouse à l'abbaye cisterienne de Filnes-lez-Raches; elle fait remise aux moniales d'un cens de 10 livres sur les biens donnés par Waco et approuve une nouvelle donation de 2 bonniers de prés faite par le bailli; elle conservera les droits de haute et de basse justice sur les biens cédés
23418 ▶ p. 491	71	CO M	CO M	AB Val-S.Pierre	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut porte de 64 à 100 sous d'Artois la rente annuelle que sa soeur Jeanne et le comte Ferrandus avaient donnée à l'abbaye du Val-S.-Pierre Val-S.-Pierre (Chartreux, à Braye-en-Thiérache, Aisne); cette rente était assignée sur le produit du winage du Quesnoy
23443 ▶ p. 660	72	CO M	CO M	AB Filnes-lez-Raches	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut donne à l'abbaye cisterienne de Filnes-lez-Raches le terrage (redevance sur le produit de la terre) de 55 rasnières de terres, situées à Raches; elle avait acquis ce terrage (redevance sur le produit de la terre) du maire de Raches et de son épouse qui le tenait d'elle en fief
23473 ▶ p. 799	73	CO M	CO M	AB Gent	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut prend sous sa protection les femmes dévotes appelées béguines, habitant à Gent à l'endroit dit "Locus_sancte_Elysabeth", et ordonne à ses baillis de veiller particulièrement sur elles
23499 ▶ p. 497	74	CO M	CO M	AB Baudelo	Niet gekend	Twijfelachtig	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie et confirme avoir pris l'abbaye de Boudelo sous sa protection et lui confirme ses possessions en les énumérant longuement
23505 ▶ p. 800	75	CO M	CO M	EP Doornik	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie et confirme que le "miles" Jean I a hypothéqué, pour 600 livres de Flandre, à l'évêque de Tournai et à l'abbaye de Brugge (S.André) la dime qu'il tenait d'elle en fief à Gistel

DiBe nummer	Rangschikking	Orkonder	Disposant	Destinataris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest	
23510 ▶ p. 496	76	1247	CO M	CO M	UR Ename	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut déclare que c'est à Ename . et non à Oudenaarde, que les habitants de celle ville doivent payer le tonlieu des vins qu'ils transportent par l'Escaut
28772	77	1247	CO M	CO M XX Roger de Crucesignatus	CP Rijssel (S. Pieters)	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie et confirme que Roger Crucesignatus et son épouse ont reconnu devant Thomas (de Beuvry), son bailli comital de Lille, avoir vendu au chapitre de Lille (S.Pierre) la dime qu'ils tenaient d'elle en fief dans la paroisse de Halluin
23549 ▶ p. 661	78	1247	CO M	CO M	OF Jean de Cysoing van Arras AB Jean en Margareta van Flines-lez-Raches	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut demande à l'official d' Arras de confirmer l'acte qui avait été conclu entre elle, Jean de Hally (Coutiches) et son épouse et l'abbaye cistercienne de Flines-lez-Raches, (à propos de leurs droits respectifs sur dix bonniers de terres et de prés situés sur le territoire de Flines-lez-Raches et de Raches, au lieu dit "Au_Lu");
28775	79	1247	CO M	CO M XX Gilles, soldaat	CP Rijssel (S. Pieters)	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie et confirme que le "miles" de Machelen (Zulte) a hypothéqué au chapitre de Lille (S.Pierre), pour la somme de 150 livres de Flandre, et pour le terme de neuf ans, la dime qu'il tenait d'elle en fief à Machelen (Zulte); son épouse (Maba) renoncera devant le doyen de Chrétienté de Kortrijk à ses droits dotaux sur cette dime
23560	80	1247	CO M	CO M	AB Wevelgem	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre donne à l'abbaye de Wevelgem, alors à Moorsele, seize bonniers de terrains marécageux, "moer" dans la paroisse de Assenede; la comtesse se réserve la dime et les droits de justice sur le bien donné
23563 ▶ p. 503	81	1247	CO M	CO M	XX Béatrice, dochter van van Hendrik II, graaf van Brabant	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie que son fils, Guillaume III de Dampierre, étant fiancé avec Béatrice de Brabant (veuve du roi des Romains Hendrik Raspe), fille du duc Hendrik II, elle a investi celle-ci d'un revenu équivalent à celui de 3000 arpents de terre (librata: terre qui rapporte une livre de rente), à prendre chaque année sur la ville et châtellenie de Kortrijk
23264 ▶ p. 322	82	1247	CO M	CO M	AB Drongen	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie la vente que l'abbé et les religieux de Drongen lui avaient faite des dîmes et autres revenus qui leur avaient été jadis assignés par Iwanus de Gent et sa femme Laurette
32690	83	1247	CO M	CO M XX Roger en zijn vrouw Marie	HO Seclin (Notre-Dame)	Origineel	Ok	Frans	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie et confirme que Roger de Wallers et son épouse, ayant acquis de Jean Fiévet, de Seclin, deux bonniers de terres à Seclin au lieu-dit "La Clavière"(identification incertaine, le lieu-dit actuel Clauwiers, entre Seclin et Templemars), les ont donné en aumône à l'hôpital que la comtesse comptait établir à Seclin; les donateurs ont conservé la jouissance du bien donné pour eux et leurs enfant seulement

DiBe nummer	Rangschikking	Orkonder	Disposant	Destinatis	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest	
23584 ▶ p. 505	84	1247	CO M	CO M HO Rijsel	AB Rijsel (Begijnhof)	Niet gekend	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut assigne à l'hôpital "des pauvres femmes infirmes", qu'elle et sa soeur Jeanne avaient fondé à Lille, dans le béguinage, une rente de huit livres à prélever sur l'hôpital situé près du palais comtal de Lille (Hôpital Comtesse)
24797	85	1247	CO M	CO M	CP Valenciennes	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie et confirme l'acquisition faite par le chapitre de Valenciennes d'une grange ayant appartenu à Gautier de Kortrijk et ensuite aux pauvres de Braine-le-Comté; l'achat avait été réalisé partie en numéraire, partie, à charge d'une rente annuelle de six muids de blé dur à payer à la Table des pauvres.
13073 ▶ p. 805	86	1247	CO M	CO M	AB Cheminon	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut assigne sur le revenu des étalages de Valenciennes une rente de 10 livres de blancs, dont sa soeur défunte Jeanne avait fait l'aurmône à l'abbaye de Cheminon
24033	87	1247	CO M	CO M	HO Seclin (Notre-Dame)	Kopie	Twijfel- achtig	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie qu'invouquant la péripocoe, elle a décidé de fonder un hôpital à Seclin en l'honneur de Notre-Dame, sur son manse avec les terres et prés, sur lesquels la construction de l'hôpital a débuté; elle joint un revenu de 17 muids de froment, de 10 muids d'avoine et de 20 sous, monnaie de Flandre, sur son épier comtal de Lille; Marguerite confirme également 10 bonniers, constitués tant de forêts que de champs arables, avec un revenu de 30 livres 11 sous et 6 deniers monnaie de Flandre à Nieppe, près de Vieux-Berquin, ainsi qu'un revenu de 15.000 harengs à Marck et quinze bonniers de tourbières dans le Métier d'Assenede
23655 ▶ p. 512	88	1247	CO M	CO M	UR Rijsel	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut accorde une exemption complète de toute taxe d'étalage et de tonlieu, dans le ressort de l'échevinage de Lille, aux bourgeois de cette ville
27613	89	1247	CO M	CO M	AB Groeninge (Kortrijk)	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut confirme avoir cédé à l'abbaye de Groeninge, alors établie à Marke, 4 bonniers de terres marécageuses sis à Boekhout; les moniales devront payer à la comtesse une redevance de 12 deniers par homme qui extraira la tourbe, durant une semaine, dans ces 4 bonniers
23673 ▶ p. 662	90	1247	CO M	CO M	AB Flines-lez-Raches	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut donne à l'abbaye cistercienne qu'elle a fondée à Flines-lez-Raches le terrage (redevance sur le produit de la terre) de deux "octolatae" (étendue de terre ensemencée par un "octolium" de blé) de terre et quelques rentes d'un montant modeste, en argent et en nature, le tout se percevant à Aubry-du-Hainaut
27062	91	1248	CO M	CO M	XX grafelijke baijuw van Gent XX grafelijke baijuw van Brugge	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut ordonne à ses baillis de Brugge (probablement le "miles" Andre) et de Gent de veiller à ce que l'hôpital de Brugge (S.Jean) reste en possession de 10 bonniers de terres marécageuses, situés dans le Métier de Maldegem, que la comtesse Jeanne et son mari Ferrandus lui avaient donnés

DiBe nummer	Rangschikking	Orkonder	Disposant	Destinataris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest
23693 ▶ p. 515	CO M	CO M	CO M	AB Ter Doest	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut donne quittance à l'abbaye cistercienne de Ter_Doest d' une somme de 150 livres de "nouveaux Artésiens"
23712 ▶ p. 516	CO M en Willem III van Dampierre, haar zoon	CO M en Willem III van Dampierre, haar zoon	CO M en Willem III van Dampierre, haar zoon	AB Gent (S. Baafs)	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut et son fils nomment Guillaume de Gent, doyen de Lille (S.Pierre) et Gilles de Brugge, prévôt de Dowaal (S. Pierre) arbitres dans le litige qui les opposaient à l' abbaye de Gent (S.Ba-von) au sujet de l'exercice de la haute justice dans le village de Wattrelos
23713 ▶ p. 516	CO M en Willem III van Dampierre, haar zoon	CO M en Willem III van Dampierre, haar zoon	CO M en Willem III van Dampierre, haar zoon	EP Doornik (Gautier van Marvis)	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut et son fils font savoir qu' eux et les moines de Gent (S.Bavon) s'en sont remis à l'arbitrage de l'évêque de Tournai pour terminer le litige qui les opposait à propos de l'exercice de la propriété de la terre dite Onlede
23732 ▶ p. 810	CO M	CO M	CO M XX Lotinus Bataille	EP Terwaan (Pierre I de Doij)	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie et confirme que Lotinus Ba-taille, de Bailleul, et ses fils ont renoncé, en faveur de l' évêque de Thé-rouanne, à tous leurs droits sur l' autel, les oblations et la dime de Bailleul
23746 ▶ p. 811	CO M	CO M	CO M	UR Avesnes UR Chimav	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut donne aux habitants d' Avesnes et de Chimay les lois de Valenciennes, déclare qu'ils seront libres de corps et de biens dans tous ses domaines et les autorise à pêcher, à chasser, à prendre du bois dans la forêt de Mormal (important massif forestier situé autour de Locquignol, France, Nord, à 7 kms au S.-E. du Quesnoy)
35336	CO M	CO M	CO M	UR Avesnes	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut donne aux habitants d' Avesnes les lois de Valenciennes, déclare qu'ils seront libres de corps et de biens dans tous ses domaines et les autorise à pêcher, à chasser, à prendre du bois dans la forêt de Mormal (important massif forestier situé autour de Locquignol, France, Nord, à 7 kms au S.-E. du Quesnoy)
23763 ▶ p. 662	CO M	CO M	CO M	AB Filnes-lez-Raches	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie et confirme avoir donné à l'abbaye cistercienne de Filnes-lez-Raches 10 bonniers de terres situés à Filnes et à Raches; la comtesse avait acquis les biens donnés à Jean de Hally (Coutiches)
23810	CO M	CO M	CO M	CP Bergen (S. Waudru) DO Nicolas	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut règle le différend qui existait entre le chapitre de Mons (S.Waudru) et Nicolas, seigneur de Fontaine-Valmont, au sujet de la cense de Nimy
23812	CO M en Willem III van Dampierre, haar zoon	CO M en Willem III van Dampierre, haar zoon	CO M en Willem III van Dampierre, haar zoon	AB Gent	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut et son fils acceptent la sentence rendue par l' évêque de Tournai à propos de la vente de la terre dite Onlede à l' abbaye de Gent (S.Bavon)

DiBe nummer	Rangschikking	Datum	Oorkonder	Disposant	Destinataris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest
23822 ▶ p. 663	101	1248	CO M	CO M XX Marie de Hondschoote, weduwe	XX Béatrice de Cassel	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie et confirme que Marie (de Hondschoote), veuve de Robert d' Hébuterne (Pas-de-Calais, à 10 kms au S.-E. de Pas-en-Artois), a donné à sa servante, Béatrice de Cassel, la jouissance viagère de 20 mesures de terres , situées dans la paroisse d' Assenede; ces biens étaient tenus d'elle en fief
28273	102	1248	CO M	CO M	AB Marquette-lez-Lille	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut fait savoir à ses baillis qu' elle a exempté l'abbaye cistercienne de Marquette-lez-Lille du payement de tout tonlieu ou winage dans son comté
23818 ▶ p. 663	103	1248	CO M	CO M XX Waco, gratellijke bajluw van Dowaai	AB Flines-lez-Raches	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie et confirme que le "miles" Waco, (bailli comtal de Dowaai) a donné à l'abbaye cistercienne de Flines-lez-Raches une rente annuelle d'un montant de 25 livres, assignée sur ses revenus de Cappelle-en-Pévèle
23868	104	1248	CO M CO Willem III van Dampierre, haar zoon	CO M CO Willem III van Dampierre, haar zoon	UR Gent	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut et son fils, le comte de Flandre, seigneur de Dampierre, déclarent que bien qu'ils aient convoqué les échevins et la commune de Gent pour qu'ils leur fournissent le service militaire afin de défendre les revendications comtales en Zélande, ceux-ci leur ont répondu qu'ils n' y étaient légalement pas tenu; les autorités communales de Gent précisent qu'ils étaient uniquement tenus de prêter assistance militaire sur l'eau et sous l'escorte des navires comtaux; Marguerite et son fils leur ont accordé des lettres de non-préjudice
23889 ▶ p. 664	105	1248	CO M CO Willem III van Dampierre, haar zoon	CO M CO Willem III van Dampierre, haar zoon	AB Flines-lez-Raches	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut donne l'abbaye cistercienne qu'elle a fondée à Flines-lez-Raches 144 bonniers de bois faisant partie de la forêt de Raches et situés à côté d'une forêt dite "Lubiars" que possédaient déjà les moniales; le fils de Marguerite, Guillaume de Dampierre, héritier du comté de Flandre, approuve la donation
23890 ▶ p. 664	106	1248	CO M CO Willem III van Dampierre, haar zoon	CO M DO Willem III van Dampierre, haar zoon	AB Flines-lez-Raches	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut donne à l'abbaye cistercienne qu'elle a fondée à Flines-lez-Raches une dime se prélevant dans la paroisse de Landas (acquise du "miles" Adalhardus de Landas); le fils de Marguerite, Guillaume de Dampierre, héritier du comté de Flandre, approuve la donation qui devra recevoir également l'approbation de l'évêque de Tournai Gautier II et de son chapitre cathédral, détenteur du droit de patronage à Landas
28276	107	1248	CO M CO Willem III van Dampierre, haar zoon	CO M CO Willem III van Dampierre, haar zoon	AB Marquette-lez-Lille	Kopie	Ok	Latijn	le comte de Flandre et de Hainaut confirme la donation faite par sa soeur, la comtesse Jeanne, à l'abbaye cistercienne de Marquette-lez-Lille de la dime qu'elle percevait sur la tourbe extraite d'un terrain marécageux, "moer", voisin de la paroisse d' Assenede; le "moer" était situé à l'emplacement des lieux-dits "Leghimour", "Lalebeke" et "Le_Viesse_Terre"; le fils de Marguerite, Guillaume de Dampierre, héritier du comté de Flandre, confirme également cette donation

DiBe nummer	Rangschikking	Datum	Oorkonder	Disposant	Destinataris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest
28277	108	1248	CO M CO Willem III van Dampierre, haar zoon	CO M CO Willem III van Dampierre, haar zoon	AB Marquette-lez-Lille	Kopie	Ok	Latijn	le comte de Flandre et de Hainaut et son fils, Guillaume de Dampierre, héritier du comté de Flandre, confirment, en donnant une énumération détaillée, les possessions de l'abbaye cistercienne de Marquette-lez-Lille
28279	109	1248	CO M CO Willem III van Dampierre, haar zoon	CO M CO Willem III van Dampierre, haar zoon	AB Marquette-lez-Lille	Origineel	Ok	Latijn	le comte de Flandre et de Hainaut vend à l'abbaye cistercienne de Marquette-lez-Lille de 53 bonniers de terre situés dans la forêt de Nieppe, au lieu-dit "Noirs Brues", à charge d'un cens perpétuel de 10 sous et d'un droit de relief de 100 sous, monnaie de Flandre, par bonnier; le fils de Marguerite, Guillaume de Dampierre, héritier du comté de Flandre, approuve la vente
32698	110	1248	CO M	CO M	HO Seclin (Notre-Dame)	Kopie	Ok	Latijn	Ila comtesse de Flandre et de Hainaut notifie et confirme avoir avoir assigné au "nouvel" hôpital de Seclin (Notre-Dame) une rente annuelle de 17 muid de froment, de 27 verges et demie et un quart, de 10 muids 3 hods d'avoine et d'un denier, le tout à la mesure de Lille, à prendre sur les redevances dont un certains nombre de particuliers étaient chargés envers son "spicarium" (grange, grenier, magasin) de Lille; la comtesse se réserve le droit de racheter cette rente, par voie d'échange, et selon le prix d'estimation à fixer par l'évêque de Tournai

Dire nummer	Rangschikking	Oorkonder	Disposant	Destinataris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regeest
31028	111	CO M	CO M	HS Hijfte HS Desteldonk	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie et confirme avoir accordé une charte de privilège ("charité") à ses hommes de Hijfte (Lochristi), Desteldonk, Doornzele, Sleidinge et Lovendegem: quatorze échevins seront institués qui constitueront deux "Vierscharia": l'une à Sleidinge, l'autre à Desteldonk. Leurs fonctions dureront un an et ne seront pas renouvelables; ils seront remplacés à la Toussaint, nul ne peut être élu s'il perçoit une partie des amendes que les échevins sont appelés à prononcer, en tant que maire ou amman; les échevins siégeront le mercredi à Sleidinge et le jeudi à Desteldonk; la "keure" comporte des dispositions réglant l'activité des "vierscharia": vacances judiciaires, procédure à suivre lorsque les échevins doutent de la manière dont le litige doit être réglé, compétence d'attribution, notamment des échevins siégeant en nombre réduits etc. Des dispositions concernent la procédure civile et criminelles: les échevins instruisent les affaires de la compétence du comte; dans la "keure" sont envisagées: les citations, les défauts de comparution, l'instruction, l'appel, les exécutions, le défaut d'exécution en manière de bannissement; parmi les dispositions de droit criminel: les châtimens réservés à ceux qui frappent autrui au moyen de certaines armes, qui font tomber autrui par terre, qui blessent ou mutilent autrui, qui se rendent coupables d'homicide, de meurtre, de duel, de viol (la légitime défense est admise); à ceux qui se rendent coupables de vol, de délits champêtres de déprédations graves, de déprédation des fossés, à ceux qui rompent les trêves; à ceux qui sont coupables d'assaut de domicile, de port d'armes prohibées. Les dispositions de droit civil envisagent la condition des personnes, libres et serviles.; la tutelle des mineurs; les bannis; la prescription acquisitive; les successions; les droits du comte en matière de mutations d'immeubles; les gages; les droits de préemption et de retrait du voisin du bien offert en vente. Des dispositions, concernant les fonds sur lesquels sont établis des fossés, les communaux, les voies publiques, ponts et digues sont également envisagées; la "keure" ne pourra être modifiée par le comte qu'avec l'avis des échevins et des assesseurs de ces derniers
23953	112	CO M	CO M XX Nicolas	AB Le Roeux (S. Feuillien)	Kopie	Ok	Frans	la comtesse de Flandre et de Hainaut fait connaître les conditions auxquelles elle a pris sous sa garde le fief de Croix-lez-Rouvery que Nicolas de Croix avait vendu à l'abbaye de Saint-Feuillien, avec tous les droits et charges y attachés, et qu'avait amorti le seigneur de Fontaine-Valmont; la haute justice reviendra à la comtesse ; quant à l'abbaye, elle paiera à cette dernière un denier de droit d'avouerie, échéant à saint Jean-Baptiste de chaque année, et enverra en l'ost de la comtesse les manants de Croix

DiBe nummer	Rangschikking	Orkonder	Disposant	Destinataris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest
23955 ▶ p. 539	1248	CO M	CO M	HO Seclin (Notre-Dame)	Kopie	Twijfel- achtig	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie que, comme la fondation de l'hôpital de Seclin (Notre-Dame) est particulièrement destinée au secours aux malades et à l'accueil des pèlerins de passage, elle ordonne de n'y engager qu'un personnel restreint; on n'y acceptera que les frères et les soeurs nécessaires à la bonne gestion de l'hôpital, afin de maintenir vivace le but d'accueillir un maximum de pauvres malades aliés; Guy, comite de Flandre, fils de la comtesse, approuve, à la demande de sa mère, ces dispositions en y apposant son sceau
23968 ▶ p. 540	1248	CO M	CO M DO Huques	AB Bergen (Epinlieu)	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie et confirme que le seigneur de Lens-sur-Dendre et de Herchies, a vendu à l'abbaye cistercienne de Mons (Epinlieu), de son consentement et de celui de son fils Jean (d'Avesnes), 30 bonniers de terres à Chièvres et à Bauffe
28805	1248	CO M	CO M	PP Jacques van Rijssel, gratellijke baljuw	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut accorde une lettre de non-préjudice à son prévôt de Lille qui était aussi son bailli comtal à Lille; ce dernier avait appliqué le droit d'arsin aux maisons d'Adaleidis de La...Houssière et de son fils Jean, hôtes du chapitre Saint-Pierre; ces maisons étaient situées dans la paroisse de Quesnoy-sur-Deûle; le droit d'arsin avait été appliqué car Adaleidis et son fils avait blessé Jean de Rekkem, bourgeois de Lille
28282 ▶ p. 547	1248	CO M CO Willem III van Dampierre, haar zoon	CO M CO Willem III van Dampierre, haar zoon	AB Marquette-lez-Lille	Origineel	Ok	Latijn	le comite de Flandre et de Hainaut confirme la vente faite par sa soeur, la comtesse Jeanne, à l'abbaye cistercienne de Marquette-lez-Lille de 48 bonniers de terre dans la forêt de Nieppe, près de la "curtis" qu'y possédaient les moniales; le fils de Marguerite, Guillaume de Dampierre, héritier du comté de Flandre, confirme également cette vente
24068 ▶ p. 551	1249	CO M	CO M	CM Namen	Origineel	Ok	Frans	la comtesse de Flandre et de Hainaut s'engage à s'entremettre pour que son fils Guillaume, dans les quarante jours après son retour d'outre-mer, et ses frères Guy et Jean déchargent leurs frères Jean et Baudouin des soixante mille livres réclamées devant le roi de France, et déclare que les hommages prêtés pour Namur et pour tout ce que le comte de Namur tient de Marguerite en Hainaut, ainsi que les hommages du seigneur de Luxembourgh, pour tout ce qu'il tenait de Marguerite en Hainaut et en Ardennes, appartiendront à ses fils Jean et Baudouin
24071 ▶ p. 552	1249	CO M	CO M	AB Bergen (Begijnhof) HO Bergen	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut, du consentement de son fils, Jean d'Avesnes, concède et garantit à perpétuité à l'hôpital des béguines de Mons, qui doit être construit près de cette ville à l'endroit dit Cantimpret, une rente annuelle de 30 livres de blancs, que lui payeront à la saint Jean-Baptiste ceux qui exploitent les sarts d'Epinlieu, entre la chaussée de ce nom et la rivière Trouille

Dire nummer	Rangschikking	Oorkonder	Disposant	Destinataris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest	
24055 ▶ p. 824 ▶ p. 550	119	1249	CO M	CO M	DO Elisabeth Morialmé XX Gwijde en Mathilde van Dampierre	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie que son fils Guy et Mathilde, son épouse, fille aînée et héritière de Robert VII, avoué d' Arras, ont conclu l'accord suivant avec Elisabeth, dame de Morialmé, veuve de Robert VII; cette dernière aura pour Dowataire la ville et la maison de La Gorgue, avec toutes ses dépendances, les pâturages et l'enclos qui en dépendent dans la forêt de "Sterbreuc"; 25 livres, monnaie d' Arras, sur le revenu que Guy III et Mathilde possède dans l'alleu Saint-Vaast, la ville et la maison de Richebourg-l'Avoué (Pas-de-Calais, à 8,5 kms au N.-E. de Béthune), avec ses dépendances; Guy et Mathilde jouiront de Béthune, Dendermonde et de tous les biens appartenant à l'avoué d' Arras, en Flandre et en Artois; Mathilde de tout ce qui appartenait à Robert VII dans le Hainaut, le pays de Namur et l'évêché de Liège; Elisabeth renonce par cet accord à tous les biens auxquels elle aurait pu prétendre au titre de son Dowataire et s'en désiste par Hillinus de Wavrin, son avoué
27599	120	1249	CO M	CO M XX Philippe Cardoen	AB Spermalie XX Gautier Grote, grafelijke baijuw van Brugge	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut fait savoir qu'elle a chargé son bailli comtal de Brugge de faire procéder au transfert par Philippe Cardoen à l'abbaye de Spermalie d'une dime à Moerkerke, de 11 mesures de terre sis à Hanekenswerve, dans la paroisse d' Aardenburg et d'une redévance de 3 rasnières et demi de froment que Philippe avait vendues au monastère, avec l'accord de Jean et de Franco de Praat (Oedelem); les biens vendus seront libres de tout service féodal
29069	121	1249	CO M	CO M	UR Lombardsijde XX Christian Niger, grafelijke baijuw van Veurne	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut déclare que les habitants de la localité dite "Oroc", située près de Nieuwpoort, vers l'est, (Lombardsijde) jouiront des privilèges et des lois de Nieuwpoort, et charge le bailli comtal de Veurne d' opérer la réunion de ce hameau à la ville
24101 ▶ p. 555	122	1249	CO M	CO M	AB Gent (S. Pieters)	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut remet à des arbitres (le "miles" Baudouin de Baillou, Guillaume Thiessein de Gent, doyen, et Guillaume de Jabbeke, chanoine de Saint-Pierre, de Lille) le soin de clore le litige qui l'opposait à l'abbaye de Gent (S.Pierre) au sujet de la "wastina" (terres en friche) situés à Scheldevelde (De_Pinte); elle précise que la vente de "wastinae" faite par frère Guillaume de Boudelo à Scheldevelde et à Deurle ne peut être mise en cause
24104 ▶ p. 824-825	123	1249	CO M	CO M	AB Gent (Begijnhof) XX grafelijke baijuw van Gent	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut ordonne à son bailli comtal de Gent (Williamnus d' Oostkerke) de veiller particulièrement sur le béguinage de Gent (S.Elisabeth)
24114	124	1249	CO M	CO M	CP Soignies UR Soignies	Kopie	Ok	Frans	la comtesse de Flandre et de Hainaut spécifie d' après les résultats d' une enquête, les droits que le chapitre de Soignies et son avoué possédaient à Soignies

DiBe nummer	Rangschikking	Oorkonder	Disposant	Destinataris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest
24125	1249	CO M	CO M DO Gautier Bousies	AB S. André-du-Cateau	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut, avec le consentement de son fils Jean d' Avesnes, confirme la vente d' un bois situé entre Fontaine-au-Bois et Landrecies, faite par Gautier, seigneur de Bousies, au monastère de S.André-du-Câteau
32697	1249	CO M	CO M XX Jean de Leers en Elisabeth	HO Seclin	Origineel	Ok	Frans	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie et confirme la cession faite à l'hôpital de Seclin (Notre-Dame) par Jean de Leers et son épouse d'un pré que ces derniers possédaient à Seclin au delà des fossés de l'hôpital; en échange, l'hôpital a cédé à Jean et Elisabeth la jouissance viagère d'un autre pré
24198 ▶ p. 563	1249	CO M en Willem III van Dampierre, haar zoon	CO M en Willem III van Dampierre, haar zoon	AB Gent (S. Baafs)	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut et son fils acceptent la décision arbitrale qui avait reconnu à l' abbaye de Gent (S.Bavon) le droit d' exercer la haute justice à Wattlelos
24205	1249	CO M	CO M XX Gautier IV, soldaat	AB S. Ormaars (S. Bertjins)	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut confirme, en vidimant l'acte d'approbation de son suzerain Arnoul I, seigneur de Cyssoing la vente à l'abbaye de S.Omer (S.Bertin) par Gautier IV, "miles" de Koekelare, de trois parties de la dime de Koekelare
24208 ▶ p. 666	1249	CO M	CO M	AB Flines-lez-Raches	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut, en échange de divers revenus se prélevant à Landas, assigne à l'abbaye cistercienne de Flines-lez-Raches une redevance annuelle de 20 muids d' avoine, à Orchies; les biens de Landas avaient été acquis d' Arnoul, seigneur de Landas, grâce à une donation de 200 livres faite au monastère par Lambert de Brugge, clerc de la comtesse, et son épouse Elisabeth
27601	1249	CO M	CO M	EP Doornik AB S. Gautier II de Marvis van Quantin-en-l'Ile	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut fait savoir à l'évêque de Tournai qu'informée par Gilles de Bredene, prévôt de Dowaaï (S.Pierre), de son intention de conférer les dîmes que Philippe Cardoen tenait d'elle en fief à l'abbaye de S.Quentin-en-l'Ile, elle ne peut approuver ce transfert et confirme la possession de ces dîmes à l'abbaye de Spermalle
24223	1249	CO M	CO M	PP Rijisel (S. Pieters) PP Thomas de Beaumetz	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut assigne au prévôt du chapitre de Lille (S.Pierre) une rente annuelle d'un montant de 50 sous comme dédommagement d' une concession faite par Thomas de Beaumetz aux Dominicains de Lille (usage d'un cours d'eau avec le droit de pêche); cette rente devra lui être versée par l'hôpital de Lille (Comtesse); l'hôpital devra y consacrer une part des sommes qu'il devait chaque année à la comtesse pour 85 bonniers de "wastinae" (terres en friche) sises dans le Métier de Boekhout

DiBe nummer	Rangschikking	Orkonder	Disposant	Destinataris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest	
24237 ► p. 567	132	1249	CO M XX Jan van Avesnes	CO M XX Jan van Avesnes	AB Bergen (Begijnhof) HO Bergen	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut et son fils aîné, Jean d' Avesnes, accordent à perpétuité à l'hôpital des béguines de Morns, dans les formes légales, une rente annuelle de trente livres de blancs à percevoir, à la saint Jean-Baptiste, sur ceux qui exploitent les sarts d' Epinlieu
24244	133	1249	CO M	CO M	CP Rijssel (S. Pieters)	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut accorde des lettres de non-préjudice aux chanoines de Lille (S.Pierre) à l'occasion d' un acte de juridiction exercé à leur demande sur leurs terres de Mouscron; la comtesse avait poursuivi Ghislain et Roger de "Trameries", serviteur de Roger, seigneur de Kortrijk, et leurs complices qui avaient commis des exactions sur une terre relevant du chantré du chapitre
24314 ► p. 575	134	1249	CO M AB Gent	CO M AB Gent	UR Keulen UR Gent	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut déclare que les villes de Köln et de Gent se sont réconciliées; ce litige trouvait son origine dans le fait que les Gantois avaient fait mettre sous séquestre les biens des Colomais
24315 ► p. 575	135	1249	CO M XX Sancta de Lesquin	CO M XX Sancta de Lesquin	AB Aardenburg (Begijnhof)	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut déclare que l'abbé de Gent (S.Bavon) lui a permis de conférer, pour la seule et unique fois, les fonctions de chapelain des Béguines d' Aardenburg
24323	136	1249	CO M	CO M	HO Seclin (Notre-Dame)	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie et confirme que Sancta de Lesquin a donné à l'hôpital de Seclin (Notre-Dame) le "gavallus" (cens acquitté en blé) de vingt rasières d' avoine qu'elle tenait d'elle à Ancoisne (Houplin)
32699 ► p. 323	137	1249	CO M	CO M XX Gilles de Meerhem en Sarah	HO Seclin (Notre-Dame)	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie et confirme avoir racheté à Gilles de Marem (identification incertaine, Meerhem, lieu-dit à Oude-naarde) et à son épouse un fief sis à Marke, près de Kortrijk, et en avoir transféré la propriété à l'hôpital de Seclin (Notre-Dame)
28822	138	1249	CO M	CO M XX Adaleidis, weduwe van Richard II (Straten)	XX Jean de Walkeringh, gratelijke bajluw van Torhout CP Rijssel (S. Pieters)	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut charge son bailli comtal de Torhout de concéder au chapitre de Lille (S.Pierre) la jouissance de la quatrième partie d'une dime assignée à Gits qu' Adaleidis, veuve de Richard II de Straten (S.Andries), avait hypothéquée aux chanoines contre la somme de 70 livres et pour une période de neuf ans
24333	139	1249	CO M CP Soignies J. Prévôt en J. Doven	CO M CP Soignies J. Prévôt en J. Doven	CP Soignies	Kopie	Ok	Latijn	les chanoines de Soignies déclarent que les chanoines qui résigneront leur prébende pour certains motifs spécifiés (maladie, entrée dans les ordres réguliers), auront le droit de faire toucher pendant un an encore les revenus de cette prébende; la comtesse de Flandre et de Hainaut, confirme la décision capitulaire et appose son sceau à l'acte.

Dijs nummer	Rangschikking	Oorkonder	Disposant	Destinataris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest	
28823	140	1249	CO M	CO M XX Adaleidis van Straten	CP Rijsel (S. Pieters)	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie et confirme que Adaleidis, veuve de Richard II de Straten (S.Andries), a hypothéqué au chapitre de Lille (S.Pierre), pour la somme de 70 livres de Flandre, et pour le terme de neuf ans, la quatrième partie d'une dime qu'elle tenait d'elle en fief à Gits; Adaleidis a obtenu pour ce faire l'accord de ses fils Jean et Philippe
21534 ▶ p. 578	141	1249	CO M	CO M	AB Ninove	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie, qu'après avoir attentivement examiné les chartes accordées à l'abbaye de Ninove par ses prédécesseurs, elle en a conclu que le monastère détenait des titres de possession pour une superficie approximative de 50 bonniers, tant en marais qu'en terre, au lieu-dit Kalf (Het_Kalf, S.Gillis-Waas); elle a cependant accepté de confirmer à l'abbaye la propriété des biens excédant ses 50 bonniers et détenus sans titre, à charge du paiement d'un cens annuel de 6 deniers par bonnier et de la célébration par les chanoines réguliers de son obit et de ceux de son père Baudouin (IX), de sa mère Marie et de sa soeur Jeanne
24349 ▶ p. 836	142	1250	CO M	CO M	AB Ename	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie et confirme que Philippe, comte de Flandre et de Vermandois, ayant donné à l'abbaye d' Ename quarante mesures d' un marécage, situé près de ceux de l' abbaye de Loos et de Razo IV de Gaverre et qu' un mesurage ayant attribué à ce terrain cinq mesures de plus, le monastère conservera le tout, à condition de célébrer tous les ans l'anniversaire de la comtesse Jeanne et, après la mort de la comtesse Marguerite l'anniversaire de celle-ci
32701	143	1250	CO M	CO M	HO Seclin	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie et confirme, qu'après avoir constaté l'insuffisance des revenus de l'hôpital de Seclin (Notre-Dame), elle lui a accordé une somme de 1000 livres, monnaie de Flandre, à prendre sur la forêt de Nieppe; ces 1000 livres sont payables par tiers sur les trois premiers versements que le receveur de ce bois effectuera après le décès de Marguerite
24362 ▶ p. 667	144	1250	CO M	CO M XX Isoia d'Aniche	AB Flines-lez-Raches	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie et confirme que Isoia d' Aniche a donné à l'abbaye cistercienne de Flines-lez-Raches 17 rasières de terres près d' Aniche; la donatrice tenait ces biens en fief de la comtesse qui a renoncé à tous droits féodaux sur la donation
24238 ▶ p. 844 ▶ p. 568	145	1250	CO M XX Jan van Avesnes	CO M XX Jan van Avesnes	AB Bergen (Begijnhof) HO Bergen	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut, en exécution de l'une des dispositions du testament de sa soeur, la comtesse Jeanne, assigne à l'hôpital des béguines de Cantimpret , près de Mons, sept bonniers et demi de prés en garantie d'une rente de 15 livres de blancs; son fils aîné, Jean d' Avesnes, approuve cet acte en y apposant son sceau

DiBe nummer	Rangschikking	Orkonder	Disposant	Destinatis	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest
24413 ▶ p. 584	1250	CO M	CO M	XX Perina en Heila de Atrio	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut déclare qu'elle a affranchi de toute servitude Perina de "Atrio", de Dottignies, et sa soeuer Heila, épouse de Pierre de "Alueto"
24416 ▶ p. 584	1250	CO M	CO M AB Vlaanderen-Henegouwen	AB Ten Duinen	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut confirme la vente faite à l'abbaye de Ten_Duinen par les religieuses de Groeninge, alors établies à Marke, d' un marais de quatre-vingt-un bonniers que la comtesse avait donné à ces religieuses et de trente et un bonniers de terres, le tout situé à Lepe (Lepehof, au Nord de Sas van Gent, dans le Métier d' Assenede)
28286	148	CO M	CO M XX Jean, soldaat	AB Marquette-lez	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie et confirme la vente faite à l'abbaye cistercienne de Marquette-lez-Lille par le "miles" de La_Pontenerrie (Roubaix), vassal du "miles" Jean de Wasquehal, de près et de terres labourables situés dans la paroisse de Roubaix, entre La Pontenerrie et Maufait
24425 ▶ p. 585	1250	CO M XX Jacques van Verchin, sénéchal van Henegouwen	AB Henegouwen XX Anselme, grafelijke baljuw van Cambron	AB	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut déclare avoir chargé son bailli de Hainaut , de présider à la vente que Jacques (de Verchin), sénéchal de Hainaut, avait faite à l'abbaye de Cambron de ses biens de Bermerfies
27605	1250	CO M	CO M XX Catherine, nicht van Gilles	XX Gautier Grote, grafelijke baljuw van Brugge AB Spermalie	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut fait savoir qu'elle a chargé son bailli comtal de Brugge de concéder à l'abbaye de Spermalie la possession de 11 mesures de terre que Catherine, nièce de Gilles de Bredene, prévôt de Dowaaï (S.Pierre), tenait en fief
24462	1250	CO M	CO M	CO M RE Willem van Holland	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie avoir conclu un traité, par la médiation du légat apostolique Pierre, évêque d' Albano, avec le roi des Romains, Guillaume de Hollande, et son frère Florent; ce traité précise que Guillaume, conformément au traité conclu en 1167 entre les comtes de Flandre (Philippe) et de Hollande (Florent III), tient la Zélande, pour la partie située entre l' Escaut et le Heidenzee (cours d' eau disparu entre Wulpen et Koezand) en fief du comte de Flandre; la convention règle en outre la répartition des revenus entre les parties, l'exercice de la justice, l'octroi de franchises urbaines et les procédures destinées à faire respecter l'accord

Dijs nummer	Rangschikking	Oorkonder	Disposant	Destinataris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest
24478	152	CO M	CO M	XX Malinus II de Méteren en Elisabeth	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie et confirme avoir acquis de Malinus II (de Méteren), comte de Flandre, et de son épouse Elisabeth, au bénéfice de l'abbaye cistercienne de Flines-lez-Raches, divers biens et revenus, en argent et en nature, assignés à Cappelle-en-Pévèle, Templeuve-en-Pévèle, Genech et Normain
24479 ▶ p. 668	153	CO M	CO M	XX Enguerrand van Dowaal (Valenciennes)	Origineel	Ok	Frans	la comtesse de Flandre et de Hainaut, sous réserve du respect de ses droits, autorise Enguerrand de Dowaal, dit de Valenciennes, à disposer de 28 bonniers de terres situés à Aniche
30319	154	CO M	CO M XX Gautier IV, soldaat en Adeldis	AB S. Ormaars (S. Bertjins)	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie et confirme la vente faite à l'abbaye de S.Omer (S.Bertin) par le "miles" de Koekelare et son épouse des dîmes qu'ils tenaient en fief d'elle dans les paroisses de Koekelare et d'Ichtegem
24516 ▶ p. 595	155	CO M	CO M	DO Komen XX Boudewijn V en VI, Gautier II van Komen	Niet gekend	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut confirme, en le vidimant, l'accord conclu entre les seigneurs de Comines et l'évêque de Tournai au sujet des limites de la justice temporelle à Comines et environs
24526 ▶ p. 596	156	CO M	CO M XX Anselme, grafelijke baljuw van Henegouwen	AB Cambron	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut charge Anselme, son bailli de Hainaut, de fournir à Gérard de Hainaut (seigneur de La Longueville) des hommes de fief, afin de faciliter un échange de biens (à Bermeries) entre Guillaume de Jenlain [chanoine de Cambrai (S.Géry)] et l'abbaye de Cambron
31068	157	CO M	CO M XX Jan van Avesnes	DO Sigerus van Edingen	Origineel	Ok	Frans	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie et confirme que son fils Jean d'Avesnes a donné en fief les droits de gîte qu'il possédait à Chastre (Chastre-Villeroux-Blanmont) et à Herne à son cousin Sigerus, seigneur d'Enghien / Edingen, et que, de son consentement, ce dernier les a transformés en rente
24533 ▶ p. 844	158	CO M	CO M XX Guy van Roisin, soldaat	CP Bergen (S. Waudru)	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut, en sa qualité d'abbesse de Sainte-Waudru, confirme la vente de la "forestaria" (pouvoir d'un forestier) des bois de Nimy et de Maisières faite au chapitre de Mons (S.Waudru) par le "miles" Guy de Roisin
24537	159	CO M Pierre, kardinaal-bisschop van Albano	CO M LA Rome Pierre, kardinaal-bisschop van Albano	CP Bergen (S. Waudru)	Origineel	Ok	Latijn	Pierre, évêque d'Albano, légat du Saint-Siège, Albert, archevêque de Prusse et de Livonie, Nicolas de Cambrai, et Marguerite, comtesse de Flandre et de Hainaut, déclarent qu'ils étaient présents lorsque l'évêque de Cambrai Nicolas III de Fontaine-l'Évêque a visité les reliques de sainte Waudru

DIBE nummer	Rangschikking	Orkonder	Disposant	Destinataris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest
32704	160	CO M	CO M	HO Seclin (Notre-Dame)	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut ordonne au receveur des bois de Nieppe et à ses successeurs à cette charge de servir annuellement à l'hôpital de Seclin (Notre-Dame) une rente de 30 livres, 11 sous et 6 deniers, le jour de la Purification de la Vierge, et cela tant que vivra maître Jean de Lens, chanoine du chapitre cathédral de Tournai; ce dernier avait la jouissance viagère d'un fonds dont la comtesse se réservait de transférer ultérieurement la propriété à l'hôpital de Seclin (Notre-Dame)
24548	161	CO M	CO M	AB S. Amand	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut, avec l'assentiment de son fils Jean d' Avesnes, reconnaît les droits de justice de l'abbaye de S.Amand sur la voie publique allant de S.Amand au moulin dit "ad Salicem"
24556 ▶ p. 600	162	CO M	CO M	AB Bergen (Begijnhof)	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut exempte du droit de tonlieu toutes les béguines qui habitent l'endroit dit le Cantimpret, près de Mons; elle précise que si les béguines se livrent au commerce, elle devront payer ce droit pour leurs marchandises
24557	163	CO M	CO M	AB Bergen (Begijnhof)	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut exempte du droit de mortemain toutes les béguines qui habitent l'endroit dit le Cantimpret, près de Mons, et n'ont pas plus de 100 sous
24558	164	CO M	CO M UR Bergen	AB Bergen (Begijnhof)	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut, déclare qu'à sa demande le maire et les échevins de Mons ont exempté les béguines de Mons (Cantimpret) de l'obligation de payer le droit de "cagiagiium" (redevance à payer pour l'entretien de la chaussée), pour les objets servant à leur usage
24569	165	CO M	CO M	CO Hendrik V van Luxemburg-La Roche Markies van Aarlen	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie que le comte de Luxembourg et de La_Roche, marquis d'Arion, n'apportera plus son soutien à l'empereur Frédéric II, à son fils le roi Conrad et leurs partisans, sous peine de perdre ces fiefs
24574 ▶ p. 601	166	CO M	CO M DO Gautier	AB Bergen (Epinlieu)	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut confirme les donations faites à l'abbaye cistercienne de Mons (Epinlieu) par Gautier, seigneur de Lens-sur-Dendre (énumération)
27910	167	CO M	CO M PP Gilles van Bredene uit Dowaai	AB Spermalie	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut confirme le don d' une terre située entre la ville de Brugge et l'église Saint-Laurent (à Dudzele), fait à l'abbaye de Spermalie par Gilles de Bredene (Gilles de Brugge), prévôt de Dowaai (S.Pierre), qui la tenait en fief d'Arnoul de Mortagne
24590 ▶ p. 602	168	CO M	CO M	AB Gent (S. Pieters)	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut approuve la vente de dix-sept bonniers de "wastinae", situés entre Kalf (Het_Kalf, S.Gillis-Waas) et Wolfschoot (Wachtebeke), vente qui avait été faite, en son nom, à l'abbaye de Gent (S.Pierre) par le frère Guillaume de Boudelo et par Jean de Leffinge

DiBe nummer	Rangschikking	Orkonder	Disposant	Destinataris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest
28455 ► p. 849	169	CO M	CO M	XX Anselmi, gratelijke bajuw van Henegouwen	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut charge Anselme, son bailli de Hainaut, de mettre en possession l'abbaye de Cysoing de la part de fief que les moines voulaient acheter à la fille de Caserus de Hartaing
35441	170	CO M XX Jan van Avesnes	CO M XX Jan van Avesnes	HO Seclin	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie et confirme avoir accordé à l'hôpital de Seclin (Notre-Dame) une somme de 1000 livres, monnaie de Flandre, à prendre sur la forêt de Mormal (important massif forestier situé autour de Locquignol, France, Nord, à 7 kms au S.-E. du Quesnoy); ces 1000 livres sont payables par tiers sur les trois premiers versements que le receveur de ce bois effectuera après le décès de Marguerite; la comtesse a reçu pour ce faire l'accord de son fils Jean d'Avesnes, héritier du Hainaut
35442	171	CO M en Willem III van Dampierre, haar zoon	CO M en Willem III van Dampierre, haar zoon	HO Seclin (Notre-Dame)	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut confirme l'acte par lequel elle avait accordé à l'hôpital de Seclin (Notre-Dame) une somme de 1000 livres, monnaie de Flandre, à prendre sur la forêt de Nieppe son fils, Guillaume III, approuve la donation faite par sa mère
35443	172	CO M en Willem III van Dampierre, haar zoon	CO M en Willem III van Dampierre, haar zoon	HO Seclin	Origineel	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut notifie et confirme qu'après avoir récupéré par échange une rente annuelle de 15000 harengs sur le produit du port de Marôycq, constituée autrefois par sa soeur la comtesse Jeanne au profit de l'abbaye cistercienne d'Argensolles (Marne, près de Moslins; à 8,5 kms au S.-O. de Épernay), elle l'a transférée à l'hôpital de Seclin (Notre-Dame); son fils, Guillaume III, approuve la donation faite par sa mère
35445	173	CO M en Willem III van Dampierre, haar zoon	CO M en Willem III van Dampierre, haar zoon	HO Seclin	Kopie	Ok	Latijn	la comtesse de Flandre et de Hainaut confirme l'acte par lequel elle avait accordé à l'hôpital de Seclin (Notre-Dame), une somme de 1000 livres, monnaie de Flandre, à prendre sur la forêt de Nieppe; ce document énonce les différents revenus qui forment la somme donnée; son fils, Guillaume III, approuve la donation faite par sa mère
32338	174	CO M	CO M	HS Vendegies-sur-Ecaillon AB Vendegies-sur-Ecaillon	Origineel	Ok	Frans	la comtesse de Flandre et de Hainaut accense aux hommes de Vendegies-sur-Ecaillon, des "perrières" (carières) et d'une part des "wares-quiens" (pâtures communes), pour 40 sous de Hainaut; l'abbaye d'Anchin y conservera des droits d'usage

INLEIDING OP TABEL 2

Niet-grafelijke oorkonden verkregen via DiBe: aantal 169 (163 Franse - 6 Nederlandse) Periode 1244 - 1250

Tabel 2 bestaat uit een pakket van 169 oorkonden, niet uitgevaardigd door Margareta van Constantinopel. Er kan dus gesteld worden dat de 169 oorkonden van tabel 2 allen van niet-grafelijke origine zijn. Dit pakket, dat loopt van 1244 tot 1250, werd bekomen via de databank Diplomata Belgica (DiBe). Hoe de oorkonden via DiBe werden verkregen kan nagelezen worden in deel 1 van de scriptie, hoofdstuk 3: heuristiek.

De tabel biedt van links te beginnen eerst het nummer van de databank aan, gevolgd door een rangschikking. Via het DiBe nummer kan de oorkonde teruggevonden worden in de databank, de rangschikking maakt een chronologische oplijsting mogelijk. De derde kolom is chronologisch opgesteld en betreft de datum waarop de oorkonde is uitgevaardigd. Kolom vier, vijf en zes geven respectievelijk de oorkonder, disposant en destinataris weer. De gebruikte afkortingen in deze drie kolommen zijn terug te vinden in de legende. Vervolgens vertelt de kolom traditie of de oorkonden in kopie dan wel in origineel overgeleverd zijn. Van de 163 Franse oorkonden zitten er 89 in kopie en 74 in origineel. Van de 6 Nederlandse oorkonden zitten er 5 in kopie en 1 in origineel. In tegenstelling tot tabel 1 werden de Nederlandse oorkonden in het lichtroze aangeduid, aangezien de overige 163 oorkonden allemaal in het Frans stonden. Kolom 8 duidt met Ok aan of de authenticiteit van de oorkonde kan bevestigd worden. De voorlaatste kolom onthult de taal van de oorkonden. Tot slot geeft de tabel het regest van de oorkonde mee in de tiende en laatste tabel. Dit staat in het Frans (DiBe is een Franse databank).

LEGENDE VAN GEBRUIKTE AFKORTINGEN

DiBe Diplomata Belgica

AB Abdij

AV Voogd

CP Kapittel

CS Burggraaf

DO Lokale seigneur

EP Bisschop

HO Hospitaal/leprozerie

HS Dorpbewoners

LA Lateranen

OF Officialiteit

PP Proost

RE Koning

SA Priester

UR Stad

XX Particulier persoon

DiBe nummer	Rangschikking	Orkonder	Disposant	Destinataris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest
22237	1	1244	EP Robert I de Thourotte van Luik	EP Robert I de Thourotte van Luik	Origineel	Ok	Frans	accord conclu entre l'évêque de Liège (Robert I de Thourotte) et Otton de Morialmé par l'entremise de Gérard, seigneur de Marbais, et de Gérard de Pesche, archidiacre de Liège (Condroz), au sujet de leurs droits respectifs dans le bois de Marcinelle
22280	2	1244	UR Doornik	AB Cysoing	Origineel	Ok	Frans	chirographe passé devant les échevins de Tournai rapportant l'accord conclu, par l'entremise du prieur de Cysoing et de Henri Alelake, entre les chanoines réguliers de Cysoing et Jean Minere au sujet des droits que Jean réclamait sur la "masière" ou demeure appartenant au monastère au "Monchiel"
22310	3	1244	DO Nicolas II van Barbençon	AB Bergen (Epinlieu)	Kopie	Ok	Frans	le seigneur de Barbençon vend à l'abbaye cistercienne de Mons (Epinlieu), avec l'approbation de son suzerain, Jean, comte de Soissons, trente bonniers de terres, situés à Haulchin (Estinnes)
22343	4	1244	DO Marguerite van Dampierre	AB Flines-lez-Raches	Origineel	Ok	Frans	Marguerite de Dampierre, en qualité de dame de la terre de Pèvèle, accordé aux villages de Flines-lez-Raches, de Raches, de Coutiches (Nord, à 13 kms au N.-E. de Douai), d'Auchy-lez-Orchies, d'Orchies et de Bouvignies (France, Nord, à 4 kms au N.-O. de Marchiennes), et à l'abbaye cistercienne de Flines-lez-Raches le droit de faire pâturer leur bétail dans le marais de Flines; les bénéficiaires devront à Marguerite et à ses successeurs un cens annuel
22344	5	1244	DO Arnoul I de Landas (Esnes)	DO Marguerite van Dampierre	Kopie	Ok	Frans	Arnoul I de Landas, seigneur d'Esnes, vend à Marguerite de Dampierre tout ce qu'il possédait à Landas
22345	6	1244	DO Arnoul I de Landas (Esnes)	DO Marguerite van Dampierre	Origineel	Ok	Frans	Arnoul I de Landas, seigneur d'Esnes, reconnaît avoir reçu de la dame de Dampierre la somme de 300 livres d'Arras qu'elle lui devait pour la vente de ses terres de Landas
22351	7	1244	DO Elisabeth Florenville	DO Elisabeth Florenville	Origineel	Ok	Frans	après que la dame de Florenville ait demandé aux moines d'Orval de produire les chartes qu'ils avaient reçues du comte de Chiny établissant leurs droits (acte de 1173), Elisabeth et l'abbaye notifient et confirment avoir mis fin au différend qui les opposait décidant que l'abbaye aura seule des droits sur Conques-la-Vieille et Conques-la-Neuve (Conques: lieu-dit de la commune de Florenville, sur la rive gauche de la Semois, à 2 Kms au S.-E. de Herbeumont), et Elisabeth restera en possession de deux prés à S.Cécile (Florenville) moyennant une rente d'un demi muid de blé; Gilles, seigneur de Rochefort; Henri I, seigneur de Houffalize; Thibaud, seigneur de Neufchâteau; Agnès, dame d'Agimont apposent leurs sceaux au document

DiBe nummer	Rangschikking	Oorkonder	Disposant	Destinataris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest	
27814	8	1244	AB Templiers	AB Templiers	CO Hendrik	Kopie	Ok	Frans	le commandeur des maisons de l'Ordre du Temple en France notifie et confirme l'accord conclu entre le comte de Luxembourg et les Templiers (de Pierrevillers), pour mettre fin au litige qui les opposait aux propos du bois banal "Cepalbois" situé entre Pierrevillers et Marange-Silvange (Moselle); ce bois a été partagé équitablement entre le comte et les Templiers
22367	9	1244	SA Nicolas Avoith	SA Nicolas Avoith	AB Orval	Kopie	Ok	Frans	Nicolas, prêtre d' Avoith et de Sommethonne, notifie et confirme qu'un accord a été conclu par des arbitres entre l'abbaye d' Orval les frères Nicolas, Henri et Bertrand de Thonne-la-Long, au sujet des biens de "Saint-Quoët" (Verneuil ?)
22374	10	1244	CS Doornik	CS Doornik	CO Guines	Kopie	Ok	Frans	le châtelain de Tournai et seigneur de Mortagne confirme que Mathilde, soeur du comte Baudouin de Guines, châtelain de Bourbourg, a renoncé à tous droits aux successions de son père ou de sa mère; cette renonciation était la conséquence de la donation que lui avait faite son frère Baudouin, avant son mariage avec Hugues V de Châtillon, comte de S.Pol, de terres sises à Tourcoing et ailleurs; si Mathilde vient à mourir sans enfant, ces terres feront retour à Baudouin ou à celui qui sera alors comte de Guines
28250	11	1244	DO Jean Verlinghem	DO Jean Verlinghem	AB Marquette-lez	Origineel	Ok	Frans	le seigneur de Verlinghem renonce à tous droits féodaux sur 6 bonniers de terre situés dans la paroisse de Wambrechies que son vassal, le "miles" d' Espain, avait vendu à l'abbaye cistercienne de Marquette-lez-Lille et approuve la vente
22381	12	1244	DO Baudewijn van Orchimont	DO Baudewijn van Orchimont	AB Waulsort	Origineel	Ok	Frans	le seigneur d' Orchimont notifie et confirme que sa mère Clarisse a donné à l'abbaye de Waulsort une rente annuelle de vingt sous, à percevoir à Longchamps (Sart-Custinne, commune de Gedinne) (identification incertaine)
28253	13	1244	CS Hugo III van Gent	CS Hugo III van Gent	AB Marquette-lez	Origineel	Ok	Frans	le châtelain de Gent renonce au profit de l'abbaye cistercienne de Marquette-lez-Lille à divers biens que Gérard d' Engrin-en-Mélanais (hameau de Lesquin) tenait de lui en fief et dont il se dessaisi en les remettant au châtelain de Lille
22436	14	1244	CS Doornik	CS Doornik	AB Templiers	Kopie	Ok	Frans	le châtelain de Tournai et seigneur de Mortagne approuve la donation faite aux Templiers par Adalhardus de "Hainehont", de Bourghelles, et Jean Mousnier, son frère, de tout ce qu'ils possédaient à "Cloevaing"
22440	15	1244	DO Eustache IV Le Roeulx	DO Eustache IV Le Roeulx	AB La Thure	Origineel	Ok	Frans	le seigneur du Roeulx confirme les donations que Nicolas II de Barbençon, son vassal, avait faites à l'abbaye de chanoinesses régulières fondée par lui à Solre-sur-Sambre

DiBe nummer	Datum	Oorkonder	Disposant	Destinataris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest
35373	16	DO Bancigny	DO Bancigny	UR Harcigny	Kopie	Ok	Frans	Godefroid (de Leuven, frère du duc de Brabant, Henri II), seigneur de Bancigny (Aisne, à 10 kms au S.-E. de Vervins) et sa femme Marie (d'Oudenaarde) notifient leurs droits d'avouerie sur le village de Harcigny (Aisne, à 4,2 kms au S.-O. de Bancigny); ils précisent également les droits que détiennent dans cette localité le monastère de Bucilly (Ardennes, à 5,5 kms au S.-E. de Hlison)
22509	17	DO Jean de Morgny van Luik (S.Lambert)	DO Jean de Morgny van Luik (S.Lambert)	UR Luik	Kopie	Ok	Frans	Jean, doyen de Liège (S.Lambert), Lambert de Halloy, écolâtre de Liège (S.Lambert), Baudouin I, seigneur de Jeneffe-en-Hesbaye, et Antoine, seigneur de Momalle, attestent que les bourgeois de Liège ont reconnu les droits de Baudouin, avoué de cette ville
22496	18	CP Luik (S. Lambert)	CP Luik (S. Lambert)	AV Boudewijn van Luik	Kopie	Ok	Frans	les chanoines de Liège (S.Lambert) énumèrent les droits que possédait Baudouin, en qualité d' avoué de Liège
22515	19	DO Nicolas Rumigny	DO Nicolas Rumigny	AB S. Hubert	Origineel	Ok	Frans	le seigneur de Rumigny donne à l'abbaye de S.Hubert une rente de douze deniers parisis à percevoir sur ses rentes de Gêroumont
22530	20	AB Doornik	AB Doornik	XX Jacques Dierin	Kopie	Ok	Frans	les échevins de Tournai (S.Brice) notifient et confirment que l'abbaye de Tournai (S.Martin) a arrenté pour toujours à Jacques Dierin la maison sur l'Escaut ayant appartenu à Evrard, seigneur de Condé-sur-l'Escaut
22561	21	AB Valenciennes	AB Valenciennes	AB Valenciennes	Kopie	Ok	Frans	le prieur et les moines de Valenciennes (S.Saulve), à la demande de la comtesse de Flandre et de Hainaut, Marguerite, confirme, sous certaines conditions, l'établissement du béguinage dit de sainte Elisabeth, à Valenciennes
22578	22	AV Gérard, seigneur de Jauche	AV Gérard, seigneur de Jauche	CP Luik	Origineel	Ok	Frans	Gérard, seigneur de Jauche, avoué de Bomal-lez-Jodoigne et de Mont-S.-André (Familles), fait connaître l'accord conclu entre lui et le chapitre de Liège (S.Lambert) au sujet de leurs droits d' avouerie
22706	23	UR Doornik	UR Doornik	XX Thomas Kalaus	Origineel	Ok	Frans	acte passé devant les échevins de Tournai; le document précise que Wigardus de "Loimont" (non identifié) et Thomas Kalaus ont conclu un accord pour mettre fin au litige qui les opposait
22741	24	XX uitvaardigers van het testament van Johanna	XX uitvaardigers van het testament van Johanna	AB Valenciennes (Franciscanen)	Kopie	Ok	Frans	les exécuteurs testamentaires de la comtesse Jeanne assignent une certaine quantité de vêtements, par an et pendant trente ans, aux Franciscains de Valenciennes
22753	25	DO Adalhardus van Chimay	DO Adalhardus van Chimay	AB Florefe	Kopie	Ok	Frans	Adalhardus de Chimay, seigneur de Haibes (non identifié, peut-être Maibes), affranchit les chanoines réguliers de Florefe du droit de winage pour le transport par la Meuse des biens destinés à leur propre usage

Dire nummer	Rangschikking	Oorkonder	Disposant	Destinataris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest	
27817	26	1245	AV Wide- richus van Metz	AD Wide- richus van Metz	CO Ermesinda van Luxemburg	Origineel	Ok	Frans	l'archidiacre de Metz et Henri I de Houffalize rendent une sentence arbitrale dans le litige qui opposait la comtesse de Luxembourg et ses fils Henri et Gérard aux chanoines de Metz (S.Sauveur) à propos de biens sis à Beuvange-sous-Saint-Michel (France, M70selle, village rattaché Thionville, à 6 kms au N.-O. de cette localité); ils stipulent que l'avouerie de Beuvange appartient au chapitre messin
28743	27	1245	DO Arnoul I van Cysoing	DO Arnoul I van Cysoing	XX Jean van Leers, baljuw van Cysoing	Kopie	Ok	Frans	le seigneur de Cysoing fait savoir qu'il a chargé son bailli Jean de Leers de faire procéder à la vente par Gilles "de Has", seigneur de Frélin, au chapitre de Lille (S.Pierre) d'une dime que ce dernier tenait de lui en fief à Vendeville
22861	28	1245	DO Thomas de Coucy van Vervins	DO Thomas de Coucy van Vervins	CO Jan van Dampierre	Kopie	Ok	Frans	Thomas de Coucy-le-Château-Auffrique, seigneur de Vervins, prononce une sentence arbitrale dans le différend qui opposait les comtes de Rethel et de Bar à propos du douaire de Jeanne (de Dampierre), veuve de Hugues III, comte de Rethel, remariée à Thibaud II; Thomas de Coucy avait été choisi comme arbitre par les deux parties (acte de juillet 1245)
22863	29	1245	CP Jacques de Vermelles, doyen van Rijsel (S.Pie- ters)	CP Jacques de Vermelles, doyen van Rijsel (S.Pie- ters)	CO Margareta van Vlaan- deren-Henegouwen	Origineel	Ok	Frans	le doyen et les chanoines de Lille (S.Pierre) notifient et confirment un accord entre eux et la comtesse de Flandre au sujet de l'exercice de la juridiction seigneuriale
27631	30	1245	DO Mathieu II Lorraine	DO Mathieu II Lorraine	UR Fresnois-la-Montagne	Kopie	Ok	Frans	le duc de Lorraine abandonne tous ses biens situés au ban de Fresnois-la-Montagne (Meurthe-et-Moselle) à la franchise créée par la comtesse de Luxembourg Ermesinda, moyennant une rente que lui payeront chaque année le maire et les échevins
22876	31	1245	AV Robert VII, heer van	AV Robert VII, heer van	DO Mathilde de Béthune van Ressegem	Kopie	Ok	Frans	l'avoué d' Arras, seigneur de Béthune et de Dendermonde, notifie et confirme avoir accepté Guillaume de Grimbergen et Impinus de Baasrode comme arbitres de ses différends avec sa soeur Mathilde (de Béthune), dame de Ressegem, et Gérard, fils de Mathilde, au sujet de leurs droits à Wetteren
22884	32	1245	SA Jean Meix-de- vant-Virton	SA Jean Meix-de- vant-Virton	AB Onval	Kopie	Ok	Frans	notifie et confirme que Herbillon, fils de Jean de Meix-devant-Virton et Hugues de La_Halle ont pris des biens en arrentement de l'abbaye d'Onval
22890	33	1245	AB Arras (S. Vaast)	AB Arras (S. Vaast)	XX Lalloeu	Kopie	Ok	Frans	l'abbé d' Arras (S.Vaast) et l'avoué d' Arras, seigneur de Béthune, confirment les lois et les anciennes coutumes du pays de Lalloeu (paroisses de Laventie, Fleurbaix, Saily-sur-la-Lys, et partie de celle de La_Gorgue, au sud d' Armentières); la loi primitive datait d' avril 1230

Dië nummer	Rangschikking	Oorkonder	Disposant	Destinataris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest	
22897	34	1245	XX Robert II van Waver, sénéchal van Vlaanderen	Robert II van Waver, sénéchal van Vlaanderen	CS Jean II van Rijssel-Péronne	Origineel	Ok	Frans	Robert II de Wavrin déclare que les dettes du châtelain de Lille et de Péronne, dettes s'élevant à sept mille deux cent quarante livres onze sous et onze deniers, ont été payées à Lille, du consentement de sa veuve Mathilde (de Béthune), de ses amis et de ses enfants [Mathilde était la fille de Guillaume de Béthune, seigneur de Meulebeke et de Roesbrugge, et la veuve de Jean II, châtelain de Lille]
13074	35	1245	EP Robert I de Thourotte van Luik	EP Robert I de Thourotte van Luik	XX Hendrik van Luxemburg	Kopie	Ok	Frans	l'évêque de Liège s'accorde avec Henri de Luxembourg et Walarannus de Jülich (frère du comte Guillaume IV), agissant au nom d' Elisabeth, dame de Monschau, et de ses enfants au sujet des droits de ceux-ci à Dinant, Assesse, etc
26884	36	1245	DO Elisabeth van Morialmé	DO Elisabeth van Morialmé	AB Oignies	Origineel	Ok	Frans	la dame de Morialmé notifie et confirme au prieuré d' Oignies la possession de la dîme de Montigny-sur-Sambre que lui avait donné Otton de Loverval
22915	37	1245	DO Elisabeth van Monschau, en haar zoon Walarannus	DO Elisabeth van Monschau, en haar zoon Walarannus	EP Robert I van Thourotte van Luik	Kopie	Ok	Frans	Elisabeth et Walarannus notifient qu'ils ont donné tout ce qu'ils possédaient à Dinant et à Leffe à l'évêque de Liège, en échange du ban d' Assesse, avec certaines clauses
22917	38	1245	XX Ghislain Lotin	XX Ghislain Lotin	AB Géronsart	Kopie	Ok	Frans	Ghislain Lotin, fils de Gérard de Mameffe, donne à son oncle, pour la posséder sa vie durant, sa dîme de Wanze, qui passera ensuite au prieuré de Géronsart à charge de célébrer quelques anniversaires pour lui et pour plusieurs membres de sa famille. Il constitue en outre différents autres legs
22930	39	1245	DO Gilles II Brouche van Azincourt	DO Gilles II Brouche van Azincourt	XX	Kopie	Ok	Frans	le seigneur d' Azincourt (lieu-dit entre Emerchicourt et Aniche) vend 6 muids de terres à Guillaume de S.Amand, bourgeois de Douai, Robert de Houdain et Bernard Farekin
23020	40	1246	UR Doornik	UR Doornik	XX Nicolas de Lomme, bourgeois van Doornik	Origineel	Ok	Frans	chirographe passé devant les échevins de Tournai constatant que l'abbaye de Cysoing a donné en arrentement à Nicolas de Lomme, bourgeois de Tournai, une maison située à Lille, rue des Malades
23021	41	1246	UR Doornik	UR Doornik	XX Jean Le Secq, burger van Doornik	Origineel	Ok	Frans	chirographe passé devant les échevins de Tournai constatant que l'abbaye de Cysoing a donné en arrentement à Jean Le_Secq, bourgeois de Tournai, une maison située à Lille, rue des Malades
23025	42	1246	DO Jacques de Condé-sur-l'Escaut	DO Jacques de Condé-sur-l'Escaut	UR Beroeil	Origineel	Ok	Frans	le "miles" de Condé-sur-l'Escaut, seigneur de Beroeil, fixe à quinze livres de blanc d' Artois la taille de Beroeil

DiBe nummer	Rangschikking	Datum	Oorkonder	Disposant	Destinataris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest
23072	43	1246	XX Gautier, soldaat uit Edingen	XX Gautier, soldaat uit Edingen	AB Cambron	Kopie	Ok	Frans	le "miles" Gautier, fils du seigneur d' Engchien / Edingen, confirme la cession au monastere de Cambron d' un "hereditas" situe à Tubize et qui appartenait à Gautier de Hennuyères
23079	44	1246		EP Robert I de Thourotte van Luik	EP Robert I de Thourotte van Luik	Kopie	Ok	Frans	accord conclu entre l'évêque de Liège et le "miles" de Loverval, au sujet de l'incarcération du maire de Marcinelle
29636	45	1246	DO Jacques, senechal van Henegouwen	DO Jacques, senechal van Henegouwen	AB Mesvin (Bélian)	Origineel	Ok	Frans	Jacques, sénéchal de Hainaut, seigneur de Verchin, notifie et confirme l'achat fait par l'abbaye de Bélian à Jean Kakesot, bourgeois de Mons, d'un bien dépendant de son fief de Harveng
23141	46	1246	DO Elisabeth, dame van	DO Elisabeth, dame van	AB S. Hubert	Kopie	Ok	Frans	la dame de Monschau et de Méraude (Poilvache) s'accorde avec l'abbaye de S.Hubert quant à leurs droits respectifs à Nassogne
29832	47	1246	XX Gautier Harduin	XX Gautier Harduin	AB Mesvin (S. Bélian)	Kopie	Ok	Frans	Gautier Harduin donne en aumône à l'abbaye de Bélian huit bomniers de terre contre une redevance annuelle d'une rasière de blé
25939	48	1246	DO Gilles III van Trazegnies	DO Gilles III van Trazegnies	AB Ghislinghien	Origineel	Ok	Frans	le seigneur de Trazegnies donne en sainteure (serf tributaire d'église) à Notre-Dame de Ghislinghien sa serve Adaleidis, fille de Sapience, en se réservant un cens capital, une taxe sur le mariage ainsi que le meilleur catel au décès
23202	49	1246	DO Jacques van Cons-la-Grandville	DO Jacques van Cons-la-Grandville	AB Orval	Kopie	Ok	Frans	Testament de Jacques, seigneur de Cons-la-Grandville, par lequel il constitue différents legs et choisit pour exécuteurs de ses dernières volontés son neveu Wéry ou Thierry, doyen de Trier, et les abbés d' Orval et de Châtillon
23216	50	1246	XX Robert, soldaat uit Maulde en zijn vrouw Elisabeth	XX Robert, soldaat uit Maulde en zijn vrouw Elisabeth	AB Doornik (S. Martin)	Kopie	Ok	Frans	vendunt à l'abbaye de Tournai (S.Martin) le jardin qu'ils possèdent à Maulde, devant l'église
23236	51	1246		UR Doornik	XX Jacques Le Provost	Origineel	Ok	Frans	acte passé devant les échevins de Tournai; le document précise les conventions conclues entre Jacques Le Provost et Gautier Li_Enfes, au sujet de leurs propriétés de la "Grand Rue" des Salines (identification incertaine, lieu-dit de Celles, commune de Tournai); ces propriétés étaient contiguës
23213	52	1246		XX Jean en Boudewijn van Avesnes	RE Louis IX van Frankrijk	Origineel	Ok	Frans	mémoire adressé au roi de France et au légat du Saint-Siège, au nom de Jean et de Baudouin d' Avesnes, pour établir la légitimité de leur naissance
23297	53	1246	DO Hugues d'Antoing van Epinoy	DO Hugues d'Antoing van Epinoy	AB Mont S. Eloi	Kopie	Ok	Frans	Hugues d' Antoing, seigneur d' Epinoy, et Simon de Villers, bailli d' Arras, terminent le litige opposait Baudouin, seigneur de Cuincy (France, Nord, commune voisine de Douai), et l'abbaye de Mont-S.-Eloi, au sujet des marais de Noyelles-Godault

Dire nummer	Rangschikking	Orkonder	Disposant	Destinatris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest	
23339	54	1246	DO Gilles van Rochefort	DO Gilles van Rochefort	AB S. Hubert	Origineel	Ok	Frans	les seigneurs de Rochefort et de Mellier déclarent que la paix est rétablie entre l'abbaye et Henri II de Mirwart, avoué de S.Hubert, au sujet d'une maison construite par le grand-père de ce dernier dans le bourg de S.Hubert
23345	55	1246	DO Gilles II Brouche van Azincourt	DO Gilles II Brouche van Azincourt	XX Marie Watescrot	Kopie	Ok	Frans	le seigneur d' Azincourt (lieu-dit entre Emerchicourt et Aniche) déclare que son vassal Gautier Huères a cédé deux pièces de terres à Marie Watescrot
23365	56	1246		UR Arras	XX Boudewijn, burger van Arras	Kopie	Ok	Frans	acte passé devant les échevins de Arras; le document précise que Guillaume de Béthune, seigneur de Loker et d' Hébuterne (Pas-de-Calais, à 10 kms au S.-E. de Pas-en-Artois), a vendu 40 mencaudées de bois à Baudinus de "Castello", bourgeois d' Arras; le bien vendu est situé à Hébuterne
23388	57	1247	DO Jacques van Cons-la-Grandville	DO Jacques van Cons-la-Grandville	AB Orval	Kopie	Ok	Frans	le seigneur de Cons-la-Grandville notifie et confirme que le "miles" Thierry d' Ugny, au moment de sa mort, a donné à l' abbaye d' Orval la moitié du moulin de "Geminel"
23395	58	1247	DO Jacques van Cons-la-Grandville	DO Jacques van Cons-la-Grandville	AB Orval	Kopie	Ok	Frans	le seigneur de Cons-la-Grandville déclare que, du consentement de Pontia, sa fille, et de Jean de Termes, son gendre, il a donné à l' abbaye d' Orval sa ferme de La_Caure, à Ugny
27827	59	1247	CP Metz	CP Metz	CO Ermesinda van Luxemburg	Kopie	Ok	Frans	le chapitre cathédral de Metz notifie avoir mis sous la protection de la comtesse de Luxembourg ses "homines" d' Aumetz (Moselle) et de Crusnes (Meurthe-et-Moselle) aux mêmes conditions que l'étaient déjà ceux de Bazailles (Meurthe-et-Moselle)
28133	60	1247	DO Philippe Boelare	DO Philippe Boelare	DO	Kopie	Ok	Frans	le seigneur de Boelare notifie et confirme Gérard de Longuerue (identification incertaine, Longuerue à Arc-Wattripont, commune de Frasnès-lez-Anvaing) a acheté à Guillaume de Delfinge (Lierde) 9 bonniers de terre à Parike
23450	61	1247		XX	XX Gilles van Semerpont	Origineel	Ok	Frans	exposé des griefs relatifs à une vente faite par Guillaume (seigneur) de Rouvroy à Gilles de Semerpont (identification incertaine, lieu-dit à Marcoing), suivi d' une sentence arbitrale rendue par Michel (de Kortrijk seigneur) de Nevele, Jean I de Gistel, Jean d' Ooigem, Jacques de "Monnes"; la vente litigieuse concernait un bien tenu en fief de Marie, châtelaine d' Spiere / Espierres, dans la paroisse de "Quiéghien" (identification incertaine, Helkijn / Helchin)
27831	62	1247	OF Simon Chanoine van Trier	OF Simon chanoine van Trier	XX Henri van Thionville	Origineel	Ok	Frans	l'official de Trier vidime l'acte par lequel Henri, héritier du duché de Luxembourg, avait cédé à Henri de Thionville 40 bonniers de bois sis à Thionville, biens dont ce dernier avait fait don aux moniales de Marienthal (Mersch)

DiBe nummer	Rangschikking	Oorkonder	Disposant	Destinataris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest	
23452	63	1247	AB Orval	AB Orval	XX divers	Kopie	Ok	Frans	l'abbaye d' Orval s' accorde avec plusieurs personnes au sujet de la dime de Bleid, après avoir accepté pour arbitres Jean de La_Fontaine et Gautier de Clémency
23456	64	1247	AB Cysoing	AB Cysoing	UR Cysoing	Kopie	Ok	Frans	première requête présentée par l'abbé et les chanoines réguliers de Cysoing pour dénoncer les atteintes aux droits de leur institution dont se sont rendus coupables les habitants de Cysoing et de Louvil
28267	65	1247	XX Alexandra Aul-nov-lez-Vallenciennes	XX Alexandra Aul-nov-lez-Vallenciennes	AB Marquette-lez-Lille	Kopie	Ok	Frans	Alexandra d' Aulnoy-lez-Vallenciennes, épouse de Jean de Vallenciennes et veuve de Hugues d' Aulnoy, donne à l'abbaye cistercienne de Marquette-lez-Lille divers biens à Vallenciennes en considérations des créances qu'aurait pu exiger sa fille Jeanne, moniale à Marquette
23460	66	1247	XX Pierre Thynes	XX Pierre Thynes	AB Hastière	Kopie	Ok	Frans	Pierre de Thynes, "miles", et sa femme ratifient la donation que Henri de Matagne et Béatrice, sa femme, avaient faite au prieuré de Hastière de tout ce qu'ils possédaient à Foisches
23468	67	1247	XX Godefroid van Leuven	XX Godefroid van Leuven	CO Jean Rethel	Kopie	Ok	Frans	Godefroid de Leuven et Marie d' Oudenaarde, sa femme, donnent quittance au comte de Rethel des 500 livres que ce dernier s'était engagé à leur verser pour dédommager Marie de la perte de Perthes et de Tagnon (France, Ardennes, à 7 kms au S.-O. de Rethel), localités qui lui avaient été assignées en douaire; l'arbitrage entre les parties avait été rendu par Thibaud IV, comte de Champagne et de Brie (acte de juin 1246)
23576	68	1247	XX Aubertus van Chiny	XX Aubertus van Chiny	AB Orval	Kopie	Ok	Frans	notifiant et confirmant que Nicolas de "Chèse" et sa famille ont renoncé à leurs prétentions sur la terre dite Prê_Marion à proximité de S.Cécile (Florenville)
23580	69	1247	AV Henri II de Mirwart van S. Hubert	AV Henri II de Mirwart van S. Hubert	AB S. Hubert	Origineel	Ok	Frans	Henri, seigneur de Mirwart et avoué de S.Hubert, renonce à une maison que son grand-père avait construite à S.Hubert
28270	70	1247	XX Jacques II, soldaat van Bondues	XX Jacques II, soldaat van Bondues	AB Marquette-lez-Lille	Origineel	Ok	Frans	le "miles" de Bondues vend à l'abbaye cistercienne de Marquette-lez-Lille une rente et des nôtés dans la paroisse de Marcq-en-Baroeul; son épouse Béatrice renonce aux droits auxquels elle aurait pu prétendre sur les biens vendus; à titre de douaire
23587	71	1247	XX Guy en	XX Guy en	AV Robert VII, seigneur van Béthune-Dendermonde, uit Arras	Origineel	Ok	Frans	les "milités" Guy et Guillaume de Bergues-S.-Winoc déclarent s'en remettre à l'arbitrage Robert VII, avoué d' Arras, seigneur de Béthune et de Dendermonde, pour mettre fin à un litige qui opposait Arnoul IV, avoué de Théroouanne, à Nicolas de Coudekerque (Coudekerque-Branche); les "milités" de Bergues-S.-Winoc promettent à Robert VII de se soumettre à sa décision et de contraindre les parties à s'y soumettre; l'arbitrage doit être rendu avant le 30 novembre; cette échéance peut être prorogée à la demande de l'arbitr

DiBe nummer	Rangschikking	Datum	Oorkoder	Disposant	Destinataris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest
34429	72	1247	AV Arnoul IV van Terwaan	Arnoul IV van Terwaan	AV Robert VII, seigneur van Béthune-Dendermonde	Origineel	Ok	Frans	l'avoué de Théroanne déclare vouloir s'en remettre à l'avoué d' Arras, seigneur de Béthune et de Dendermonde, pour mettre fin au litige qui l'opposait à son neveu Guillaume, fils de son frère (lui aussi prénommé) Arnoul
23594	73	1247	DO Gautier van Beloell	Do Gautier van Beloell	AB Soleilmont	Origineel	Ok	Frans	le seigneur de Beloell notifie et confirme que son vassal Gautier de Heppignies a vendu vingt-deux bonniers de terres et de bois situés à "Er-nouschans"; au monastère de Soleilmont (à Gilly)
23595	74	1247	DO Gautier Heppignies	DO Gautier Heppignies	AB Soleilmont	Kopie	Ok	Frans	le "miles" Gautier d' Heppignies vend au monastère de Soleilmont (à Gilly), avec l'accord de son suzerain le "miles Jacques de Beloell [seigneur de Condé-sur-l'Escaut], vingt-deux bonniers de terres et de bois situés à "Ernouschans"; le vendeur a obtenu pour ce faire l'accord de son épouse Cécile, de son fils aîné Bastien et de ses autres enfants; les moniales cèdent à Gautier un pré contigu au bien vendu dont il aurait pu avoir besoin pour créer un vivier; le vendeur conserve le droit de haute justice sue le bien vendu
23598	75	1247	DO Jean de Termes en Pontia, zijn vrouw van Cons-la-Grandville	DO Jean de Termes en Pontia, zijn vrouw van Cons-la-Grandville	UR Cons-la-Grandville	Origineel	Ok	Frans	le seigneur de Cons-la-Grandville et son épouse font savoir que l' abbaye de S.Hubert affranchit à la neuve ville de Cons-la-Grandville ses terres de Cons-la-Grandville et des environs, sauf certaines réserves
23599	76	1247	DO Jean de Termes en Pontia, zijn vrouw van Cons-la-Grandville	DO Jean de Termes en Pontia, zijn vrouw van Cons-la-Grandville	UR Cons-la-Grandville	Origineel	Ok	Frans	le seigneur de Cons-la-Grandville et son épouse font savoir que les moines de S.Hubert exceptent de l' affranchissement de Cons-la-Grandville un gagnage que leur avait légué feu Jacques de Cons-la-Grandville
34165	77	1247	DO Jean Henripont	DO Jean Henripont	AB Morlanwez (l'Olive)	Kopie	Ok	Frans	le seigneur de Henripont notifie et confirme que Arnoul II de Feluy a donné en aumône à l'abbaye cistercienne de l'Olive (à Morlanwez) le quart de la dime de Feluy qu'il tenait de lui en fief)
34166	78	1247	XX Godefrid, soldaat uit Henripont	XX Godefrid, soldaat uit Henripont	AB Morlanwez	Kopie	Ok	Frans	Godefrid de Henripont notifie et confirme que Arnoul II de Feluy a donné en aumône à l'abbaye cistercienne de l'Olive (à Morlanwez) le quart de la dime de Feluy; le donateur tenait le bien donné en fief de Jean, seigneur de Henripont, dont Godefrid était le fils aîné

DiBe nummer	Rangschikking	Datum	Oorkonder	Disposant	Destinatris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest
23612	79	1247	AV Robert VII, heer van Béthune-Dendermonde	AV Robert VII, heer van Béthune-Dendermonde	AB Mont S. Eloi	Kopie	Ok	Frans	I' avoué d' Arras, seigneur de Béthune et de Dendermonde, déclare qu'il s'est accordé avec l'abbé du Mont-S.-Eloi au sujet de leurs droits respectifs sur le domaine de Favril (Festubert), domaine qui avait été donné au monastère plus de cent ans plus tôt par un de ses prédécesseurs
23617	80	1247	XX	XX	UR Damme	Kopie	Ok	Nederlands	le "miles" Guillaume d'Oostkerke (Damme) déclare avoir autorisé les échevins et habitants de Damme à ouvrir, à travers de ses propriétés, un chemin assez large pour que deux chariots y puissent circuler
23652	81	1247	DO Jean de Termes en zijn vrouw Pontia van Cons-la-Grandville	DO Jean de Termes en zijn vrouw Pontia van Cons-la-Grandville	AB Orval	Kopie	Ok	Frans	le seigneur de Cons-la-Grandville et son épouse notifient et confirment le don de la ferme de La_Caure faite par leur beau-père et père Jacques de Cons-la-Grandville à l'abbaye d' Orval
23675	82	1247	DO Jean de Termes en zijn vrouw Pontia van Cons-la-Grandville	DO Jean de Termes en zijn vrouw Pontia van Cons-la-Grandville	AB Orval	Kopie	Ok	Frans	le seigneur de Cons-la-Grandville et son épouse notifient et confirment que Thierry, "miles" d' Uigny a vendu à l'abbaye d' Orval le moulin de "Geminel" et de l' étang contigu
29076	83	1247	XX Robinus van Luik	XX Robinus van Luik	XX Jean de Mares	Kopie	Ok	Frans	le chantre du chapitre de Liège (S.Barthélemy) donne en lansage à Jean de Mares une cour et une vigne près de Coronmeuse (Herstal), la moitié d'un pressoir et d'une vigne relevant de la mesure de Jupille-sur-Meuse
23681	84	1247	XX Marie, vrouw van	XX Marie, vrouw van	UR Dowaal	Kopie	Ok	Frans	Marie, épouse de Geruasius de Villa bourgeois ,bourgeois de Douai, cède aux échevins de Douai ses droits sur l'hôpital que son mari avait fondé pour les béguines malades
23683	85	1247	XX	XX	AB Bonne-Espérance	Kopie	Ok	Frans	Jean d' Avesnes, fils aîné de la comtesse de Flandre et de Hainaut, Marguerite, notifie et confirme la vente faite par la juridiction des Estimmes et de Bray à l'abbaye de Bonne-Espérance, avec l'assentiment du comte Thomas et de la comtesse Jeanne, des bois appelés "Wahus" et "Li_Buscaille"
27836	86	1248	DO Arnoul van Fels-La-rochette	DO Arnoul van Fels-La-rochette	EP Jacques de Lorraine van Metz	Kopie	Ok	Frans	le seigneur de Fels - Larochette notifie et confirme être devenu vassal de l'Eglise de Metz et après avoir reçu de l'évêque la somme 120 livres de Metz pour laquelle il lui a prêté foi et hommage, il a remis à ce dernier des biens allodiaux sis entre Metz et Longwy et les a repris en fief; Bertrand de Voimerange-lès-Boulay (Moselle) et Gilles de Boulay-Moselle, oncle d' Arnoul, attestent de la réalité des biens allodiaux

DiBe nummer	Rangschikking	Orkonder	Disposant	Destinataris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regeest
23702	87	DO Thierry III van Latour	DO Thierry III van Latour	AB Orval	Kopie	Ok	Frans	le seigneur de Latour notifie et confirme qu' Arnoul Putines , de Latour, à la suite d' un jugement arbitral, a renoncé, au profit de l' abbaye d' Orval, à ses prétentions sur quelques dîmes à Bazeilles-sur-Othain et Robelmont et conclut un accord avec ce monastère
23727	88	1248	AB	HO Mons (S. Ladre)	Origineel	Ok	Frans	l'abbé de S.Denis-en-Broquerie (Pierre), Philippe Boutoul, échevin de Mons, et maître Martin, prêtre des Estimnes-au-Val, rendre une sentence arbitrale pour mettre fin au le différend qui opposait la maison de S.Ladre de Mons et Jacques de Condé-sur-l'Escaut , au sujet de l'aumône faite à cette maison par le père et la mère de Jacques, et consistant en une rente de deux muids de blé à prendre au moulin de Jemappes
23743	89	CP Kamerijk (Notre-Dame)	CP Kortrijk	UR Quarouble	Kopie	Ok	Frans	Charte ou loi octroyée aux habitants de l'avouerie d' Onnaing et de Quarouble (France, Nord, à 8 kms au N-E de Valenciennes) par le chapitre de Cambrai (Notre-Dame)
31615	90	XX En-guerrand Goel, soldaat uit Surgues	XX En-guerrand Goel, soldaat uit Surgues	AB Licques	Kopie	Ok	Frans	le "miles" de Surques (Pas-de-Calais, à 1,2 kms au S.-E. de Bainghen) notifie et confirme l'engagement pris par Mathieu Margas, son vassal, de ne plus troubler l'abbaye de Licques dans la jouissance de ses sessions
23753	91	DO	DO	XX Nicolas, burger van Arras	Kopie	Ok	Frans	Guillaume de Béthune, seigneur de Loker et de Hébuterne (Pas-de-Calais, à 10 kms au S.-E. de Pas-en-Artois), approuve la vente de quarante-deux mencaudées de bois faite par son vassal, Robert de Gommecourt (Pas-de-Calais, à 2 kms au N.-E. de Hébuterne), aux frères Nicolas et Baudinus de "Castello", bourgeois d' Arras; cet acte est passé devant les échevins d' Arras
23767	92	UR Doornik	UR Doornik	XX Pierre Triviers	Origineel	Ok	Frans	acte passé devant les échevins de Tournai; le chirographe précise que Julienne, soeur de Leutgardis, femme de Pierre Triviers, a cédé à celui-ci une maison située à Tournai dans la rue du Pont
23780	93	UR Doornik	UR Doornik	XX	Origineel	Ok	Frans	acte passé devant les échevins de Tournai; le chirographe précise que Grégoire de Maulde a cédé aux quatre enfants de Sarah, sa soeur, et de Jean Copet cinq quartiers de franc-alleu à Herquegies, sur le chemin allant de Housoit
25943	94	DO Gilles II van Trazegnies	DO Gilles II van Trazegnies	AB Ghislenghien	Origineel	Ok	Frans	le seigneur de Trazegnies donne en sainteure (serf tributaire d'église) à Notre-Dame de Ghislenghien sa serve Helwidis, fille de Pierre de Thoricourt, en se réservant un cens capital, une taxe sur le mariage ainsi que le meilleur catel au décès

Dijs nummer	Rangschikking	Oorkonder	Disposant	Destinataris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest	
23834	95	1248	AB Aulne	AB Aulne	UR Fontaine-Valmont	Kopie	Ok	Frans	l'abbé d'Aulne et le seigneur de Barbeçon exemptent les habitants de Fontaine-Valmont de l'obligation de payer le droit de mortemain, à condition de payer trois deniers de blancs à la mort d'un homme et trois mailles à la mort d'une femme
24619	96	1248	DO Catherine Drincham	DO Catherine Drincham	AB Watten	Kopie	Ok	Frans	la dame de Drincham confirme à l'abbaye de Watten le libre passage à l' "overdracht" de Lynk (France, Nord, à 2,2 kms au S.-E. de Capelle-Brouck, sur l'actuel canal de la Haute-Coïme) des biens appartenant à ce monastère
23838	97	1248	AB Gautier de Bersillies, abt (S. Ghislain)	AB Gautier de Bersillies, abt (S. Ghislain)	AB S. Ghislain	Origineel	Ok	Frans	l'abbé et les moines de S.Ghislain, la doyenne et le chapitre de Mons (S.Waudru) , Jean d' Havré, "miles", maire de Quaregnon, Baudouin de "Henin", "miles", seigneur de Boussu-Bois, Jean d' Ierpent, "miles", Jean Le Cornu de Fonteny (Blaugies), "miles", et Baudouin de Dour, "miles", règlent, de commun accord, l'exploitation des houillères situées dans leurs seigneuries et territoires respectifs
23857	98	1248	XX Jean, soldaat uit Avesnes	XX Jean, soldaat uit Avesnes	AB Anchin	Origineel	Ok	Frans	Jean d' Avesnes, "miles", notifie et confirme que Gilles de Berlaimont (France, Nord, à 12,5 kms au N-O de Avesnes-sur-Hepe) a reconnu devant lui et devant Marguerite, comtesse de Flandre et de Hainaut, la vente qu'il avait faite à l'abbaye d' Anchin du terrage (redevance sur le produit de la terre) de divers biens à Aymeries (Aulnoye-Aymeries), Aulnoye-Aymeries et Berlaimont
23861	99	1248	UR Doornik	UR Doornik (S. Martin)	AB Doornik (S. Martin)	Origineel	Ok	Frans	acte passé devant les échevins de Tournai; le chirographe notifie un accord conclu entre l'abbaye de Tournai (S.Martin) et les teinturiers demeurant à l'écluse du moulin dit del Fosset, à Tournai, au sujet de l'entretien de cette écluse
23883	100	1248	DO Jacques van Cler	DO Jacques van Clermont-sous-Huy	AB Flône	Kopie	Ok	Frans	le seigneur de Clermont-sous-Huy notifie et confirme avoir cédé à l'abbaye de Flône la grosse et de la petite dime de Hermalle-sous-Huy, qu'il tenait en fief du seigneur de Rochefort, et que celui-ci tenait de l'église de Liège, en échange des droits des chanoines réguliers sur les dîmes novales dans cette localité
23884	101	1248	DO Widerichus van Rochefort	DO Widerichus van Rochefort	AB Flône	Origineel	Ok	Frans	le seigneur de Rochefort notifie et confirme, en le vidimant, l'acte par lequel son cousin et vassal Jacques de Clermont-sous-Huy avait cédé à l'abbaye de Flône la grosse et la petite dime de Hermalle-sous-Huy en échange des droits des chanoines réguliers sur les dîmes novales dans cette localité
23885	102	1248	AB Flône, abt Laurent	AB Flône, abt Laurent	DO Jacques van Clermont-sous-Huy	Origineel	Ok	Frans	les chanoines réguliers de Flône notifient et confirment avoir cédé à Jacques de Clermont-sous-Huy leurs droits sur les dîmes novales de Hermalle-sous-Huy en échange de la grosse et de la petite dime de cette localité

DiBe nummer	Rangschikking	Datum	Oorkonder	Disposant	Destinataris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest
28275	103	1248	XX Jean, soldaat uit Verlinghem	XX Jean, soldaat uit Verlinghem	AB Marquette-lez-Lille	Origineel	Ok	Frans	le "miles" de Verlinghem notifie et confirme avoir renoncé à percevoir une rente annuelle que les moniales cisterciennes de Marquette-lez-Lille devaient lui servir à Marcq-en-Baroeul; en retour, les moniales ont renoncé à la perception d'une rente assignée sur le moulin de Cantelou (Lille)
24825	104	1248	AB Bucily	AB Bucily	AB Le Roeux	Kopie	Ok	Frans	les abbés de Bucilly (Arennes, à 5,5 kms au S.-E. de Hirson) et de Vermand, ainsi que Gilles, seigneur de Rochefort, notifient et confirment que Julienne, épouse de Gilles, a cédé en rente viagère à l' abbaye de Le_Roeux (S.Feuillien) tout son douaire à Croix-lez-Rouveroy
23902	105	1248	DO Gilles en zijn vrouw Julienne van Rochefort	DO Gilles en zijn vrouw Julienne van Rochefort	AB Le Roeux (S. Feuillien)	Kopie	Ok	Frans	le seigneur de Rochefort et son épouse font connaître les conditions auxquelles ils ont cédé en rente viagère à l' abbaye de Le_Roeux (S.Feuillien) tout le douaire de Julienne à Croix-lez-Rouveroy
24045	106	1248	EP Henri III de Gueldre, Luik	EP Henri III de Gueldre, Luik	CP Luik (S. Denis)	Origineel	Ok	Frans	l'évêque de Liège publie la sentence arbitrale précisant les droits de l'avoué de Hodeige et terminant le différend qui opposait à ce sujet le chapitre de Liège (S.Denis) et Navekin de Hodeige
23934	107	1248	XX Lambert van Solier, bisschoppelijk maarschalk	XX Lambert van Solier, bisschoppelijk maarschalk	CP Luik (S. Denis)	Origineel	Ok	Frans	Lambert de Solier, maréchal de l' évêque de Liège, Aubertus de Marneffe et Boniface de Cerfontaine, "miles", font connaître, comme arbitres, les droits de l' avoué de Hodeige au sujet desquels il y avait contestation entre le chapitre de Liège (S.Denis) et Navekin de Hodeige
23946	108	1248	XX Gautier van Lannoy-du-Nord	XX Gautier van Lannoy-du-Nord	AB Tournai	Kopie	Ok	Frans	le "miles" Gautier autorise le chanoine Nicolas de Calonne à vendre à l'abbaye de Tournai (S.Nicolas-des-Prés) une rente annuelle qui lui était due
23969	109	1248	AV Robert VII, heer van Béthune-Dendermonde	AV Robert VII, heer van Béthune-Dendermonde	CP Béthune	Kopie	Ok	Frans	l'avoué d' Arras, seigneur de Béthune et de Dendermonde, donne au chapitre de Béthune (S.Barthélemy) une rente annuelle de 20 livres de paris, à prélever, après son décès et pour la célébration de son anniversaire, sur le produit du tonlieu et des rentes de la halle de Béthune
27844	110	1248	XX Arnoul van Gymnich	XX Arnoul van Gymnich	DO Mathieu II van Lorraine	Kopie	Ok	Frans	Arnoul de Gymnich (Nordrhein-Westfalen) et son frère Edmond reconnaissent que le duc de Lorraine s'est engagé à mettre fin aux torts qu'il leur causait, mais que Arnoul de Fels - Larochette et Wigrificus de Berburg, cautions du duc, ne leur ont encore accordé aucun dédommagement

DiBe nummer	Rangschikking	Datum	Oorkonder	Disposant	Destinataris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest
28806	111	1249	CP Rijsel (S. Pieters)	CP Rijsel (S. Pieters)	UR Lille	Kopie	Ok	Frans	le doyen et les chanoines de Lille (S.Pierre) attestent que la ville de Lille qui avait délivré une lettre de non-préjudice pour un arsin appliqué aux maisons d' Adaleidis de La_Houssière et de son fils Jean, hôtes du chapitre Saint-Pierre, dans la paroisse de Quesnoy-sur-Deûle reste dans la situation où elle se trouvait auparavant; le droit d'arsin avait été appliqué car Adaleidis et son fils avait blessé Jean de Rekkem, bourgeois de Lille
28807	112	1248	UR Rijsel	UR Rijsel	UR Rijsel	Origineel	Ok	Frans	les autorités communales de Lille donne une lettre de non-préjudice pour un arsin appliqué aux maisons d' Adaleidis de La_Houssière et de son fils Jean, hôtes du chapitre Saint-Pierre, dans la paroisse de Quesnoy-sur-Deûle; le droit d'arsin avait été appliqué car Adaleidis et son fils avait blessé Jean de Rekkem, bourgeois de Lille
24069	113	1249	XX Jan en Boudewijn van Avesnes	XX Jan en Boudewijn van Avesnes	XX Guy III en Jan van Dampierre	Origineel	Ok	Frans	Jean et Baudouin d' Avesnes, "milites", fils de la comtesse Marguerite de Flandre et de Hainaut, à la demande de celle-ci, renoncent en faveur de leurs frères Guy III et Jean de Dampierre à la possession de la Zélande, des pays de Waas et des Vier_Ambachten, des terres d' Aalst et de Gerardsbergen, et à certains droits notamment en Cambrésis
24073	114	1249	XX Arnoul IV van Walhain S. Paul	XX Arnoul IV van Walhain S. Paul	AB Géronsart	Kopie	Ok	Frans	Arnoul IV, fils de Jacques, seigneur de Walhain-S.-Paul , fixe à quinze bonniers l' étendue de terres que le couvent de Géronsart pourra acquérir comme dépendances de sa ferme de Champion
24078	115	1249	UR Doornik	UR Doornik	XX	Origineel	Ok	Frans	acte passé devant les échevins de Tournai; le chirographe précise que Nicolas de La_Porte a chargé Guillaume Hourier d' entretenir pendant trois ans, comme s' il était son enfant, son neveu Gilles, fils de Gautier, son frète
24093	116	1249	DO Mathieu Creton van Estourmel	DO Mathieu Creton van Estourmel	HO Kamerijk (S. Julien)	Kopie	Ok	Frans	le "miles" et seigneur d' Estourmel (Nord, à 7 kms au S.-E. de Cambrai) approuve la vente de neuf mencaudées de terres, vente qui avait été faite par Mathieu Li_Fieves, son vassal , et son épouse Sarah , à l'hôpital de Cambrai (S.Julien)
24127	117	1249	XX	XX	UR Halle	Kopie	Ok	Nederlands	Jean d' Avesnes confirme les libérés qui avaient été accordées aux habitants de Halle par sa tante, la comtesse Jeanne
24410	118	1249	UR Doornik	UR Doornik	XX Jacques le Rous	Origineel	Ok	Frans	acte passé devant les voir-jurés de Tournai; le document précise que Briccius Li_Marcans reconnaît devoir quatre cents " fais de warance " à Jacques Le_Rous et Jean Ghierr
24040	119	1249	AB Doornik	AB Doornik	XX Mathieu Pincet	Kopie	Ok	Frans	notice rapportant que les moines de Tournai (S.Nicolas-des-Prés) ont donné accensé, moyennant une redevance annuelle de quatre rasières et demie de blé, à Mathieu Pincet, de Templeuve, un bonnier de terre; le document est un chirographe

Dië nummer	Rangschikking	Datum	Oorkonder	Disposant	Destinataris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest
27268	120	1249	DO Nicolas II van Barbençon	DO Nicolas II van Barbençon	AB La Thure	Kopie	Ok	Frans	le seigneur de Barbençon notifie et confirme avoir donné à l' abbaye de La Thure des biens fonds situés entre le monastère et les terres d' Allard Barat ainsi que le droit d' eau franche et de pêche à proximité des biens de l' abbaye
24141	121	1249	DO Boudewijn V van Komen	DO Boudewijn V van Komen	XX Jean le Borgne cleric	Origineel	Ok	Frans	le seigneur de Comines notifie et confirme que le "miles" de Le_Wastine et son épouse ont vendu au cleric Jean Le_Borgne six bonniers de terre qu'ils tenaient de lui en fief dans la paroisse de Comines / Komen
24155	122	1249	DO Jean de Termes van Cons-la-Grandville	DO Jean de Termes van Cons-la-Grandville	AB S. Hubert	Origineel	Ok	Frans	le seigneur de Cons-la-Grandville atteste que Gautier de Fiabeuville, son vassal, a juré de ne rien exiger des habitants de Fiabeuville, qui sont vassaux de l' abbaye de S.Hubert, sauf ce qui sera fixé par la justice
24160	123	1249	DO Jean de Termes van Cons-la-Grandville	DO Jean de Termes van Cons-la-Grandville	AB Orval	Kopie	Ok	Frans	le seigneur de Cons-la-Grandville notifie et confirme que Jean, son vassal, et sa femme Marguerite ont renoncé, au profit de l' abbaye d' Orval à leurs prétentions sur le moulin de "Geminel"
24640	124	1249	DO Nicolas II van Barbençon en zijn vrouw Elisabeth	DO Nicolas II van Barbençon en zijn vrouw Elisabeth	AB La Thure	Origineel	Ok	Frans	le seigneur de Barbençon et son épouse cèdent quelques revenus à l' abbaye de La_Thure en échange d' une redevance de 43 muids de blé qu' ils lui avaient d' abord assignée
25946	125	1249	DO Jean van Oudenaarde	DO Jean van Oudenaarde	AB Ghislenghien	Origineel	Ok	Frans	le seigneur d' Oudenaarde donne en sainteurs (serfs tributaires d'église) à Notre-Dame de Ghislenghien ses serfs Jean de Le_Wastine et son frère Tirot
30141	126	1249	UR Boechoute	UR Boechoute	XX	Origineel	Ok	Nederlands	les échevins de Boechoute (lieu-dit à Dikkevenne, commune de Gavere) notifient et confirment avoir que Baudinus Molniser a vendu à Henri Van_Putte, bourgeois de Gent, une terre d'une superficie de deux bonniers et demi sise à Velzeke, qu'il a aussitôt reprise en bail emphytéotique contre un cens annuel d'un montant d'un muid de blé et de deux chapons
24200	127	1249	EP Henri III van Gueldre, Luik	EP Henri III van Gueldre, Luik	UR Luik	Origineel	Ok	Frans	l'évêque de Liège autorise la Cité de Liège à percevoir pendant deux ans l'impôt dit de la "Fermeté", et déclare qu'à l'expiration de ce terme, ni lui, ni la Cité ne pourront continuer la perception de cette taxe
27525	128	1249	EP Hendrik III van Gueldre	EP Hendrik III van Gueldre	UR Luik	Kopie	Ok	Frans	l' évêque de Liège reconnaît n'avoir pas le droit de percevoir l'impôt dit de la "Fermeté", et promet de ne plus en permettre la perception après la prochaine fête de la saint Remi

DiBe nummer	Rangschikking	Orkonder	Disposant	Destinataris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest
24209	129	DO Jean de Termes en zijn vrouw Pontia van Cons-la-Grandville	DO Jean de Termes en zijn vrouw Pontia van Cons-la-Grandville	AB Orval	Kopie	Ok	Frans	le seigneur de Cons-la-Grandville et son épouse garantissent la vente des vignes dites "Acles" faites à l'abbaye d'Orval par la communauté du village de Bayonville
24815	130	EP Hendrik III van Gueldre	EP Hendrik III van Gueldre	UR Luik	Kopie	Ok	Frans	l'évêque de Liège autorise les bourgeois et le clergé de Liège à percevoir pendant deux ans l'impôt dit de la "Fermeté", et déclare qu'à l'expiration de ce terme, il ne sera plus permis à personne de percevoir cette taxe
29728	131	EP Hendrik III van Gueldre	EP Hendrik III van Gueldre	UR Luik	Kopie	Ok	Frans	l'évêque de Liège promet de ne plus autoriser la perception de la fermeté sous réserve du privilège qu'il a accordé pour deux ans au clergé et à la ville de Liège; ce terme expiré, il fera renouveler la présente charte
24241	132	CP Luik (S. Lambert)	CP Luik (S. Lambert)	EP Hendrik III van Gueldre	Kopie	Ok	Frans	le chapitre de Liège (S.Lambert) et la Cité de Liège font savoir que l'évêque Henri III a renoncé à l'impôt de la "Fermeté", moyennant une somme de 1500 marcs, monnaie de Liège
24247	133	DO Gilles van Hierges	DO Gilles van Hierges	AB Brogne	Kopie	Ok	Frans	le seigneur de Hierges et le doyen du concile de Chimay déclarent que le "miles" Gérard de Nivèlée (Doische) et Ida, sa femme, ont fait don à l'abbaye de Brogne de l' avouerie de Romerée (Doische)
25947	134	XX Gautier Gages	XX Gautier Gages	AB Ghislenghien	Kopie	Ok	Frans	Gautier de Gages notifie qu' avec son accord et celui de feu son frère Gilles, feu Hugues de Gages, son père, a donné en sainteurs (serfs tributaires d'église) à Notre-Dame de Ghislenghien les serfs suivants: Adalidis, épouse de Gautier Chaene et leurs enfants Simon, Gautier, Ida, Hadewidis et Clémence, Cilla et ses enfants, Gertrude, belle-soeur de Gautier Chacheleu et ses enfants Gérard, Jean Béatrice, Marie, Ermen-garde et les enfants de ces trois dernières
31023	135	UR leper	UR leper	XX	Origineel	Ok	Frans	les échevins d' leper notifient et confirment que Gérard de "Belgoer" s'est reconnu débiteur de 12 livres d'Artois envers Albericus de Reims, bourgeois de S.Quentin payables à la foire de Provins en mai, au créancier ou à son commandement
27505	136	XX Boudewijn Daussoulx, soldaat	XX Boudewijn Daussoulx, soldaat	CP Nivelles	Kopie	Ok	Frans	le "miles" de Daussoulx, par ordre de Thibaud de Longchamps (Eghezée), bailli de la terre de Namur, rend un jugement dans le litige qui opposait le chapitre de Nivelles à l'avoué de Bolinne, à propos du droit de nommer un maire dans cette localité
28819	137	DO Boudewijn V van Komen	DO Boudewijn V van Komen	XX	Origineel	Ok	Frans	le seigneur de Comines notifie et confirme que le "miles" de Le_Wastine et son épouse ont vendu au clerc Jean Le_Borgne six bonniers de terre qu'ils tenaient de lui en fief

DiBe nummer	Rangschikking	Datum	Oorkonder	Disposant	Destinataris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest
24324	138	1249	XX Gossuin Le Quesnoy, soldaat	Gossuin Le Quesnoy, soldaat	XX	Origineel	Ok	Frans	le "miles" du Quesnoy notifie et confirme avoir vendu à Nicolas Male-ri, bourgeois de Tournai, les prés et les revenus qu'il possédait à Vaulx (Tournai)
24336	139	1249	UR Dinant	UR Dinant	XX	Origineel	Ok	Frans	le maire et les échevins de Dinant attestent que les mambours de la Table des communs pauvres de cette ville ont acquis de Gautier Le_Hawe et de son épouse une rente annuelle de treize sous à payer sur le produit d' une maison sise au coin de la rue du moulin, sur la Chaussée
24341	140	1249	AV Mathilde, dame van Bé-thune-Den-dermonde	AV Mathilde, dame van Bé-thune-Den-dermonde	AB Beaupré-sur-la-Lys	Kopie	Ok	Frans	l'avouée d' Arras, dame de Béthune et de Dendermonde, déclare avoir donné à l'abbaye cistercienne de Beaupré-sur-la-Lys (lieu-dit à La_Gorgue) une rente de 13 livres parisis, pour la dotation d' une chapelle-nie, et une autre rente, de 40 sous, pour pourvoir à la pitance, le jour de son obit; le paiement de ces deux sommes et assignée sur la redevance perçue par Mathilde sur la vente du vin à Béthune; ses héritiers pourront racheter ou échanger cette rente; Guy (III de Dampierre), fils et héritier de (Marguerite) comtesse de Flandre et de Hainaut, époux de Mathilde, approuve la donation et s'engage à l'exécuter
24346	141	1249	UR Soignies	UR Soignies	CP Soignies	Kopie	Ok	Frans	les jurés et les échevins de Soignies déterminent les droits et les fonctions du maire du chapitre de cette ville
26900	142	1249	XX Boudewijn van Valenciennes, baljuw van Golzinne	Boudewijn van Valenciennes, baljuw van Golzinne	AB Argenton	Origineel	Ok	Frans	le bailli de Golzinne notifie et confirme que Guessele Stormis, de Taminnes, a reconnu n' avoir aucun droit aux héritages de Jean de Taminnes, et, dans le cas où il pourrait y prétendre, en fait abandon à l' abbaye cistercienne d' Argenton
31024	143	1250	UR leper	UR leper	XX Baudouin Aukin	Origineel	Ok	Frans	les échevins d' leper notifient et confirment que Gautier de Bellegem est déclaré créancier de 25 livres et 6 sous d'Artois envers Baudouin Aukin; il recouvrera sa créance à raison de 20 sous à chaque fête de l'année, et en cas de non-paiement, il peut saisir-gager le débiteur.
26001	144	1250	DO Hendrik I van Houffalize	DO Hendrik I van Houffalize	XX Engard Compogne	Origineel	Ok	Frans	le seigneur de Houffalize notifie et confirme que, en sa présence, le "miles" Anselme de Compogne a transporté à son fils Engardus, tous les droits qu' il détenait, ainsi que sa femme Adaleidis, sur la seigneurie de Villers-la-Bonne-Eau et sur le patronage de l' église du même lieu
24386	145	1250	XX Jean van Avesnes	XX Jean van Avesnes	AB Anchin	Origineel	Ok	Frans	le "miles" d' Avesnes notifie et confirme que le "miles" d' Auberchicourt, a vendu à l'abbaye d' Anchin une terre qu'il tenait de lui en fief à Auberchicourt

Dire nummer	Rangschikking	Orkonder	Disposant	Destinataris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest	
24388	146	1250	DO Gautier van Honne-court-sur-Escaut	DO Gautier van Honne-court-sur-Escaut	AB Doornik (S. Martin)	Kopie	Ok	Frans	le seigneur de Honnecourt donne à l'abbaye de Tournai (S.Martin) une rente annuelle de quarante sous Parisis, à charge de célébrer chaque année l'anniversaire de son décès, et de celui de son épouse Béatrice, par un obit solennel
24393	147	1250	EP Jacques van Arras	EP Jacques van Arras	AV Gautier de Bousies van Solesmes	Kopie	Ok	Frans	l' évêque d' Arras et l' abbé de S.Germain-des-Prés notifient et confirment l'acte par lequel le comte et la comtesse de Flandre et de Hainaut avait approuvé l'accord conclu entre Gautier de Bousies, avoué de Solesmes, et l'abbaye de S.Denis à propos de leurs droits respectifs sur le village de Solesmes
24597	148	1250	DO Arnoul I van Cysoing	DO Arnoul I van Cysoing	AB Cysoing	Origineel	Ok	Frans	le seigneur de Cysoing et ber (pair ?) de Flandre, s'engage pour lui et ses successeurs à faire exécuter la sentence arbitrale rendue, par lui-même et par Guillaume, doyen de Lille (S.Pierre), Hugues, seigneur d' Antoing, et Thomas (de Beuvry), bailli comtal de Lille, pour mettre fin au litige opposant l'abbaye de Cysoing aux habitants de Cysoing et de Louvil à propos des droits de pêche, de pacage et de coupe de bois
24407	149	1250	DO Hlutmarus van La Ferté-sur-Chiers	DO Hlutmarus van La Ferté-sur-Chiers	AB Orval	Kopie	Ok	Frans	le seigneur de La_Ferté-sur-Chiers (France, Ardennes, à 10,5 kms au N.-O. de Montmédy) notifie et confirme que Nicolas, Bertrand et Henri de Thonne-la-Long ont donné à l'abbaye d' Orval leur héritage du Petit et du Grand "Saint-Quoët" (Verneuill-Petit et Verneuill-Grand ?)
31025	150	1250	UR Ieper	UR Ieper	XX Simon de Trezele, burger van Arras	Origineel	Ok	Frans	les échevins d' Ieper notifient et confirment Jean Accars, bourgeois de leur ville, s'est déclaré débiteur de 48 marcs d'Artois envers Simon de Trezele, bourgeois d'Arras, à payer à la foire de Thorout; Baudouin Le_Pollain, bourgeois d' Ieper, cautionne la dette
24501	151	1250	DO Jacques, senechal van Verchin	DO Jacques, senechal van Verchin	AB Cambron	Kopie	Ok	Frans	Jacques, sénéchal de Hainaut, seigneur de Verchin , autorise la cession de quatre "muyes" de bois situés à Bermeries , cession qui avait été faite à l'abbaye de Cambron par Guillaume de Bermeries
24444	152	1250	DO Thomas van Namen (S. Aubain)	DE Thomas van Namen (S. Aubain)	CM Namen	Origineel	Ok	Frans	le doyen de Namur (S.Aubain), le prieur de Géronsart, le maire de Namur et les échevins de cette ville font savoir que Lambert Le_Tondu et son fils Godefroid d' Ambresin ont confirmé l'aliénation qu'ils ont faite, en faveur des comtes de Namur, de tous leurs droits sur le village de Bousalle (Andenne)

DiBè nummer	Rangschikking	Datum	Oorkonder	Disposant	Destinataris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest
24471	153	1250	DO Jean de Termes en zijn vrouw Pontia van Cons-la-Grandville	DO Jean de Termes en zijn vrouw Pontia van Cons-la-Grandville	AB Orval	Kopie	Ok	Frans	le seigneur de Cons-la-Grandville et son épouse donnent à l'abbaye d'Orval les droits d'usage de leurs biens dans le ban de Bayonville et le droit de pêche dans les eaux de cette juridiction
24475	154	1250	XX	XX	AB Cambron	Kopie	Ok	Frans	le "miles" d' Avesnes, fils aîné de la comtesse de Flandre et de Hainaut, Marguerite, approuve la cession à l'abbaye de Cambron par Jacques (de Verchin), sénéchal de Hainaut, de ses biens (hommes, terres, terrage (redevance sur le produit de la terre), bois, eaux, prés, cens et rentes) de Bermeries, sauf l'hommage de Guillaume d' Aulnoy-lez-Valenciennes
24476	155	1250	DO Boudewijn van Avesnes	DO Boudewijn van Avesnes	AB Cambron	Kopie	Ok	Frans	le seigneur de Beaumont, fils (cadet) de la comtesse de Flandre et de Hainaut, Marguerite, approuve la cession à l'abbaye de Cambron par Jacques (de Verchin), sénéchal de Hainaut, de ses biens (hommes, terres, terrage (redevance sur le produit de la terre), bois, eaux, prés, cens et rentes) de Bermeries, sauf l'hommage de Guillaume d' Aulnoy-lez-Valenciennes
27856	156	1250	DO Alexandre Soleuvre	DO Alexandre Soleuvre	DO Alexandre Soleuvre	Origineel	Ok	Frans	le seigneur de Soleuvre notifie et confirme la sentence rendue par quatre arbitres dans le litige qui l'opposait au duc de Lorraine à propos des rapports de sa ville neuve et de celle du duc à Godbrange (Hussigny-Godbrange, Meurthe-et-Moselle); le seigneur renouvelle son hommage vassalique au duc de Lorraine. Les arbitres sont: 1) pour le duc: le "miles" Nicolas d' Ottange et Urbain de Haucourt (Haucourt-Moulaine, Meurthe-et-Moselle), 2) pour le seigneur de Soleuvre: Thierry Le_Savage et Vincent de "Sovereinechief".
28287	157	1250	XX Jacques III, soldaat uit Bondues	XX Jacques III, soldaat uit Bondues	AB Marquette-lez-Lille	Origineel	Ok	Frans	le "miles" de Bondues vend à l'abbaye cistercienne de Marquette-lez-Lille un moulin et un vivier à Marcq-en-Baroeul; les biens vendus étaient tenus en fief de Marguerite, comtesse de Flandre et de Hainaut
24529	158	1250	DO Gautier van Ligne	DO Gautier van Ligne	AB Tournai (S. Martin)	Origineel	Ok	Frans	le seigneur de Ligne ratifie la vente de divers biens à Grandmetz, faite à l'abbaye de Tournai (S.Martin) par le chevalier Fastradus de Damerfies, qui les tenait de lui en fief
31067	159	1250	XX Jean van Avesnes	XX Jean van Avesnes	DO Sigerus van Edingen	Origineel	Ok	Frans	Jean d' Avesnes, fils aîné de la comtesse de Flandre et de Hainaut, (Marguerite), notifie et confirme avoir donné en fief les droits de gîte qu'il possédait à Chastre (Chastre-Villeroux-Blamont) et à Herne à son cousin Sigerus, seigneur d' Enghien / Edingen, et que, de son consentement, ce dernier les a transformé en rente
27859	160	1250	UR Metz	UR Metz	UR Metz	Kopie	Ok	Frans	le maître-échevin et les treize jurés de la ville de Metz notifient et confirment avoir conclu une paix avec le comte de Vianden

DiBe nummer	Rangschikking	Oorkonder	Disposant	Destinataris	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest
24586	161	1250	UR Doornik	XX Jean Deux Oes	Origineel	Ok	Frans	acte passé devant les échevins de Tournai: le chirographe précise que Baudouin Estoutins et Jean Deus_Oes ont conclu un accord à propos des biens qu'ils possédaient l' un près de l'autre
31026	162	1250	UR leper	XX Pierre l'Orfèvre, burger van Rijsel	Origineel	Ok	Frans	les échevins d' leper notifient et confirment que Guillaume l'Empereur et son frère Adam ont engagé leur personne et leurs biens en sûreté d'une dette de 25 livres d'Artois qu'ils doivent à Pierre l'Orfèvre, bourgeois de Lille; la dette arrivera à échéance à la foire d' leper, au droit paiement
24603	163	1250		AB Gent (S. Pieters)	Kopie	Ok	Nederlands	état des dîmes, cens et fermages, et de l'étendue des biens que l'abbaye de Gent (S.Pierre) possédait en Angleterre
24605	164	1250		AB Gent (S. Pieters)	Kopie	Ok	Nederlands	dénombrement des droits attachés aux offices de lavandier et de maire de l'abbaye de Gent (S.Pierre)
28077	165	1250		AB Gent (S. Pieters)	Kopie	Ok	Nederlands	dénombrement des droits attachés à l'office dit "torfmanscep" (conservation des tourbes) de l'abbaye de Gent (S.Pierre), office que possédait Liévin De_Scotelere
24593	166	1250		AB Gent (S. Pieters)	Kopie	Ok	Frans	arpentage des terres que l'abbaye de Gent (S.Pierre) possédait à Douchy-les-Mines, à Hollain, à Camphin-en-Carembault, à Carvin, à Harnes, et réduction des mesures de ces localités en mesures de Gent
24607	167	1250	AB Gent (S. Pieters)	XX Amiens	Kopie	Ok	Frans	l'abbé (Jean de Scaldy) et les moines de l'abbaye de Gent (S.Pierre) adressent une réclamation au bailli d' Amiens, contre l'opposition mise par un sergent du roi de France à ce que les hommes de fief de l'abbé, siégeant à Gent, connussent comme chefs-juges , d' un différend relatif à un bien situé à Harnes, différend qui, d' après Jean de Harnes, devait être jugé dans cette dernière localité
26905	168	1250	XX Godefroid, soldaat uit Dongelberg	AB Oignies	Origineel	Ok	Frans	le "miles" de Dongelberg notifie que, par devant lui et d' autres prud'hommes, les frères Del_Bos ont conclu un accord avec le preure d' Oignies au sujet d' une terre sise à "Sart" .
27862	169	1250	DO Elisabeth van Montclair-Is	CO Thibaud II van Bar	Origineel	Ok	Frans	la dame de Montclair (Mettlach, Kreis Merzig-Wadern) et d' Is-en-Bassigny (Haute-Marne) notifie et confirme avoir cédé au comte de Bar son fief de Richemont (Moselle); son neveu Hugues de Châlons en a fait de même

INLEIDING OP TABEL 3

Grafelijke oorkonden verkregen via Oude Wauters en bijlagen van Luykx:

aantal 162 (79 Latijnse - 79 Franse - 1 Nederlandse - 3 niet gekend)

Periode 1244 - 1278

Tabel 3 toont een verwijzing naar oorkonden uitgevaardigd in naam van Margareta van Constantinopel tussen 1245 en 1278. Dit pakket van 162 oorkonden werd opgesteld in twee fasen. Ten eerste werd de Oude Wauters delen IV, VII, 2 en XI doorbladerd op oorkonden uitgevaardigd in naam van gravin Margareta. 80 oorkonden werden verkregen. Ten tweede werden de bijlagen van Luykx doorbladerd. De 80 oorkonden van de Oude Wauters konden zo aangevuld worden met 82 oorkonden uit de bijlagen van Luykx.

De tabel voorziet in zes kolommen. Uiterst links wordt er verwezen naar het paginanummer van de Oude Wauters of het paginanummer van de bijlagen van Luykx. Verwijzingen naar deel IV (1226-1250) gebeurden met een blauw driehoekje en een rood driehoekje voor deel VII,2 (1226-1300). De terugverwijzing naar de uitgaven van Luykx (pagina 319-470) staan aangeduid met een groen driehoekje. De tweede kolom biedt een rangschikking aan zodat een opijsting mogelijk was, gevolgd door de (chronologische) datum. De vierde kolom toont de editie waar de oorkonde in staat afgeschreven en kolom vijf geeft de taal van de oorkonde weer: dit pakket van 162 oorkonden bezit 79 Latijnse, 79 Franse oorkonden en 1 Nederlandse oorkonde. Van 3 overige oorkonden kon de Oude Wauters de taal niet onthullen. De laatste kolom biedt het regist aan, dat ofwel in het Frans (Oude Wauters) of het Nederlands (Luykx) is genoteerd. De Oude Wauters zegt niet duidelijk of de oorkonde een kopie, dan wel een origineel is. De bijlagen van Luykx doen dit wel. Zo is gekend dat van de 79 Latijnse oorkonden er 10 in kopie en 19 in origineel zitten. De traditie van de overige 50 is niet gekend. Van de 79 Franse oorkonden zitten er 23 in kopie en 33 in origineel. De traditie van de overige 23 is niet gekend. Bij een oorkonde gevonden in de bijlagen van Luykx kon er dus telkens bij de vijfde kolom (taal) neergeschreven worden of het om een originele oorkonde dan wel een kopie ging. Er werd niet geopteerd voor een aparte kolom traditie zoals bij tabel 1, daar de traditie niet duidelijk is voor de oorkonden afgeschreven uit de Oude Wauters. Hetzelfde geldt voor de authenticiteit.

LEGENDE VAN GEBRUIKTE AFKORTINGEN

DiBe Diplomata Belgica

M Margareta = gravin Margareta van Constantinopel

Paginanummer	Rangschikking	Datum	Editie	Taal	Regest
▶ p. 456	1	1245	Miraeus en Foppens, Opera diplomatica, t. III, p. 110 Kluit, historica criteria comitatus Hollandiae et Zeelandiae, t. II, pars I, p. 496 Chronica et cartularium monasterii de Dunis, p. 200, alsook p. 864 Van den Bergh, oorkondenboek van Holland en Zeeland, t. I, p. 224s	Latijn	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, après avoir fait examiner par deux délégués: Gilles prévôt de Saint-Pierre, de Douai, et Jacques Futchelare, chanoine de Saint-Donatien, de Bruges, les privilèges de l'abbaye des Dunes, confirme à ce monastère la possession de tous ses biens, dont elle donne l'énumération
▶ p. 442	2	1245	Miraeus en Foppens, Opera Diplomatica, t. III, p. 595	Latijn	La comtesse M, en vertu du testament de sa soeur Jeanne, assigne à l'hôpital des pauvres femmes dites Béguines de Sainte-Elisabeth près de Lille, une redevance de vingt livres ou de six muids et huis rasnières de froment
▶ p. 468	3	1246	Fragment dans Zaman, Exposé des trois estats du pays de Flandre, p. 29	Latijn	La comtesse M et ses fils déclarent que les nobles, barons et chevaliers du comté ont promis de reconnaître pour seigneur celui que le roi Louis et légat Odon désigneront
▶ p. 468	4	1246	Miraeus en Foppens, opera diplomatica, t. IV, p. 241	Latijn	La comtesse M assigne sur deux mille bonniers de wastines ou bruyères, situés dans les offices de Maldeghem, de Rodenbourg, et d'Ysendicke, une rente de deux cents livres que sa soeur, la comtesse Jeanne, et le comte Thomas de Savoie, avaient donnée à l'hôpital près du palais, de Lille
▶ p. 478	5	1246	Hugo, Annales ordinis Premonstratensis, t. II preuves, col DCX De Smet, Corpus Chronicorum Flandriae, t. I, p. 717	Latijn	Charte de M, comtesse de Flandre et de Hainaut, relative à la vente que l'abbé et ses religieux de Tronchiennes lui avaient faite des dîmes et autres revenus qui leur avaient été jadis assignés par Iwain de Gand et sa femme Laurette
▶ p. 482	6	1246	Annales du cercle chronologique de Mons, t. V, p. 403 Devillers, Mémoire sur un cartulaire et sur les archives de l'abbaye d'Aine, p. 259	Latijn	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, enjoint expressément au prévôt de Binche d'acquitter la rente due au monastère d'Aine sur les revenus du domaine à Binche, entre les mains de celui qui lui présentera les lettres de sa soeur Jeanne relatives à cette rente
▶ p. 1396	7	1247	En analyse dans le comte de Barthélémy, recueil des chartes de l'abbaye de Cheminon, p. 116	Niet gekend	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, donne à l'abbaye de Cheminon un cens annuel de dix sous à prélever sur les revenus du comté de Hainaut à Valenciennes
▶ p. 494	8	1247	J.Coussemaker, documents relatifs à la Flandre maritime, p. 27 en 37	Latijn	M, comtesse de Flandre, déclare que Pierre et Gérard, fils du chevalier Jean de Bailloeu, ont renoncé à leurs droits sur la dîme de Millam
▶ p. 497	9	1247	Annales du cercle archéologique de Mons, t. V, p. 404 Devillers, description sur un cartulaire et sur les archives de l'abbaye d'Aine, p. 260	Latijn	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, ordonne expressément à ses receveurs de Binche de payer au monastère d'Aine la rente de quatre-vingts livres qui a été donnée à l'abbaye par la comtesse Jeanne et le comte Ferrand
▶ p. 504	10	1247	Du Chesne, histoire généalogique des maïsons de Guînes, etc, preuves, p. 218	Latijn	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, amortit les terres et les revenus, cédés à l'abbaye de Tronchiennes par Ywain de Gand
▶ p. 1465	11	1248	Annales du cercle archéologique de Mons, t. XXI, p. 315	Frans	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, déclare avoir accepté l'avouerie du fief de Croix, en Hainaut, que Nicolas de Croix avait cédé à l'abbaye de Saint-Pholien

Page nummer	Datum	Editie	Taal	Regest
▶ p. 526	12	1248	Latijn	La comtesse M et son fils Guillaume acceptent la décision qui avait été prononcée par l'évêque de Tournai au sujet du bien dit Onlende
▶ p. 855	13	1251	Latijn	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, victime la charte de l'archevêque de Reims, de l'an 1178, confirmant au chapitre de Sainte-Pharalide, de Gand, la direction des écoles de cette ville
▶ p. 1408	14	1251	Latijn	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, déclare s'être engagée à procurer à ses bourgeois d'Ypres le courant d'eau nécessaire pour la navigation dans le canal de Nieuport à Ypres
▶ p. 858	15	1252	Latijn	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, déclare que tous les vassaux de sire Baudouin de Bailleul, habitant les terres tenues d'elle, peuvent juger dorénavant tous ensemble
▶ p. 860	16	1252	Latijn	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, atteste qu'en plaçant des hommes pour garder la demeure de feue Isabelle, soeur de sire Pierre de Rieulay, elle n'a pas entendu préjudicier aux droits seigneuriaux de l'abbaye de Cisoing
▶ p. 862	17	1252	Latijn	Approbation par M, comtesse de Flandre et de Hainaut, de la cession du patronat de Hulst, que Wulfard, seigneur de Maelstede et de la Wasine, avait faite au chapitre de Notre-Dame de Courtrai
▶ p. 865	18	1253	Latijn	Ratification par M, comtesse de Flandre et de Hainaut, de l'accord conclu entre Arnoul, seigneur de Cisoing, et le monastère de ce nom
▶ p. 868	19	1253	Latijn	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, confirme la donation que feu Nicolas, jadis prévôt des églises de Mons, avait faite aux frères du Val-des-ecoliers, de Mons
▶ p. 869	20	1253	Latijn	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, permet à sire Jean de Reninghe de vendre quatre-vingts mesures de terres situées dans le broec de Reninghe et qui étaient tenues d'elle en fief
▶ p. 876	21	1254	Latijn	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, ordonne à ses échevins de l'office (ou châtellenie) de Saint-Omer de reconnaître Adeline, dame de Fauquemberghe, comme châtelaine, en qualité de tutrice de ses enfants
▶ p. 329	22	1254	Latijn	M, gravin van Vlaanderen, laat weten dat de abt van St. Andries te Brugge haar 300 lb. VI. afbetaald heeft, die hij haar verschuldigd was voor de aankoop van 300 blunder braakgrond, gelegen nabij het klooster
▶ p. 330	23	1254	Latijn	M, gravin van Vlaanderen, maakt bekend dat de bunder moergrond, die betwist werd tussen het hospitaal van St. Jan te Brugge en Wouter van Poeke, haar zelf toebehoorde en dienvolgens verkocht aan het genoemde hospitaal
▶ p. 881	24	1255	Latijn	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, victime et ratifie la charte précédente
▶ p. 884	25	1255	Latijn	Confirmation par M, comtesse de Flandre et de Hainaut, de la cession de la dime de Reninghe à l'église d'Ypres
▶ p. 885-886	26	1256	Frans	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, termine les contestations qui se sont élevées entre l'abbesse de Messines et les habitants de Deulemont au sujet de la perception d'une taxe sur les bateaux

Page-nummer	Rangschikking	Datum	Editie	Taal	Regest
▶ p. 330-331	27	1256	Gent stadsarchief, fonds Van Duyse-De Busscher	Latijn Origineel	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij de som van 1000 lib. VI. ontvangen had van de stad Gent voor de vrijkoping van haar zoon Gwijde uit zijn Hollandse gevangenschap
▶ p. 895	28	1257	Baron Béthune, Cartulaire du béguinage de Sainte-Elisabeth à Gand, p. 13	Latijn	La comtesse M vend au béguinage de Sainte-Elisabeth de Gand, trois bomniers de wastines situés au lieu dit Ultra-Bruch, entre les près de Wordelghem et la Lapidea Strata (Steenstrate) allant au Walebreghe
▶ p. 334	29	1258	Godefroy, inventaire, dl. II, nr. 1209, p. 489-490	Latijn	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, stelt een som van 2000 lib. VI. jaarlijks beschikbaar, die dienen moeten om herstelbetalingen te doen en verschuldigde legaten uit te keren. Zij bepaalt meteen op welke van hare inkomsten in Vlaanderen jaarlijks deze som moet genomen worden
▶ p. 904	30	1258	Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique, t. XVII, p. 167	Latijn	Confirmation par M, comtesse de Flandre et de Hainaut, de la donation à l'abbaye de Beaupré de la dime de Velaines
▶ p. 339	31	1259	Godefroy, inventaire, dl. II, nr. 1223, p. 494-495	Latijn	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, schenkt aan Blanchard de Cach, een renteleen van 4 lib. VI, dat hij jaarlijks op St. Remigiusdag op de opbrengsten van de tol van Damme in ontvangst zal krijgen. Gwijde, graaf van Vlaanderen, bekrachtigt de schenking van dit renteleen
▶ p. 340	32	1259	Godefroy, inventaire, blz. 35, nr. 101	Latijn	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij eertijds aan haar zoon Jan, heer van Dampierre, een renteleen van 2000 lib. had geschonken, dat na zijn dood zou overgaan op zijn vrouw, Lauretta en op zijn zoon Jan. Daarvan waren 500 lib. te nemen te Belle, 1000 lib. te l'Ecluse en 500 lib. op het bos van Nieppe
▶ p. 917	33	1260	Piot, cartulaire de l'abbaye d'Eenham, p. 279	Latijn	Ratification par la comtesse de M de l'accord conclu le 10 septembre de la même année
▶ p. 924	34	1261	Piot, notice historique et généalogique sur la maison de Straten, p. 135	Latijn	La comtesse M charge son bailli de Bruges, Baudouin Reinfm, de la représenter lors de la cession à faire par Lismoede, femme de Walter de Wilde, bailli de Grammont, à l'abbaye de Saint-André, de terres situées entre Clermskerke et Stalhille
▶ p. 928	35	1261	Warnkönig, Flandrische staats und rechts geschichte, t. II, 2.2e partie, Urkunden, p. 199	Latijn	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, et le comite Guy, son fils, déterminent comment on punira le crime d'incencie dans les métiers sous juridictions d'Axel, de Bouchaute et de Hulst
▶ p. 1466	36	1261	Annales du cercle archéologique de Mons, t. XXI, p. 353	Latijn	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, confirme les dons faits par la comtesse Jeanne, sa soeur, à l'église Sainte-Elisabeth, du Quesnoy
▶ p. 936-937	37	1262	I. De Coussemaker, Cartulaire de l'abbaye de Cysoing, p. 194	Frans	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, confirme l'arrêt rendu par Jacquemon, son bailli de Lille, au sujet du droit revendiqué par Hellin, seigneur de Cisoing, de réclamer le palefroi monté lors de son élection par l'abbé de Cisoing
▶ p. 342-343	38	1262	Godefroy, dl. II, nr. 1293, blz. 516	Frans Origineel	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, schenkt aan haar neef, Boudewijn van Henegouwen, verschillende gronden en inkomsten in leen, die zij zelf teruggekocht had van hare leenmannen, ridder Walter van Wervik en Boldin Staellin
▶ p. 939	39	1263	Baron Béthune, cartulaire du béguinage de Sainte-Elisabeth à Gand, p. 14	Latijn	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, approuve l'acquisition faite par le béguinage de Gand, de biens situés à Assenede, en la paroisse de Vronlich, et qui avaient été donnés à cette maison par Catherine Bruusch
▶ p. 943	40	1263	Baron Béthune, Cartulaire du béguinage de Sainte-Elisabeth à Gand, p. 15	Latijn	La comtesse M et le comite Guy confirment les chartes que la comtesse Jeanne avait accordées au béguinage de Gand en 1242, 1235, 1236 et 1243.

Rangschikking	Datum	Editie	Taal	Regest
▶ p. 944	41	1263	Latijn	M, comtesse de Flandre et de Hainaut. sanctionne les acquisitions de terre que l'église Saint-Martin, d'Ypres, avait faites à Zantvoorde et au Brielle, d'Ypres
▶ p. 944	42	1263	Latijn	La comtesse M, et son fils, le comte Guy, confirment le don d'une rente annuelle fait à l'église Notre-Dame, de Boulogne, par le comte Ferrand et la comtesse Jeanne, et en assignent en même temps une autre, de vingt-cinq livres, pour l'entretien de deux cierges qui y brûleront à perpétuité
▶ p. 343-344	43	1263	Latijn Origineel	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, bekrachtigt de verkoop van een derde deel van 26 bunder braakgrond in het ambacht Assenede ten voordele van de abdij van Doornzele. Deze verkoop had plaats gehad door bemiddeling van de grafelijke clericus Jan van Mont-Saint-Eloi en de abdij verplichtte zich tot de jaarlijkse betaling van een cijns van 6 den. VI. op de brieven van Assenede
▶ p. 344-345	44	1263	Latijn	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, schenkt aan het klooster van de Wilhelmieten van Biervliet 80 bunder braakgrond, die door haar clericus Jan van Mont-Saint-Eloi aan het klooster werden overgemaakt. Voor elke bunder moet het klooster jaarlijks 1 denier cijns op de brieven van Watervliet betalen. Deze schenking wordt bekrachtigd door haar zoon Gwijde
▶ p. 345-346	45	1263	Latijn	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij de verkoop van 40 bunder woeste grond, gelegen tussen Lembeke en Sleidinge, aan Jan, zoon van Walter Evelbare, goedkeurt en bekrachtigt. De verkoop had plaats gehad door de handen van Willem, lekebroeder van Boudelo, en van haar clericus Boudewijn van Zomer-gem. De koper moest jaarlijks een cijns van 6 den. per bunder betalen op de brieven van Watervliet
▶ p. 346-347	46	1263	Latijn	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij broeder Willem van Boudelo had aangesteld tot verkoper van hare braakgronden en moerhand in Vlaanderen en dat zij de grondverkoop, die hij aan de St. Pietersabdij te Gent had gedaan, bekrachtigde. Deze verkopen betroffen: 1 bunder, nagenoeg ¼ bunder en 1/8 bunder in de parochie Lemberge; daarbij nog 2 stukken grond te Lenberge en te Bist. Voor het geheel moet jaarlijks een grondcijns van 20 den. VI. En 1 obool aan de gravin betaald worden
▶ p. 347-348	47	1263	Latijn	M, de gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij met de hulp van de abdij Ten Duinen een oppervlakte land van ongeveer 800 gemeten, gelegen te Cauwinsvliet en te Woutersdam, inpolderde. De helft daarvan zou haar en de andere helft de abdij ten deel vallen
▶ p. 349-350	48	1263	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij een rente van 100 hoet haver, - die Fastré van Haveskerk op de spijker van Belle van de gravin in leen hield en terug aan de gravin verkocht had - op haar beurt voor een bepaald geldsom verkocht aan Raoul de Lesage, die deze rente voortaan van haar in leen zou houden. De leenoverdracht had plaats gehad door de handen van Hendrik van Dinant, baljuw van Rijsel
▶ p. 350	49	1263	Latijn	Lettres par lesquelles la comtesse M remet à l'abbesse et au convent de la Bloke une rente annuelle de 8 livres 14s. 9 den., monnaie de Flandre, qu'elle était tenue de lui payer annuellement, ainsi qu'à ses successeurs, pour différentes pièces de terre, appartenant à cette abbaye, autour de leur maison, à condition que le jour de son anniversaire on célébra, dans cette maison et à l'hôpital, l'office des morts, tous les ans, et qu'on donnera aux religieuses une pitance de 74 s. 9 den.
▶ p. 945	50	1264	Latijn	M, comtesse de Flandre et de Hainaut. autorise l'église Saint-Martin d'Ypres, à acquérir quatre cents mesures de terres situées à Boesinghe et à Pelekm

Page nummer	Datum	Editie	Taal	Regest
▶ p. 947	1264	De Potter en Broeckeart, geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen, 3de serie, t. IV, Temsche, p. 10	Latijn	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, autorise l'établissement d'un marché à Tamines, le mercredi de chaque semaine
▶ p. 948	1264	Devillers, description analytique de cartulaires et de chartriers de Hainaut, t. III, p. 54	Frans	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, confirme la vente faite à l'abbaye d'Epinlieu par le chevalier Gosuin de Jauche, de quatre bonniers situés à Aumeries
▶ p. 953	1264	Feys en Nélis, cartulaires de la prévôté de Saint-Martin à Ypres, t. II, p. 927	Latijn	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, approuve l'acquisition d'une dime se prélevant à Reninghe, acquisition qui avait été faite de Walter le Bareteur par le prévôt et le chapitre d'Ypres
▶ p. 350	1264	Godefroy, inventaire, nr. 1357, biz. 537-538	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij Wouter van Kortrijk aanstelde als deurwaarder van Vlaanderen met dezelfde wedde, vergoedingen in klederen en andere rechten, waarvan de overige deurwaarders van Vlaanderen genieten, zelfs ook dan als hij door ziekte of ouderdom het hof niet meer zal kunnen vergezellen
▶ p. 351-352	1264	Godefroy, inventaire, dl. II, nr. 13358, biz. 538	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat Wouter van Kortrijk bij zijne benoeming tot erfelijk deurwaarder van Vlaanderen atziet van zijne rechten in de grafelijke keuken en daarvoor van haar als vergoeding een som van 100 lib. ontvangt. Deze som gebruikte hij voor de aankoop van 17 bunder grond in de parochie van Bellingen ter vergroting van zijn domeinen, die hij te Bellingen van de gravin in leen hield
▶ p. 352-353	1264	Godefroy, inventaire dl II, nr. 1356, biz. 537	Latijn	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij de verkoop van verschillende percelen moergrond, gelegen in de parochie van Assenede, goedkeurt. De verkoop had plaats door de handen van haar clericus Jan van Mont-Saint-Elloi en de verschillende kopers moesten, buiten de betaling van de koopsom, jaarlijks een cijns van 9 den. per bunder betalen op de brieven van Assenede
▶ p. 353-354	1264	J. De Saint-Genois, inventaire analytique, nr. 111, biz. 38	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, en Gwijde, graaf van Vlaanderen en markgraaf van Namen, laten weten dat Jan, heer van Oudenaarde, zich borg stelde voor een som van 2.000 lib. par. en een andere van 2000 lib. par., die zij verschuldigd waren aan Hendrik II, graaf van Luxemburg
▶ p. 954	1265	Diegerick, Inventaire des chartes et documents de l'ancienne abbaye de Messines, p. 64	Frans	La comtesse M et son fils, le comte Guy, autorisent l'abbesse et les religieuses de Messines à constituer dans le village d'Eeke sept échevins, qui jugeront comme on le fait à Hazebrouck
▶ p. 960	1265	Diegerick, inventaire des chartes et documents de la ville d'Ypres, t. I, p. 89	Frans	La comtesse M ordonne de travailler aux écluses de Nieuport et au canal allant de Knocke à l'overdragt d'Ypres. Les dépenses seront provisoirement supportées par cette ville
▶ p. 962	1265	Annales du cercle archéologique de Mons, t. XIX, p. 284 Gonzales Decamps, Notre-Dame du Val-des-écollers à Mons, p. 284	Frans	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, donne au prieur et aux frères du Val-des-écollers, à Mons, les waresaix existant devant leur maison, entre le point situé près de la ville et l'endroit où ils doivent eux-mêmes, entre le pont situé près de la ville et l'endroit où ils doivent eux-mêmes construire un pont
▶ p. 963	1265	Messenger des sciences historiques, année 1870, p. 153, Varenbergh: histoire des relations diplomatiques entre le comté de Flandre et l'Angleterre, p. 208	Niet gekend	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, et Guy, son fils, confirment la vente faite par Chrétien Li Grans, bourgeois de Bruges, de laines de marchands d'Angleterre et d'Irlande, qui avaient été confisquées par leurs ordres, et garantissent Chrétien contre tout réclamation

Rangschikking	Datum	Editie	Taal	Regest
▶ p. 1466	1265	Annales du cercle archéologique de Mons, t. XXI, p. 354	Frans	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, confirme le don d'une rente annuelle de dix livres, à prélever sur le produit des assises de bassehem
▶ p. 355	1265	Godefroy, inventaire dl. II, nr. 1407, p. 558	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij zich borg steit voor de terugbetaling van de som van 2400 lb. par., die haar zoon Gwijde ontleend had bij Jaak Louchart, burger van Atrecht
▶ p. 358-359	1265	Gent, rijksarchief, fonds Bellehem-Deinze, charters, doos I	Latijn	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, oorkondt dat zij in 1261 door bemiddeling van haar clericus Boudewijn van Zomergem en Jan van Mont-Saint-Eloi 21 bunder en 200 roeden moergrond te Watervliet voor 955 lb. VI. verkocht aan het klooster der Wilhelmieten te Biervliet. Zij hecht er haar goedkeuring aan dat het klooster deze gronden nu aan talrijke boeren in kleine percelen voortverkoopt, doch zij behoudt zich een cijns voor van 9 den. per bunder, jaarlijks te betalen op de brieven van de moergronden van Aardenburg
▶ p. 360-361	1265	J. De Saint-Genois, inventaire analytique, nr. 116, p. 40	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, maakt bekend dat zij bij Josiel Esturion, burger van Atrecht, een som van 800 lb. par. heeft ontleend, die zij belooft binnen de maand na de vordering te betalen
▶ p. 361-362	1265	Godefroy, inventaire analytique, nr. 1431, p. 566	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij Baude d'Estrées en Richard dou Markiet, burgers van Dowaaï, schadeloos zal stellen, indien zij nadeel moesten ondergaan door het feit dat zij zich borg hadden gesteld voor de terugbetaling van de som van 800 lb. par. die Margareta ontleend had bij Josiel Esturion, burger van Atrecht
▶ p. 964	1266	Diegerick, inventaire des chartes et documents de l'ancienne abbaye de Messines, p. 65	Frans	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, règle le mode d'après lequel on renouvelera dorénavant les échevins à Noord-Schooten et à Zuyd-Schooten, et donne une loi criminelle à ces villages
▶ p. 965	1266	Descamps, Castres en Brabant, p. 34	Latijn	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, et maître Henri de Hergies, chanoine de Sainte-Marie, de Cambrai, autorisent le chapitre de Mons à percevoir les dîmes de Castre, à charge de fournir tous les ans à l'abbaye de Cantimpré soixante-trois muids, moitié méteil, moitié avoine
▶ p. 969	1266	Piot, notice historique et généalogique sur la maison de Straten, p. 39	Latijn	La comtesse M, termine le débat qui s'était élevé entre l'abbaye de Saint-André près de Bruges, d'une part, et sire Riquard de Straten et son fils Guillaume, d'autre part, au sujet de la dîme de Houltave
▶ p. 969	1266	Devillers, description analytique de cartulaires et de chartiers du Hainaut, t. III p. 55	Niet gekend	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, renonce à une rente annuelle de vingt-six sous blancs, qui lui était due par l'abbaye d'Epiniou pour deux bonniers situés devant la porte d'entrée et le moulin de ce monastère
▶ p. 363-364	1266	Gent, rijksarchief, fonds Bellehem-Deinze, cartularium nr. 4, folio 57 (15de eeuw)	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij de verkoop van 2 gemeten moerland tussen Watervliet en Eeklo, die haar clericus Jan van Mont-Saint-Eloi in haar opdracht aan twee kopers had overgemaakt, bekrachtigt. De grond werd aangerekend tegen 70 lb. VI. per bunder en een jaarlijkse grondcijns van 9 den. VI., te betalen op de brieven van de moeren van Aardenburg
▶ p. 364-365	1266	J. De Saint-Genois, inventaire analytique, nr. 121, p. 41	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, oorkondt dat zij er persoonlijk borg voor staat dat de 6000 lb. par., die haar zoon Gwijde ontleende bij Godefroy Louchart, burger van Atrecht, zouden terugbetaald worden op Zaterdag voor het feest van Lichtmis

Pagina-nummer	Datum	Editie	Taal	Regest
▶ p. 365-366	1266	Godefroy, inventaire, dl. II, nr. 1465, p. 579-50	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat haar clericus Jan van Mont-Saint-Eloi, voor hare reke-ning en deze van haar zoon Gwijde, 11 bunder, 2 gemeten en 60 roeden moergrond, gelegen in het ambacht Maldegem, verkocht tegen de prijs van 120 lb. VI. per bunder en een jaarlijkse grondcijns van 9 den. per bunder, te betalen op de brieven van de moeren van Aardenburg
▶ p. 1467	1267	Annales du cercle archéologique de Mons, t. XXI, p. 355	Frans	La comtesse M affranchit la maison de Sainte-Elisabeth, du Quesnoy, de toutes corvées, exactions et tailles
▶ p. 368	1267	Godefroy, inventaire, nr. 1480, p. 585	Latijn	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, geeft opdracht aan haar clericus Jan van Mont-Saint-Eloi om de vier bunder moergrond, twee te Aardenburg en twee te Mendonk, die zij aan de Dominicanen van Rijsel had geschonken, te laten afmeten en ze vervolgens over te maken aan de genoemde kloostergemeenschap
▶ p. 370-371	1267	J. De Saint-Genois, inventaire, nr. 128, p. 43	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij de som van 1200 lib. par. ontleende bij Jaak Lou-chart, burger van Atrecht. Zij belooft deze som binnen de 40 dagen na de vordering terug te betalen
▶ p. 371-372	1267	J. De Saint-Genois, inventaire, nr. 129, p. 43	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij een som van 1620 lib. par. ontleende bij Ermenfroit en Robert Crespin, burgers van Atrecht. Zij belooft deze som voor de zaterdag van het eerstkomende feest van Lichtmis terug te betalen
▶ p. 372-373	1267	J. De Saint-Genois, inventaire, nr. 130, p. 43	Latijn	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij 3000 lib. par. ontleende bij Matheus, zoon van Ermenfridus, van Parijs, burger van Atrecht. Zij belooft dit geld terug te betalen tegen het feest van Lichtmis van het volgend jaar
▶ p. 373-374	1267	Godefroy, inventaire, nr. 1492, p. 589	Latijn	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij een som van 2227 lib. 8 sol. Par. ontleende bij Sagalo, zoon van Ermenfridus, genaamd van Parijs, burger van Atrecht. Zij belooft deze som op de vooravond van Lichtmis van het volgend jaar terug te betalen
▶ p. 374-375	1267	Godefroy, inventaire, nr. 1493, p. 589	Latijn	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij een som van 3100 lib. par. ontleende bij Jan, zoon van Ermenfridus van Parijs, burger van Atrecht. Zij belooft deze som terug te betalen op de vooravond van het feest van Lichtmis van het volgend jaar
▶ p. 375-376	1267	J. De Saint-Genois, inventaire, nr. 131, p. 43	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij een som van 800 lib. par. ontleende bij Jaak Lou-chart, burger van Atrecht. Zij belooft ze terug te betalen binnen de veertien dagen na de eerste opvordering van de schuldeiser
▶ p. 978-979	1268	i. De Coussemaker, cartulaire de l'abbaye de Cysouing, p. 200	Frans	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, déclare que Hellin de le Fosse, fils de Boudouin, l'oncle d'Obrecicourt, a renoncé à toute prétention sur les biens de l'abbaye de Cisoing à Bruille en Ostrevant
▶ p. 979	1268	Feys en Nélis, cartulaires de la prévôté de Saint-Martin à Ypres, t. II, p. 169	Latijn	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, approuve la clause par laquelle les béguines du Briele, à Ypres, s'étaient engagées à payer au chapitre de cette ville une rente annuelle de vingt-cinq livres, pour l'entretien de leur chapelain particulier
▶ p. 982	1268	Höhlbaum, Hansische urkundenbuch, t. I, p. 227	Latijn	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, met fin à un différend existant entre les marchands de Flandre et ceux de Hambourg, au sujet du comence des premiers à Hambourg, et des privilèges des seconds en Flandre, privilèges qu'elle confirme

Rangschikking	Datum	Editie	Taal	Regest
▶ p. 376-377	85	1268	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, verklaart zich schuldenares voor de som van 1625 lib. 14 sol. par., die haar zoon Gwijde, graaf van Vlaanderen en markgraaf van Namen, op de zaterdag na het eerstkomende feest van Lichtmis aan Ermenfroy Crespin, burger van Atrecht, te betalen had
▶ p. 377-378	86	1268	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat Baude d'Estrées, Richard dou Markiet en Simon Malet, burgers van Dowaaï, haar 400 lib. par. geleend hadden, die deze genoemde personen zelf bij Atrechtse financiers hadden ontleend
▶ p. 378-379	87	1268	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij bij Baude d'Estrées, Richard dou Markiet, Simon Malet, burgers van Dowaaï, en bij Filips van Broekburg, 1000 lib. par. ontleende, die zij in twee termijnen – 500 lib. tegen het feest van Sint-Andreas 1269 en 500 lib. op het feest van Sint-Jan de Doper, daaropvolgend – belooft terug te betalen
▶ p. 379-380	88	1268	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij 2000 lib. par. ontleende bij Jaak en Sawalo, zonen van M. le Borgne, burgers van Atrecht. Zij belooft deze som terug te betalen binnen de maand na de terugvordering
▶ p. 986-987	89	1269	Latijn	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, autorise le chapitre de Courtrai à acquérir de Gilles de Beeke, curé de Rolleghem, une rente annuelle de huit livres pour la dotation d'une nouvelle chappellanie
▶ p. 989	90	1269	Latijn	La comtesse M, preserve la stricte observation des statuts rédigés du temps de sa soeur, Jeanne, pour le béguinage de Gand
▶ p. 990	91	1269	Frans	La comtesse M termine le débat qui s'était élevé entre les échevins d'Ypres, et l'abbaye de Messines, au sujet du droit de chaussée que les premiers reclamaient des religieuses
▶ p. 992	92	1269	Frans Origineel	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, et Guy, comte de Flandre et marquis de Namur, son fils, ratifient la vente dont il est question dans les actes qui précèdent
▶ p. 993	93	1269	Frans	La comtesse M confirme l'abandon fait à la maison de Saint-Ladre, de Mons, par l'abbaye d'Epiniéu, de deux bonniers de terres situés près de cette vulle
▶ p. 1424-1425	94	1269	Frans	La comtesse de Flandre, M, attribue à l'abbé des Dunes la garde des clefs des portes de l'écluse de Nieuport

Page-nummer	Datum	Editie	Taal	Regest
▶ p. 373	1269	De Potter, petit cartulaire de Gand, p. 16-18	Latijn Origineel	La comtesse M déclare avoir vendu à Fulco, dit Masc, et à ses hoirs, le fonds de la chapelle appelée la Salle-le-Comte, à Gand, vis-à-vis le château, ainsi qu'un terrain vide touchant aux écoles de Sainte-Pharaïden près la Lys, moyennant la somme de 100 livres, monnaie de Flandre, et une rente annuelle de 20 s. Elle a encore vendu audit Fulco et à ses hoirs, pour 40 s., une petite rue entre le Château et la Lys, à charge de 12 d. de reconnaissance annuelle. Ces terrains ont été bornés et l'argent reçu par M. Jean du Mont-Saint-Eloi, clerc de la comtesse
▶ p. 380-381	1269	Godefroy, inventaire, nr. 1548, p. 607-608	Latijn	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij aan de abdij van OLV te Broekburg vier bunder moergrond had geschonken, die in hare opdracht door haar clericus, Jan van Mont-Saint-Eloi, aan de genoemde abdij waren overgemaakt met de verplichting jaarlijks een cijns van 9 den. Vi. per bunder te betalen op de brieven van de moeren van Aardenburg
▶ p. 382	1269	J. De Saint-Genois, inventaire, nr. 137, p. 45	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij 400 lib. par. ontleende bij Ermenfroy Crespin, burger van Atrecht, die zij belooft terug te betalen voor het eerstkomende feest van de geboorte van Sint-Jan de Doper
▶ p. 383	1269	Godefroy, inventaire sommaire, dl. IX, p. 78	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij een som van 500 lib. par. ontleende bij Jaak Louchart, burger van Atrecht. Zij belooft deze som terug te betalen binnen de maand na de vordering van de schuldeiser
▶ p. 383-384	1269	Godefroy, inventaire, nr. 1551, p. 608	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij Baude d'Estrées en Simon Malet, burgers van Dowaaï, die zich voor haar borg hadden gesteld voor de lening van 500 lib. par. bij Jaak Louchart, schadeloos zal houden tegen alle mogelijke nadelen, die zij bij deze borgstelling konden ophopen
▶ p. 384-385	1269	Godefroy, inventaire nr. 1152, p. 608	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij Baude d'Estrées en Simon Malet, burgers van Dowaaï, die zich voor haar borg hadden gesteld voor een som van 400 lib. par., die de gravin bij Ermenfroy Crespin, burger van Atrecht, ontleend had, schadeloos zal stellen voor mogelijke nadelen, die voor hen daaruit zouden kunnen voortspuiten
▶ p. 385-386	1269	Godefroy, inventaire, nr. 1621, p. 631-632	Latijn	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij, van de grond van 274 gemeten- die zij samen met de abdijen van Drongen, Ten Duinen en Ter Doest op de plaats van Vrankendijk in het jaar 1266 had ingepolderd – het gedeelte dat toekomt aan de abdij van Drongen, liet overmaken aan deze laatste. Haar zoon Gwijde hecht hieraan zijn goedkeuring
▶ p. 998	1270	Bulletins de la commission royale d'histoire, 4	Frans	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, confirme aux religieux de Fives les donations qui lui avaient été faites par Gérard, seigneur de Marbais et dou Bruec
▶ p. 999	1270	Warnkönig, Flandrische Staats und Rechtsgeschichte, t. II, 2	Latijn	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, confirme une entière exemption de l'obligation de payer le tonlieu dans des états aux habitants d'Hulst, dont la charte de privilège avait péri dans l'incendie de cette ville
▶ p. 1002	1270	Feys en Nélis, cartulaires de la prévôté de Saint-Martin à Ypres, t. II, p. 176	Latijn	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, approuve la sentence arbitrale du 18 avril précédent, relative à l'admission des religieuses d'Hemelsdale dans la ville d'Ypres
▶ p. 386-387	1270	Godefroy, inventaire nr. 1623, p. 623	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij de vijf en half gemeten grond, gelegen te Moerkerke en te Houtave, die zij had aangeslagen op de banneiling Willem, zoon van Geertrui, geschonken heeft aan haar trouwe dienaar Walter de Wilde met de verplichting voor deze jaarlijks een cijns van 1 den. per gemet te betalen op de grote brieven van Brugge

Rangschikking	Datum	Editie	Taal	Regest
▶ p. 387-388	1270	J. De Saint-Genois, inventaire, nr. 140, p. 46	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat Baude d'Estrées, Richard dou Markiet en Simon Malet, burgers van Dowaaï en Filips van Broekburg, haar dienaar, voor hare rekening, doch zonder haar naam hierbij te vermelden, 2000 lib. par. ontleenden. Zij belooft deze som terug te betalen voor het eerstkomende feest van Halfvasten
▶ p. 388-389	1270	Godefroy, inventaire, dl. II, nr. 1686, p. 652-653	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij aan Willemet, dienaar uit de grafelijke paneterie, ter beloning van zijn getrouwe diensten, een pensioen van 100 sol. VI. schenkt, jaarlijks door hem te ontvangen op de opbrengsten van de jaarmarkt te Rijsel
▶ p. 390-391	1270	Godefroy, inventaire dl. II, nr. 1714, p. 661-662	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, schenkt aan haar clericus, Thomas Fautremie van Rijsel, een levensrente ni. de opbrengsten van het foragium en de mairie te Rijsel. Indien deze verder nieuwe grafelijke rechten kan ontdekken, hiermede verband houdend en door nalatigheid verloren gegaan, dan mag hij er ook voor de duur van zijn leven van blijven genieten
▶ p. 391-392	1270	Godefroy, inventaire, nr. 1715, p. 662	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, verklaart dat zij, ter gelegenheid van de aanslag van Engelse goederen in Vlaanderen, 140 lib. sterl. had ontvangen van Christiaan de Grote en van zijn broeder Hendrik, burgers van Brugge, die zij verschuldigd waren aan David Leroux, en 130 lb. sterl., die zij schuldigd waren aan Willem de Kolkermi. Deze sommen waren haar overhandigd door Filips van Broekburg
▶ p. 1010	1271	Mussely et Molitor, cartulaire de l'église de Notre-Dame à Courtrai, p. 147	Latijn	Approbation par M, comtesse de Flandre et de Hainaut, des lettres de Jean de Maelstede, écoutez d'Hulst, du mois de février de la même année
▶ p. 393	1271	M. Bruchet, Archives départementales du Nord. Inventaire sommaire. Série B: Chambre des comptes de Lille, p. 75	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij aan Jaak de le Bare, burger van Rijsel, een stuk grond, gelegen op de markt te Rijsel, schenkt tegen betaling van een jaarlijkse cijns van 18 den. VI. op de brieven van Rijsel. Verder geeft zij hem de toelating om een brug te slaan over de Deule om de verbinding tussen zijn grondbezittingen te vergemakkelijken
▶ p. 1012	1272	Warnkönig, Flandrische Staats und Rechts Geschichte, t. II, 2	Latijn	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, confirme aux habitants de Nieuport l'exemption de tonlieux dont ils jouissaient dans tous ses domaines
▶ p. 393-394	1272	Gaillard, inventaire p. 62	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, Gwijde, graaf van Vlaanderen en markgraaf van Namen, Robrecht van Bethune, en Willem, beide zonen van Gwijde, laten weten dat zij bij Jan Clerch een som van 4000 lib. par. ontleenden, die zij beloofden terug te betalen te Atrecht of te Dowaaï binnen de maand na de terugvordering
▶ p. 395	1272	Gent, rijksarchief, cartularium nummer 4, 2	Latijn	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, geeft aan haar serviens Nicolaas van Zuienkerke opdracht om het klooster van de Wilhelmiëten te Biervliet in 't bezit te stellen van 2 bunder moergrond
▶ p. 399	1272	Gent, rijksarchief, Fonds Betlehem-Deinze, charters doos I	Latijn	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, oorkondt dat haar serviens Nicolaas van Zuienkerke in haar opdracht 10 bunder moergrond overmaakte en afmat ten behoeve van het klooster der Wilhelmiëten te Biervliet. Het klooster moest hiervoor jaarlijks een cijns van 9 den VI. per bunder op de brieven van Watervliet betalen
▶ p. 1020	1273	De Beauville, Recueil des documents inédits concernant la Picardie, t. II p. 47	Latijn	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, confirme la cession de biens situés à Poucques, cession qui avait été faite par Thierri de Money, chanoine de Saint-Géry, de Cambrai, à l'abbaye de Notre-Dame de Boherics, de l'ordre de Cîteaux. Son fils, le comte Guy, approuve cette transaction

Rangschikking	Datum	Editie	Taal	Regest	
▶ p. 1020	117	1273	Mussely en Molitor, Cartulaire de l'ancienne église collégiale de Notre-Dame à Courtrai, p. 152	Latijn	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, approuve la décision prise, le 20 avril 1272, par le chapitre de Courtrai et portant que tout chanoine nouvellement nommé donnera cent sous à la fabrique de l'église
▶ p. 400-402	118	1273	Dehaisnes-Finot, inventaire dl. I, p. 321	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij borg staat voor de uitbetaling van de 20.000 lib. par., die haar zoon Gwijde aan Enguerrand van Coucy verschuldigd was voor de afkoop van deze rechten op Crèvecoeur, Arleux en op de kasseirij Kamerijk
▶ p. 402-404	119	1273	Godefroy, inventaire, nr. 1795	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, en haar zoon Gwijde, graaf van Vlaanderen en markgraaf van Namen, kennen aan Jaak Louchard, burger van Atrecht, een renteleen toe van 200 lib. VI., jaarlijks door hem en door zijn opvolgers te nemen op de opbrengsten van de tol van Damme
▶ p. 404-405	120	1273	Godefroy, inventaire, dl. III, p. 47-48	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, schenkt aan haar serviens Jan van Lennoy, een lijfrente van 20 lib. VI., jaarlijks te nemen op de opbrengsten van doorvoerrechten te Rijsel. De gravin geeft opdracht aan haar ontvanger dezer grafelijke rechten er voor te zorgen dat deze lijfrente regelmatig zou worden uitgekeerd
▶ p. 405-406	121	1273	Wauters, tables, dl. V, p. 521	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, hecht er hare goedkeuring aan dat haar zoon Gwijde, graaf van Vlaanderen, een markgraaf van Namen, een gedeelte van de weduwegift van Beatrix, weduwe van Willem van Dampierre, afkoopt tegen de betaling van een jaarlijkse lijfrente van 4500 lib. VI., die zou genomen worden op de opbrengsten van de balluwrekeningen in Vlaanderen
▶ p. 406-407	122	1273	Godefroy, inventaire dl. III, p. 54	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, en Gwijde, graaf van Vlaanderen en markgraaf van Namen, verklaren dat Filips van Broekburg, die zich bij de uitoefening van zijn ambt in Vlaanderen verrijkt had, al zijn bezittingen, zo roerende als onroerende, in de handen legde van de gravin, die ze op haar beurt aan hem terug schonk
▶ p. 1027	123	1274	Warnkönig, Flandrische Staats und Rechts Geschichte, t. II, 2	Latijn	La comtesse M confirme la liberté de tonlieu et les autres privilèges dont jouissaient les habitants de Nieuport, jadis appelé Sandeschove: ses fils, Guy, comte de Namur, et Baudouin d'Avesnes, seigneur de Beaumont, ratifient solennellement cette charte
▶ p. 1028	124	1274	Messenger des sciences historiques de la Belgique, année 1870, p. 148 Varenbergh, histoire des relations diplomatiques entre le comté de Flandre et l'Angleterre, p. 141	Frans	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, met à la charge des villes de Flandre, de leur consentement, les frais de la négociation pour la paix avec l'Angleterre
▶ p. 1029	125	1274	Mémoires de la Société historique et littéraire de Tournai, t. XII, p. 350	Latijn	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, et Guy, son fils, prennent sous leur protection les biens de l'abbé de Saint-Nicolas des Prés situés dans leurs domaines et confirment les chartes accordées à ce monastère par leurs prédécesseurs, comte de Flandre
▶ p. 408	126	1274	M. Bruchet, Archives départementales du Nord. Inventaire sommaire. Série B: Chambre des comptes de Lille, p. 75	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij een stuk grond, gelegen nabij de paardenmarkt te Rijsel, schenkt aan Jaak le Neveu, burger van Rijsel, tegen de betaling van een jaarlijkse rente van 12 den. VI. op de brieven van Rijsel. Tevens geeft zij hem toelating om een brug te werpen over de Deule om de verbinding tussen zijn bezittingen te vergemakkelijken

Pagina nummer	Rangschikking	Datum	Editie	Taal	Regest
► p. 408-409	1274	1274	Godefroy, inventaire, dl. III, blz. 79-80	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij aan Filips, zoon van Alexander, eertijds burger van Gent, door de handen van Gwijde van Dampierre, Boudewijn van Avesnes, Filips van Broekburg, en de clericus Wouter van Langheleare en Jan van Menen, 313 gemeten poldergrond, die zij in de streek van Assenede in samenwerking met de abdi van Ten Duinen op de zee had gewonnen, verkocht heeft voor een som van 1220 lib. VI en een grondcijns van 1 den. per gemet, te betalen op de brieven van Assenede. De grond werd afgemeten door haar gezworen landmeters
► p. 410	1274	1274	Gent, rijksarchief, cartularium nummer 4, folio 10	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, oorkondt dat zij aan haar bajuw van Gent, Bouchard van Niepégilise, opdracht gaf het klooster van de Wilhelmiten te Biervliet in 't bezit te stellen van 43 gemeten grond te Alvericspolder in de Vier Ambachten. Deze grond had het klooster ontvangen van Nicolaas van Biervliet, klerk van de stad van Brugge
► p. 413-414	1274	1274	Gent, rijksarchief, Fonds van het Rijkje Gasthuis, charters, doos I	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij eertijds 25 bunder 2 gemeten grond te Westeeeklo verkocht als braakgrond aan het hospitaal van de leprozen te Gent. Bij nader toezicht en bij hermeting bleek dat er 18 bunder moergrond onder waren en dat ook te veel grond was overgemaakt. De gravin laat het hospitaal in 't bezit van deze grond, echter mits bijbetaling van 60 lib. VI. Tevens bekrachtigt zij de abdi in het bezit van 4 bunder moergrond, die de abdi ook door aankoop van haar had verworven
► p. 414-415	1274	1274	Godefroy, inventaire dl. III, p. 100	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij aan haar serviens, Wouter van Roubaix, ter beloning van zijn trouwe diensten, een stuk grond schenkt, gelegen te Rijsel in de parochie van Sint-Pieters, tegen betaling van een jaarlijkse rente van 2 den. op de spijker van Rijsel. Na zijn dood zou deze grond overgaan op zijn zoon Jan, werkman van de gravin
► p. 1031	1275	1275	Piot, cartulaire de l'abbaye d'Eenham, p. 284	Frans	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, vend à l'abbé et aux religieux d'Eenham, moyennant quatre-vingts livres de Flandre par bonniers, dix bonniers de moeres situés à Selzaete, paroisse d'Assenede. Le comte Guy, fils de la comtesse, approuve cette cession
► p. 1031	1275	1275	Baron Béthune, Cartulaire du béguinage de Sainte-Elisabeth à Gand, p. 27	Frans	La comtesse M ordonne au bailli de Gand de protéger le béguinage de cette ville
► p. 1032	1275	1275	Messageur des sciences historiques de la Belgique, année 1870, p. 149 Varenbergh, Histoire des relations diplomatiques entre le comté de Flandre et l'Angleterre, p. 143	Frans	La comtesse M, et le comte Guy, son fils, promettent aux échevins de Gand, d'Ypres, et de Douai que les dépenses supportées par eux dans l'intérêt des négociations avec l'Angleterre, leur seront remboursées
► p. 1033	1275	1275	Gilliodts-van Severen, coutumes de la ville de Bruges, t. I, p. 200	Nederlands	Confirmation de la sentence du 1er mai précédant par la comtesse Marguerite et son fils
► p. 1034	1275	1275	Piot, cartulaire de l'abbaye de Eenham, p. 285	Frans	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, déclare que Jean d'Escornaix, n'est pas en droit de réclamer la juridiction sur le bien dit Wede, appartenant à l'abbaye d'Eenham

Pagina-nummer	Datum	Editie	Taal	Regest
▶ p. 415-416	1275	Godefroy, inventaire, dl. III, p. 101	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, oorkondt dat zij 200 gemeten polderland, gelegen tussen Lapscheure en Moerkerke, door de handen van Eustaas van Stoppeldijk, mornik van Cambron, verkocht heeft aan Lambert le Tonnier, burger van Brugge, voor een som van 800 lib. sterling. Deze koopsom werd haar door de handen van haar dienaar, Filips van Broekburg, overhandigd
▶ p. 416-417	1275	Godefroy, inventaire dl. III, p. 102	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij aan Jan Carpentier, haar koetsier, ter beloning van zijn trouwe diensten een levensrente schenkt van 100 sol. VI., jaarlijks te nemen op de opbrengsten van de jaarmarkt te Rijsel
▶ p. 417-418	1275	Wauters, table chronologique, dl. V, p. 555	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij aan de abdij van OLV der Dominikanessen van Rijsel, 5 bunder moergrond schenkt, gelegen op Zeizate in het armbacht Assenede, tegen betaling van een cijns van 9 den. VI., per bunder op de brieven van Assenede
▶ p. 418-419	1275	Wauters, table chronologique, dl. V, blz. 565	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, en Gwijde, graaf van Vlaanderen en markgraaf van Namen, schenken aan de Dominikanessen van het klooster van OLV te Rijsel een jaarlijkse rente van 200 lib. VI., jaarlijks te nemen op de opbrengsten van dat gedeelte van de tol van Brugge, dat zij onlangs afkochten van Jan van Gistel, heer van Voormezele
▶ p. 419-420	1275	Brugge, Groot Seminarie, Fonds van de abdij van Ter Doest, nr. 1145	Latijn	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij bij een grondbetwisting met de abdij van Ten Duinen door een scheidsrechterlijke uitspraak van Heilinus, prior van de Predikheren te Rijsel, en van Filips van Broekburg, schadeloos was gesteld met een som van 2000 lib. VI., die door de abdij in drie termijnen op de redeninge te Rijsel moest uitbetaald worden. Deze betalingen hadden plaats gehad in 1273, 1274, en 1275 en de gravin geeft bijgevolg het volledig kwijtschrift aan de abdij
▶ p. 420-423	1275	J. De Saint-Genois, inventaire analytique, nr. 190, p. 61	Latijn	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, Gwijde, graaf van Vlaanderen en markgraaf van Namen, Robrecht, oudste zoon van Gwijde, graaf van Nevers en heer van Béthune en Dendermonde en zijn vrouw Yolande, verklaaren dat zij te Parijs een som van 3600 lb. turn. langs Filips van Broekburg om hadden ontvangen. Deze som was hun, krachtens een machtiging van de schuldenaars, door kooplieden uit Siéna overhandigd. De debiteurs beloven deze som in het jaar 1276 op de jaarmarkt te Lagry terug te betalen en nemen de verplichting op zich een boete van 100 sol. voor elke dag vertraging bij te betalen
▶ p. 1038	1276	Piot, cartulaire de l'abbaye d'Eenham, p. 286	Frans	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, et Guy, son fils, ratifient la vente de dix bonniers de moeres situés à Selzaete, sous Assenede, vente qu'ils avaiet faite à l'abbaye d'Eenham
▶ p. 1045	1276	Messageur des sciences historiques de la Belgique, année 1857, p. 359	Frans	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, et Guy, son fils, assignent au chevalier Baudouin de Castiel une rente annuelle et viagère de soixante livres de Flandre
▶ p. 429-430	1276	Godefroy, inventaire, dl. III, p. 158-159	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, en Gwijde, graaf van Vlaanderen, en markgraaf van Namen, beloven aan Filips van Broekburg, Jan Boinebroke, Richard dou Markiet, Jan de France, Jacob Pourchiel, Walter Piédragon, Jan Pikete, Pieter d'Auby en Simon Malet, burgers van Dowaaï, de som van 3664 lib. VI., voor dewelke zij zich voor hen schuldenaar hadden verklaard tegenover geldschieters uit Atrecht, terug te betalen op de inkomsten van de redeninge van het jaar 1277

Pagina-nummer	Datum	Editie	Taal	Regest
▶ p. 430-431	1276	Godefroy, inventaire, dl. III, p. 164	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, en haar zoon Gwijde, graaf van Vlaanderen en markgraaf van Namen, laten weten dat zij een som van 4000 lib. VI. ontleenden bij de schepenen en de stad Brugge. Tot aan de terugbetaling van deze som stelden zij de stad vrij van alle militairen verplichtingen en van elke belasting
▶ p. 431-432	1276	Godefroy, inventaire dl. III, blz. 166	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij aan haar kamerdienaar, Willemet Pallinc, ter beloning van zijn trouwe diensten, een lijfrente schenkt van 2 mud tarwe, jaarijks te nemen op de opbrengsten van haar spijker te leper
▶ p. 1049	1277	Annales du cercle archéologique de Mons, t. XIX, p. 286 Gonzales Decamps, Notre-Dame du Val-des-écoliers à Mons, p. 286	Frans	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, donne au prieur et aux religieux du Val-des-écoliers, de Mons, trente bonniers de prés situés à Vico, moyennant une rente annuelle de quinze livres de blancs, monnaie courante en Hainaut
▶ p. 1049-1050	1277	Baron Béthune, cartulaire du béguinage de Sainte-Elisabeth à Gand, p. 29	Latijn	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, approuve la cession de leur patrimoine faite par les cinq filles de Walter, fils de Thomas de Bassevelde, au béguinage de Gand, à charge de rentes viagères
▶ p. 433-434	1277	Godefroy, inventaire, dl. III, p. 174	Frans	M, comtesse de Flandre et de Hainaut, approuve l'acquisition d'un demi-bonnier et trente trois verges de moer, situés à Selzaete, acquisition faite d'elle pour la somme de quarante-deux livres dix-huit sous huit deniers de Flandre
▶ p. 434-435	1277	Groot Seminarie, Fonds van de abdij van Ter Doest, charters nr. 1156	Latijn	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij aan Olivier van Dowaaï, haar serviens, verschillende inkomsten te Bouchain voor de duur van drie jaar verpachtte tegen een betaling, jaarijks, van 57 mud tarwe en 77 lib. blanken
▶ p. 436-437	1277	Brussel, algemeen rijksarchief, Trésor de Flandre, 1	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij 700 lib. VI. had ontvangen van de abdij van Ter Doest, die haar dit verschuldigd was voor het treffen van een vredesovereenkomst. De som was in ontvangst genomen voor de gravin door haar algemeen ontvanger Filips van Broekburg
▶ p. 437-438	1277	V. Gaillard, inventaire p. 97	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, gedrukt door zware schulden, sluit een akkoord met haar zoon Gwijde, waarbij zij hem alle inkomsten in het graafschap Vlaanderen overlaat, met uitzondering van een jaarijks inkomst van 8000 lib. VI. te nemen op vaste inkomsten in Vlaanderen, op voorwaarde dat Gwijde al de schulden van zijn moeder overneemt
▶ p. 438	1277	Godefroy, inventaire dl. III, p. 190	Latijn	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, schenkt aan Agnes de le Porte ter beloning van de goede diensten aan haar en aan hare nicht Margareta, dochter van Floris, graaf van Holland, bewezen, een lijfrente van een mud tarwe, jaarijks te nemen op hare renten te l'Ecluse
▶ p. 1056	1278	Wauters, de l'origine et des premiers développements des libertés communales en Belgique, etc., Preuves, p. 155	Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij van Stefaan, bisschop van Parijs, 7 gemeten bouwland, gelegen bij het huis, dat zij van Pieter le Cokillier te Parijs had gekocht, ontvangen had tegen de betaling van een jaarijks cijns van 14 lib. par. Confirmation par la comtesse M, des lois que l'abbé de Saint-Amand avait données au mois de Mars 1243, aux habitants de Sirault

DiBe nummer	Rangschikking	Datum	Oorkonder	Disposant	Destinatis	Traditie	Authenticiteit	Taal	Regest
► p. 439-440	156	1278	Groot Seminarie, Archief van Ter Doest, nr. 1165			Frans		Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij als besluit van een twist met de abdiij van Ten Duinen een som van 2300 lib. VI. van de genoemde abdiij in ontvangst had genomen
► p. 440-441	157	1278	Godefroy, inventaire, dl. III, p. 218			Frans		Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij een som van 2000 lib. blanken Valenciennes ontleend heeft bij de stad Valencijs. Zij belooft deze schuld in te lossen op het feest van de H. Remigius 1279 en haar zoon Gwijde stelt zich borg voor deze terugbetaling
► p. 441-442	158	1278	Gent, Rijksarchief, Fonds Bettehem-Deinze, charters doos I			Frans		Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, oorkondt dat zij een jaarijksse cijns van 56 sol. VI., die het klooster van de Wilhelmiëten van Biervliet haar op de brieven van Watervliet verschuldigd was, voor de toekomst kwijtscheldt
► p. 442-444	159	1278	J. De Saint-Genois, inventaire analytique, nr. 238, p. 74			Latijn		Latijn	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, Gwijde, graaf van Vlaanderen en markgraaf van Namen, Robrecht, oudste zoon van Gwijde, graaf van Nevers en heer van Béthune en Dendermonde, alsmede zijn vrouw Yolande, erkennen dat zij voor een lening op datum met verschillende kooplieden uit Siëna afgesloten, verschuldigd zijn: 3600 lb. turn. en nog 800 lb. tourn. Zij beloven deze sommen in vier betalingen op de markt te Lagny terug te geven en 100 sol. Tourn. te betalen als boete voor elke dag vertraging.
► p. 444-445	160	1278	Godefroy, inventaire dl. III, p. 221			Frans		Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij een moerasgrond schenkt aan meester Brission de Thyans, haar clericus en geneesheer, tevens kanunnik van de kerk van Sainte-Waudru te Bergen. Zij doet deze schenking ter beloning van zijn trouwe diensten, doch tegen een jaarijksse betaling van 12 den. blanken te storten in de handen van de algemeene ontvanger van Henegouwen
► p. 445-449	161	1278	Godefroy, inventaire, dl. III, p. 225			Latijn		Latijn	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, Gwijde, graaf van Vlaanderen en markgraaf van Namen, Robrecht, graaf van Nevers en heer van Béthune en Dendermonde, en zijn vrouw Yolande, gravin van Nevers, erkennen dat zij tegenover een groep kooplieden uit Siëna een som van 15.000 lib. turn. verschuldigd zijn. Deze schuld sproot voort uit verschillende leningen van vroegere datum, uit achterstallige betalingen en opgelopen interesten. Zij beloven deze som terug te betalen in schijven van 1500 lib., telkens op de jaarmarkten van Troyes (St. Jansmarkt in juni-juli) en Lagny, en dit te beginnen van het jaar 1279 af. Voor elke dag vertraging zou een boete van 10 lib. worden geheven
► p. 455-456	162	1278	J. De Saint-Genois, inventaire analytique, nr. 240, p. 75			Frans		Frans	M, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, laat weten dat zij het graafschap Vlaanderen met al zijn afhankelijkheden overmaakt aan haar zoon Gwijde, graaf van Vlaanderen en markgraaf van Namen

A tous chiaus qui ces lettres verront et oront

MARGARETA VAN CONSTANTINOPEL

Gravin van de personele unie Vlaanderen-Henegouwen 1244-1278

Een diplomatische verkenning naar de taalovergang
en het dictaat in haar oorkonden

BIJLAGENBOEK 2

Promotor
prof. dr. Els De Paermentier

Commissarissen
dr. Jonas Braekevelt en drs. Ewoud Waerniers

INLEIDING OP TABEL 4

Niet-grafelijke oorkonden verkregen via Oude Wauters:

aantal 215 (215 Franse)

Periode 1252 - 1278

Tabel 4 toont een verwijzing naar 215 oorkonden uitgevaardigd in naam van een niet-grafelijke autoriteit tussen 1252 en 1278. Dit pakket van 215 oorkonden werd opgesteld door de Oude Wauters (delen IV, VII, 2 en XI) te doorbladeren op oorkonden uitgevaardigd in naam van niet grafelijke machten, met een Franse datatio. Alle 215 oorkonden waren dus in het Frans opgesteld.

De tabel voorziet in een datum, een verwijzing naar het paginanummer van de Oude Wauters (deel VII,2 (1226-1300) en deel IV (1226-1250)) en een korte Nederlandse samenvatting van het Franse regest. De Oude Wauters zegt niet duidelijk of de oorkonde een kopie, dan wel een origineel is. Wil de traditie van de oorkonde achterhaald worden, is het nodig de edities die de Oude Wauters telkens bij het regest plaatst te raadplegen.

1252		
p. 858	Oorkonde van de schepenen van Doornik: keuren goed dat de religieuzen van S. Nicolas des Près aan Marie Golenée een huis geschonken hebben	
p. 861	Broeder Hugo, vertegenwoordiger van de paus, neemt op vraag van de religieuzen van Solières hun klooster in bescherming	
1253		
p. 862-863	Robert, heer van Merlaing, schenkt jaarijks aan de abdij van S. Nicolas des Près een som van 60 pond	
p. 864	Oorkonde van de schepenen van Hollain: laten weten dat Gilles van Lokeren 6 bunder grond verkocht heeft aan de abdij van S. Nicolas des Près	
p. 866	Oorkonde van de schepenen van Doornik: laten weten dat Pierre de Moulin aan de abdij van S. Nicolas des Près een jaarijks rente betaald heeft	
p. 866	Agnes, dame van Givet en d'Agimont, erkent aan de abdij van Waulsort een jaarijks rente te hebben betaald	
p. 868	Arnoul, heer van Mortagne en kasteelheer van Doornik, keurt de verloop van een grond goed aan de abdij van S. Nicolas des Près door zijn vazal, ridder Pierre	
p. 868	De schepenen van S. Brice hebben aan verschillende personen geld betaald	
p. 870:	Arnoul, heer van Looz en Chiny, en zijn vrouw Jeanne, regelen een dispuut tussen ridder Lambert en de abdij van Orval	
p. 1411	Jan, heer van Tour, keurt de gift goed aan de abdij van Orval door Mathilde de Virton	
p. 1413	Jean van Villy verklaart dat Pierre afgezien heeft van zijn rechten bij de abdij van Orval	
1254		
p. 872	Jean, heer van Ivoix, keurt goed dat zijn neef aan de abdij van Orval goederen heeft geschonken	
p. 872	Heer Ludemar heeft de stad Limes bevrijd	
p. 873	Foucart, ridder van Pierrepont bevestigt donaties aan de abdij van Orval	
p. 874	Arnoul, heer van Looz en Chiny, en zijn vrouw Jeanne, keuren de verkoop goed van een prairie aan de abdij van Orval	
p. 877	Thierry, ridder, en zijn vrouw Meinsende, en hun zonen keuren de donatie van hun vazal aan de abdij van Orval goed	
1255		
p. 879	Abt Thierrri en de religieuzen van Floreffe keuren het akkoord goed tussen hen en de inwoners van Lez	
p. 879	Heer Thomas en de inwoners van Lez ratificeren het akkoord tussen hen en de abdij van Floreffe	
p. 880	Jacques, bisschop van Arrras, laat weten dat de twist tussen de schepenen van S. Omer en Guy de Châtillon, graaf van S. Pol, opgelost zijn	
p. 884	Guillaume, heer van Hauterive bevestigt de gift van tienden aan het kapittel van Andenne	
p. 884	Henri van Luik geeft een reglement aan de vaarders van Dinant	
p. 885	Isabelle, dame van Florenville en haar zoon hebben een overeenkomst met de prior van Chiny over verschillende gronden	
p. 1414	Jean Defraine bevestigt de donatie van een jaarijks rente aan het klooster van Géronsart	

1256

- p. 886 Margareta, dame van La Roche verkoopt aan de abdij van Claire-Fontaine een kasteel
- p. 888 Ridder Richard verkoopt aan de abdij van Claire-Fontaine 200 pond
- p. 889 Ridder Jan, heer van Cons, verklaart dat verschillende personen aan de abdij van Orval leen hebben betaald
- p. 891 Arnoul, heer van Mortagne, verklaart dat er een weg mag gemaakt worden tussen Cysoing en Bouvines
- p. 891 Oorkonde voor de schepenen van Doornik dat de abdis van Flines aan het klooster van S. Nicolas des Prés een jaarlijkse rente op het huis Bruille heeft betaald
- p. 1415 Thiéri de Pessaïrut en zijn vrouw Margareta en hun zoon Henri erkennen de wet in hun dorp Flacigny

1257

- p. 895 Jan, heer van Villers, verklaart dat hij zich verplicht ziet tot te vragen op het hout van Rieulay
- p. 896 Philippe, burger van Luxemburg, keurt de schenking aan de abdij van Claire-Fontaine goed
- p. 896 Afspraak tussen ridder Arnoul en dame Marie over de molen in Doornik
- p. 1415 Ridder Philippe Remin beëindigt de discussie tussen de familie Haute en Hesdigneul
- p. 1416 Guillaume, heer van Hesdigneul, ziet af van zijn huis in Haute-Avesnes
- p. 1416 René Moreas, ridder, geeft aan het klooster van Géronsart een jaarlijkse rente

1258

- p. 899 Ordonnantie tussen de handelaren van Dowaaï en de schepenen van Dowaaï
- p. 900 Benoît, proost van Pierrepont, laat weten dat Guillaume aan de abdij van Orval een tiende heeft geschonken
- p. 900 Jean, heer van Ivoix, laat weten dat Frankegnons een stuk grond gegeven heeft aan de abdij van Orval
- p. 901 Ridder Renaud, heer van Pierrepont, bevestigt de schenking van grond aan de abdij van Orval
- p. 901 Ridder Renaud, heer van Pierrepont, bevestigt de schenking van tienden aan de abdij van Orval
- p. 901 Oorkonde waarbij Jan, heer van Chimay een afspraak maakt met de burgers van Soissons
- p. 1417 Guillaume Borgnars geeft aan het klooster van Géronsart goederen om een kapellanie te bouwen
- p. 1418 Gilles, heer van Auterive verklaart dat Philippe aan de abdij van Soleilmont 13 bunder hout heeft geschonken

1259

- p. 906 Engeheis, burger van Fosses, ziet af van zijn rechten in Fosses
- p. 906 Renaud, heer van Longuyon en Jacques keuren de verkoop goed van een bos aan de abdij van Orval door Coles en zijn broer
- p. 907 Isabelle, dame van Florenville, maakt een einde aan het conflict tussen de abdij van Orval en ridder Jean l'Ardenois
- p. 908 Siger, heer van Enghien en zijn zoon Walter zal een molen bouwen in Hérimnes
- p. 910 Akkoord tussen de abdij van Orval en Simon

p. 910	Jan, heer van Tour, en zijn vrouw Clémence bevestigen de verkoop van een leenhulde aan de abdij van Orval door de familie Lus	p. 928	Nicolas de Condé bevestigt de verkoop van de abdij van Epinlieu
p. 910	Jan, heer van Tour, herkent de abdij van Orval	p. 928	Jan, heer van Barbençon bevestigt de verkoop door Nicolas wat betreft 3 bunder grond
p. 911	Akkoord tussen Jan, heer van Oudenaarde en Walter de Corroit	p. 928	Jean de Soissons keurt de verkoop goed van de abdij van Epinlieu
p. 912	Ridder Jan, heer van Voormezele, verklaart dat Gwijde, graaf van Vlaanderen, hem altijd om leen mag vragen	p. 930	Ridder Renaud verklaart dat zijn vazal Jan aan de abdij van Orval een jaarlijkse rente heeft gegeven
1260		p. 931	Akkoord tussen de schepenen van Doornik wat betreft de goederen van Morkourt
p. 913	Proost Jan van Luik installeert en belasting voor het betalen van een som aan de bisschop	p. 931	Ordonnantie tussen de handelaren van Gent, Ieper, Dowaaï, Kamerijk en Diksmuide
p. 914	Ridder Louis informeert Jan, baijuw, over de verkoop van de abdij van Ename	p. 1420	De ridders Jan en Enguerrand stellen het leen van Géronsart in het bezit van Limoy
p. 915	Gobert, heer van Aspremont, keurt goed dat Jacques aan de abdij van Orval een rente heeft gegeven	1262	
p. 916	Nicolas, bisschop van Kamerijk, bevestigt de vrede tussen de stad Kamerijk en het kapittel van Kamerijk	p. 932	Alard Fieves kent de schepenen van Taintegnies een jaarlijkse rente toe
p. 918	Ridder Aubert verklaart dat hij verplicht werd tienden te betalen aan Mussy	p. 934	Pierre Hugiers, burger van Doornik verkoopt aan de burgemeester van S. Amand een bunder grond
p. 923	Jean, heer van Yvoix, verklaart dat de abdij van Orval een stuk grond gekocht heeft van Gobert	p. 935	De baijuw van de vier ambachten te Gent en de vazallen van de graaf hebben aan het kapittel van Kortrijk tienden verkocht
1261		p. 936	Andre van S. Remy verklaart dat Philippe een stuk grond verkocht heeft aan de abdij van S. Remy
p. 925	Chirograaf voor de schepenen van Cysoing dat het huis van Hugo verkocht is	p. 937	Herberanus, zoon van Simon en zijn broer zien af van hun rechten op de abdij van Orval
p. 926	Thomas en zijn vrouw Alice verkopen een jaarlijkse rente	p. 937	Renard, heer van Han-sur-Lesse, verklaart dat de begijnen van Secours een jaarlijkse rente hebben gekocht van Henri d'On

1263		
p. 938	Thierry, proost van Longwy, keurt een akkoord goed tussen de religieuzen van Orval en Watrin Friant	Testament van Alis Mortier
p. 939	Jan, heer van Cons, keurt de verkoop van 3 prairies goed aan de abdij van Orval door Thierry	Martin d'Araney, proost van Marville, keurt goed dat de abdij van Orval een akkoord heeft met Ermewart en zijn kinderen
p. 940	Oorkonden verschenen voor de schepenen van Arras: Guillaume laat weten dat hij met zijn vrouw Ale renten geschonken heeft aan het hospitaal van Arras	Abt Walter en de religieuzen van Hautmont hebben een akkoord met gravin Margareta
p. 940	Henri, bisschop van Luik, belooft aan Gwijde, graaf van Vlaanderen om leenhulde te brengen aan kasteelheer Simon	Machus, proost van Longwy, keurt goed dat verschillende particulieren hebben afgezien van hun rechten op de abdij van Orval
p. 941	Thibaud, heer van Meillier, keurt goed dat dame Isolde en haar zoon twee bunder grond gegeven heeft aan de abdij van Orval	De begijn Ide van S. Vincent geeft aan het klooster van Salzannes alle stukken grond die ze bezit
p. 942	Henri, bisschop van Luik, verklaart dat Gwijde, graaf van Vlaanderen, een leen heeft genomen op Bornhem	Gocelin, heer van Verduin, verklaart dat verschillende particulieren afgezien hebben van hun rechten op de abdij van Orval
p. 942	René van Tongeren en de abt van S. Trond beëindigen een akkoord tussen het kapittel van S. Jean en de abdij van Herckenrode	Renaud, heer van Longuyon, verklaart dat de abdij van Orval aan verschillende personen het recht heeft gegeven om grond te gebruiken op Boelmont
p. 944	De schepenen van Dinant specificieren voorwaarden tussen hen en de bisschop van Luik	De proost van Briey stelt vast dat de erfgenamen van René de Villers afgezien hebben van hun rechten op de abdij van Orval
p. 944	Bevestiging van Henri, bisschop van Henri	Thierry, proost van Longwy, laat weten dat Arnoul, zijn vrouw en kinderen afzien van hun goederen ten gunste van de abdij van Orval
p. 1421	Ridder Clairembaix verwijderd de goederen van Géronsart op het klooster van Nevaucourt	Testament van Margareta d'Ile aan het hospitaal van Dinant
p. 1422	De schepenen van Franc laten weten dat Guillaume en Agnes aan Daniel Van der Anghele een stuk grond in Zuienkerke hebben gegeven	Walter van Catsant en de schepenen van Brugge leuren goed dat Lammekin aan Marie een stuk grond in Dudzele heeft verkocht
		Ridder Libert, heer van Dhuy en Guillaume komen overeen om 3 stukken grond te delen
		Oorkonde verschenen voor de schepenen van Brugge, waarbij Richard en Boudewijn aan Daniel Van der Anghele een stuk grond in Zuyenkerke hebben verkocht
1264		
p. 945		
p. 947		
p. 947		
p. 948		
p. 949		
p. 951		
p. 952		
p. 952		
p. 952		
p. 952		
p. 953		
p. 1422		
p. 1422		
p. 1422		
p. 1422		

- 1265**
- p. 954 Alard, heer van Juvigny, laat weten dat Gérard afgezien heeft van de rechten op de abdij van Orval
- p. 954 Schepenbrief van Arras: Marie, weduwe van Jacques heeft haar huis verkocht
- p. 955 Walter van Coudenborch verkoopt aan de abdij van Waesmunster vier bunder grond in Tielrode
- p. 956 Jan, heer van Thuin, bevestigt de verkoop van S. Remy tegen een jaarlijkse rente
- p. 957 Renaud, heer van Longuyon, laat weten dat Louis, oud proost van Cons, afgezien heeft van zijn rechten op La Caure
- p. 958 Ridder Enguerrand, heer van Bioul, geeft aan de abdij van Soleilmont het recht om een weg te maken tussen twee bossen
- p. 958 Sybille, dame van Petegem, erkent de bisschop van Doornik
- p. 958 Renaud, heer van Longuyon, laat weten dat Jan afgezien heeft van zijn rechten op de abdij van Orval
- p. 959 Renaud, heer van Longuyon laat weten dat ridder Raimbaud en zijn vrouw afgezien hebben van hun rechten op de abdij van Orval
- p. 962 Renaud, heer van Longuyon laat weten dat Godfried en zijn vrouw afgezien hebben van rechten aan de abdij van Orval
- p. 962 Jan, heer van Yvoix, verklaart dat ridder Godfried aan de abdij van Orval 3 bunder grond heeft gegeven
- p. 1423 Burgemeester en schepenen van Jambes verklaren dat de inwoners geen hout mogen kappen uit het bos
- 1266**
- p. 963 Gilles, abdis van Saulchoir en haar religieuzen hebben een akkoord met de gemeenschap S. Nicolas des Près wat betreft jaarlijkse rentes
- p. 964 De schepenen van Dinant geven de opdracht aan een zekere Bodars om een molen te bouwen in Froideval
- p. 964 Gérard, abt van S. Vincent laat weten dat Habérans, heer van Brierij het akkoord goedkeurt tussen zijn vader en de abdij van Orval
- p. 965 Héberans, heer van Brierij en zijn vrouw Hawide erkennen dat ze geen rechten aan de abdij van Orval hebben gegeven
- p. 965 Alard, heer van Juvigny, laat weten dat ridder Héberands de Brierij zijn rechten niet heeft afgestaan
- p. 966 Renaud, heer van Longuyon keurt goed dat Werner en zijn vrouw afzien van rechten ten voordele van de abdij van Orval
- p. 967 Ridder Jan bevestigt aan de abdij van Orval de verdeling van de bezittingen
- p. 968 Ridder Geoffroi verklaart dat zijn erfgenamen het leen op het dorp in Virton behouden
- p. 970 Aartsbisschop Renaud keurt goed dat Jan rechten afgeeft aan de abdij van Orval
- 1267**
- p. 972 Prior Robert en de andere monniken van Bertrée van de orde van Cluny wisselen stukken grond met de abdij van Val-Notre-Dame, dichtbij Hoei
- p. 976 Jan, heer van Yvoix laat weten dat Jehannon en zijn vrouw een stuk grond verkocht heeft aan de abdij van Orval
- p. 976 Ridder Jan de Gavre, heer van Exaarde en zijn vrouw Elisabeth geven rechten aan de inwoners van het land van Waas

p. 1424	Thierri Males en zijn vrouw Alix stellen hun testament op	1269	
1268		p. 987	Alard, heer van Juvigny, verklaart dat de abdij van Orval verschillende goederen heeft ontvangen van Gerard en zijn vrouw Mathilde
p. 978	Alard, heer van Juvigny, laat weten dat Godin grond verkocht heeft aan de abdij van Orval	p. 988	Ferry, heer van Lorraine, verklaart dat zijn erfgenamen nooit recht zullen hebben op het kasteel in Longwy
p. 979	Andre en zijn vrouw Margareta erkennen de wet van hun dorp Beaumont	p. 989	Augustin, abt van S. Amand, vraagt de religieuzen van het klooster van Jan de scheidsrechters te accepteren bij een dispuut tussen de kerk van Doornik en de abdij van S. Nicolas des Près wat betreft tienden
p. 980	Ridder Walter Glignies, heer van Ramegnies, keurt de verkoop goed van de kerk van S. Nicolas (Doornik)	p. 990	Nicolas, heer van Juvigny en Jacques verklaart dat de kinderen van Richer het testament van hun vader hebben goedgekeurd
p. 980	Thierri, heer van Beveren, heeft een akkoord met Walter Berthout	p. 991	Barthélemy en zijn vrouw verkopen aan de abdij van Orval een stuk grond
p. 981	Guillaume, kasteelheer van S. Omer heeft op advies van zijn nonkel een rente aan zijn zus gegeven	p. 991	Barthélemy geeft aan de abdij van Orval tienden
p. 981	De burgemeester en de schepenen van Dinant verklaren dat Nicolas en zijn vrouw een leenhulde hebben genomen op hun huis	p. 991	Ridder Eustache verkoopt aan het kapittel van Ieper een stuk grond te Merkem
p. 981	Bevestiging van de bisschop van Luik dat Andre en zijn vrouw Margareta dorpen geschonken hebben aan de abdij van Beaumont	p. 991	Ridder Eustache belooft aan Jan een stuk grond te Ieper te verkopen
p. 982	Gobert, heer van Aspremont verklaart dat hij gevaren ziet in het akkoord tussen graaf Louis en de bisschop van Verdun	p. 991	Bevestiging van Robert de Wavrin senechal van Vlaanderen, wat betreft een verkoop
p. 984	Ridder Gerard van Landas informeert zijn vazallen dat Walter, de baljuw, de abdij van Ename in de leenhulde van ridder Guillaume zal steken	p. 992	Ridder Aubert de Vance engageert zich om tienden te betalen aan de abdij van Claire-Fontaine
p. 984	Reglement van het hospitaal van Notre-Dame te Ieper	p. 993	Jean, heer van Orgeo geeft ten voordele van de abdij van Orval zijn rechten
p. 985J	ean, heer van Yvoix verklaart dat er een akkoord is tussen de abdij van Orval en Henri	p. 994	Jean, heer van Yvoix, heeft een tiende verkocht aan de abdij van Orval
p. 1424	Henri, heer van Breda geeft privileges aan de inwoners van Etten	p. 1424	Oorkonde verschenen voor de schepenen van Brugge waarbij Hannin en zijn vrouw Helewide grond hebben verkocht aan Jacques van Lanterne

- 1270**
- p. 995 Ridder Aubert heeft aan de abdij van Claire-Fontaine zijn tienden verkocht
- p. 996 Robert de Wavrin, senechal van Vlaanderen belooft aan Simon geld te geven
- p. 996 Ridder Renaud en zijn broer geven aan de abdij van Claire-Fontaine een geschenk voor hun ontstaansverjaardag
- p. 997 Gerard, heer van Marbais heeft aan de religieuzen van Fives verschillende rechten gegeven
- p. 1000 Colard heeft een stuk grond verkocht aan de burgemeester van Villaney
- p. 1000 Walter Berthout, heer van Malines, stelt zijn zoon Walter aan om een geld terug te geven aan de graaf van Chinoy
- p. 1002 Hawis, abdis van Claire-Fontaine, verklaart dat ze haar schoonbroer een stuk grond heeft gegeven
- p. 1425 Prior Thomas en de religieuzen van Géronsart wisselen stukken grond uit
- 1271**
- p. 1005 Gerard, heer van Jauche, autoriseert abdij Val-Saint-George om 5 bunder grond te innen
- p. 1006 Jan laat weten dat Hamon aan de abdij van Orval goederen heeft gegeven
- p. 1006 Alard, priester van Saint-Panery laat weten dat Durand aan broeder Philippe een stuk grond verkocht heeft
- p. 1007 De schepenen van leper laten weten dat Pierre aan Hugo geld gegeven heeft
- p. 1007 Jan, abt van Juvigny heeft als scheidsrechters een einde gesteld aan het conflict tussen de abdij van Orval en de familie Audreain
- p. 1008 Oorkonde voor de schepenen van leper: Marote heeft een stuk grond gekocht op Langhemarck
- p. 1009 Aubert laat weten dat Nicolas en zijn vrouw stukken bos verkocht hebben aan de abdij van Orval
- p. 1426 Oorkonde verschenen voor de schepenen van Brugge waarbij Coppin en zijn vrouw Margareta grond verkocht hebben aan hun zoon
- 1272**
- p. 1012 Ordonnantie van Jean de Chaules aan de burgemeester van Estree, dichtbij Arras
- p. 1012 Oorkonde voor de schepenen van Calonne: betreft de rentes van de abdij S. Nicolas-des-Près
- p. 1015 Testament van Henri aan zijn vrouw Isabelle en hun zoon Henri
- p. 1015 Simon en Godfried bevestigen dat Jean en zijn vrouw Flore aan de abdij van Orval een stuk grond geschonken hebben
- p. 1016 Simon laat weten dat de abdij van Orval en dame van Ermengarde hun gemeenschappelijke stukken grond hebben afgebakend
- p. 1016 Kasteelheer Thierri de Suel en zijn vrouw hebben aan de abdij van Orval een stuk grond gegeven
- p. 1016 Herbilhon en zijn vrouw erkennen de bossen van Alleus en verklaren dat een deel van het bos aan hen toebehoort door een leenhuulde met de abdij van Orval
- p. 1017 Ide van Nil-Saint_Vincent, begijn, geeft aan het klooster van Salzinnes een jaarijksse rente

- 1273**
p. 1018 Jean de Ghisteltes, heer van Voormezele, geeft aan zijn broer de opdracht om een jaarlijkse rente te betalen
- p. 1019 Jan, heer van Oudenaarde, stelt zijn sergant Jan Marcel aan om een som geld over te brengen van het kapittel van Kortrijk naar Siger de Mouskere
- p. 1019 Jacques, heer van Stenay heft tienden verkocht aan de proost van Stenay
- p. 1020 Guillaume geeft aan de abdijs van Orval een deel van de tienden op Gêrouville
- p. 1022 Jean Ardenos, heer van Florenville en zijn vrouw Agnes, onderwerpen zich aan de wet van Florenville
- p. 1024 Oorkonde voor de schepenen van Doornik: Jean en zijn zus verdelen de erfenis van hun ouders
- 1274**
p. 1025 Guillaume, kasteelheer van S. Omer, geeft in leen aan Lamber Wulverie zijn rechten op de hallen van de stad
- p. 1026 Akkoord tussen Marie en broeder Hugo wat betreft een rente
- p. 1026 De kasteelheer van Rion en zijn vrouw Catherine bevestigen de regels van het dorp Chassepierre
- p. 1026 Gerard en zijn zoon Henri bevestigen dat Mathilde aan de abdijs van Orval een deel geschonken heeft
- p. 1027 Louis, heer van Chiny, bevestigt de verkoop van tienden aan de abdijs van Orval
- p. 1028 Het kapittel van de kerk van Luik heeft aan de abdijs van Solières hun rechten afgestaan wat betreft de tienden van Beaufort
- 1275**
p. 1031 Jan, heer van Mortagne, kasteelheer van Doornik, schenkt aan de religieuzen van S. Nicolas des Près verschillende rechten
- p. 1032 Thierry, heer van Pins, verkoopt aan heer Rudolf 69 pond
- p. 1035 Robert heer van Longuyon, verklaart dat Guillaume en zijn vrouw ten voordele van de abdijs van Orval rechten hebben geschonken
- p. 1036 Jacques, senechal van S. Omer erkent een verkoop te hebben atgerond
- p. 1428 Ridder Jan Ham verkoopt grond aan Nevaucourt
- 1276**
p. 1039 Jan, kasteelheer van Rijsel, en zijn vrouw Mathilde, erkennen dat hun vader geld geeft aan hun dochter-begijn te Messines
- p. 1039 Raoul, heer van Nesle, keurt goed dat zijn vrouw Jeanne een huis heeft gekocht in Kortrijk
- p. 1041 Oorkonde gegeven voor de schepenen van de Doornik: verdeling van de erfenis van Joie de Sourle-pont
- p. 1043 Conon, heer van Reuland heeft zijn dochter uitgehuwelijkt
- p. 1043 Jean, heer van Doornik, stelt de kasteelheer van Doornik vrij van belastingen op een stuk grond
- 1277**
p. 1046 De kasteelheer Jean van Exaarde en zijn zoon stellen de regels voor buitenlanders vast die goederen bezitten in hun grondgebied

- p. 1048 De schepenen van leper laten weten dat Jacques en Christine een hypotheek op een huis in leper hebben genomen
- p. 1050 Ferry, heer van Lorraine belooft aan zijn nonkel hem een stuk grond terug te geven
- p. 1050 Ponce, weduwe van ridder Thibauld, bevestigt de donatie van een tiende aan de abdij van Orval
- p. 1050 Oorkonde van de schepenen van Gaurain dat Jean en zijn vrouw aan de abdij van S. Nicolas des Près goederen hebben geschonken
- p. 1051 Oorkonde verschenen voor de schepenen van Doornik: Etienne moet jaarlijks een rente betalen aan de abdij van S. Nicolas des Près
- p. 1052 Oorkonde van de schepenen van Doornik: laten weten dat Sara aan de abdij van S. Nicolas des Près een geschenk heeft gegeven ter ere van de ontstaansverjaardag van de abdij
- p. 1053 Aubertin en zijn vrouw Aleyde schenken aan de abdij van Claire-Fontaine een rente
- p. 1053 Jean, kasteelheer van Rijsel, keurt de verkoop van een rente goed aan het kapittel van S. Martin in leper
- p. 1429 Ridder Eustache verklaart dat hij aan de abdij van S. Denis tol betaald heeft
- 1278**
- p. 1054 Oorkonde van de schepenen van Blois dat de abt van S. Nicolas des Près afgezien heeft van de jaarlijkse rente
- p. 1055 Pierre bevestigt dat de graaf van Blois en zijn vrouw aan de hertog van Brabant goederen heeft gegeven
- p. 1056 Jacques laat weten dat Jean een stuk grond verkocht heeft aan de abdij van Orval
- p. 1056 Willot verkoopt aan Sophie een jaarlijkse rente
- p. 1057 Guy de Roisin erkent dat het kapittel van S. Waudru geld moet ontvangen van de schepenen van Nimy
- p. 1059 Jacques laat weten dat de ridder van Virton aan de abdij van Orval 60 pond verkocht heeft
- p. 1060 Jean, heer van Oudenaarde, keurt de verkoop van grond aan de abdij van Ename door Simon de Vos goed
- p. 1061 Aelis, weduwe van Thierru, viert de verjaardag van het ontstaan van de abdij van Claire-Fontaine
- p. 1061 Jean en zijn vrouw Wilhelmine hebben aan de abdij van Ename grond geschonken
- p. 1061 Margareta, moeder van broeder Gilles en begijn Elisabeth bevestigt dat Simon, burger van Gent, aan het begijnhof 30 pond geschonken heeft
- p. 1061 Robert de Beussent verkoopt aan de heer van Marienthal

TABEL 5

Chronologisch overzicht van de protocolformules uit de
174 oorkonden uitgevaardigd in naam van gravin Margareta
(160 Latijnse - 14 Franse)
Periode 1244 - 1251
(Stijl – Invocatio – Intitulatio – Adres – Salutatio)

22274	1	1244	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Hamnonie comitissa	Universis ad quos presens scriptum venire contigerit	Sempiternam in Domino salutem
22545	2	1245	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, comitissa Flandrie et Haynonie	Universis presentes litteras inspecturis	Salutem.
22546	3	1245	INT-NOT-ADR-DIS-COR-DAT		Ego Margareta, Flandrie et Haynonie comitissa	Universis ad quos presentes littere pervenerint	
22597	4	1245	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Hanoniae sic Hainoniae comitissa	Omnibus presentes litteras inspecturis	Salutem
22600	5	1245	INT-ADR-SAL-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Hainonie comitissa	Dilectus fidelibus scabinis totique communitati ville insulensis	Salutem et dilectionem
27060	6	1245	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Haynonie comitissa	Universis presentes litteras inspecturis	Salutem in Domino
30128	7	1245	INT-ADR-SAL-DIS-DAT		Margareta, Flandrie et Haynoniae comitissa	Dilectis suis theloneariis de Dam	Salutem et dilectionem
22697	8	1245	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Haynonie comitissa	Omnibus presentes litteras inspecturis	Salutem
22716	9	1245	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Haioniae comitissa	Omnibus presentes litteras inspecturis	Salutem
22719	10	1245	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Haynoie comitissa	Omnibus presentes litteras inspecturis	Salutem
22720	11	1245	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Haynoie comitissa,	Presentes litteras inspecturis	Salutem
22721	12	1245	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Hayonie comitissa	Omnibus presentes litteras inspecturis	Salutem
22722	13	1245	INT-NOT-ADR-DIS-COR-DAT		Nos Margareta, Flandrie et Hainonie, comitissa	Universis	
22273	14	1245	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Hayonie comitissa	Omnibus presentes litteras inspecturis	In Domino salutem
22726	15	1245	ADR-INT-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Hainonie comitissa	Omnibus Xristi fidelibus, tam presentibus quam futuris	Salutem
22729	16	1245	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Haynoie comitissa	Universis presentes litteras inspecturis	Salutem

22739	17	1245	INV-INT-SAL-DIS-DAT	Excellentissimo Domino suo Dei gratia, Regi Angliae, Duci Aquitaniae et Domino Yberniae, eius fidelis et Consanguinea	Margareta Flandria et Haynoniae comitissa		Salutem
22751	18	1245	INV-INT-SAL-DIS-DAT	Excellentissimo Domino suo Henrico Dei gratia Regi Angliae, Domino Hiberniae et Duci Aquitaniae, eius fidelis et consanguinea,	Margareta Flandrorum et Haynensis Comitissa		Salutem
22768	19	1245	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Hayonie comitissa	Omniibus presentes litteras inspecturis	Salutem
22774	20	1245	INT-NOT-ADR-DIS-COR-DAT		Je Margherite, contesse de Flandres et de Hainau	À tous cieus ki sunt et ki à venir sunt	
22777	21	1245	INT-NOT-ADR-DIS-COR-DAT		Nous Margueritte, contesse de Flandres et de Haynau	À tous	
22803	22	1245	INT-NOT-ADR-DIS-DAT		Margareta Flandriae et Hammoniae comitissa	Universitas vestra	
22838	23	1245	INT-ADR-NOT-DIS-COR-DAT		Ego Margareta, Flandrie et Haynonie comitissa	Omniibus presentes litteras inspecturis	
22844	24	1245	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margerite, contesse de Flandres et de Hainau	A tos cieus ki ces lettres verront	Salus
22875	25	1245	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Hainonie comitissa	Omniibus presentes litteras inspecturis	Salutem in Domino
22878	26	1245	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Hayonie comitissa	Omniibus presentes litteras inspecturis	Salutem
22879	27	1245	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta sic Flandrie et Haynonie comitissa	Universis presentes litteras inspecturis	Salutem in Domino
29638	28	1245	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margaritta, Flandriae et Haynoniae comitissa	Omniibus presentes litteras inspecturis	Salutem
24807	29	1245	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-DAT		Margareta, Flandriae et Hanonie comitissa	Omniibus bailluis, subbailluis, et scabinis Flandrie	Salutem et dilectionem

22920	30	1245	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Haonie comitissa	Omnibus presentes litteras inspecturis	salutem
22926	31	1245	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-DAT		Margareta, Flandriae et Hanoniae, comitissa	Omnibus balliuis et seruiantibus suis in Flandria constitutis	Salutem et dilectionem
22934	32	1245	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-DAT		Margareta, Flandrie et Hanonie comitissa	Omnibus presentem paginam inspecturis	Salutem in Domino
22937	33	1245	INT-ADR-SAL-INV-DIS-COR-DAT	Cum ad laudem et gloriam Domini nostrillhesu Christi, et ad honorem Beatissime Uirginis, matris eius	Margareta, Flandrie et Hayonie comitissa	Omnibus presentes litteras inspecturis	Salutem
22956	34	1246	INV-INT-SAL-NOT-DIS-DAT	Excellenti uiro domino charissimo Theobaldo, Dei gratia regi Nauarre, Campanie et Brie comiti Palatino, eius consanguineo	Margareta, Flandrie et Hanonie comitissa		Salutem et paratam ad bene placita uoluntatem
22966	35	1246	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Haynoie comitissa	Omnibus presente	Salutem
22967	36	1246	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Haynoie comitissa	Omnibus presentes litteras inspecturis	Salutem
22968	37	1246	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Haynoie comitissa	Omnibus presentes	Salutem
22971	38	1246	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, comitissa Flandrie et Hainonie	Omnibus presentes litteras inspecturis	Salutem in Domino
22978	39	1246	INT-NOT-ADR-DIS-COR-DAT		Je Margarte, contesse de Flandres de Hainaut	A tous caus ki ces lettres verront	
23001	40	1246	INT-ADR-SAL-NOT-DIS		Margareta, Flandrie et Hayonie comitissa, Th<eobaldus>, comes Barri, Iohanna, uxor eius comitissa, Iohannes et Balduinus de Auesnis, Guillelmus, Guido, Iohannes de Dampetra, filiilipsius domine comitisse	Uniuersis presentes litteras inspecturis	Salutem
23024	41	1246	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Haynoie comitissa	Omnibus presentes litteras inspecturis	Salutem

23085	42	1246	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta Flandriae et Hanoniae Comitissa	Omniſis praesentes litteras inspecturis	Salutem
23094	43	1246	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Hainonie comitissa	Uniuersis praesentes litteras inspecturis	Salutem
23100	44	1246	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-DAT		Margareta, Flandrie et Hainonie comitissa, eiusque liberi Iohannes, Balduinus, Guillelmus, Guido et Iohannes	Uniuersis praesentes litteras inspecturis	Salutem
29365	45	1246	INT-ADR-SAL-DIS-DAT		Margareta Flandrie et Hanmonie comitissa	Dilectis sibi scabinis en communitati uille Brugensis	Salutem in Domino
27609	46	1246	INT-NOT-ADR-DIS-DAT		Nous, Thumas de Savoie, cuens, et Margherite, contesse de Flandres et de Haynau	A tous chiaus qui sunt et qui a venir sunt kilces lettres verront	
23163	47	1246	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Haynoie comitissa	Omniſus praesentes litteras inspecturis	Salutem
29839	48	1246	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-DAT		Margarita, Flandrie et Hanmonie comitissa	Uniuersis praesentes litteras uisuris	In Domino salutem
23182	49	1246	INT-NOT-ADR-DIS-COR-DAT		Ego Margareta, Flandrie et Hainoie comitissa	Uniuersis praesentes litteras inspecturis	
23183	50	1246	INT-NOT-ADR-DIS-COR-DAT		Ego Margareta Flandrie et Hainonie comitissa	Uniuersis praesentes litteras inspecturis	
23211	51	1246	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Haynoie comitissa	Omniſus praesentes litteras inspecturis	Salutem
27610	52	1246	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-DAT		Margareta, Flandrie et Hanonie comitissa	Omniſus praesentes litteras inspecturis	Salutem
23237	53	1246	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-DAT		Margareta, Flandrie et Hanonie comitissa	Uniuersis Baillius, prepositis et allis hominibus suis	Salutem in Domino
27597	54	1246	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Hainoie comitissa	Omniſus praesentes litteras inspecturis	Salutem
28265	55	1246	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Haynonie comitissa	Uniuersis praesentes litteras inspecturis	Salutem in Domino
23247	56	1246	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandriae et Haynoniae comitissa	Omniſus praesentes litteras inspecturis	Salutem

23323	57	1246	INT-ADR-SAL-DIS-DAT		Margareta Flandrie et Haynonie comitissa	Dilectis suis uniuersis balliuis terre Flandrie et aliis ad quos presentes littere peruenerint	Salutem
27611	58	1246	INT-ADR-SAL-DIS-DAT		Margareta, Flandrie et Haynonie comitissa	Forestario suo de silua	Salutem
23295	59	1246	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta Flandrensium et Hannoniae Comitissa	Uniuersis praesentem Paginam inspecturis	Salutem in Domino
23326	60	1246	INT-ADR-NOT-DIS-COR-DAT		Ego Margareta, comitissa Flandrie et Haonie	Omnibus presentes litteras inspecturis	
23343	61	1246	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta Flandriae et Haynoniae Comitissa	Uniuersis praesentes Litteras inspecturis	Salutem in Domino
23348	62	1246	INT-NOT-ADR-DIS-COR-DAT		Jou Margherite, contesse de Flandres et de Haynau		
29154	63	1246	ADR-INT-SAL-NOT-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Hanonie comitissa	Uniuersis presentes litteras inspecturis	Salutem in Domino
23355	64	1246	ADR-INT-SAL-DIS-DAT		Margareta comitissa Flandriae et Haynoniae	Excellenti et carissimo domino suo Henrico, Dei gratia regi Angliae, domino Yberniae, Normanniae et Aquitaniae duci, et comiti Andegaviae	Salutem et cum omni dilectione et honore paratam ad beneplacita uoluntatem
23356	65	1246	INT-NOT-ADR-DIS-COR-DAT		Ego Margareta Flandrie et Haynonie comitissa	Uniuersis tam presentibus quam futuris	
28389	66	1246	INT-NOT-ADR-DIS-COR-DAT		Ego Margareta Flandrie et Haynonie comitissa	Uniuersis tam presentibus quam futuris	
22928	67	1246	INV-INT-NOT-ADR-DIS-COR-DAT	In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, amen	Ego Margareta Flandriae et Hannoniae Comitissa	Uniuersis tam praesentibus quam futuris	Uniuersis tam praesentibus quam futuris
23357	68	1246	INV-INT-NOT-ADR-DIS-COR-DAT	In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, amen	Ego Margareta Flandrie, et Haynonie comitissa	Uniuersis tam presentibus quam futuris	
23368	69	1246	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, comitissa Flandrie et Hayonie	Omnibus presentes litteras inspecturis	Salutem
23369	70	1246	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, comitissa Flandrie et Haonie	Uniuersis presenti	Salutem

23418	71	1247	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-DAT-COR		Margareta, Flandrie et Haynoie comitissa	Uniuersis presentes litteras inspecturis	Salutem
23443	72	1247	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Haynoie comitissa	Omnibus presentes	Salutem
23473	73	1247	INT-ADR-SAL-DIS-DAT		Margareta, Flandrie et Haynonie comitissa	Uniuersis presentes litteras inspecturis,	Salutem
23499	74	1247	INT-ADR-SAL-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Haynonie comitissa	Omnibus praesentes litteras inspecturis	Salutem in Domino simpliciter nam
23505	75	1247	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta Flandrie et Hannonie Comitissa	Uniuersis presentes	Salutem in Domino
23510	76	1247	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrensis et Haynensis comitissa	Uniuersis presentes litteras inspecturis	Salutem
28772	77	1247	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Hainonie comitissa	Uniuersis presentes litteras inspecturis	Salutem in Domino
23549	78	1247	INT-ADR-SAL-DIS-DAT		Margareta, Flandrie et Haynonie comitissa	Viro uenerabili et discreto officiali Attrebatensi	Salutem et dilectionem sinceram
28775	79	1247	NOT-DIS-DAT				
23560	80	1247	NOT-ADR-SAL-DIS-COR-DAT		Margarita Flandriae et Haynoniae comitissa	Uniuersis presentes litteras inspecturis	Salutem in Domino
23563	81	1247	INT-NOT-ADR-DIS-DAT		Ego Margareta, Flandrie et Haynonie comitissa	Universis	
23264	82	1247	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, comitissa Flandriae et Hainoniae	Uniuersis praesentes litteras inspecturis	Salutem
32690	83	1247	INT-NOT-ADR-DIS-COR-DAT		Je Marguerite, contesse de Flandres et de Haynau	Tous chiaus ki ces lettres veront et oront	
23584	84	1247	INT-NOT-ADR-DIS-DAT		Nos Margareta Flandriae et	Uniuersis praesentes Litteras inspecturis	
24797	85	1247	INT-ADR-SAL-DIS-DAT		Margarita, Flandriae et Haynoniae comitissa	Uniuersis presentes litteras inspecturis	Salutem in Domino
13073	86	1247	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Haynonie comitissa	Omnibus presentes litteras inspecturis	Salutem
24033	87	1247	INT-ADR-SAL-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Hainonie comitissa	Omnibus presentes litteras inspecturis	Salutem in Domino

23655	88	1247	INT-ADR-SAL-DIS-COR-DAT		Margareta Flandrie et Hainonie comitissa et Willemus eius filius comes Flandrie et dominus de Dampetra	Uniuersis presentes litteras uisuris	Salutem in domino
27613	89	1247	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Haynoie comitissa	Uniuersis presentes litteras inspecturis	Salutem
23673	90	1247	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Haynoie comitissa	Omibus presentes litteras inspecturis	Salutem
27062	91	1248	INT-ADR-SAL-DIS-DAT		Margareta, Flandrie et Haynoie comitissa	Dilectis suis de Brugis et de Gandauo balliuis	Salutem et dilectionem
23693	92	1248	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta Flandrie et Haynoie comitissa	Uniuersis presentes litteras inspecturis	Salutem
23712	93	1248	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-DAT		Margareta Flandrie ac Hainonie et Willelmus filius eius heres Flandrie et dominus de Dampetra	Uniuersis presentes litteras inspecturis	In Domino salutem
23713	94	1248	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta Flandrie et Haynoie comitissa et Willelmus filius eius dominus de Dampetra et heres Flandrie	Uniuersis presentes litteras inspecturis	In Domino salutem
23732	95	1248	ADR-INT-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta Flandrie et Hanonie comitissa	Uniuersis presentes litteras inspecturis	Salutem in domino sempiternam
23746	96	1248	INT-NOT-DAT		Nos Margareta Comitissa Flandrie et Hamonie		
35336	97	1248	INT-NOT-DAT		Nos Margareta Flandriae et Hannoniae comitissa		
23763	98	1248	INT-ADR-SAL-NOT-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Haynoie comitissa	Omibus presentes litteras inspecturis	Salutem
23810	99	1248	INT-ADR-SAL-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Hanoie comitissa	Uniuersis presentes litteras uisuris	Salutem
23812	100	1248	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta Flandrie et Hainonie comitissa et Willelmus eius filius heres Flandrie et dominus de Dampetra	Uniuersis presentes litteras inspecturis	Salutem in Domino
23822	101	1248	ADR-INT-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Hainonie comitissa	Uniuersis presentes litteras inspecturis	Salutem

28273	102	1248	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-DAT		Margareta, Flandrie et Hainonie comitissa	Omniibus balliuis suis Flandrie	Salutem
23818	103	1248	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Haynoie comitissa	Omniibus presentes	Salutem
23868	104	1248	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margaretha, Flandrie et Haynonie comitissa, et Willelmus eius filius, comes Flandrie et dominus de Dampetra	Uniuersis presentes litteras inspecturis	Salutem
23889	105	1248	ADR-INT-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Haynoie comitissa	Omniibus presentes litteras inspecturis	Salutem
23890	106	1248	INT-NOT-ADR-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Hanonie comitissa, et Willelmus, filius eius, heres Flandrie et dominus de Dampetra	Uniuersis presentes litteras inspecturis	
28276	107	1248	INT-NOT-ADR-DIS-COR-DAT		Nos Margareta, Flandrie et Hainonie comitissa	Uniuersis presentes litteras inspecturis	
28277	108	1248	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Hanonie comit	Uniuersis presentes litteras	Salutem
28279	109	1248	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Haynonie comitissa	Uniuersis presentes litteras inspecturis	Salutem
32698	110	1248	INT-NOT-ADR-DIS-COR-DAT		Nos, Margareta, Flandrie et Haynonie comitissa	Uniuersis presentibus et futuris	
31028	111	1248	INV-INT-ADR-DIS-DAT	In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Amen.	Ego Margareta, Flandriae et Hannoniae Comitissa	Tam presentibus quam futuris	
23953	112	1248	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margarite, contesse de Flandres et de Haynau	A tous chiaux ki ces lettresveront et oront,	Salus
23955	113	1248	INT-ADR-SAL-DIS-COR-DAT		Nos, Margareta, Flandrie et Hainonie comitissa	Uniuersis presente litteras inspecturis	Salutem
23968	114	1248	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Haonie comitissa	Uniuersis presentes litteras uisuris	Salutem in Domino
28805	115	1248	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-DAT		Margareta, Flandrie et Haynonie comitissa	Uniuersis presentes litteras inspecturis	Salutem in Domino
28282	116	1248	INT-NOT-ADR-DIS-COR-DAT		Nos Margareta, Flandrie et Haynonie comitissa	Uniuersis presentes litteras inspecturis	

24068	117	1249	INT-NOT-ADR-DIS-COR-DAT		Jou Margherite, contesse de Flandres et de Haynau	A tous ceaus ki ces lettres verront et oront	Salutem in Domino
24071	118	1249	INT-NOT-ADR-DIS-COR-DAT		Nos Margareta, Flandrie et Hainoie comitissa	Uniuersis presentes litteras inspecturis	Salutem
24055	119	1249	ADR-INT-SAL-NOT-ADR-COR-DAT		Margarita, Flandrie et Haynonie comitissa	Uniuersis presentes litteras inspecturis	Salutem
27599	120	1249	INT-ADR-SAL-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Hainoie comitissa,	Omnibus presentes litteras	Salutem
29069	121	1249	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-DAT		Margareta, Flandrie et Haynonie comitiss	Uniuersis presentes litteras inspecturis	Salutem
24101	122	1249	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-DAT		Margareta Flandrie et, Haynonie comitissa	Uniuersis presentes litteras uisuris	Salutem in Domino
24104	123	1249	INT-SAL-DIS-DAT		Margareta, Flandrie et Haynonie comitissa, balliuo Gandensi qui nunc est,ceterisque qui pro tempore futuri sunt balliui		Salutem et dilectionem
24114	124	1249	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-DAT		Margarite, contesse de Flandres et de Hainau	A tous chiaus qui cheslêtres veront	Salus
32697	126	1249	INT-NOT-ADR-DIS-COR-DAT		Nous Marguerite, contesse de Flandres et de Haynau	A tous chiaus ki ces lettres verront et orunt	
24198	127	1249	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta Flandrie ac Haynonie comitissa et Willelmus filius eius heres Flandrie et domini de Dampetra	Uniuersis presentes litteras inspecturis in Domino	In Domino salutem
24205	128	1249	ADR-INT-SAL-NOT-DIS-DAT		Margareta, Flandrie et Hanonye comitissa	Uniuersis presentes litteras inspecturis	Salutem
24208	129	1249	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Haynoie comitissa	Omnibus presentes litteras inspecturis	Salutem
27601	130	1249	ADR-INT-SAL-DIS-DAT		Margareta Flandrie et Hainoie comitissa	Reuerendo patri ac domino Walthero, Dei gracia uenerabili Tornacensi episcopo	Salutem et cum debita ueneratione paratam ad beneplacita uoluntatem
24223	131	1249	INT-NOT-ADR-DIS-COR-DAT		Nos Margareta, Flandrie ac Haynonie comitissa	Volumus uniuersis presentes litteras inspecturis	
24237	132	1249	INT-NOT-ADR-DIS-COR-DAT		Nos Margareta, Flandrie et Hainoie comitissa	Volumus uniuersis presentes litteras inspecturis	

24244	133	1249	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Haynonie comitissa	Uniuersis presentes litteras inspecturis	Salutem in Domino.
24314	134	1249	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta Flandrie et Hainonie Comitissa	Uniuersis presens scriptum intuentibus	Salutem
24315	135	1249	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-DAT		Margareta Flandrie et Haynonie comitissa	Uniuersis presentes litteras inspecturis	Salutem
24323	136	1249	INT-ADR-SAL-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Hamnonie comitissa	Uniuersis ad quos presentes littere peruenerint	Salutem
32699	137	1249	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Haynonie comitissa	Uniuersis ad quos presentes littere peruenerint	Salutem
28822	138	1249	NOT-DIS-DAT				
24333	139	1249	ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT			Uniuersis presentes litteras inspecturis	Salutem in Domino
28823	140	1249	NOT-DIS-DAT				
21534	141	1249	INT-NOT-ADR-DIS-COR-DAT		Ego Margareta Flandriae et Hainoniae comitissa	Praesentibus et futuris	
24349	142	1250	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margaretha, Flandrie ac Hamnonie comitissa	Uniuersis tam presentibus quam futuris presentes litteras inspecturis	Salutem in Domino sempernam.
32701	143	1250	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Haynonie comitissa	Uniuersis tam presentibus quam futuris presentes litteras inspecturis	Salutem
24362	144	1250	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Haynoie comitissa	Omnibus presentes litteras inspecturis	Salutem
24238	145	1250	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Haynonie comitissa,	Uniuersis presentes litteras inspecturis	Salutem
24413	146	1250	INT-NOT-ADR-DIS-DAT		Nos Margareta, Flandrie et Hainonie comitissa	Uniuersis presentes litteras inspecturis	
24416	147	1250	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Haynonie Comitissa	Omnibus tam presentibus quam futuris presentes litteras inspecturis	Salutem
28286	148	1250	INT-ADR-SAL-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Haynonie comitissa	Uniuersis presentes litteras inspecturis	Salutem
24425	149	1250	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta Flandrie et Haynonie comitissa	Omnibus hominibus suis comitatus Haynonie presentes litteras inspecturis	Salutem
27605	150	1250	INT-ADR-SAL-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Hainoie comitissa	Uniuersis presentes litteras inspecturis	Salutem

24462	151	1250	INT-ADR-SAL-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Haynonie comitissa	Uniuersis presentibus et futuris presentem paginam inspecturis	Salutem
24478	152	1250	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Hainonie comitissa	Uniuersis presentes litteras inspecturis	Salutem
24479	153	1250	INT-NOT-ADR-DIS-COR-DAT		Jou Margherite, contesse de Flandres et de Haynau	À tous ceaus ki ces lettres verront et oront	Salutem
30319	154	1250	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Haynoie comitissa	Uniuersis presentes litteras inspecturis	Salutem
24516	155	1250	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandriae et Hannoveriae Comitissa	Uniuersis praesentes Litteras inspecturis	Salutem
24526	156	1250	INT-SAL-DIS-DAT		Margareta Flandrie et Hainonie comitissa, Anselmo balliuo Hainonie		Salutem
31068	157	1250	INT-NOT-ADR-DIS-COR-DAT		Nous Margherite, contesse de Flandres et de Haynau	A tous ceux ki ces lettres verront	Salutem
24533	158	1250	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Hanoie comitissa	Uniuersis presentes litteras uisuris	Salutem
24537	159	1250	INT-ADR-SAL-NOT-DAT		Petrus, miseratione diuina Albanensis episcopus, apostolice sedis legatus, Albertus, Dei gratia Prutie et Livonie archiepiscopus, Nicholaus, eadem gratia episcopus Cameracensis, et Margareta, Flandrie et Hanoye comitissa	Uniuersis presentes litteras uisuris	Salutem
32704	160	1250	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Haynonie comitissa	Uniuersis presentem litteras inspecturis	Salutem
24548	161	1250	INT-NOT-ADR-DIS-COR-DAT		Nos Margareta, Flandrie et Haynonie comitissa	Uniuersis presentes litteras inspecturis	Salutem
24556	162	1250	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Haynoie comitissa	Omnibus presentes litteras inspecturis	Salutem
24557	163	1250	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Haynoie comitissa	Omnibus presentes litteras inspecturis	Salutem
24558	164	1250	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta, Flandrie et Haynoie comitissa	Omnibus presentes litteras inspecturis	Salutem

24569	165	1250	INT-ADR-SAL-DIS-DAT		Margareta, Flandrie et Hanonie comitissa,	Omnibus presentes litteras inspecturis	Salutem in Domino
24574	166	1250	INT-ADR-SAL-NOT-DIS-COR		Margareta, Flandrie et Hanoie comitissa,	Uniuersis presentibus et futuris	Salutem
27910	167	1250	INT-ADR-SAL-DIS-DAT		Margareta, Flandrie et Haynoie comitissa,	Uniuersis presentes litteras inspecturis,	Salutem
24590	168	1250	ADR-INT-SAL-NOT-DIS-COR-DAT		Margareta Flandrie et Haynonie comitissa	Uniuersis presentes litteras inspecturis	Salutem in uero salutari
28455	169	1251	INT-SAL-DIS-DAT		Margareta Flandrie de sic Hainonie comitissa, Anselmo, balliuo Hainoniensi,		Salutem
35441	170	1251	INT-NOT-ADR-DIS-DAT		Nos Margareta, Flandrie et Haynonie comitissa,	Uniuersis	
35442	171	1251	INT-NOT-ADR-DIS-COR-DAT		Nos Margareta, Flandrie et Haynoie comitissa,	uniuersis	
35443	172	1251	INT-NOT-ADR-DIS-COR-DAT		Nos Margareta, Flandrie et Haynonie comitissa,	uniuersis ad quos presentes littere peruenerint,	
35445	173	1251	INT-NOT-ADR-DIS-COR-DAT		Nos, Margareta, Flandrie et Haynoie comitissa	Uniuersis	
32338	174	1251	INT-ADR-NOT-DIS-COR-DAT		Nous Margherite, contesse de Flandres et de Haynau,	A tous ceaus ki ces lettres verront	

TABEL 6

Chronologisch overzicht van de protocol- en eschatocol-
formules uit de 174 oorkonden uitgevaardigd
in naam van gravin Margareta (160 Latijnse - 14 Franse)
Periode 1244 - 1251
(Notificatio - Corroboratio - Datatio)

Dire nummer	Rangschikking	Datum	Notificatio	COR Standvastheidsformule	COR Valdingsformule	COR Aankondiging Getuigen	Datatio
22274	1	1244	Noverit universitas vestra	Ad robor igitur et firmitatem predictorum, ego Margareta, Flandrie et Hamonie comitissa, de consensu partium	Presens scriptum sigilli nostri munimine dignum duxi roborandum.		Datum anno gratie millesimo ducentesimo quadagesimo tertio mense februarii
22545	2	1245	Noverint universi				Actum apud Pontisarum anno Domino MCCXL quarto die martis post Epiphaniam
22546	3	1245	Notum facio	In cuius rei testimonium	Presentes litteras dicit sigilli mei munimine roboravi		Datum Pontisare anno domine MCC quadagesimo quarto die martis post Epiphaniam domini
22597	4	1245	Noverit universitas vestra	Quod ut robor obtineat firmitatis,	Praesentes litteras fieri fecimus et sigillo nostri appensione muniri.		Datum anno domino MCCXLIV mense februario
22600	5	1245	Mandamus vobis	In cuius rei testimonium	Presentes litteras sigillo nostro fecimus roborari		Actum anno domini MCCXLIII mense februarii
27060	6	1245	Noverit universitas vestra	Ut igitur predicta omnia omnimodam habeant firmitatem	Presens scriptum fecimus sigillo nostri appensione muniri		Actum anno domino millesimo ducentesimo quadagesimo quarto mense februario
30128	7	1245					Datum insulis anno domini MCCXL quarto mense februario
22697	8	1245	Noverit universitas vestra	Ut igitur predicta omnia robor obtineant firmitatis	Presentes litteras fieri fecimus et sigillo nostri appensione muniri		Datum anno domino millesimo ducentesimo quadagesimo quarto, mense martio
22716	9	1245	Noverit universitas vestra	Ut igitur praedicta autem omnia robor firmitatis	Praesentes litteras fieri fecimus et sigilli nostri appensione muniri		Datum anno domini MCCXLIV mense martio
22719	10	1245	Noverint universi	Que ut robor obtineant firmitatis	Presentes litteras fieri fecimus et sigilli nostri appensione muniri		Datum anno Domino MCC quadagesimo quarto mense martio
22720	11	1245	Noverint universi	Que ut robor obtineant firmitatis	Presentes litteras fieri fecimus, et sigilli nostri appensione muniri		Datum anno domini millesimo ducentesimo quadagesimo quarto, mense martio
22721	12	1245	Noverint universi	Que ut robor obtineant firmitatis	Presentes litteras fieri fecimus, et sigilli nostrilappensione muniri		Datum anno Domini MCC quadagesimo quarto, mense martio
22722	13	1245	Notum fieri volumus universis	Que ut robor obtineant firmitatis	Presentes litteras fieri fecimus, et sigilli nostri appensione muniri		Datum anno Domini millesimo ducentesimo quadagesimoquarto, mense martio
22273	14	1245	Noveritis	In robor igitur et memoriam predictorum	Presens scriptum tradidimus, sigilli nostri appensione munitum		Datum anno Domini MCCXL quarto, mense martio

Dire nummer	Rangschikking	Datum	Notificatio	COR Standvastheidsformule	COR Valdingsformule	COR Aankondiging Getuigen	Datatio
22726	15	1245	Notum facimus per presentes	Ut autem premissa perpetue fidelitatis robur obtineant	Presentes Ipaginam feci sigilli mei munimine roborari		Actum Parisius, anno incarnationis Domini millesimo ducentesimo quadragesimo quarto, mense martio
22729	16	1245	Noverint universi	In cuius rei perpetuam firmitatem	Presens scriptum fecimus sigilli nostri appensione muniri		Datum Ulancenis, anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo quarto, mense martio
22739	17	1245	Intelleximus				Datum die Mercurii post Ramos Palmarum
22751	18	1245	Noverint universi				Datum Insulis feria quarta post Octabas Paschae
27608	19	1245	Noverint universi		Presentium testimonio litterarum		Datum anno Domini MCC quadragesimo quinto, mense aprili
22774	20	1245	Fac savoir	Et pour ce ke cis dons leur soit fers et estables, ne mi hoir ne autres n'i puiet riens dire ne aler encontre	Je leur ai donées ces lettres saielées de men saiel		Ce fu fait à Orchies l'an del Incarnation Nostre Séigneur MCC et quarante ciunc, el mois de mai
22777	21	1245	Faisons savoir	En tesmoignage de laquelle chose, nous Margueritte, devant dicte contesse de Flandres et de Haynaut	Aavons fait mettre nostre seel à cez présentez lettrez		Che fut fait en lan del Incarnation Nostre Seigneur MCC quarante chieuc, el moys de may
22803	22	1245	Noverit universitas vestra				Datum anno domini MCCXLV mense iunio
22838	23	1245	Notum facio	Ut autem predicta omnia rata sint et firma	Presentes litteras fecimus sigilli nostri appensione muniri		Datum anno Domini MCC quadragesimo quinto
22844	24	1245	Sacent tot cil ki sunt et ki à venir sunt	Et, por cho ke che soit ferme chose et estable, et à tous ciaux ki après nos venront mémoire pardurable, je Margerite, contesse devantdicte, par le conseil et par le loement de ces preud'omes et de ces haus homes par desus només, et maierment por moilet por mes oirs ieter de périil	A cest présent escrit ai pendu mon saiel, et wel qu'ensi soit maintenu com il est devise à tos iors fermement		Che fu fait en l'an del Incarnation Nostre Segnor mil CC et quarante chinc, el mois de julle
22875	25	1245	Noverint universi	In cuius rei robur et testimonium	Presentes litteras scribi fecimus et sigilli nostri munimine roborari		Datum apud Gandauum, anno Domini MCCXL quinto, mense septembri

Dire nummer	Rangschikking	Datum	Notificatio	COR Standvastheidsformule	COR Valdungsformule	COR Aankondiging Gedingen	Datatio
22878	26	1245	Noverint universi	In cuius rei testimonium et munimen	Presentes litteras fieri fecimus, et sigilli nostri appensione muniri		Datum anno Domini MCC quadragesimo quinto, mense septembri
22879	27	1245	Noverit universitas vestra	In cuius rei testimonium et munimen	Presentes litteras ipsis abbatibus et conuentui sigillo nostro contulimus roboratas		Datum anno Domini MCCXLV mense septembri
29838	28	1245	Noverint universi	In cuius rei testimonium et munimentum	Presentes litteras prefato monasterio contulimus, sigilli nostri appensione roboratas		Actum anno Domini MCC quadragesimo quinto, mense septembri
24807	29	1245	Intelleximus				Datum Brugis anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo quinto, in die beati Clementis
22920	30	1245	Noverint universi		Presentium testimonio litterarum		Datum Valencientis, anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo quinto, feria sexta ante Natiuitatem Domini
22926	31	1245	Cum ordinatum sit				Datum apud Orchies, sabbato ante circuncisionem, anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo quinto
22934	32	1245	Universitati vestre notum esse volumus				Datum anno Domini MCCXLV
22937	33	1245		Que ut robur obtineant firmitatis	Presentes litteras nostri appensione sigilli fecimus communiri		Datum anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo quinto
22956	34	1246	Vestra noverit excellentia				Datum Parisius, anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo quinto, dominica post octauam Epiphanie
22966	35	1246	Noverint universi	In robur igitur et testimonium huius rei	Presentes litteras fieri fecimus et sigilli nostri appensione muniri		Datum anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo quinto, mense ianuario
22967	36	1246	Noverint universi	In robur igitur et testimonium huius rei	Præsentibus litteras fieri fecimus, et sigilli nostri appensione muniri		Datum anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo quinto, mense ianuario
22968	37	1246	Noverint universi	In cuius rei testimonium et munimen	Presentes litteras fieri fecimus, et sigilli nostri appensione muniri		Datum anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo quinto, mense ianuari
22971	38	1246	Notum facimus universis, tam presentibus quam futuris	In cuius rei testimonium et munimen	Presentes litteras sigilli nostri impressione fecimus communiri		Actum Parisius, anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo quinto, mense ianuario

Dire nummer	Rangschikking	Datum	Notificatio	COR Standvastighedsformule	COR Valdungsformule	COR Aankondiging Geygen	Datatio
22978	39	1246	Fais à savoir	En tesmoinage et en seurte de toutes ces choses	Je fis faire ces lettres et saeler de mon sael		Che fu fait à Saint-Amand, l'an del incarnation mil CC quarante cionc, le ior de la purification Nostre dame
23001	40	1246	Noverint universi				
23024	41	1246	Noverint universi	In robur igitur et testimonium huius rei	Presentes litteras fieri fecimus, et sigilli nostri appensione muniri		Datum anno Domini millesimo ducentesimo quadagesimo quinto, mense februaryo
23085	42	1246	Noverit universitas vestra	In cuius rei perpetuam firmitatem	Fecimus praesentem Cartam Sigilli nostri appensione muniri		Datum anno Domini MCCXLV, mense Marchio
23094	43	1246	Noverint universi	In cuius rei testimonium et munimem	Presentes litteras dedimus sigilli nostri appensione munitas		Datum anno domini MCC quadagesimo quinto mense marcio
23100	44	1246	Noverint universi				Datum Curtraci, anno Domini MCCXL quinto, mense martio
29365	45	1246					Datum Curtraci, anno Domini MCCXL quinto, mense martio
27609	46	1246	Faisons savoir				Ce fu fait l'an de l'incarnation mil deuz cens quarante sis, le lundi devant l'entree de mai
23163	47	1246	Noverint universi	In huius igitur rei testimonium et robur perpetue firmitatis	Presentes litteras fieri fecimus, et sigilli nostri appensione muniri		Datum anno Domini millesimo ducentesimo quadagesimo quinto, mense aprili
29839	48	1246	Notum facimus				Datum Montibus in uigilia Penthecostes, anno Domini millesimo ducentesimo quadagesimo sexto
23182	49	1246	Notum facio	Ut autem hec, omnia firma et inconcussa permaneant	Presentes litteras sigilli mei feci munimine roborari		Actum et datum anno Domini MCCXLVI, mense februaryo
23183	50	1246	Notum facio	Et ne super antedictis aliqua contra dictam ecclesiam possit in posterum calumpnia suboriri	Presentes litteras sigilli mei feci munimine roborari		Actum et datum anno Domini MCCXLVI mense maio
23211	51	1246	Noverint universi	In cuius rei testimonium et munimen	Presentes litteras fieri fecimus, et sigilli nostri appensione muniri		Datum anno Domini millesimo ducentesimo quadagesimo sexto, mense iunio
27610	52	1246	Noverint universi				Datum apud Markette, anno MCCXLVI, feria secunda ante Petri ad uincula
23237	53	1246	Scire vos vollo				Actum anno domini MCC quadagesimo sexto mense iulio

Dire nummer	Rangschikking	Datum	Notificatio	COR Standvastheidsformule	COR Valdingsformule	COR Aankondiging Geygen	Datatio
27597	54	1246	Noverint universi	In cuius rei testimonium	Presens scriptum contulimus sigilli nostri munimine roboratum		Datum anno Domini MCCXLVI mense iulio
28265	55	1246	Noverit universitas vestra	In cuius rei testimonium	Presentes litteras dicte ecclesie contulimus sigilli nostri munimine roboratas		Actum anno Domini MCCXL sexto, mense iulio
23247	56	1246	Noverint universi	In cuius rei testimonium et munimentum	Praesentes litteras scribi fecimus et sigilli nostri appensione roborari		Actum apud Gandauum anno Domini MCCXL sexto, die lunae ante festum beati Laurentii
23523	57	1246					Datum Malee anno Domini MCCXL sexto, in uigilia Assumptionis
27611	58	1246					Actum et datum apud Gandauum anno Domini MCCXL sexto, mense Augusto
23295	59	1246	Noverint omnes praesentes pariter futuri	Ut autem haec omnia, praemissa obtineant firmitatem; nec ab aliquo Bailliuorum aut ministrorum nostrorum, uel aliorum quorumlibet hominum, aliquatenus ualeant infringi	Cartam illam sigilli mei munimine contra omnes ex aduerso uenientes fecimus roborari		Actum anno Domini millesimo CC quadragesimo sexto, mense Septembri
23326	60	1246	Notum facio	In cuius rei testimonium	Presentes litteras feci fieri et sigilli mei appensione muniri		Actum apud Pontysaram, anno Domini MCC quadragesimo sexto, mense octobri
23343	61	1246	Notum facimus tam praesentibus	Domino terrae signo nostro apponendo obligauimus			Actum anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo sexto, mense Nouembri
23348	62	1246	Fach savoir a tous chiaux sui sont, qui ces lettres verront et orront	En tiesmoine de ce	En avons ces présentes lettres scellées de nostre séel		Qui furent données et acordées en nostre ville d' Ath, le XXV-e jour dou moix d'aoust l'an mil llll et XXII, seloncq le stille de nostre court
29154	63	1246	Universitati vestre notum facimus	In cuius rei testimonium	Presenti pagine nostrum sigillum duximus		Datum anno Domini MCCXLV, mense octobr
23355	64	1246					Datum Insulis, anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo sexto, feria tertia post festum Beati Nicholai

Dire nummer	Rangschikking	Datum	Notificatio	COR Standvastigheidstformule	COR Valdungsformule	COR Aankondiging Getuigen	Datatio
23356	65	1246	Notum facio	In huius igitur confirmationis et collationis testimonium	Presentem paginam sepedicte ecclesie contuli sigilli mei munimine roboratam		Acta sunt autem prefata omnia per prenomi-natos duos uiros publice in monasterio de Dunis supradicto anno ab incarnatione Domini millesimo ducentesimo quadragesimo quinto, mense decembris
28389	66	1246	Notum facio	In huius igitur confirmationis et collationis testimonium	Presentem paginam sepedicte ecclesie contuli sigilli mei munimine roboratam		Actum publice anno Domini MCC quadragesimo sexto, octauodecimo kalendas ianuarii, tempore uiduitatis mee
22928	67	1246	Notum facio		Sigilli mei munimine roboratam		ACTA sunt autem praefata omnia per praenominatos uiros duos publice, in Monasterio de Thosan supradicto, anno ab Incarnatione Domini MCCLV, Mense Decembris. DATA est autem publice et sigillata haec Pagina apud Valenchiennes, anno ab Incarnatione eiusdem Domini MCCLVI, septimo decimo Kalendas ianuarii, tempore uiduitatis meae
23357	68	1246	Notum fatio		Presentem paginam dicte ecclesie contuli sigilli mei munimine roboratam		Acta sunt autem prefata omnia per prenomi-natos uiros duos publice in monasterio de Thosan supradicto anno ab incarnatione Domini millesimo ducentesimo quadragesimo quinto, mense decembris. Data est autem publice et sigillata hec pagina apud Valencienes anno ab incarnatione eiusdem Domini millesimo ducentesimo quadragesimo sexto, septimodecimo kalendas.ianuarii, tempore
23368	69	1246	Noverint universi	In cuius rei testimonium et munimen	Presentes litteras fieri fecimus, et sigilli nostri appensione muniri		Datum anno Domini millesimo ducentesimo XL sexto, mense decembris
23369	70	1246	Noverint universi	In cuius rei testimonium et munimen	Presentes litteras fieri fecimus, et sigilli nostri appensione muniri		Datum anno Domino sic MCC quadragesimo sexto, mense decembris
23418	71	1247	Noverint universi	In cuius rei tetimonium	Presenti cedule sigillum nostrum dignum duximus apponendum		Actum anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo sexto, mense februarii.
23443	72	1247	Noverint universi	In robur igitur et testimonium huius rei	Presentes litteras fieri fecimus .et sigilli nostri appensione muniri		Datum anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo sexto, mense martio

Dire nummer	Rangschikking	Datum	Notificatio	COR Standvastheidsformule	COR Valdingsformule	COR Aankondiging Gedingen	Datatio
23473	73	1247					Datum Gandavi anno Domini MCCXL septimo, mense aprili
23499	74	1247		Ut haec autem nostra Confirmatio in perpetuum stabilis perseueret	Praesentes Litteris scribi fecimus et Sigilli nostri munimine roborari		Datum anno Domini millesimo ducentesimo quadagesimo septimo, mense Maio
23505	75	1247	Noverit universitas vestra	In cuius rei testimonium	Presentes litteras ad instantiam prefati militis dictis Episcopo et Ecclesie Sancti Andree contulimus sigilli nostri munimine roboratas		Actum anno Domini millesimo ducentesimo quadagesimo septimo mense Mayo
23510	76	1247	Noverint universi	In cuius testimonium	Presentes litteras scribi fecimus et sigilli nostri appensione muniui		Actum anno Domini MCCXL septimo, mense maio
28772	77	1247	Noverit universitas vestra	Ut autem hoc firmum et stabile permaneat	Presentem paginam fecimus sigilli nostri munimine roborari		Datum anno Domini MCCXL septimo in crastino Natiuitatis Beati Iohannis Baptiste
23549	78	1247					Datum anno Domini MCCXL septimo, sabbato ante Diuisionem apostolorum
28775	79	1247	Noveritis				Actum et datum anno Domini MCCXL
23560	80	1247	Noverit universitas vestra	In cuius rei testimonium	Presens scriptum sigilli nostri		Actum anno Domini MCCXL septimo in festo beati Petri ad uincula
23563	81	1247	Notum facio				Domini MCCXL septimo, mense augusto, feria tertia ante Assumptionem beate uirginis
23264	82	1247	Noverint universi	In cuius rei memoriam et robur perpetuo ualiturum	Praesentes litteras iam dictis abbati et conuentui tradidimus, sigilli nostri appensione munitas		Actum anno Domini MCCXLVI, mense Augusto
32690	83	1247	Fait savoir	Et pour che ke che soitferme chose et estaule	J'ai fait saeler ces lettres de men seel a le requeste Rogiers et se femme et lor enfans ki devant sunt dit		Ce fu fait lan del Incarnation Notre Segnour mil deus cers quarante siet el mois daoust
23584	84	1247	Notum fieri volumus				Datum anno Domini MCCXLVI Mense Septembri, in die Natiuitatis beatae Uirginis
24797	85	1247					Actum anno Domini MCCXL septimo, in die beati Mathel apostoli et Ewangeliste

Dire nummer	Rangschikking	Datum	Notificatio	COR Standvastheidsformule	COR Valdeingsformule	COR Aankondigings Getuigen	Datatio
13073	86	1247	Noverint universi	In cuius rei testimonium et munimen	Presentes litteras dicitis abbati et conventui tradidimus sigilli nostri appensione munitas		Datum anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo I septimo, mense octobri
24033	87	1247		Ut igitur hec in perpetuum firma, permaneant,	Presentes litteras scribi fecimus et sigilli nostri munimine roborari		Datum
23655	88	1247		Et ut hec a nobis et successoribus nostris in perpetuum firmiter observentur	Presentes litteras sigillorum nostrorum munimine fecimus roborari et sigillatas tradidimus scabinis et communitate Insulensi		Actum anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo septimo feria secunda post festum beati Andree apostoli
27613	89	1247	Noverit universitas vestra	In cuius rei testimonium	Presentes litteras dicto monasterio tradidimus, sigilli nostri munimine roboratas		Datum anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo septimo, mense Decembri
23673	90	1247	Noverint universi	In cuius rei testimonium et munimen	Presentes litteras fieri, fecimus, et sigilli nostri appensione muniti		Datum anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo septimo
27062	91	1248					Datum anno Domini MCCXL septimo, in crastino Epiphanie
23693	92	1248	Noveritis			Per Iohannem de Insula clericum nostrum, Cononis Sosiegemiensis testimonio litterarum.	Datum anno Domini MCCXL septimo, sabbato post Epiphaniam Domini
23712	93	1248	Noverit universitas vestra				Actum anno Domini MCCXL septimo mense Ianuario
23713	94	1248	Noverint universi	In cuius rei testimonium	Presentes litteras dicitis abbati et conventui contulimus sigillorum nostrorum munimine roboratas		Actum anno Domini MCCXLVII mense Ianuario
23732	95	1248	Noverint universi	In cuius rei robor et testimonium	Presentes litteras, ad petitionem dicti Lotini et filiorum eius prenominatorum, sigilli nostri munimine fecimus roborari		Actum apud Markete, anno domini MCCXL mo septimo, mense februarii, feria quarta ante festum beati Petri ad cathedram
23746	96	1248	Notum facimus				Actum in Peteghem anno millesimo ducentesimo quadragesimo septimo, kalendis Martii
35336	97	1248	Notum facimus				Datum in Petegem Calendis Martii Anno MCCXLVII

Dire nummer	Rangschikking	Datum	Notificatio	COR Standvastigheidsformule	COR Valdungsformule	COR Aankondiging Gedingen	Datatio
23763	98	1248	Noverint universi	In robur igitur et testimonium huius rei	Presentes litteras fieri fecimus et sigilli nostri appensione muniri		Datum anno Domini millesimo ducentesimo quadagesimo septimo, mense martio
23810	99	1248			Et hec vestre uniuersitati et singulis uobis significamus		Datum ut supra
23812	100	1248	Uniuersitati vestre volumus esse notum	In cuius rei memoriam et firmitatem	Presentes litteras scribi fecimus et eas prefatis abbati et conuentui tradidimus sigillorum nostrorum appensione munitas. Datum apud Gandauum anno Domini millesimo ducentesimo quadagesimo octauo		Datum apud Gandauum anno Domini millesimo ducentesimo quadagesimo octauo quintodecimo Kalendas Iunii
23822	101	1248	Noverit uniuersitas uestra	Et nos dictam elemosinam et donationem approbantes, eidem Beatriçi predicta promittimus garandizare tanquam domina terre contra quoscu- mque		Presentium testimonio litterarum.	Datum in abbata de Pratis iuxta Duacum, anno Domini millesimo CXX octauo, dominica ante ascensionem Domini
28273	102	1248	Mandamus uobis				Datum Markete anno Domini MCCXL octauo, in crastino Ascensionis Domini
23818	103	1248	Noverint universi		Que ut robur obtineant firmitatis	Presentes litteras fieri fecimus et sigilli nostri appensione muniri	Datum anno Domini millesimo ducentesimo quadagesimo octauo, mense maio
23868	104	1248	Noverit uniuersitas	In cuius rei testimonium	Presentes litteras, sigillorum nostrorum munimine duximu Iroborandas		Datum anno Domini MCCXLVIII, mense iunio
23889	105	1248	Noverit uniuersitas uestra	Et in robur et memoriam predictorum	Presenti carte sigillum nostrum duximus appendendum		Datum anno Domini millesimo ducentesimo quadagesimo octauo, mense iulio
23890	106	1248	Notum facimus	Et in huius rei testimonium	Sigillum nostrum presentibus litteri decreuimus appendendum		Datum anno Domini millesimo ducentesimo quadagesimo octauo, mense iulio
28276	107	1248	Notum facimus	In cuius rei testimonium	Presenti scripto sigillum nostrum duximus apponendum		Datum anno Domini millesimo ducentesimo quadagesimo octauo, mense iulio
28277	108	1248	Noverit uniuersitas	In cuius rei memoriam e Imunimen	Presentes litteras fecimus sigillorum nostrorum appensione muniri		Presentes litteras fecimus sigillorum nostrorum appensione muniri Datum anno Domini MCC quadagesime octauo, mense iulio

Dire nummer	Rangschikking	Datum	Notificatio	COR Standvastheidsformule	COR Valdungsformule	COR Aankondiging Getuigen	Datatio
28279	109	1248	Noverint universi	In huius igitur rei testimonium et munimen	Presentes litteras predicte ecclesie contulimus sigilli nostri appensione munitas	Datum anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo octavo, mense Iulio	
32698	110	1248	Notum fieri volumus	In predictorum autem testimonium et munimen	Presentes litteras dedimus sigilli nostri appensione munitas	Datum anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo nono, mense Augusto	
31028	111	1248				Datum et actum anno domini MCCXL octavo mense septembri	
23953	112	1248	Nous vous faisons savoir	Et por chou ke ce soit counute chose à tous keinous ce don ke li abbés et li couvens devantdit ont fait, avons en tel manière rechiut comme deviset est par deseure,	Nous avons fait ces lettres saeler del nostre saiel, et si lor avons livrées	Che fu fait l'an del Incarnation Nostre l'Signeur mil CCXLVIII el mois d'octobre, le jour saint Francois, à Valenchiennes	
23955	113	1248			In signum assensus sui sigillum suum presentibus litteris feci apponi	Datum anno millesimo ducentesimo quadragesimo octavo, feria quinta post festum Beati Dionysii	
23968	114	1248	Noverint universi	Et ut hec rata et inconcussa permaneant,	Presentem kartamisigilli nostri appensione tradidimus roboratam	Datum anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo octavo, mense octobri	
28805	115	1248	Noverint universi			Datum anno Domini MCC quadragesimo octavo, in die beati Thome, martiris	
28282	116	1248	Notum facimus	In cuius rei testimonium	Presenti scripto sigillum nostrum duximus appendendum	Datum anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo octavo, mense.	
24068	117	1249	Fac a savoir	Et, en tesmoignage de ces choses,	J'ai fait faire ces lettres let fait saeler de mon saiel	Ce fu donné l'an del incarnation Nostre Segneur mil CC quarante wit, el mois de janvier	
24071	118	1249	notum fieri volumus	Et in munimen et confirmationem predictorum,	Presens scriptum feci, sigilli mei appensione muniri	Datum Valencenis, anno Domini millesimo CCXL octavo, mense ianuario	
24055	119	1249	Noverint universi	In cuius rei testimonium, nos, ad petitionem et instantiam dictarum partium,	Presentes litteras sigillo nostro cum sigillis earumdem partium fecimus roborari	Actum Insule, anno Domini MCC quadragesimo octavo, in octavo Purificatio-nis Beate Marie Uirginis.	
27599	120	1249		In cuius rei testimonium	Presentes litteras fieri fecimus et sigilli nostri munimine roborari	Actum anno Domini MCCXLVIII, sabbato ante Reminiscere	
29069	121	1249	Noverint universi			Datum anno Domini MCC quadragesimo octavo, sabbato Reminiscere	

Dire nummer	Rangschikking	Datum	Notificatio	COR Standvastigheidsformule	COR Valdingsformule	COR Aankondiging Getuigen	Datatio
24101	122	1249	Noverit universitas vestra				Actum et datum iulio domini MCCXLVIII, feria secunda post oculi mei.
24104	123	1249					Datum Gandavi anno Domini MCCXL, octavo, in festiuitate beati Gregorii
24114	124	1249	Nous faesons à savoer				Ce fut fait et donet a Valenchiennes, lan de le incarnation Jhesu Crist MCC et quarante wit, le merquedi devant paske florie
24125	125	1249	Noverint universi	In cuius rei testimonium, et ut premissa in posterum robur obtineant firmitatis	Presentes litteras ad petitionem et supplicationem dicti Walteri militis tradidimus dicte ecclesie sigilli nostri munimine roboratas		Datum anno Domini millesimo ducentesimo quadagesimo octavo, mense marcio
32697	126	1249	Faisons a savoir	Et pour chou ke cestelausmone et ceste devise soit ferme et estaulle	Avons nous cestlescrit fait seeler de no seel à le requeste de l'une partie et dell'autre et la promettions pour nous et pour nos oirs à faire tenir comme sires de la terre		Ce fut fait en l'an del Incarnation nostre/Segneur mil deux cens quarante neuf el mois de mai
24198	127	1249	Uniuersitati uestreluolumus esse notum	In cuius rei testimonium	Presentes litteras prefatis abbatibus et conuentui tradidimus sigillibus nostris munitas		Datum anno Domini millesimo ducentesimo quadagesimo nono feria secunda ante Natiuitatem beati Iohannis Baptiste
24205	128	1249	Noveritis				Datum anno Domini millesimo ducentesimo quadagesimo nono, mense iunio
24208	129	1249	Noverint universi	In cuius rei testimonium et in robur perpetue firmitatis	Presentes litteras fieri fecimus, et sigilli nostri appensione muniri		Datum anno Domini millesimo ducentesimo quadagesimo nono, mense iunio
27601	130	1249					Datum anno Domini MCCXLIX, feria <II ante Diuisionem Apostolorum
24223	131	1249	Notum fieri	In predictorum autem testimonium et munimen	Presens scriptum tradidimus sigilli nostri appensione munitum		Datum anno Domini millesimo ducentesimo quadagesimo nono, in festo sancte Marie Magdalene
24237	132	1249	Notum fieri	Et in munimen et confirmationem predictorum	Presens scriptum feci sigilli mei appensione muniri		Datum Ulancenis, anno Domini millesimo ducentesimo quadagesimo nono, mense iulio
24244	133	1249	Noueritis	In cuius rei testimonium	Presentes litteras sigillo nostro fecimus sigillari		Datum anno Domini MCCXL nono, feria tertia post beati Petri ad uincula
24314	134	1249	Notum esse volumus	In cuius rei testimonium et firmitatem perpetuam	Presens scriptum sigillo nostro est communitum		Datum anno domini MCCXL Nono dominica post beati Martini

Dire nummer	Rangschikking	Datum	Notificatio	COR Standvastheidsformule	COR Valdungsformule	COR Aankondiging Gedingen	Datatio
24315	135	1249	Noverit universitas vestra	In huius igitur rei testimonium et munimeni	Presentes litteras fieri fecimus et sigilli nostri appensione muniri		Datum anno Domini MCXL nono feria tertia post festum beati Martini
24323	136	1249	Noverint universi	Quod ut memorie commendetur et robur obtineat perpetue firmitatis	Presentes litteras fieri fecimus et sigilli nostri appensione muniri		Datum anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo nono, mense nouembri
32699	137	1249	Noverint universi				Datum anno Domini MCC quadragesimo nono, mense nouembri
28822	138	1249	Mandamus uobis et uolumus				Datum anno Domini MCCXL nono, in die beati Nicholai
24333	139	1249	Noverit universitas vestra	In cuius rei testimonium et munimen sigillum nostrum cum sigillo capituli	Presentibus duximus apponendum		Datum anno Domini MCCXL nono, in crastino beati Thome apostoli
28823	140	1249	Noueritis				Actum anno Domini millesimo CC quadragesimo nono, mense decembri
21534	141	1249	Notum facio	In cuius rei testimonium, confirmationem et munimen tradidi dictae ecclesiae	Præsens scriptum, sigilli mei appensione roboratum		Actum anno gratiae MCXLIX
24349	142	1250	Uniuersitati uestre pre-sentium testimonio notum facimus	In cuius rei testimonium	Præsentem cartulam sigilli nostri munimine duximus confirmandam		Actum et datum anno Domini MCC quadragesimo nono, feria tertia ante Epiphaniam Domini
32701	143	1250	Nouerit uniuersitas uestra	Ut autem hec nostra donatio rata sit et firma	Presentes litteras sigilli nostri appensione fecimus roborari		Datum anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo nono, in octaua Epiphantie Domini
24362	144	1250	Noverint universi	In robur igitur et testimonium huius rei	Presentes litteras fieri fecimus, et sigilli nostri appensione muniri		Datum anno Domini millesimo CCXLIX, mense ianuario
24238	145	1250	Nouerit uniuersitas uestra	Et in predictorum perpetuam firmitatem	presenti scripto sigillum nostrum duximus apponendum		Datum anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo nono, mense februario
24413	146	1250	Notum facimus				Datum anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo nono, mense martio
24416	147	1250	Uniuersitati uestre	In cuius rei testimonium	Presentes litteris sigilli nostri munimine duximus roborandas		Datum anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo nono, mense Martio
28286	148	1250			Et nos eandem ad petitionem partium sigilli nostri munimine confirmamus		Datum anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo nono, mense martio

Dire nummer	Rangschikking	Datum	Notificatio	COR Standvastigheidstermijn	COR Valdigsformule	COR Aankondiging Gedingen	Datatio
24425	149	1250	Noveritis	In cuius rei testimonium	Presentes litteras sigillo nostro fecimus sigillari		Datum anno Domini MCCL sabbatho post Quasimodo
27605	150	1250		In cuius rei testimonium	Presentes litteras sigilli nostri munimine fecimus roborari		Datum anno Domini MCC quinquagesimo, mense Aprili
24462	151	1250			Hanc presentem paginam sigilli nostri auctoritate corroborando munimus et testes qui interfuert, subscribi fecimus	Oplijsting van testes	Actum Bruxelle anno Domini millesimo ducentesimo quinquagesimo, feria quinta post Pentecosten.
24478	152	1250	Noverit universitas vestra	In predictorum autem testimonium et munimen	Presentes litteras fecimus sigilli nostri appensione muniri.		Datum anno Domini millesimo, ducentesimo quinquagesimo, mense malo
24479	153	1250	Fach savoir	Et pour çou ke ce soit bien et fermement tenu à tous jours de mi et de mes hoirs	En ai donées à Engherran mes lettres saelées de men propre-saël		Ce fu fait l'an del Incarnation Nostre Seigneur mil deus cens ciancquante, el mois de julé
30319	154	1250	Notum facimus	In quorum omnium testimonium, et ut predicta omnia iura et firma in posterum debeant permanere, ea approbando et confirmando	Presentes litteras sigilli nostri munimine duximus roborandas		Datum anno Domini millesimo ducentesimo quinquagesimo, mense malo
24516	155	1250	Noveritis	In cuius rei Testimonium et robor Perpetuum	Praesentes Litteras dicto Episcopo Sigillo nostro dedimus roboratas		Actum Insulis in Aula nostrae Comitissae ann Domini MCCL, feria secunda ante Diuisionem Apostolorum
24526	156	1250					Datum anno Domini MCCL
31068	157	1250	Faisons savoir	Et pour ce ke ce soit ferme chose et estable	Nous avons ces lettres fait seeler de no propre seel		Ce fu fait l'an del Incarnation MCC et cianquante, le tour saint Pierre entrant aoust
24533	158	1250	Noveritis		Et firmum testimonio presentium litterarum		Datum in crastino beati Laurentii, anno Domini MCCL
24537	159	1250	Noverint universi				Actum in dictocrastino, dominice Incarnationis anno predicto
32704	160	1250	Noverint universi	In cuius rei testimonium et munimen	Presentes litteras sigilli nostri fecimus appensione muniri		Datum anno Domini millesimo ducentesimo quinquagesimo, mense augusto
24548	161	1250	Notum facimus	In cuius rei testimonium et munimen	Presentes litteras dictis abbat let conventui tradidimus sigilli nostri munimine roboratas		Datum apud Valenchenas, anno Domini MCC quinquagesimo, die martis ante natiuitatem beate Uliginis

Dire nummer	Rangschikking	Datum	Notificatio	COR Standvastheidsformule	COR Valdingsformule	COR Aankondiging Geygen	Datatio
24556	162	1250	Noverit universitas vestra	In cuius rei testimonium et munimen	Presentes litteras dicitis beghinis tradidimus sigilli nostri appensione munitas		Datum anno Domini MCC quinquagesimo, mense septembri
24557	163	1250	Noverit universitas vestra	In cuius rei memoriam et munimen	Presentes litteras fieri fecimus et sigilli nostri appensione muniti		Datum anno Domini millesimo ducentesimo quinquagesimo, mense septembri
24558	164	1250	Noverit universitas vestra	In cuius rei testimonium et munimen, de consensu dictorum uillici et scabinorum beghinis dicti loci	Presentibus et futuris presentes litteras sigilli nostri munimine tradidimus roboratas, promittentes pro nobis et successoribus nostris quod nos, tanquam domina terre, predicta teneri firmiter faciemus		Datum anno Domini millesimo ducentesimo quinquagesimo, mense septembri
24569	165	1250					Datum apud Valencenas, sabbato post festum beati Luce euangeliste, anno Domini MCCCL
24574	166	1250	Noverint universi	Ut igitur prenotata memorie commendentur et robor obtineant perpetue firmitatis	Presentes litteras tradidimus iam dictis monialibus, sigilli nostri appensione munitas		
27910	167	1250					Actum et datum apud Valenchenas, feria sexta post festum beati Andree apostoli, anno Domini MCC quinquagesimo
24590	168	1250	Noverit universitas	Et ne dicta ecclesia super eolin posterum a successoribus nostris uel aliis quibuscumque indebite molesterur eidem ecclesie	Presentes litteras sigilli nostri munimine contulimus roboratas		Datum anno domino sic MCCCL., mense decembris
28455	169	1251					Datum Valencenis anno Domini MCC quinquagesimo, feria secunda ante Purificationem Beate Ulrginis
35441	170	1251	Notum facimus				Datum anno Domini millesimo ducentesimo quinquagesimo, mense ianuario
35442	171	1251	notum facimus	In cuius rei testimonium	Presentibus litteris appendi feci isigillum meum		Datum anno Domini millesimo ducentesimo quinquagesimo, mense ianuario
35443	172	1251	Notum facimus	In cuius rei testimonium	Presentibus litteris appendi feci sigillum meum		Datum anno Domini M ducentesimo quinquagesimo, mense ianuario

D:Be nummer
 Rangschriffting
 Datum
 Notificatio
 COR
 Standvæstighedsformule
 COR
 Valderingsformule
 COR
 Aankondinging Getugen
 Datatio

35445	173	1251	Notum facimus	In cuius rei testimonium	Presentibus litteris appendi feci sigillum meum	Datum anno Domini millesimo ducentesimo quinquagesimo, mense ianuario
32338	174	1251	Faisons savoir	Et tesmoijage de lequel chose	Nous en avons donnees ces lettres scelees de no seel	Ce fu fait l'an de l'incarnation mil deus cens et cistinquante, el mois de march

*Ik maak graag van deze laatste pagina gebruik om creatieve duizendpoot
Patricia Smekens van PIXIES WORLD te bedanken
voor de lay-out en tekstuele opmaak van deze masterscriptie.
Dankjewel tanti om je ook voor dit project in te zetten!*